

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

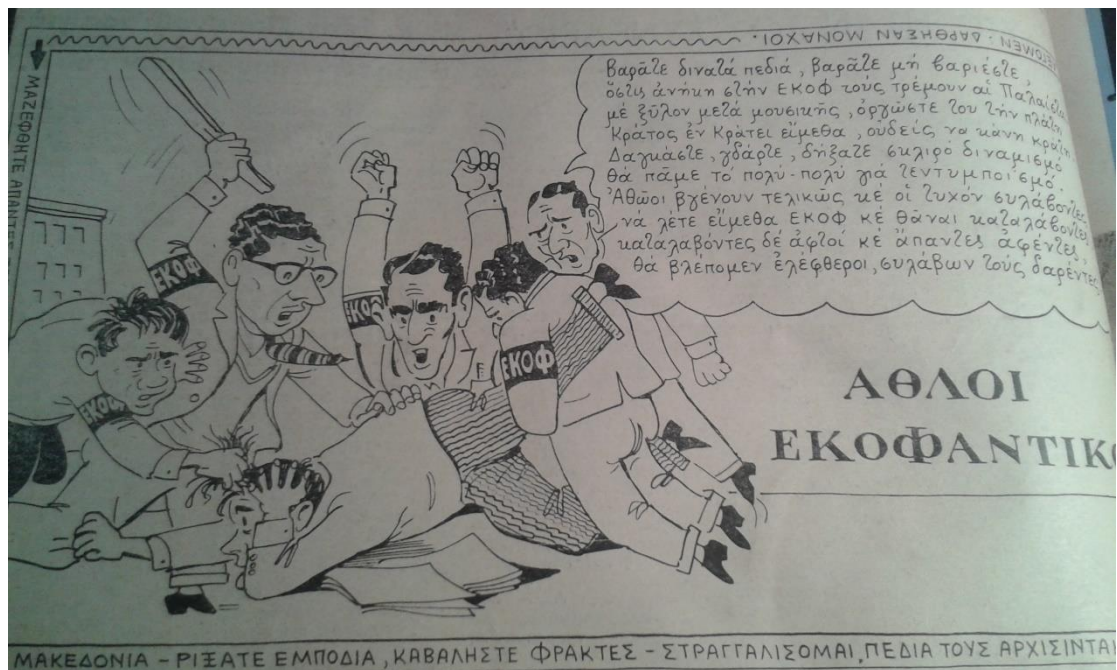
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Π.Μ.Σ. ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΓΝΩΣΤΙΚΟ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ: ΝΕΟΤΕΡΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ
ΙΣΤΟΡΙΑ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

*Εθνική Κοινωνική Οργάνωση Φοιτητών (ΕΚΟΦ): Πρακτικές και
πολιτική ιδεολογία του δεξιού εξτρεμισμού στη μετεμφυλιακή Ελλάδα
(1960-1967)*

Χρήστος Πουλιάνας (Α.Μ.: 201450)

Επιβλέπουσα καθηγήτρια: Δήμητρα Λαμπροπούλου

Αθήνα 2017

Στο εξώφυλλο: Γελοιογραφική απεικόνιση των βίαιων πρακτικών της ΕΚΟΦ που εντοπίστηκε στη φοιτητική εφημερίδα *Πανσπουδαστική*. (βλ. εφημ. *Πανσπουδαστική*, 7 Φεβρουαρίου 1961, αρ. φύλλου 26, σ.16).

Στη λεζάντα αναγράφονται ανορθόγραφα, με προφανή σκοπτική διάθεση, τα εξής:

Βαράτε δινατά πεδιά, βαράτε μη βαριέστε, όστις ανήκη στην ΕΚΟΦ τους τρέμουν οι Παλαίσται, με ξύλον μετά μουσικής, οργώστε του την πλάτη Κράτος εν Κράτει είμεθα, ουδείς να κάνη κράτη. Δαγκάστε, γδάρτε, δήζατε σκληρό δυναμισμό, θα πάμε το πολύ-πολύ για τεντυμποϊσμό. Αθώοι βγένουν τελικώς κε οι τυχόν συλάβοντες, να λέτε είμεθα ΕΚΟΦ κε θα ναι καταλάβοντες, καταλαβόντες δε αφοί κε άπαντες αφέντες, θα βλέπομεν ελέφθεροι, συλάβων τους δαρέντες.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή.....	7
<i>α. Οι βιβλιογραφικοί άξονες της παρούσας εργασίας.....</i>	<i>13</i>
Κεφάλαιο Πρώτο, Το ιστορικό πλαίσιο.....	27
<i>α. Αντικομμουνισμός και Εθνικοφροσύνη: Η επίσημη κρατική ιδεολογία της μεταπολεμικής Ελλάδας.....</i>	<i>28</i>
<i>β. Τα Έκτακτα μέτρα του Εμφυλίου και η δημιουργία του κράτους των εθνικοφρόνων.....</i>	<i>37</i>
<i>γ. Το πολιτικό πλαίσιο και το φοιτητικό κίνημα στη μετεμφυλιακή Ελλάδα.....</i>	<i>41</i>
<i>δ. Η συγκρότηση του παρακρατικού επιτελείου.....</i>	<i>48</i>
Κεφάλαιο Δεύτερο, Η ίδρυση, οι καταστατικές αρχές και τα φίλα προσκείμενα στην ΕΚΟΦ έντυπα.....	53
<i>α. Η δημιουργία της ΕΚΟΦ στην Αθήνα και στη Θεσσαλονίκη.....</i>	<i>54</i>
<i>β. Η πρώτη διακήρυξη της ΕΚΟΦ Αθήνας.....</i>	<i>64</i>
<i>γ. Οι καταστατικές αρχές της ΕΚΟΦ Αθήνας.....</i>	<i>67</i>
<i>δ. Τα φίλα προσκείμενα στην ΕΚΟΦ έντυπα και οι διάυλοι τους με τους κρατικούς φορείς.....</i>	<i>72</i>
Κεφάλαιο Τρίτο, Οι πρακτικές της ΕΚΟΦ στην Αθήνα και στη Θεσσαλονίκη (1960-1963).....	77
<i>α. Η δραστηριοποίηση της ΕΚΟΦ το 1960.....</i>	<i>79</i>
<i>β. Η δραστηριοποίηση της ΕΚΟΦ το 1961.....</i>	<i>94</i>
<i>γ. Η δραστηριοποίηση της ΕΚΟΦ κατά τα έτη 1962-63.....</i>	<i>103</i>
Κεφάλαιο Τέταρτο, Οι πρακτικές της ΕΚΟΦ στην Αθήνα και στη Θεσσαλονίκη (1964-1967).....	111
<i>α. Η δραστηριοποίηση της ΕΚΟΦ κατά τα έτη 1964-1965.....</i>	<i>113</i>
<i>β. Η ΕΚΟΦ κατά τα έτη 1966-1967.....</i>	<i>122</i>
Κεφάλαιο Πέμπτο, Η ιδεολογία της ΕΚΟΦ.....	130
<i>α. «Είμαστε υποχρεωμένοι να προβούμε σε ωρισμένες οριστικές διευκρινίσεις σε ότι αφορά κυρίως τα σημεία εκείνα της δράσεως μας που συστηματικά παρερμηνεύονται»: Η ΕΚΟΦ αυτοπροσδιορίζεται.....</i>	<i>133</i>
<i>β. Χαρτογραφώντας την ιδεολογία της ΕΚΟΦ μέσα από τις αναφορές του φίλα προσκείμενου σε αυτήν Τύπου.....</i>	<i>139</i>
<i>γ. Η ΕΚΟΦ σε α' ενικό: Η περίπτωση του Παύλου Μανωλόπουλου.....</i>	<i>152</i>
Επίλογος.....	160
Φωτογραφικό παράρτημα.....	168
Πηγές-Βιβλιογραφία.....	186

στη μνήμη του παππού μου Παναγιώτη

Συντομογραφίες

ΑΝΤΑΡΣΥΑ: Αντικαπιταλιστική Αριστερή Συνεργασία για τη Ανατροπή
 ΑΣΚΙ: Αρχαία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας
 Α.Σ.Ο.Ε.Ε.: Ανωτάτη Σχολή Οικονομικών Εμπορικών Επιστημών
 ΓΕΕΘΑ: Γενικό Επιτελείο Εθνικής Άμυνας
 ΓΕΣ: Γενικό Επιτελείο Στρατού
 ΓΔΕΑ: Γενική Διεύθυνση Εθνικής Ασφάλειας
 ΓΔΤΠ: Γενική Διεύθυνση Τύπου και Πληροφοριών
 ΓΣΕΕ: Γενική Συνομοσπονδία Εργατών Ελλάδος
 ΔΑΠ-ΝΔΦΚ: Δημοκρατική Ανανεωτική Πρωτοπορία-Νέα Δημοκρατική Φοιτητική Κίνηση
 ΔΕΣΠΑ: Διοικούσα Επιτροπή Συλλόγων Πανεπιστημίου Αθηνών
 ΔΝΛ: Δημοκρατική Νεολαία Λαμπράκη
 ΔΟΕΣ: Δημοκρατική Οργάνωσις Ελλήνων Σπουδαστών
 ΔΣΕ: Δημοκρατικός Στρατός Ελλάδος
 ΕΑΜ: Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο
 ΕΒΑ: Ελληνική Βασιλική Αεροπορία
 ΕΒΟΝ: Ελληνική Βασιλική Οργάνωσις Νεολαίας
 ΕΔΑ: Ενιαία Δημοκρατική Αριστερά
 ΕΔΗΝ: Ελληνική Δημοκρατική Νεολαία
 ΕΔΝΕ: Ενιαία Δημοκρατική Νεολαία Ελλάδος
 ΕΕΕ: Εθνική Ένωσις Ελλάς
 Ε.Ι.Ρ.: Εθνικό Ίδρυμα Ραδιοτηλεόρασης
 Ε.Κ.: Ένωσις Κέντρου
 ΕΚΑΠ: Εθνική Κίνησις Αναδημιουργίας Παντείου
 ΕΚΟΦ: Εθνική Κοινωνική Οργάνωσις Φοιτητών
 Ε.Κ.Π.Α.: Εθνικό Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών
 ΕΛΑΣ: Ελληνικός Λαϊκός Απελευθερωτικός Στρατός
 ΕΛΙΑ: Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο
 ΕΜΙΑΝ: Εταιρεία Μελέτης της Ιστορίας της Αριστερής Νεολαίας
 Ε.Μ.Π.: Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο
 Ε.Ο.Κ.: Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα
 Ε.Ο.Ν.: Εθνική Οργάνωσις Νεολαίας

ΕΠΕΚ: Εθνική Προοδευτική Ένωσης Κέντρου
 ΕΠΕΝ: Εθνική Πολιτική Ένωσης
 ΕΠΟΝ: Ενιαία Πανελλαδική Οργάνωση Νέων
 ΕΡΕ: Εθνική Ριζοσπαστική Ένωσης
 ΕΡΕΝ: Εθνική Ριζοσπαστική Ένωσης Νέων
 ΕΦΕΕ: Εθνική Φοιτητική Ένωση Ελλάδος
 Η.Π.Ε: Ηνωμένη Παράταξις Εθνικοφρόνων
 ΚΕΕΛΠΝΟ: Κέντρο Ελέγχου και Πρόληψης Νοσημάτων
 Κ.Ε.Κ.: Κίνησις Επανόδου Καραμανλή
 Κ.Ε.ΜΕ: Κόμμα Ελλήνων Μεταρρυθμιστών
 Κ.Ε.Ν.: Κέντρο Εκπαίδευσης Νεοσύλλεκτων
 ΚΚΕ: Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας
 ΚΝΕ: Κομμουνιστική Νεολαία Ελλάδας
 Κ.Υ.Π.: Κεντρική Υπηρεσία Πληροφοριών
 Κ4Α: Κόμμα 4^{ης} Αυγούστου
 ΛΑ.Ε: Λαϊκή Ενότητα
 ΛΑ.Ο.Σ.: Λαϊκός Ορθόδοξος Συναγερμός
 NATO: North Atlantic Treaty Organization
 Ν.Ε.Δ.: Νεολαία Εθνικής Δράσεως
 ΝΔ: Νέα Δημοκρατία
 ΟΕΝ: Οργάνωσις Εθνικής Νεολαίας
 ΟΕΦΙ: Οργάνωσις Εθνικιστών Φοιτητών Ιατρικής
 Ο.Κ.Ν.Ε.: Ομοσπονδία Κομμουνιστικών Νεολαιών Ελλάδος
 ΟΝΝΕΔ: Οργάνωση Νέων Νέας Δημοκρατίας
 ΟΣΕΝ: Οργάνωσις Σπουδαστική Εθνικής Νεολαίας
 ΟΤΣΣΕ: Ομοσπονδία Τοπικών Σπουδαστικών Συλλόγων Ελλάδος
 Π.Α.Ο.: Πανελλήνια Απελευθερωτική Οργάνωση
 Π.Α.Π.: Πολιτική Ανεξάρτητη Παράταξη
 ΠΑΣΟΚ: Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα
 Π.Α.Σ.Π.Ε.: Πάντειος Ανωτάτη Σχολή Πολιτικών Επιστημών
 ΠΕΕΣ: Πανελλήνιος Ένωσης Εθνικοφρόνων Φοιτητών Σπουδαστών
 ΠΕΚΕΝ: Πανελλήνιος Εθνική Κοινωνική Ένωσης Νέων
 ΠΕΝ: Προοδευτική Ένωσης Νέων
 ΣΕΚΕ: Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα Ελλάδος

ΣΕΦΣ: Σύλλογος Εργαζόμενων Φοιτητών-Σπουδαστών

ΣΥΔΝΕ: Σύνδεσμος Δημοκρατικής Νεολαίας Ελλάδος

ΣΥΡΙΖΑ: Συνασπισμός Ριζοσπαστικής Αριστεράς

ΥΠΕΑ: Υπηρεσία Εθνικής Ασφάλειας

ΦΕΑΠΘ: Φοιτητική Ένωση Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

ΧΡΙ.Κ.Ε.: Χριστιανοδημοκρατικό Κόμμα Ελλάδος

Εισαγωγή

Η συγγραφή της παρούσας μεταπτυχιακής διπλωματικής εργασίας φιλοδοξεί να καλύψει ένα σημαντικό ιστοριογραφικό κενό σχετικά με την ιστορία, τις απαρχές και τις διαδρομές του χώρου του δεξιού εξτρεμισμού στη μετεμφυλιακή Ελλάδα. Αναφέρομαι συγκεκριμένα στην περίπτωση της Εθνικής Κοινωνικής Οργάνωσης Φοιτητών (ΕΚΟΦ), μιας εξτρεμιστικής δεξιάς φοιτητικής οργάνωσης της δεκαετίας του '60 που άφησε έντονο το αποτύπωμα της εντός και εκτός των πανεπιστημιακών χώρων της εποχής, λόγω του βίαιου ακτιβισμού και των διασυνδέσεων της με ένα σύνολο φορέων της κρατικής εξουσίας (Στρατός, Αστυνομία, «υπηρεσίες Πληροφοριών»)· η οποία τελικά ταυτίστηκε, στο νοητικό πλαίσιο των αντιπάλων της τουλάχιστον, με τους μηχανισμούς ελέγχου και πειθάρχησης του εθνικόφρονος μετεμφυλιακού κράτους. Φιλοδοξία της παρούσας μελέτης περίπτωσης (case study) είναι η απάντηση κρίσιμων ερωτημάτων σχετικά με την ιστορία και τις διαδρομές του δεξιού εξτρεμισμού στη μετεμφυλιακή Ελλάδα, σχετικά με την πορεία του φοιτητικού κινήματος,¹ καθώς η ΕΚΟΦ αποτελεί πρώτιστα μια οργάνωση που δραστηριοποιήθηκε στον φοιτητικό χώρο, αλλά και σχετικά με τους μηχανισμούς ελέγχου και πειθάρχησης της κοινωνικής ζωής από το κράτος της εθνικοφροσύνης.

Όπως εξάλλου έχει σημειώσει και ο Στρατής Μπουρνάζος, το εγχείρημα κατανόησης του ελληνικού ακροδεξιού χώρου, μας υποχρεώνει «να μελετήσουμε τη Δεξιά, το παρακράτος και το κράτος, αλλά και ευρύτερες ενότητες, όπως ο κυρίαρχος λόγος, η ελληνοχριστιανική ιδεολογία, η κατασκευή της νεοελληνικής ταυτότητας».² Ορισμένες από τις παραπάνω θεματικές, όπως για παράδειγμα τις ριζοσπαστικές εκφάνσεις της Δεξιάς, το παρακράτος και τη σχέση του με το «νόμιμο» Κράτος, θα

¹ Όπως έχει σημειώσει ο Βαγγέλης Καραμανωλάκης, τα έργα που στόχευαν σε μια συνολική επισκόπηση του φοιτητικού κινήματος και εκδόθηκαν μετά την πτώση της απριλιανής δικτατορίας, συνέβαλαν στη δημιουργία της εικόνας «ενός μαζικού προοδευτικού φοιτητικού κινήματος», το οποίο «πορεύθηκε διαχρονικά στην πρωτοπορία των αγώνων». Έτσι, συντηρητικές και ακραίες δεξιές εκφάνσεις του φοιτητικού κόσμου τέθηκαν στο περιθώριο, ενώ η προνομαχική του σχέση με την Αριστερά και τις «προοδευτικές» δυνάμεις αναδείχθηκε αποκλειστικά [Για περισσότερα βλ. Βαγγέλης Καραμανωλάκης, «Ζητήματα Ιστοριογραφίας του Φοιτητικού Κινήματος στην Ελλάδα», στο Βαγγέλης Καραμανωλάκης-Εύη Ολυμπίτου-Ιωάννα Παπαθανασίου (επιμ.), *Η Ελληνική νεολαία στον 20^ο αιώνα, πολιτικές διαδρομές, κοινωνικές πρακτικές και πολιτιστικές εκφράσεις*, Θεμέλιο, Αθήνα 2010, σ. 200-202]. Εντός του πλαισίου αυτού η ΕΚΟΦ έχει παραμείνει, σε γενικές γραμμές, αχαρτογράφητη μέχρι τις μέρες μας όπως θα φανεί και στη συνέχεια, στην ανάλυση σχετικά με τους βιβλιογραφικούς άξονες της παρούσας εργασίας.

² Στρατής Μπουρνάζος, «Τι χρησιμεύει λοιπόν η Ιστορία;», *Αρχειοτάξιο* 16 (2014), *Η Ακροδεξιά στο φως της Ιστορίας*, ΑΣΚΙ/Εκδόσεις Θεμέλιο, σ.8.

επιχειρήσει να μελετήσει και να ερμηνεύσει η παρούσα εργασία, χωρίς βέβαια να επιδιώκει τις αναλογίες με το παρόν και τη νοηματοδότηση της ΕΚΟΦ υπό το πρίσμα του πανφασισμού.

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω, εντός της εργασίας θα επιχειρηθούν να αποτυπωθούν οι διαδικασίες συγκρότησης των «αδελφών» οργανώσεων με την επωνυμία ΕΚΟΦ, στην Αθήνα και στη Θεσσαλονίκη, ο βίαιος ακτιβισμός που αυτές εκδήλωσαν τόσο εντός όσο και εκτός των πανεπιστημιακών χώρων, ο ιδεολογικός λόγος της ΕΚΟΦ Αθήνας, έτσι όπως αυτός αποτυπώνεται στο εσωστρεφές και στο εξωστρεφές υλικό της οργάνωσης,³ καθώς και οι διακηρυκτικές και καταστατικές αρχές της. Τέλος, με τη βοήθεια δύο απομαγνητοφωνημένων συνεντεύξεων του πρώτου προέδρου της ΕΚΟΦ Αθήνας, Παύλου Μανωλόπουλου, που έλαβαν χώρα στο πλαίσιο της παρούσας έρευνας, θα δοθεί ο λόγος στην αφήγηση των δρώντων προσώπων της ιστορίας και εν προκειμένω στην αφήγηση των δρώντων υποκειμένων εντός της ΕΚΟΦ.

Προκειμένου να απαντηθούν τα παραπάνω ερωτήματα η εργασία χωρίστηκε σε πέντε κεφάλαια. Μετά την Εισαγωγή λοιπόν, ακολουθεί το πρώτο κεφάλαιο στο οποίο γίνεται μια όσο το δυνατόν πιο σύντομη επισκόπηση των ιδεολογημάτων της εθνικοφροσύνης, του αντικομμουνισμού και του θεσμικού πλαισίου που καθόρισε το πολιτικά «νόμιμο» και «παράνομο» για το μετεμφυλιακό κοινοβουλευτικό σύστημα. Παράλληλα το ίδιο κεφάλαιο ανατρέχει συνοπτικά στις εξελίξεις της κεντρικής πολιτικής σκηνής και στις διεργασίες που έλαβαν χώρα εντός του φοιτητικού κινήματος κατά τη δεκαετία του '50. Σε αυτό το σημείο αξίζει να σημειωθεί ότι ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στις βουλευτικές εκλογές του 1958 και στη διαδικασία (ανα)συγκρότησης του παρακρατικού επιτελείου αντικομμουνιστικού αγώνα μετά την εκλογική επιτυχία της Αριστεράς το έτος αυτό. Στη συνέχεια ακολουθεί το δεύτερο κεφάλαιο, το οποίο αφού αποτυπώνει τις διαδικασίες συγκρότησης της ΕΚΟΦ στην Αθήνα και στη Θεσσαλονίκη, αναλύει τις καταστατικές αρχές της αθηναϊκής ΕΚΟΦ και με τη βοήθεια των τεκμηρίων του Αρχείου Τριανταφυλλάκου επιχειρεί να

³ Σύμφωνα με την εύστοχη διατύπωση του Δημήτρη Ψαρρά (*Το κρυφό χέρι του Καρατζαφέρη, η τηλεοπτική αναγέννηση της ελληνικής ακροδεξιάς*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2010), το «εξωστρεφές» υλικό των μορφωμάτων του ακροδεξιού χώρου αποτελούν τα συγκροτημένα προγράμματα, τα Καταστατικά, τα προπαγανδιστικά τους φυλλάδια και γενικότερα το σύνολο του υλικού που απευθύνεται σε ένα ευρύ κοινό και επιχειρεί να συσκοτίσει το πραγματικό τους πρόσωπο. Σε αντίθεση με αυτό τοποθετείται το «εσωστρεφές» υλικό, που το απαρτίζουν τα κομματικά έντυπα, οι εκπομπές και οι ομιλίες των στελεχών της Ακροδεξιάς, το οποίο απευθύνεται σε ένα περιορισμένο ακροατήριο, φωτίζοντας έτσι το πραγματικό πρόσωπο και την ιδεολογία των ακροδεξιών μορφωμάτων. Οι παραπάνω όροι είναι αρκετά χρήσιμοι και υιοθετούνται από την παρούσα μελέτη.

αναδειξεί τις προνομιακές σχέσεις των φιλοεκοφίτικων φοιτητικών εκδοτικών εγχειρημάτων με τους κρατικούς φορείς.

Στη συνέχεια, το τρίτο και τέταρτο κεφάλαιο επιχειρούν να καταγράψουν και να νοηματοδοτήσουν τις ακτιβιστικές και προπαγανδιστικές, εν μέσω Ψυχρού Πολέμου, πρακτικές των εθνικοκοινωνικών οργανώσεων της πρωτεύουσας και της συμπρωτεύουσας, ενώ τέλος η εργασία ολοκληρώνεται με το πέμπτο κεφάλαιο το οποίο, μέσα από την εξέταση των αναφορών των φίλα προσκείμενα στην ΕΚΟΦ Αθήνας εντύπων, επιδιώκει να χαρτογραφήσει τα βασικά ιδεολογικά χαρακτηριστικά της οργάνωσης, την ίδια στιγμή που ο «λόγος» δίνεται και στην αφήγηση των δρώντων εντός της ΕΚΟΦ προσώπων, μέσα από την αφήγηση του Π. Μανωλόπουλου. Ολοκληρώνοντας, ακολουθεί ο Επίλογος, το Φωτογραφικό Παράρτημα και η Βιβλιογραφία.

Τα χρονικά όρια της έρευνας καθορίζονται από την εμφάνιση της ΕΚΟΦ ενώπιον του φοιτητικού κόσμου της Αθήνας στα τέλη του 1959, μέχρι την επιβολή της απριλιανής δικτατορίας το 1967, η οποία έθεσε εκτός νόμου όλες τις νεολαιίστικες και φοιτητικές οργανώσεις, παρόλο που η ΕΚΟΦ συνέχισε να δραστηριοποιείται, κατά τη διάρκεια της σκοτεινής Επταετίας, ως μια απροκάλυπτα φιλοδικτατορική φοιτητική οργάνωση. Όμως, η ιστορία της ΕΚΟΦ κατά την περίοδο 1967-1974 αποτελεί ένα ξεχωριστό, αχαρτογράφητο και εξαιρετικά ενδιαφέρον ερευνητικό πεδίο, το οποίο σε καμία περίπτωση δεν είναι δυνατό να εξεταστεί στο πλαίσιο της παρούσας διπλωματικής εργασίας.

Σκόπιμο κρίθηκε επίσης να εξεταστεί και η περίπτωση της ΕΚΟΦ Θεσσαλονίκης από την επίσημη ίδρυση της το 1961, έως το 1967, λαμβάνοντας βέβαια υπόψη τα εμπόδια που θέτει η γεωγραφική απόσταση τόσο στην πρόσβαση στο αρχειακό υλικό όσο και στις προφορικές μαρτυρίες. Έτσι, παρόλο που εντός της παρούσας μελέτης οι αναφορές στην αθηναϊκή ΕΚΟΦ κυριαρχούν, οι διαδικασίες συγκρότησης και οι πρακτικές της «αδελφής οργάνωσης» της Θεσσαλονίκης σε καμία περίπτωση δεν τίθενται στο περιθώριο.

Βασικές πηγές της έρευνας υπήρξαν τα διαθέσιμα ελληνικά αρχεία, ο Τύπος της εποχής, η υπάρχουσα βιβλιογραφία και τρεις προφορικές συνεντεύξεις που διεξήχθησαν κατά τα έτη 2015-2016· δύο με τον Παύλο Μανωλόπουλο, ιδρυτικό στέλεχος και πρώτο πρόεδρο της ΕΚΟΦ Αθήνας και μία με τον Θανάση Καλαφάτη, σημαίνον στέλεχος του αριστερού φοιτητικού κινήματος της δεκαετίας του '60.

Όσον αφορά τις αρχειακές διαθεσιμότητες, αξιοποιήθηκαν οι συλλογές της Εταιρείας Μελέτης της Ιστορίας της Αριστερής Νεολαίας [στο εξής ΕΜΙΑΝ], όπου εξετάστηκαν, με άξονα αναφοράς την ΕΚΟΦ, τα αρχεία του Γιάννη Γιανουλόπουλου,⁴ του Γιώργου Χατζόπουλου⁵ και συμπληρωματικά με αυτά, τα αρχεία του Ξενοφώντα Γιαταγάνη και του Αριστείδη Μανωλάκου. Αρκετά χρήσιμη επίσης αποδείχθηκε η συλλογή των φοιτητικών εντύπων της ΕΜΙΑΝ, όπου εντοπίστηκαν τα τεύχη των φιλοεκοφίτικων εντύπων της *Ηχούς των Σπουδαστών*, των *Φοιτητικών Αντίλαλων* και του *Δημοκράτη Φοιτητή*.

Ακόμα, η έρευνα επεκτάθηκε στις πλούσιες συλλογές των Αρχείων Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας [στο εξής ΑΣΚΙ] όπου εκτός από τα αντίτυπα της *Πανσπουδαστικής*,⁶ μελετήθηκαν τα στοιχεία των φακέλων και των υποφακέλων των κουτιών 290, 299.1 του αρχείου Νεολαίας της ΕΔΑ, σχετικά με τη δράση της ΕΚΟΦ και τα γεγονότα του Γ' Πανσπουδαστικού Συνεδρίου της Θεσσαλονίκης. Επιπρόσθετα, σημαντικές πληροφορίες για τις προνομιακές σχέσεις της ΕΚΟΦ με τους κρατικούς φορείς αντλήθηκαν από τα έγγραφα και τις αναφορές των υπηρεσιών του υπουργείου

⁴ Ο Γιάννης Γιανουλόπουλος, ομότιμος καθηγητής Ιστορίας της Παντείου, αποφοίτησε το 1965 από τη Φιλοσοφική Σχολή Αθηνών έχοντας ειδικευτεί στην Ιστορία και στην Αρχαιολογία. Κατά τη διάρκεια των φοιτητικών του χρόνων, υπήρξε μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου του Συλλόγου Φοιτητών Φιλοσοφικής Σχολής Αθηνών «ο Πλάτων», γενικός γραμματέας της Διοικούσας Επιτροπής Συλλόγων του Πανεπιστημίου Αθηνών (1961-1962), γενικός γραμματέας της ΕΦΕΕ (1964-1965) και τέλος συντάκτης και αρχισυντάκτης του αριστερού φοιτητικού εντύπου *Πανσπουδαστική* (1962-1964) [βλ. Στέφανος Δ. Στεφάνου-Ζήσιμος Χ. Συνοδινός (επιμ.), *Τα Αρχεία της ΕΜΙΑΝ, Γενικό Ευρετήριο*, ΕΜΙΑΝ, Αθήνα 2010, σ.115]. Ως σημαίνον στέλεχος του φοιτητικού κινήματος και των φοιτητικών οργανώσεων της Αριστεράς πρωτοστάτησε στον αντιεκοφίτικο αγώνα των αρχών της δεκαετίας του '60 και το αρχείο του βρίθει αναφορών σχετικά με την εθνικοκοινωνική οργάνωση.

⁵ Ο Γιώργος Χατζόπουλος γεννήθηκε το 1938 στην Οιχαλία Μεσσηνίας και το 1948 μετοίκησε στο Νέο Ηράκλειο Αττικής όπου ολοκλήρωσε τις γυμνασιακές του σπουδές. Το 1956 εισήλθε στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών από την οποία αποφοίτησε το 1961. Πρωτοστάτησε στην έκδοση της *Πανσπουδαστικής*, ενώ αποτέλεσε μέλος της παράνομης ΕΠΟΝ μεταξύ των ετών 1955 και 1958 και της Νεολαίας της ΕΔΑ μεταξύ του 1958 και του 1963 [βλ. Στέφανος Δ. Στεφάνου-Ζήσιμος Χ. Συνοδινός (επιμ.), *ό.π.*, σ.159].

⁶ Η *Πανσπουδαστική* εκδόθηκε για πρώτη φορά τον Μάιο του 1956 και η κυκλοφορία της συνεχίστηκε έως τον Απρίλιο του 1967. Αποτέλεσε το σημαντικότερο ελληνικό φοιτητικό έντυπο. Προσκειμένη στον χώρο της Αριστεράς, κατάφερε από την ανωνυμία και τα ανυπόγραφα άρθρα των συνεργατών της κατά τα πρώτα έτη της έκδοσης της, να αναβαθμιστεί σε έντυπο ποικίλης ύλης, δημοσιεύοντας μέχρι και ανέκδοτα ποιήματα του Γιάννη Ρίτσου, του Οδυσσέα Ελύτη, του Γιώργου Σεφέρη και του Αντώνη Σαμαράκη. Ο Γ. Γιανουλόπουλος οριοθετεί σχηματικά τον βίο της σε τέσσερις βασικές περιόδους. Την πρώτη (1956-1960), όπου ο χαρακτήρας της *Πανσπουδαστικής* ήταν καθαρά διεκδικητικός και το έντυπο λειτουργούσε σε συνθήκες ημιπαρανομίας. Τη δεύτερη «μεταβατική» περίοδο, με αρχισυντάκτες τους Γιώργο Χατζόπουλο και Στέλιο Ράμφο (Δεκέμβριος 1960-τέλη 1961), την τρίτη (Νοέμβριος 1961-Μάιος 1964), κατά την οποία η *Πανσπουδαστική* εντάσσεται στη χορεία των κορυφαίων πανευρωπαϊκά φοιτητικών εντύπων, με βασικά της στελέχη τους Δ. Μυλωνάκη, Σ. Ράμφο και Γ. Γιανουλόπουλο και την τελευταία (Ιανουάριος 1966-Απρίλιος 1967), με αρχισυντάκτη τον Ανδρέα Λεντάκη συνεργαζόμενο, μεταξύ άλλων, με τους Ηλία Νικολακόπουλο, Θανάση Παπαρρήγα και Νικόλα Βουλέλη. [Για περισσότερα σχετικά με την *Πανσπουδαστική* βλ., Γιάννης Γιανουλόπουλος «Πανσπουδαστική», στο Λουκία Δρούλια-Γιούλα Κουτσοπανάγου (επιμ.), *Εγκυκλοπαίδεια του ελληνικού Τύπου 1784-1974*, τ. Γ', Α-Π, ΙΝΕ/ΕΙΕ, Αθήνα 2008, σ.424-426].

Προεδρίας, τα οποία αποτελούν μέρος της ευρύτερης αρχειακής συλλογής του Τρύφωνα Τριανταφυλλάκου,⁷ η οποία φιλοξενείται στο Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο [στο εξής ΕΛΙΑ], ενώ επίσης αξιοποιήθηκε το πόρισμα του εισαγγελέα Πρωτοδικών Αθήνας σχετικά με τη δράση της ΕΚΟΦ, που εντοπίστηκε στο αρχείο του Φίλιππου Δραγούμη εντός της Γεννάδειου Βιβλιοθήκης. Τέλος, χρήσιμα στοιχεία αντλήθηκαν από τον ημερήσιο Τύπο της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης και κυρίως από τις αναφορές των εφημερίδων *Αυγή*, *Βήμα*, *Εθνικός Κήρυκας*, *Ελευθερία*, *Ελληνικός Βορράς*, *Ημέρα*, *Καθημερινή*, *Μακεδονία*.⁸

Φιλοδοξία του συνδυασμού των αναφορών του Τύπου με αυτές των αρχειακών πηγών, της βιβλιογραφίας και των προφορικών συνεντεύξεων είναι η όσο το δυνατόν πιο τεκμηριωμένη και πολύπλευρη προσέγγιση της περίπτωσης της ΕΚΟΦ και έτσι η ουσιαστική συμβολή στη μελέτη του φαινομένου του δεξιού εξτρεμισμού της μετεμφυλιακής Ελλάδας. Η μελέτη μιας οργάνωσης του συγκεκριμένου χώρου όπως η ΕΚΟΦ, βασικό χαρακτηριστικό αλλά και μέθοδο δράσης της οποίας αποτέλεσε η βία, αναμφίβολα είναι φορτισμένη πολιτικά και μια «ουδέτερη» αξιολογικά οπτική είναι αδύνατη. Παρόλα αυτά, η σχετική χρονική απόσταση, η κριτική ματιά έναντι των προκατασκευασμένων σχημάτων και η εξαντλητική έρευνα των γραπτών και των προφορικών τεκμηρίων πιστεύω πως αποτελούν τα εχέγγυα μιας συστηματικής και αξιόπιστης προσέγγισης του δεξιού εξτρεμισμού.

⁷ Ο Τ. Τριανταφυλλάκος, πρόσωπο καταγόμενο από σημαίνουσα πολιτική οικογένεια της Τρίπολης, ήδη από την περίοδο της Κατοχής δραστηριοποιήθηκε πολιτικά, συμμετέχοντας στην ίδρυση της εθνικιστικής οργάνωσης Εθνική Δράσις. Μεταπολεμικά η πολιτική του σταδιοδρομία συνεχίστηκε αρχικά στο πλευρό του μαρκεζινικού Νέου Κόμματος και έπειτα εντός του παπαγικού Συναγερμού και της ΕΡΕ, στην κυβέρνηση της οποίας διετέλεσε υφυπουργός Προεδρίας το διάστημα 1959-1961. Η πολιτική του σταδιοδρομία ολοκληρώθηκε με την υπουργοποίηση του από την «ιωαννινική» κυβέρνηση Ανδρουτσόπουλου [Βλ. ενδεικτικά http://www.elia.org.gr/entry.fds?entryID=874&pageCode=05.02&tablePageID=25&pageID=101&lang_id=1, προσπελάστηκε 29 Δεκεμβρίου 2016].

⁸ Για την *Αυγή*, το έντυπο-εκφραστή των θέσεων της μετεμφυλιακής Αριστεράς βλ. Ιωάννα Παπαθανασίου, «Η *Αυγή*» στο Λουκία Δρούλια-Γιούλα Κουτσοπανάγου (επιμ.), *ό.π.*, τ. Α', Α-Δ, σ.319-322. Για το φιλικό προς τους κεντρώους σχηματισμούς *ΒΗΜΑ*, παρά τη στήριξη που παρείχε στον Ελληνικό Συναγερμό το 1952, βλ. Ριχάρδος Σωμερίτης, «Το *Βήμα*» στο Λουκία Δρούλια-Γιούλα Κουτσοπανάγου (επιμ.), *ό.π.*, τ. Α', σ.362-363. Για τον διαχρονικά προσκείμενο στη δεξιά παράταξη, *Εθνικό Κήρυκα*, βλ. Κώστας Μάγερ, *Ιστορία του ελληνικού Τύπου*, τ. Β', αθηναϊκά εφημερίδες 1901-1959, χ.ε., Αθήναι 1959, σ.341-342. Για την προσανατολισμένη στον κεντρώο χώρο *Ελευθερία*, έως το 1965 τουλάχιστον, οπότε έρχεται σε ρήξη με την Ένωση Κέντρου, αποτελώντας το «δημοσιογραφικό όργανο των κυβερνήσεων της αποστασίας», βλ. Ηλίας Νικολακόπουλος, «*Ελευθερία*», στο Λουκία Δρούλια-Γιούλα Κουτσοπανάγου (επιμ.), *ό.π.*, τ. Β', Ε-Κ, σ.95-97. Για τον προσκείμενο έως το 1952 «εις την φιλελευθέρην δημοκρατικήν παράταξιν» και έπειτα στον παπαγικό Συναγερμό και στην ΕΡΕ, *Ελληνικό Βορρά* της Θεσσαλονίκης, βλ. Κώστας Μάγερ, *ό.π.*, τ. Γ', Αθήναι 1960, σ.87-88. Για την *Καθημερινή*, βλ. Δέσποινα Παπαδημητρίου, «Η *Καθημερινή*», στο Λουκία Δρούλια-Γιούλα Κουτσοπανάγου (επιμ.), *ό.π.*, τ. Β', σ.476-477. Για τη φιλελεύθερη *Μακεδονία*, τη «μακροβιότερη εφημερίδα της Βορείου Ελλάδος», βλ. Αλέξανδρος Κιτροέφ, «*Μακεδονία*», Λουκία Δρούλια-Γιούλα Κουτσοπανάγου (επιμ.), *ό.π.*, σ.89-91.

Προτού μεταβούμε στο κυρίως μέρος της παρούσας μελέτης, οφείλω να εκφράσω τις ευχαριστίες μου στο προσωπικό των ιδρυμάτων που επισκέφθηκα και πιο συγκεκριμένα στους υπεύθυνους και στους εργαζόμενους των ΑΣΚΙ, του ΕΛΙΑ, της ΕΜΙΑΝ, της Βιβλιοθήκης της Βουλής, της Εθνικής Βιβλιοθήκης και της Γεννάδειου Βιβλιοθήκης. Επίσης, οι θερμές ευχαριστίες μου στους Π. Μανωλόπουλο και Θ. Καλαφάτη για τον χρόνο που δέχθηκαν να μου παραχωρήσουν και να φωτίσουν μέσα από τις αφηγήσεις τους άγνωστες πτυχές της δράσης της ΕΚΟΦ είναι δεδομένες, όπως ακριβώς και στον Στέργιο Γκιουλάκη, συλλέκτη αρχαιακού ιστορικού υλικού, για το αντίγραφο της διακήρυξης της ΕΚΟΦ που δέχθηκε να μου παραχωρήσει. Ιδιαίτερη μνεία πρέπει να κάνω στη βοήθεια της επόπτριας μου, Δήμητρας Λαμπροπούλου και του Βαγγέλη Καραμανωλάκη, καθηγητών του τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Ε.Κ.Π.Α. Χωρίς τους γόνιμους προβληματισμούς και τη βοήθεια τους θα ήταν δυσχερέστερη η εκπόνηση της παρούσας έρευνας. Τέλος πολλές ευχαριστίες οφείλω να δώσω στην οικογένεια μου για τη στήριξη που μου παρέχει όλα αυτά τα χρόνια, καθώς και στον φιλικό μου κύκλο για τις ατέλειωτες ιστορικές συζητήσεις και προβληματισμούς.

α. Οι βιβλιογραφικοί άξονες της παρούσας μελέτης

Προτού μεταβούμε στην αποτύπωση και στην ανάλυση των οργανωτικών δομών, των πρακτικών και του ιδεολογικού λόγου της ΕΚΟΦ κατά την περίοδο 1959-1967, χρήσιμο θα ήταν να αναφερθούμε στους βασικούς άξονες της ιστοριογραφικής και ευρύτερα βιβλιογραφικής παραγωγής γύρω από τους οποίους κινείται και εντάσσεται η παρούσα μελέτη.

Η ΕΚΟΦ, όπως θα φανεί και στο κύριο μέρος της εργασίας, αποτελεί μια δεξιά εξτρεμιστική οργάνωση της δεκαετίας του '60, που δραστηριοποιήθηκε εντός του φοιτητικού χώρου. Ως εκ τούτου, αν και η μελέτη της δεν φιλοδοξεί να αποτελέσει μια αυτοτελή απόπειρα καταγραφής των διαδρομών του φοιτητικού κινήματος της μεταπολεμικής Ελλάδας, εντούτοις εξετάζει ένα από τα πλέον παραγκωνισμένα από την υπάρχουσα βιβλιογραφική παραγωγή στοιχεία του· αυτό των προσκείμενων στη δεξιά παράταξη και μετερχόμενων πρακτικών βίαιου ακτιβισμού φοιτητών, ευελπιστώντας έτσι να συμβάλει στην έρευνα σχετικά με τις νεολαιίστικες και φοιτητικές οργανώσεις της μεταπολεμικής Ελλάδας.

Όπως τονίστηκε προηγουμένως, η ύπαρξη, η δραστηριοποίηση, οι πρακτικές και τα αιτήματα των φοιτητών του συντηρητικού χώρου έχουν αγνοηθεί από την εγχώρια βιβλιογραφική παραγωγή σχετικά με το φοιτητικό κίνημα. Επηρεασμένη από τον αντιδικτατορικό αγώνα και την εξέγερση του Πολυτεχνείου, που συγκρότησαν τη θέαση του φοιτητικού κόσμου ως ενός διαχρονικά προοδευτικού και διεκδικητικού κινήματος που βρίσκεται στην πρωτοπορία των αγώνων,⁹ η σχετική με την ιστορία του φοιτητικού κινήματος, βιβλιογραφική παραγωγή των δεκαετιών του '70 και του '80, κινούμενη σαφώς στον χώρο μεταξύ του «βιώματος» και της ιστορικής μελέτης,¹⁰ διαμόρφωσε μια εξιδανικευμένη εικόνα για το φοιτητικό σώμα, θέτοντας στο περιθώριο τις αλτρωτικές κι εθνικιστικές του διαδρομές, την ίδια στιγμή που ανέδειξε σχεδόν αποκλειστικά την προνομιακή σχέση των φοιτητών με τις «προοδευτικές δυνάμεις».¹¹ Εξάλλου η ταύτιση του φοιτητικού κινήματος με τις «προοδευτικές

⁹ Βαγγέλης Καραμανωλάκης, ό.π., στο Βαγγέλης Καραμανωλάκης-Εύη Ολυμπίτου-Ιωάννα Παπαθανασίου (επιμ.), ό.π., σ. 199, 202.

¹⁰ Αναφέρομαι κυρίως στα έργα του Γιώργου Γιάνναρη, *Φοιτητικά κινήματα και ελληνική παιδεία*, 2 τόμοι, Το Ποντίκι, Αθήνα 1993· Σύλλα Ζήλια, Αλέκου Ιερεμία, Χρήστου Καρατζά, *Ιστορία του φοιτητικού μας κινήματος*, χ.ε., Αθήνα 1975· και του Χρήστου Λάζου, *Ελληνικό φοιτητικό κίνημα 1821-1973, κοινωνικοί και πολιτικοί αγώνες*, Γνώση, Αθήνα 1987.

¹¹ Βαγγέλης Καραμανωλάκης, ό.π., σ.201.

πολιτικές δυνάμεις» και η μελέτη των νεανικών συλλογικών υποκειμένων από τη σκοπιά των κοινωνικών κινήματων που αντιστέκονται στην άνωθεν καταπίεση, αποτελεί μια πραγματικότητα και για τη διεθνή βιβλιογραφία, με τις ρίζες της παραπάνω ανάλυσης να ανιχνεύονται στον τρόπο συγκρότησης και στη ριζοσπαστική δράση της πλειοψηφίας των νεανικών και φοιτητικών συλλογικοτήτων της μεταπολεμικής περιόδου.¹²

Έτσι, αναφορικά με τις νεολαιίστικες πολιτικές και φοιτητικές οργανώσεις της Αριστεράς κατά τη μεσοπολεμική και μεταπολεμική περίοδο,¹³ παρόλο που τα ερωτήματα παραμένουν ανοιχτά για περαιτέρω έρευνα, εντοπίζονται εργασίες για τη μεσοπολεμική Ο.Κ.Ν.Ε. από τον Χρήστο Τσιντζιλιώνη¹⁴ και την Αγγελική Χριστοδούλου,¹⁵ για την ΕΠΟΝ,¹⁶ για τα πρώτα βήματα των αριστερών μεταπολεμικών συλλογικοτήτων,¹⁷ αλλά και για τους «Λαμπράκηδες» από την Κατερίνα Σαίν-Μαρτέν¹⁸ και την Ιωάννα Παπαθανασίου.¹⁹

Αντιθέτως, το πεδίο σχετικά με τις φοιτητικές και νεολαιίστικες οργανώσεις της Δεξιάς και της Ακροδεξιάς κατά τη μεσοπολεμική περίοδο, κύριο ιδεολογικό χαρακτηριστικό των οποίων υπήρξε ο πολεμικού χαρακτήρα αντικομμουνισμός,

¹² Βλ. ενδεικτικά, Mark Edelman Boren, *Student Resistance, a history of the unruly subject*, Routledge, Νέα Υόρκη-Λονδίνο 2001.

¹³ Για το φοιτητικό κίνημα της μετεμφυλιακής Ελλάδας βλ. χαρακτηριστικά τις πρόσφατες συμβολές του Νίκου Σερντεδάκι: «Η διαδρομή του φοιτητικού κινήματος στη μεταπολεμική Ελλάδα», στο Βαγγέλης Καραμανωλάκης-Εύη Ολυμπίτου-Ιωάννα Παπαθανασίου (επιμ.), *ό.π.*, σ.160-182· «Συλλογική δράση και φοιτητικό κίνημα την περίοδο 1959-1964: δομικές προϋποθέσεις, πολιτικές ευκαιρίες και ερμηνευτικά σχήματα», στο Άλκης Ρήγος-Σεραφείμ Σεφεριάδης-Ευάνθης Χατζηβασιλείου (επιμ.), *Η «Σύντομη» δεκαετία του '60, θεσμικό πλαίσιο, κομματικές στρατηγικές, κοινωνικές συγκρούσεις, πολιτισμικές διεργασίες*, Ελληνική Εταιρεία Πολιτικής Επιστήμης/Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 2008, σ.241-263.

¹⁴ Βλ. Χρήστος Ν. Τσιντζιλιώνης, *Ο.Κ.Ν.Ε. 1922-1943, Λενινιστικό, μαχητικό σχολείο νέων*, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1989.

¹⁵ Βλ. Αγγελική Χριστοδούλου, «Η εμφάνιση της κομμουνιστικής Αριστεράς στο Πανεπιστήμιο Αθηνών», στο Βαγγέλης Καραμανωλάκης-Εύη Ολυμπίτου-Ιωάννα Παπαθανασίου (επιμ.), *ό.π.*, σ.149-159· Αγγελική Χριστοδούλου, *Από τον Πάγκαλο στον Βενιζέλο: Κομμουνιστικό Κίνημα και Αντικομμουνισμός στο Πανεπιστήμιο Αθηνών (1926-1928)*, Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας, Αθήνα 2007.

¹⁶ Βλ. Οντέτ Βαρόν- Βασάρ, «'Από την Ε.Ο.Ν. στην ΕΠΟΝ'», Μνήμες και βιώματα από δύο νεανικές οργανώσεις», στο Χάγκεν Φλάισερ (επιμ.), *Η Ελλάδα '36- '49. Από τη Δικτατορία στον Εμφύλιο. Τομές και συνέχειες*, Καστανιώτης, Αθήνα 2003, σ.150-165· Οντέτ Βαρόν-Βασάρ, *Η ενηλικίωση μιας γενιάς, Νέοι και Νέες στην Κατοχή και στην Αντίσταση*, Εστία, Αθήνα 2009, ιδιαίτερα σ.237-521.

¹⁷ Βλ. Ντούνια Α. Κουσίδου-Σταύρος Γ. Σταυρόπουλος, *Αριστερή Νεολαία Ελλάδος 1950-1953, απόπειρα ιστορικής καταγραφής*, Εκδόσεις Φιλιππότη, Αθήνα 1993.

¹⁸ Βλ. Κατερίνα Σαίν- Μαρτέν, *Λαμπράκηδες, ιστορία μιας γενιάς*, Πολύτυπο, Αθήνα 1984.

¹⁹ Βλ. Ιωάννα Παπαθανασίου με τη συνεργασία των Πολίνας Ιορδανίδου- Άντας Κάπολα- Τάσου Σακελλαρόπουλου-Αγγελικής Χριστοδούλου, *Η Νεολαία Λαμπράκη τη δεκαετία του 1960, Αρχειακές τεκμηριώσεις και αυτοβιογραφικές καταθέσεις*, Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς/Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών Ε.Ι.Ε., Αθήνα 2008.

παραμένει ακόμα αχαρτογράφητο, με τη συστηματική μελέτη των οργανώσεων του «χώρου», όπως για παράδειγμα της αντιβενιζελικής Συνταγματικής Νεολαίας και της Παμφοιτητικής Ένωσης, που αποτέλεσε τον βραχίονα της ΕΕΕ²⁰ στα Πανεπιστήμια, να είναι ελλιπέστατη και αποσπασματική.²¹ Στο σημείο αυτό αξίζει να σημειωθεί πως από τον κανόνα της ιστοριογραφικής ένδειας σχετικά με τις φοιτητικές και νεολαιίστικες οργανώσεις του ακραίου δεξιού χώρου της μεσοπολεμικής Ελλάδας, εξαιρείται η μεταξική Ε.Ο.Ν., για την οποία εντοπίζεται ένας αξιόλογος αριθμός μελετών ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του '80.²² Το γεγονός αυτό μπορεί να ερμηνευτεί κυρίως λόγω του βιβλιογραφικού ζητούμενου, κατά τις δεκαετίες του '70 και του '80, για ερμηνεία των απολυταρχικών εξωθεσμικών παρεμβάσεων στην Ελλάδα από τις μεσοπολεμικές ρίζες τους, αλλά και λόγω της ταχύτατης κατάρρευσης της ΕΟΝ, μετά την κατάληψη της Ελλάδας από τις δυνάμεις του Άξονα και της διαδοχής της φασιστικής μεταξικής νεολαίας από την αντιστασιακή ΕΠΟΝ.²³

Μολονότι η νεανική πολιτική στράτευση της μεσοπολεμικής περιόδου έχει θεμελιώδεις διαφορές από την αντίστοιχη μεταπολεμική, ο κανόνας της ιστοριογραφικής ένδειας ισχύει και για τις δεξιές εξτρεμιστικές νεολαιίστικες

²⁰ Για την αντισημιτική, αντικομμουνιστική και φασίζουσα ΕΕΕ (Εθνική Ένωση Ελλών) της Θεσσαλονίκης, βλ. Θεοδόσιος Τσιρώνης, *Πολιτική ιδεολογία στη Θεσσαλονίκη του Μεσοπολέμου, η οργάνωση «Εθνική Ένωση Η Ελλάς» και τα συνεργαζόμενα σωματεία*, Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Τομέας Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας και Λαογραφίας, Θεσσαλονίκη 1999.

²¹ Στην αντιβενιζελική Συνταγματική Νεολαία αναφέρεται συνοπτικά η Δέσποινα Παπαδημητρίου, η οποία τονίζει πως αυτή ιδρύθηκε το 1924 από απότακτους βασιλόφρονες αξιωματικούς και αριθμούσε περίπου 2.000 μέλη, ενώ ακολουθώντας το πρότυπο των Επίστρων επιχείρησε να διεισδύσει στις τάξεις των οπλιτών, υποσχόμενη άμεση αποστράτευση και νέους εθνικούς θριάμβους (βλ. Δέσποινα Παπαδημητρίου, *Από τον λαό των νομιμοφρόνων στο έθνος των εθνικοφρόνων, η συντηρητική σκέψη στην Ελλάδα 1922-1967*, Σαββάλας, Αθήνα 2006, σ.75, ιδιαίτερα υποσημείωση 78.)· Η μεσοπολεμική Παμφοιτητική Ένωση παραμένει επίσης άγνωστη, με τη μόνη σχετική αναφορά να εντοπίζεται στο έργο του Γιάννη Ανδρικόπουλου, στο οποίο υποστηρίζεται ότι η «Παμφοιτητική» επηρεαζόταν ιδεολογικά κυρίως από τον εθνικοσοσιαλισμό, δραστηριοποιούνταν στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και αριθμούσε ελάχιστα μέλη [βλ. Γιάννης Ανδρικόπουλος, *Οι Ρίζες του ελληνικού φασισμού (Στρατός και Πολιτική)*, με 18 ανέκδοτα έγγραφα της Βρετανικής, Γερμανικής και Αμερικανικής πρεσβείας, Διογένης, Αθήνα 1977, σ.13,57].

²² Για την Ε.Ο.Ν. βλ. Βαγγέλης Αγγελής, *Γιατί χαίρεται ο κόσμος και χαμογελάει πατέρα... «Μαθήματα εθνικής αγωγής» και νεολαιίστικη προπαγάνδα στα χρόνια της μεταξικής δικτατορίας*, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2006· Ελένη Μαχαίρα, *Η Νεολαία της 4^{ης} Αυγούστου: Φωτογραφίες*, ΙΑΕΝ, Αθήνα 1987· Αθανασία Μπάλλα, «Η Εθνική Οργάνωση Νεολαίας της 4^{ης} Αυγούστου. Προπαγάνδα και πολιτική διαφώτιση. Μια αρχειακή έρευνα», στο Χάγκεν Φλάισερ, Νίκος Σβορώνος (επιμ.), *Η Ελλάδα 1936-1944, Δικτατορία, Κατοχή, Αντίσταση, Πρακτικά Διεθνούς Συμποσίου*, Μορφωτικό Ινστιτούτο ΑΤΕ, Αθήνα 1989· Αθανασία Μπάλλα, «Το περιοδικό της ΕΟΝ "Η Νεολαία"». Σκοποί και απήχηση», *Ιστορικότητα της παιδικής ηλικίας και της νεότητας, Πρακτικά Διεθνούς Συμποσίου*, τ. Β', ΙΑΕΝ/Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Αθήνα 1986· Παύλος Πετρίδης (επιμ.), *Ε.Ο.Ν., Η φασιστική νεολαία Μεταξά*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2000.

²³ Για την αντιπαραβολή των αρνητικών αισθημάτων που προκαλούσε η συμμετοχή στην ΕΟΝ και των θετικών αναμνήσεων από τη χειραφέτηση των νέων μέσω της συμμετοχής στην ΕΠΟΝ βλ. Οντέτ Βαρών-Βασάρ, ό.π.· Οντέτ Βαρών-Βασάρ, *Η ενηλικίωση...*, ό.π., σ.62-70.

οργανώσεις της μεταπολεμικής περιόδου, τις αποκαλούμενες «νεοφασιστικές» από τον δημόσιο αντιπολιτευτικό λόγο του Κέντρου και της Αριστεράς της εποχής. Έτσι, η πλήρης χαρτογράφηση της ΕΚΟΦ,²⁴ της ΟΕΝ-ΣΕΝ,²⁵ της ΟΣΕΝ,²⁶ των Αλκίμων²⁷ και του Κ4Α²⁸ για παράδειγμα, αποτελεί ακόμα ζητούμενο και το έργο του Ανδρέα Λεντάκη παραμένει μέχρι σήμερα το σημείο αναφοράς σχετικά με τις οργανώσεις αυτές.²⁹

Ωστόσο, η μέχρι πρότινος παγιωμένη αντίληψη σχετικά με την αποκλειστικά προοδευτική ταυτότητα της νεολαίας και του φοιτητικού κινήματος στην Ελλάδα και η απουσία αναφορών στις συντηρητικές εκφάνσεις του και εν προκειμένω στην ΕΚΟΦ, δέχεται κριτικές και αμφισβητείται από πρόσφατες μελέτες. Μεταξύ αυτών αξιοσημείωτη είναι η συμβολή του Μιχάλη Μωραϊτίδη,³⁰ στη διατριβή του οποίου η ΕΚΟΦ προσλαμβάνεται ως οργανικό μέρος του μεταπολεμικού φοιτητικού κινήματος και η δράση της εξετάζεται στο πλαίσιο της κλιμακούμενης πολιτικής ριζοσπαστικοποίησης του φοιτητικού κόσμου που παρατηρείται ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του '50. Επιπρόσθετα εντός της διατριβής του Δημήτρη Παπανικολόπουλου,³¹ η ΕΚΟΦ προσλαμβάνεται επίσης ως τμήμα του σπουδαστικού κινήματος της μεταπολεμικής Ελλάδας, την κινητοποίηση του οποίου ο συγγραφέας επιχειρεί να ερμηνεύσει υπό το πρίσμα των κύκλων διαμαρτυρίας της δεκαετίας του '60, λαμβάνοντας υπόψη του τη συμβολή του αντιεθνικιστικού αγώνα στην προσέγγιση των κεντρών με τους αριστερούς φοιτητές.³² Έχοντας υπόψη τις θέσεις των

²⁴ Για την ΕΚΟΦ βλ. Αντώνης Αντωνίου-Νίκος Τσικρίκης, «Η ΕΚΟΦ στους διαδρόμους του πανεπιστημίου και της πολιτικής: ιδεολογία και πρακτικές», *Ουτοπία, Επιθεώρηση Θεωρίας και Πολιτισμού*, 102 (2013), σ.55-71· Ανδρέας Λεντάκης, *Το Παρακράτος και η 21^η Απριλίου*, Πρόλογοι Γ.Α. Μαγκάκης-Π. Πετρίδης, Προσκήνιο-Εκδόσεις Άγγελος Σιδεράτος, Αθήνα 2000, ιδιαίτερα σ.161-284.

²⁵ Για την ΟΕΝ-ΣΕΝ βλ. Ανδρέας Λεντάκης, *ό.π.*, σ.285-328.

²⁶ Για την ΟΣΕΝ βλ. *Στο ίδιο*, σ.329-332.

²⁷ Για τους Άλκιμους βλ. *Στο ίδιο*, σ.333-342.

²⁸ Για το νεοφασιστικό Κ4Α βλ. το εξαιρετικό άρθρο του Δημήτρη Ψαρρά, «Ο Κωνσταντίνος Πλεύρης και το Κόμμα της 4^{ης} Αυγούστου», *Αρχειοτάξιο* 16 (2014), *ό.π.*, σ.47-68 αλλά και το «αυτοβιογραφικό» έργο του επικεφαλής του Κ4Α και «μεγάλου πλατάνου» της μεταδικτατορικής Ακροδεξιάς, Κωνσταντίνου Πλεύρη, *Γεγονότα 1965-1977, τα άγνωστα παρασκήνια*, Εκδόσεις Ήλεκτρον, Αθήνα 2009, σ.32-49. Το συγκεκριμένο έργο βέβαια, χρίζει ιδιαίτερης προσοχής και επιφύλαξης λόγω του αποκάλυπτου νεοφασισμού και των σκόπιμων στρεβλώσεων και ψευδολογιών που το χαρακτηρίζουν.

²⁹ Βλ. Ανδρέας Λεντάκης, *ό.π.*

³⁰ Βλ. Μιχάλης Μωραϊτίδης, *Το φοιτητικό κίνημα στην Ελλάδα, πολιτική ριζοσπαστικοποίηση και συλλογική δράση (1956-1964)*, Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών, Τμήμα Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας, Βόλος 2015.

³¹ Δημήτρης Παπανικολόπουλος, *Συλλογική δράση και δημοκρατία στην προδικτατορική Ελλάδα: Ο κύκλος διαμαρτυρίας του '60*, Διδακτορική Διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο Πολιτικών και Κοινωνικών Επιστημών, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας, Αθήνα 2014.

³² *Στο ίδιο*, σ.282-333.

παραπάνω μελετών η παρούσα εργασία θα ασχοληθεί με την περίπτωση της ΕΚΟΦ, θεωρώντας την επίσης τμήμα του μεταπολεμικού φοιτητικού κινήματος, γεγονός που σε συνδυασμό με τη μαζικότητα της οργάνωσης στα πρώτα στάδια της εμφάνισης της και με τις βίαιες ακτιβιστικού χαρακτήρα πρακτικές της, την εντάσσει σαφώς στην «αντεπαναστατική» κίνηση του δεξιού εξτρεμισμού εντός των πανεπιστημιακών ιδρυμάτων.

Ο επόμενος θεματικός άξονας της παρούσας έρευνας είναι αυτός της μελέτης του ακροδεξιού, νεοφασιστικού, δεξιού εξτρεμιστικού, ή απλώς φασιστικού φαινομένου. Όροι φαινομενικά διάφοροι μεταξύ τους, αρκετά συχνά στην υπάρχουσα βιβλιογραφία και στο πολιτικό λεξιλόγιο περιγράφουν το ίδιο ακριβώς φαινόμενο, οδηγώντας σε έναν ακραίο νομιναλισμό. Επιχειρώντας μια πρώτη βιβλιογραφική επισκόπηση του κλασικού φασιστικού φαινομένου πρέπει να τονιστεί ότι ο ρόλος του στη διαμόρφωση της ευρωπαϊκής ιστορίας του προηγούμενου αιώνα είναι κομβικός και η συζήτηση σχετικά με τη φύση και τη σημασία του «διαρκεί ήδη τρεις γενιές και δεν δείχνει σημάδια κόπωσης»,³³ με τη σχετική βιβλιογραφία να είναι αχανής και δύσκολα να μπορεί να αποτυπωθεί στο σύνολο της. Σε αυτό το σημείο είναι χαρακτηριστική η σημείωση του Robert Paxton, ο οποίος αναφέρει ότι σε ένα βιβλιογραφικό βοήθημα για τον φασισμό που συνέταξε ο Renzo de Felice,³⁴ κατέγραψε 12.208 σχετικά βιβλία και άρθρα.³⁵ Μολαταύτα, η αναφορά σε κάποια θεμελιώδη έργα είναι επιβεβλημένη.

Ο Mark Mazower αρχικά, ένας από τους πλέον διακεκριμένους ερευνητές της ευρωπαϊκής ιστορίας με αξιόλογη συμβολή στη μελέτη του ελληνικού Μεσοπολέμου και της δεκαετίας του '40,³⁶ στο έργο του, *Σκοτεινή Ήπειρος*, εντάσσει τον φασισμό και τον εθνικοσοσιαλισμό στο «κύριο ρεύμα» της ευρωπαϊκής ιστορίας, αναδεικνύοντας τις ελάχιστες αντιστάσεις που εμφανίστηκαν εναντίον της χιτλερικής διακυβέρνησης. Για τον Mazower η όποια «επαναστατική» ρητορική του εθνικοσοσιαλισμού δεν αποτελούσε παρά ένα «φύλλο συκής» με το οποίο καλύπτονταν οι συνάψεις με το παρελθόν, ενώ παράλληλα αποτιμά το «φυλετικό-

³³ Σπύρος Μαρκέτος, *Πώς φίλησα τον Μουσολίνι! Τα πρώτα βήματα του ελληνικού φασισμού*, τόμος 1, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2003, σ.33.

³⁴ Βλ. Renzo de Felice, *Bibliografia orientativa del fascismo*, Bonacci, Ρώμη 1991, όπως παρατίθεται στο Robert O. Paxton, *Η Ανατομία του Φασισμού*, μτφρ. Κατερίνα Χαλμούκου, Κέδρος, Αθήνα 2006, σ.427.

³⁵ Robert O. Paxton, *ό.π.*, σ.305.

³⁶ Βλ. χαρακτηριστικά Mark Mazower, *Η Ελλάδα και η οικονομική κρίση του Μεσοπολέμου*, μτφρ. Σπύρος Μαρκέτος, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τράπεζας, Αθήνα 2009· Mark Mazower, *Inside Hitler's Greece: The Experience of occupation, 1941-44*, Yale University Press, 1993.

εθνικιστικό σύστημα κοινωνικής ευημερίας» του ναζιστικού καθεστώτος ως προϊόν ριζοσπαστικοποίησης των σκοτεινότερων πτυχών της ευρωπαϊκής σκέψης.³⁷ Τελικά για τον Mazower ο φασισμός, όπως εξάλλου ο φιλελευθερισμός και ο κομμουνισμός, συγκαταλέγεται ανάμεσα στις τρεις μεγάλες πολιτικές ιδεολογίες που συνέβαλαν στη διαμόρφωση της εικόνας της ευρωπαϊκής ηπείρου κατά τον εικοστό αιώνα.

Ο Robert Paxton επίσης, στο μνημειώδες έργο του, *Η Ανατομία του Φασισμού*, επιχειρεί να κατανοήσει την πολυπλοκότητα του φασιστικού φαινομένου εστιάζοντας κυρίως στις συμμαχίες των φασιστών με τις συντηρητικές ελίτ και στις βίαιες πρακτικές που αυτοί μετέλθαν, ώστε να ανέλθουν στην εξουσία. Ο Paxton κάνοντας μια οξυδερκή σύλληψη και προτείνοντας ένα νέο σχήμα, αυτό της εξέτασης του φασισμού μέσα από «πέντε εξελικτικά στάδια», επιχειρεί τελικά να προσδιορίσει την πραγματική φύση του φασιστικού φαινομένου.³⁸ Έτσι ορίζει τον φασισμό ως «μια μορφή πολιτικής συμπεριφοράς που χαρακτηρίζεται από τη μονομανή ενασχόληση με την κοινωνική παρακμή, την ταπείνωση ή τον κατατρεγμό και από μια αντισταθμιστική προσήλωση στην ενότητα, στην ενεργητικότητα και στον εξαγνισμό». Εντός των πλαισίων του φασισμού, προσθέτει, ένα κόμμα ευρείας αποδοχής αποτελούμενο από φανατικούς εθνικιστές πρόθυμους για ακτιβιστική δράση, συνεργάζεται με τις παραδοσιακές συντηρητικές ελίτ και μετά την κατάληψη της εξουσίας πλήττει τις δημοκρατικές ελευθερίες πραγματοποιώντας παράλληλα προγραφές των ανεπιθύμητων προσώπων στο εσωτερικό μέτωπο και επεκτατικούς πολέμους στο εξωτερικό.³⁹ Αξιοσημείωτη ακόμα είναι η προσπάθεια του συγγραφέα στο τελευταίο μέρος του ίδιου έργου, να χαρτογραφήσει τον ακροδεξιό και νεοφασιστικό χώρο στη μεταπολεμική Δυτική Ευρώπη, αλλά και στην Ανατολική Ευρώπη μετά την κατάρρευση των «Λαϊκών Δημοκρατιών», όπως επίσης και να εξακριβώσει εάν ο όρος «φασισμός» μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως έννοια περιγραφής εξωευρωπαϊκών απολυταρχικών καθεστώτων.⁴⁰

³⁷ Mark Mazower, *Σκοτεινή Ήπειρος, Ο Ευρωπαϊκός Εικοστός Αιώνας*, 2 τόμοι, μτφρ. Κώστας Κουρεμένος, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια/Η Καθημερινή, Αθήνα 2013, τ. 1, σ. 17.

³⁸ Robert O. Paxton, *ό.π.*, σ.286. Ενδιαφέρουσα πτυχή της σκέψης του Paxton είναι η τοποθέτηση του πρώτου φασιστικού κινήματος παγκοσμίως στον ηττημένο κατά τον Αμερικανικό Εμφύλιο, Νότο, μέσω της περίπτωσης της Κου Κλουξ Κλαν. Η ομοιότητα ενδυμασίας, ο βίαιος ακτιβισμός στο όνομα του πεπρωμένου της φυλής και η παράλληλη λειτουργία της οργάνωσης με το νόμιμο κράτος, αποδίδουν σε αυτή, σύμφωνα με τον συγγραφέα, χαρακτηριστικά προπομπού των ευρωπαϊκών φασιστικών κινήσεων (βλ. *Στο ίδιο*, σ.74).

³⁹ *Στο ίδιο*, σ.302.

⁴⁰ Βλ. *Στο ίδιο*, σ.239-284.

Πέρα από τα παραπάνω βασικά έργα εντοπίζονται και άλλες αξιόλογες ξενόγλωσσες μελέτες σχετικά με το φασιστικό φαινόμενο. Από τις πλέον εμπεριστατωμένες είναι αυτή του Stanley G. Payne,⁴¹ μολονότι η επιχειρούμενη εξομοίωση των μεσοπολεμικών φασιστικών καθεστώτων με τη σταλινική Σοβιετική Ένωση είναι προβληματική. Επίσης αρκετά διαφωτιστικά είναι τα έργα του Roger Griffin⁴² και του Philip Morgan,⁴³ ενώ τέλος θα αποτελούσε παράλειψη αν δεν γινόταν αναφορά στη συμβολή του Enzo Traverso, ο οποίος επιχειρώντας να διερευνήσει τα βασικά «συστατικά» του ναζιστικού φαινομένου, φώτισε με εξαιρετικό τρόπο τις υλικές προϋποθέσεις και το θεωρητικό υπόβαθρο πάνω στα οποία στηρίχθηκε η βιομηχανοποιημένη μαζική ναζιστική εξόντωση.⁴⁴ Γενικότερα, όπως ειπώθηκε και παραπάνω, ο όγκος των ξενόγλωσσων έργων που προσπαθούν να προσδιορίσουν τη φύση του φασιστικού φαινομένου και να διαπιστώσουν εάν τα ευρωπαϊκά απολυταρχικά καθεστώτα του Μεσοπολέμου είχαν φασιστικό χαρακτήρα είναι τεράστιος και έναν αξιόπιστο οδηγό αποτελούν τα βιβλιογραφικά δοκίμια που παρατίθενται στα έργα του Robert Paxton⁴⁵ και του Pierre Milza.⁴⁶

Μεταβαίνοντας στην ελληνόγλωσσα βιβλιογραφική παραγωγή σχετικά με το φασιστικό φαινόμενο, σημείο αναφοράς αποτελεί το έργο του Σπύρου Μαρκέτου, *Πώς φίλησα τον Μουσολίνι!*. Στο συγκεκριμένο έργο ο Μαρκέτος επιθυμεί να αναδείξει τις αυταρχικές, εθνοφυλετικές και εντέλει φασίζουσες ιδέες που διακινούνταν στις πολιτικές και πνευματικές ελίτ της Ελλάδας ήδη από τις αρχές του εικοστού αιώνα, με αποτέλεσμα η διάχυση τους σε ένα μεγάλο μέρος του πολιτικού φάσματος και η προβολή του ιταλικού φασιστικού καθεστώτος ως προτύπου κρατικής οργάνωσης κατά τη δεκαετία του '30, να έχει βαθύτερες ρίζες, πέραν της γοητείας που ασκούσε το μουσολινικό πρότυπο ηγέτη.⁴⁷

Μνεία επίσης αξίζει να γίνει στο έργο του Γιάννη Ανδρικόπουλου, *Οι ρίζες του Ελληνικού Φασισμού*. Έχοντας εκδοθεί κατά τα πρώτα μεταπολιτευτικά έτη, το

⁴¹ Στάνλεϊ Πέϊν, *Η Ιστορία του Φασισμού*, μτφρ. Κώστας Γεώργας, πρόλογος. Στέφανος Ροζάνης, Φιλίστωρ, Αθήνα 2000. Στη συγκεκριμένη μελέτη ο Στάνλεϊ Πέϊν αφιερώνει ένα ολόκληρο κεφάλαιο στην ερμηνεία και στη νοσηματοδότηση του φασιστικού φαινομένου από την υπάρχουσα βιβλιογραφική παραγωγή, βλ. Στάνλεϊ Πέϊν, *ό.π.*, σ.611-638.

⁴² Roger Griffin, *The Nature of fascism*, Routledge, Λονδίνο 1994.

⁴³ Philip Morgan, *Fascism in Europe*, Routledge, Λονδίνο 2003.

⁴⁴ Enzo Traverso, *Οι ρίζες της ναζιστικής βίας, μια ευρωπαϊκή γενεαλογία*, μτφρ. Νίκος Κούρκουλος, Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου, Αθήνα 2013.

⁴⁵ Robert O. Paxton, *ό.π.*, σ.305-334.

⁴⁶ Pierre Milza, *Οι Μελανοχίτωνες της Ευρώπης, η ευρωπαϊκή ακροδεξιά από το 1945 μέχρι σήμερα*, μτφρ. Γιάννης Καυκιάς, Scripta, Αθήνα 2004, σ.711-719.

⁴⁷ Βλ. Σπύρος Μαρκέτος, *ό.π.*

συγκεκριμένο έργο τοποθετεί τις ρίζες των στρατιωτικών επεμβάσεων και του ελληνικού απολυταρχισμού στη μεσοπολεμική περίοδο όπου η αμφισβήτηση της δημοκρατικής νομιμότητας και η προβολή της «Τρίτης» δικτατορικής λύσης αποτελούσε μια πραγματικότητα. Εντούτοις, προσλαμβάνοντας το σύνολο των μεσοπολεμικών στρατιωτικών εκτροπών ως φασιστικών ο συγγραφέας δεν αποφεύγει την παγίδα του πανφασισμού, ένα φαινόμενο αρκετά σύνηθες στη βιβλιογραφία των πρώτων μεταπολιτευτικών χρόνων.⁴⁸

Αρκετά χρήσιμο τέλος, είναι το άρθρο του Δημήτρη Κουσουρή στο συλλογικό έργο, *Το «βαθύ κράτος» στη σημερινή Ελλάδα και η Ακροδεξιά*,⁴⁹ το οποίο αποτελεί μια ευρύτερη σύνοψη των πρωτοφασιστικών, φασιστικών και νεοφασιστικών κινήσεων της Ελλάδας του εικοστού αιώνα. Στο συγκεκριμένο άρθρο ο Κουσουρής προτείνει την εξέταση και ερμηνεία του ελληνικού φασιστικού φαινομένου στη βάση τριών παραγμένων στιγμών της ελληνικής ιστορίας. Του Εθνικού Διχασμού και της κρίσης του Παλαιού Καθεστώτος, η μαζική κινητοποίηση του οποίου γέννησε το πρωτοφασιστικό κίνημα των Επιστρατών. Της Κατοχής και του Εμφυλίου, που γέννησαν το φαινόμενο του δοσιλογισμού και της στρατιωτικής συνεργασίας με τις δυνάμεις του Άξονα, οριοθετώντας τελικά τα πλαίσια στα οποία κινήθηκε ο νεοφασισμός και η παρακρατική δραστηριότητα της μετεμφυλιακής περιόδου και τέλος της απριλιανής δικτατορίας, παρακαταθήκη και προϊόν της οποίας αποτελεί η μεταπολιτευτική ακροδεξιά.

Όσον αφορά το ζήτημα του δεξιού ριζοσπαστισμού και του ελληνικού πρωτοφασισμού από την άλλη, ο Γιώργος Μαυρογορδάτος έχει πραγματευτεί διεξοδικά το ζήτημα των «Επίστρατων», ορίζοντας τους ως την πρώτη μαζική οργάνωση του ελλαδικού χώρου με πρωτοφασιστικά χαρακτηριστικά.⁵⁰ Επίσης, σημαντικές συμβολές στην κατανόηση των διαδρομών των ριζοσπαστικών δεξιών κινήσεων και ιδεών των τελών του 19^{ου} και των αρχών του 20^{ου} αιώνα, αποτέλεσαν τα έργα του Γιάνη Γιανουλόπουλου και του Γιώργου Κόκκινου. Ο Γιανουλόπουλος στο βιβλίο του, *Η ευγενής μας τύφλωσις*, αναφέρεται διεξοδικά στην «Εθνική Εταιρεία», μια εθνικιστική οργάνωση με απήχηση στις στρατιωτικές και πνευματικές ελίτ της

⁴⁸ Βλ. Γιάννης Ανδρικόπουλος, *ό.π.*

⁴⁹ Δημήτρης Κουσουρής, «Ο φασισμός στην Ελλάδα: Συνέχειες και ασυνέχειες κατά τον ευρωπαϊκό 20^ο αιώνα», στο Δημήτρης Χριστόπουλος (επιμ.), *Το «βαθύ κράτος» στη σημερινή Ελλάδα και η Ακροδεξιά, Αστυνομία, Δικαιοσύνη, Στρατός, Εκκλησία*, νήσος/Rosa Luxemburg Stiftung, Αθήνα 2015, σ.33-81.

⁵⁰ Βλ. Γιώργος Μαυρογορδάτος, *Εθνικός Διχασμός και μαζική Οργάνωση: 1. Οι Επίστρατοι του 1916*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1996.

Ελλάδας των τελών του 19^{ου} αιώνα και πιο συγκεκριμένα στη συμβολή της και στον ρόλο της στην κήρυξη του ελληνοτουρκικού πολέμου του 1897, συμπεραίνοντας τελικά ότι τα λεγόμενα «εθνικά θέματα» χρησιμοποιήθηκαν διαχρονικά από τις πολιτικές ηγεσίες ως ζητήματα εσωτερικής κατανάλωσης και διαχείρισης της εξουσίας.⁵¹ Ο Κόκκινος από την άλλη, έχοντας ως άξονες τη μελέτη της ζωής, του έργου και του λόγου του Νεοκλή Καζάζη, επιχείρησε να χαρτογραφήσει το φαινόμενο του «πολιτικού ανορθολογισμού» στον ελλαδικό χώρο από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα έως και τη μεσοπολεμική περίοδο.⁵² Ο ίδιος ιστορικός εξάλλου σε άλλο έργο του, αναλύοντας το περιεχόμενο και την ύλη του *Νέου Κράτους*, ενός φιλοκαθεστωτικού εντύπου της μεταξικής περιόδου, έχει επισημάνει τις αποχρώσεις της φασίζουσας ιδεολογίας στη μεσοπολεμική Ελλάδα, καθώς και το ακαδημαϊκό και δημοσιογραφικό προσωπικό που στήριξε μέσα από την αρθρογραφία του στο παραπάνω έντυπο, την επιχείρηση διάχυσης των φασίζουσων ιδεών στις μορφωμένες ελίτ κατά τη μεταξική περίοδο.⁵³ Τέλος από τη συζήτηση περί δεξιού ριζοσπαστισμού στην Ελλάδα της ίδιας περιόδου δεν πρέπει να απουσιάζει η αναφορά στο έργο του Αθανάσιου Μποχώτη,⁵⁴ ενώ με τις φασιστικές οργανώσεις του Μεσοπολέμου έχουν ασχοληθεί επίσης η Δέσποινα Παπαδημητρίου, μέσω ενός εξαντλητικά τεκμηριωμένου έργου⁵⁵ και ο Ιάκωβος Χονδροματίδης, αν και τα έργα του πρέπει να εξετάζονται με αρκετή προσοχή λόγω των εμφανέστατων εθνικοσοσιαλιστικών του συμπαθειών.⁵⁶

Συνεχίζοντας, εξαιρετικά σημαντική για την παρούσα έρευνα είναι η συζήτηση και η βιβλιογραφική παραγωγή σχετικά με το ακροδεξιό και νεοφασιστικό φαινόμενο στον μεταπολεμικό κόσμο. Ενταγμένο σε μια εποχή όπου η συναίνεση είχε οικοδομηθεί στη βάση της αντιφασιστικής νίκης, καθιστώντας έτσι τις απροκάλυπτες φασιστικές εκφάνσεις μη αποδεκτές, το μεταπολεμικό ακροδεξιό ή αλλιώς

⁵¹ Βλ. Γιάνης Γιανουλόπουλος, «*Η ευγενής μας τύφλωση ...*» *Εξωτερική πολιτική και "εθνικά θέματα"* από την ήττα του 1897 έως τη μικρασιατική καταστροφή, Βιβλιόραμα, Αθήνα 1999.

⁵² Βλ. Γεώργιος Κόκκινος, *Ο πολιτικός ανορθολογισμός στην Ελλάδα, το έργο και η σκέψη του Νεοκλή Καζάζη (1849-1936)*, Διδακτορική Διατριβή, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Αθήνα 1994. Επεξεργασμένη μορφή της οποίας αποτελεί το Γιώργος Κόκκινος, *Ο πολιτικός ανορθολογισμός στην Ελλάδα, το έργο και η σκέψη του Νεοκλή Καζάζη (1849-1936)*, Τροχαλία, Αθήνα 1996.

⁵³ Βλ. Γιώργος Κόκκινος, *Η Φασίζουσα ιδεολογία στην Ελλάδα, η περίπτωση του περιοδικού «Νέον Κράτος» 1937-1941*, Παπαζήσης, Αθήνα 1984.

⁵⁴ Βλ. Αθανάσιος Μποχώτης, *Η ριζοσπαστική δεξιά, αντικοινοβουλευτισμός, συντηρητισμός και ανολοκλήρωτος φασισμός στην Ελλάδα, 1864-1911*, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2003.

⁵⁵ Βλ. Δέσποινα Παπαδημητρίου, *ό.π.*

⁵⁶ Ιάκωβος Χονδροματίδης, *Η Μαύρη σκιά στην Ελλάδα, εθνικοσοσιαλιστικές και φασιστικές οργανώσεις στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου και της Γερμανικής Κατοχής (1941-1944)*, Περισκόπιο, Αθήνα 2001· Ιάκωβος Χονδροματίδης, *Οι Έλληνες «Φασίστες», οι φασιστικές και εθνικοσοσιαλιστικές οργανώσεις στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου, 1927-1936*, Πελασγός, Αθήνα 2013.

νεοφασιστικό φαινόμενο εγκαταλείπει, σε γενικές γραμμές, τα μεσοπολεμικά φασιστικά πρότυπα της ενιαίας ενδυμασίας, των παρελάσεων, του κορπορατιστικού λόγου και τις διακηρύξεις περί εδαφικής επέκτασης. Προσαρμοσμένη λοιπόν στις επιταγές της ιδεολογίας του ελεύθερου κόσμου, βασικός αντίπαλος της οποίας ήταν ο κομμουνισμός, η μεταπολεμική ακροδεξιά δραστηριοποιείται με νέο προσώπιο, απηχώντας μεν στον λόγο της ορισμένα φασιστικά μοτίβα, προβάλλοντας όμως ως κύριο ιδεολογικό της χαρακτηριστικό τον αντικομμουνισμό, με βάση τον οποίο επιχειρεί να νομιμοποιήσει την ύπαρξη και τη δραστηριότητα της.

Ένα από τα βασικότερα έργα που πραγματεύεται το φαινόμενο της μεταπολεμικής ευρωπαϊκής ακροδεξιάς στο σύνολο της είναι, *Οι μελανοχίτωνες της Ευρώπης*, του Pierre Milza. Παρότι η ανάλυση του Milza για τη μεταπολεμική Άκρα Δεξιά δίνει ιδιαίτερη έμφαση στην περίπτωση της Γαλλίας, εντούτοις, δεν χαρακτηρίζεται από εθνοκεντρισμό, καθώς ο συγγραφέας αναδεικνύει με εξαιρετική ακρίβεια την πορεία, τη ρητορική, τις επιδόσεις και την απήχηση των ακροδεξιών μορφωμάτων στη Δυτική και στην Ανατολική Ευρώπη από τα πρώτα μεταπολεμικά έτη μέχρι την αυγή του 21^{ου} αιώνα. Σε αυτό το σημείο πρέπει να τονιστεί ακόμα, ότι η συμβολή του Milza, μέσω του συγκεκριμένου έργου, είναι σημαντική στην κατανόηση της επιτυχίας των λεγόμενων «εθνικολαϊκιστικών» δυνάμεων της Άκρας Δεξιάς κατά τις δεκαετίες του '70 και του '80 και στον εντοπισμό των ριζών της λεπενικής γαλλικής ακροδεξιάς.⁵⁷

Επιπρόσθετα, διαφωτιστικές επισκοπήσεις της μεταπολεμικής ακροδεξιάς στη διεθνή της διάσταση αποτελούν τα έργα του Paul Hainsworth,⁵⁸ ενώ επίσης ο Piero Ignazi, ένας από τους κορυφαίους μελετητές του ακροδεξιού φαινομένου, στο έργο του, *Extreme Right Parties in Western Europe*, αφού αναφέρεται στις διαφορετικές «ποικιλίες» και στις ρίζες της Ακροδεξιάς, εξετάζει την πορεία της σε κάθε επιμέρους χώρα της μεταπολεμικής Δυτικής Ευρώπης.⁵⁹ Τέλος, λόγω της δραματικής ανόδου και της εκλογικής επιτυχίας των ξενοφοβικών-ακροδεξιών κομμάτων στην Ευρώπη κατά τις τρεις τελευταίες δεκαετίες, έργα κυρίως πολιτικών επιστημόνων, εστίασαν

⁵⁷ Pierre Milza, *ό.π.*: Για το κίνημα της «Νέας Δεξιάς» στη Γαλλία, το οποίο αποτέλεσε προπομπό του λεπενικού φαινομένου βλ. *Στο ίδιο*, σ.322-382.

⁵⁸ Paul Hainsworth, *The Extreme right in Europe and the USA*, St. Martin's Press, Νέα Υόρκη 1992· Paul Hainsworth, *The Extreme right in Western Europe*, Routledge, Λονδίνο-Νέα Υόρκη 2008.

⁵⁹ Piero Ignazi, *Extreme right parties in Western Europe*, Oxford University Press, Νέα Υόρκη 2003. Για μια αναλυτική λίστα βοηθημάτων σχετικά με το νεοφασιστικό φαινόμενο βλ. Robert Paxton, *ό.π.*, σ.345-346.

ιδιαίτερα στις εκλογικές επιδόσεις, στην ανθρωπογεωγραφία των ψηφοφόρων της Ακροδεξιάς και στη ρητορική των σχηματισμών του συγκεκριμένου χώρου.⁶⁰

Μεταβαίνοντας στην ελληνική βιβλιογραφική παραγωγή σχετικά με το ακροδεξιό ή νεοφασιστικό φαινόμενο, είναι αναγκαίο να τονιστεί ότι κατά τα πρώτα βήματα της αποτέλεσε περισσότερο εργαλείο «αντιδεξιάς» πολεμικής έναντι της κυβερνώσας ΕΡΕ και έναντι του λεγόμενου «κατεστημένου», παρά προϊόν συνεπούς μεθοδολογίας. Μολαταύτα, θεμελιώδες για τη μελέτη μετεμφυλιακού παρακράτους είναι το έργο του Ανδρέα Λεντάκη σχετικά με τις νεοφασιστικές οργανώσεις.⁶¹ Η έρευνα του Λεντάκη είναι πρωτότυπη και εξαντλητική, καθώς βασισμένος αποκλειστικά σε πρωτογενές υλικό επιχειρεί να χαρτογραφήσει τον χώρο των ακραία δεξιών νεολαιίστικων οργανώσεων της Ελλάδας κατά τη δεκαετία του '60. Ιδιαίτερη μνεία αξίζει να γίνει στο κεφάλαιο που είναι αφιερωμένο στην ΕΚΟΦ,⁶² το οποίο εκτός από την καταγραφή προχωρά και στην ποσοτικοποίηση των βίαιων πρακτικών της οργάνωσης,⁶³ γεγονός αρκετά πρωτοποριακό για την εποχή του, που παραπέμπει στην αντίστοιχη μεθοδολογία της πολιτικής επιστήμης.

Οι νεοφασιστικές οργανώσεις στη νεολαία εκδόθηκαν στη συγκυρία της πολιτικής πόλωσης, της αντικομμουνιστικής έξαρσης της ΕΡΕ και της έντονης κινητοποίησης των παρακρατικών οργανώσεων στα τέλη της δεκαετίας του '50 και στις αρχές της δεκαετίας του '60, γεγονός που οδήγησε στη δολοφονία του βουλευτή της ΕΔΑ Γρηγόρη Λαμπράκη. Συνεπώς, η επιθυμία για κατανόηση και χαρτογράφηση των εξτρεμιστών της Δεξιάς, οι οποίοι επικαλούμενοι την εθνικοφροσύνη δρούσαν παράλληλα με το νόμιμο κράτος, αναμφίβολα αποτελούσε αναγκαιότητα για την

⁶⁰ Βλ. ενδεικτικά, Terry E. Givens, *Voting radical right in Western Europe*, Cambridge University Press, Νέα Υόρκη 2005· Cas Mudde, *Populist radical right parties in Europe*, Cambridge University Press, Νέα Υόρκη 2007· Pippa Norris, *Radical right voters and parties in the electoral market*, Cambridge University Press, Νέα Υόρκη 2005, καθώς και την έξοχη εισήγηση του Piero Ignazi, "New Challenges: Post Materialism and the Extreme Right", Working Paper, *Political Parties: Changing Roles in Contemporary Democracies*, Center for Advanced Study in the Social Sciences/Juan March Institute, Μαδρίτη 1994, <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download;jsessionid=0E5D3C61AFF417E46F4F184BF1713EBE?doi=10.1.1.577.7442&rep=rep1&type=pdf> (προσπελάστηκε 7 Ιουνίου 2017), εντός της οποίας υποδεικνύει την ανάδυση των μεταϋλιστικών αιτημάτων και αξιών στους δυτικοευρωπαίους πολίτες από τη δεκαετία του '80 και έπειτα, ως παραγόντων που ερμηνεύουν την άνοδο της εθνικολαϊκιστικής ακροδεξιάς.

⁶¹ Βλ. Ανδρέας Λεντάκης, *Οι Νεοφασιστικές οργανώσεις στη Νεολαία*, πρόλογος Μίκης Θεοδωράκης, Έκδοση Δ.Κ.Ν. «Γρηγόρης Λαμπράκης», Αθήνα 1963. Επεξεργασμένη μορφή του οποίου αποτελεί το, Ανδρέας Λεντάκης, *Το Παρακράτος...*, ό.π.

⁶² Ανδρέας Λεντάκης, ό.π., σ. 161-284.

⁶³ Στο ίδιο, σ.235-239.

Αριστερά της εποχής⁶⁴ και το κενό αυτό επιχείρησε να καλύψει η έρευνα του Λεντάκη. Όμως παρά το στέρεο υπόβαθρο που πρόσφερε το έργο του Λεντάκη, η έντονη πολιτική φόρτιση των πρώτων μεταπολιτευτικών ετών οδήγησε τη βιβλιογραφική παραγωγή της εποχής σχετικά με την ακροδεξιά και τον νεοφασισμό, σε μονομερείς ταυτίσεις του φαινομένου με το δικτατορικό καθεστώς της 21^{ης} Απριλίου και την πορεία προς την κατάλυση της δημοκρατικής νομιμότητας.⁶⁵

Τον παραπάνω κανόνα ανατρέπουν σταδιακά πρόσφατες ιστορικές μελέτες του παρακράτους και των ακραίων δεξιών οργανώσεων, επικεντρωμένες στη δεκαετία του '60, κοινό ερμηνευτικό τόπο των οποίων αποτελεί το ειδικό βάρος της κληρονομιάς του Εμφυλίου και της δεκαετίας του '40 γενικότερα. Σε αυτό το σημείο πρέπει να σημειωθεί πως η συμβολή των εργασιών του Στράτου Δορδανά στην ψύχραιμη και εξαντλητικά τεκμηριωμένη ανάλυση της γενεαλογίας και των διαδρομών των μετεμφυλιακών παρακρατικών οργανώσεων της Δεξιάς είναι αδιαμφισβήτητη,⁶⁶ όπως ακριβώς και του Γιάνη Γιανουλόπουλου.⁶⁷ Παράλληλα, τα τελευταία έτη έχουν διοργανωθεί συνέδρια και έχουν εκδοθεί συλλογικά έργα αφιερωμένα στο ακροδεξιό

⁶⁴ Γεγονός που γίνεται επίσης φανερό μέσα από την καινοτόμα πρωτοβουλία της μετάφρασης και έκδοσης του χιτλερικού εγκολπίου, *Ο Αγών μου*, από τη σειρά «Αντιφασιστική Βιβλιοθήκη», με προλόγους και κριτικές των Ηλία Ηλιού και Ηλία Τσιριμώκου, βλ. Αδόλφος Χίτλερ, *Ο Αγών μου*, μτφρ., Δημήτρης Π. Κωστέλενος-Ανδρέας Πάγκαλος, πρόλογος-κριτική, Ηλίας Ηλιού-Ηλίας Τσιριμώκος, 2 τόμοι, Εκδόσεις Ζάρβανος, Αθήνα 1961.

⁶⁵ Βλ. ιδιαίτερα, Σταύρος Ζορμπαλάς, *Ο Νεοφασισμός στην Ελλάδα (1967-1974)*, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1978· Γιάννης Α. Κάτρης, *Η Γέννηση του νεοφασισμού στην Ελλάδα, 1960-1974*, Παπαζήσης, Αθήνα 1974.

⁶⁶ Αναφέρομαι στις εξής συμβολές του Στράτου Δορδανά: «Η οργάνωση της καρφίτσας: Κράτος και παρακράτος στη Θεσσαλονίκη τη δεκαετία του 1960», στο Άλκης Ρήγος-Σεραφεύμ Σεφεριάδης-Ευάνθης Χατζηβασιλείου (επιμ.), *Η «Σύντομη» δεκαετία του '60...*, ό.π., σ.126-142· «Από τις προσκοπικές ομάδες στη δολοφονία Λαμπράκη», Η περίπτωση του Ξενοφώντος Γιοσμά», στο Ιάκωβος Μιχαηλίδης-Ηλίας Νικολακόπουλος-Χάγκεν Φλάισερ (επιμ.), *«Εχθρός» εντός των τειχών. Όψεις του δοσιλογισμού στην Ελλάδα της Κατοχής*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2006, σ.231-247· «Παρακρατικές οργανώσεις και Ακροδεξιά», *Αρχειοτάξιο*, τχ.16 (Νοέμβριος 2014), ό.π., σ. 31-45· «Το τρίκυκλο, ένα ατύχημα και η αδέκαστη δικαιοσύνη», στο Παύλος Σούρλας (επιμ.), *Δολοφονία Λαμπράκη, Η Ιστορική Σύζητηση 50 χρόνια μετά*, Πρακτικά Ημερίδας, Ίδρυμα της Βουλής για τον Κοινοβουλευτισμό και τη Δημοκρατία/Εκδόσεις Ευρασία, Αθήνα 2016, σ.41-53· *Η Γερμανική στολή στη ναφθαλίνη, επιβιώσεις του Δοσιλογισμού στη Μακεδονία, 1945-1974*, πρόλογος Πολυμέρης Βόγλης, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 2011. Χάρη στα παραπάνω έργα του, τα οποία στην πλειοψηφία τους έχουν άξονα αναφοράς τον Ξενοφώντα Γιοσμά και τη δαιδαλώδη πορεία επαναδραστηριοποίησης προσώπων και οργανώσεων της Θεσσαλονίκης με δωσιλογικό παρελθόν, που τελικά οδήγησαν στη δολοφονία του Γρηγόρη Λαμπράκη, μπορούμε να υποστηρίξουμε πως έχει χαρτογραφηθεί τεκμηριωμένα και με ιστορική μεθοδολογία ο χώρος του «τοπικού» παρακράτους της συμπτωτεύουσας από τα μεσοπολεμικά έτη μέχρι την περίοδο της απριλιανής δικτατορίας.

⁶⁷ Γιάνης Γιανουλόπουλος, «Το ελληνικό παρακράτος και η μακρά ιστορία του, το φοιτητικό κίνημα των αρχών της δεκαετίας του 1960: η δολοφονία του Γρηγόρη Λαμπράκη», στο Παύλος Σούρλας (επιμ.), ό.π., σ.139-178. Στο συγκεκριμένο άρθρο ο Γιανουλόπουλος αφού προβαίνει σε μια εκτεταμένη ιστορική αναδρομή στους μηχανισμούς και στις αποχρώσεις του ελληνικού παρακράτους κατά την προπολεμική και κατοχική περίοδο, στη συνέχεια, έχοντας ως άξονα αναφοράς την ΕΚΟΦ, αναλύει τη δραστηριοποίηση των δεξιών εξτρεμιστικών νεολαϊστικών οργανώσεων της δεκαετίας του '60, υπό το πρίσμα της βιωματικής ματιάς αλλά και της συνεπούς ιστορικής τεκμηρίωσης και μεθοδολογίας.

φαινόμενο και στο παρακράτος ή αλλιώς «βαθύ κράτος»,⁶⁸ ενώ άξιες αναφοράς είναι οι συμβολές νέων ερευνητών⁶⁹ και η σχετική ξενόγλωσση αρθρογραφία.⁷⁰

Κλείνοντας, δεν πρέπει να λησμονείται ότι η ΕΚΟΦ αποτέλεσε μια οργάνωση που δραστηριοποιήθηκε κυρίως κατά τη δεκαετία του '60. Συνεπώς, η παρούσα έρευνα εντάσσεται και στην ευρύτερη συζήτηση σχετικά με τα κινήματα και τις εξελίξεις της «σύντομης» δεκαετίας. Σε αυτό το σημείο πρέπει να τονιστεί ότι παρά την ύπαρξη ενός μεγάλου αριθμού αξιολογών μελετών σχετικά με τις πολιτικές εξελίξεις της μετεμφυλιακής Ελλάδας,⁷¹ η δεκαετία του '60 είχε παραμείνει μέχρι πρόσφατα «εν πολλοίς ανεργμένη». ⁷² Αν και οι ρίζες της σχετικής με τη δεκαετία του '60 συζήτησης

⁶⁸ Βλ. Παύλος Σούρλας (επιμ.), *ό.π.* Ο συγκεκριμένος συλλογικός τόμος, ο οποίος αποτελεί καρπό αντίστοιχης ημερίδας του Ιδρύματος της Βουλής που διοργανώθηκε το 2013, μέσα από τις αυτοβιογραφικές καταθέσεις και τις ιστορικές αναλύσεις επιχειρεί και επιτυγχάνει να φωτίσει επαρκώς το πολιτικό περιβάλλον, το ιδεολογικό κλίμα και τους μηχανισμούς που οδήγησαν στη δολοφονία του συνεργαζόμενου με την ΕΔΑ βουλευτή, Γρηγόρη Λαμπράκη. Βλ. Δημήτρης Χριστόπουλος (επιμ.), *ό.π.* Επίσης ο συλλογικός τόμος που επιμελείται ο Δημήτρης Χριστόπουλος, ο οποίος εκδόθηκε στη συγκυρία της ραγδαίας ανόδου του νεοναζιστικού μορφώματος της Χρυσής Αυγής, της ανοιχτής συνδιαλλαγής του γενικού γραμματέα της τότε Κυβέρνησης, Τάκη Μπαλτάκου με υψηλόβαθμα στελέχη της νεοναζιστικής οργάνωσης και της δολοφονίας του Παύλου Φύσσα, επιχειρεί να χαρτογραφήσει τις σχέσεις του βαθέως κράτους με την Ακροδεξιά, έχοντας ως άξονες αναφοράς την Αστυνομία, τη Δικαιοσύνη, τον Στρατό και την Εκκλησία. Βλ. *Αρχειοτάξιο*, τχ. 16 (Νοέμβριος 2014), *ό.π.* Τέλος το συγκεκριμένο τεύχος του *Αρχειοτάξιου* με εξαιρετικά διαφωτιστικές συμβολές ιστορικών, πολιτικών επιστημόνων και δημοσιογράφων, δεν επιδιώκει, όπως τονίζει ο Στρατής Μπουρνάζος, ένα από τα μέλη της συντακτικής ομάδας του περιοδικού, να αναζητήσει αναλογίες και διδάγματα από τη μελέτη του ελληνικού ακροδεξιού φαινομένου στη διαχρονία του, αποτελώντας έτσι «εγχειρίδιο του καλού αντιφασίστα». Αντιθέτως, τα εξαιρετικά χρήσιμα και διαφωτιστικά άρθρα του αναδεικνύουν τις τομές και τις συνέχειες της ελληνικής ακροδεξιάς, τις σχέσεις της με τους φορείς της κρατικής εξουσίας, τη δραστηριοποίησή της σε κρίσιμες καμπές της νεοελληνικής ιστορίας, όπως για παράδειγμα κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '40 και το εκλογικό και κοινωνικό της αποτύπωμα μέχρι τις μέρες μας.

⁶⁹ Βλ. Αθανάσιος Δ. Γκανούλης, *Ακροδεξιές οργανώσεις και παρακράτος στη μεταπολεμική Ελλάδα, 1949-1967*, Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Σχολή Οικονομικών και Περιφερειακών Σπουδών, Τμήμα Βαλκανικών, Σλαβικών και Ανατολικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη 2016. Η εργασία του Γκανούλη αποτελεί μια αξιολογική προσπάθεια πρώτης καταγραφής του συνόλου των παρακρατικών οργανώσεων και σχηματισμών της μετεμφυλιακής περιόδου, εγχείρημα κυριολεκτικά τιτάνιο, το οποίο αδιαμφισβήτητα δεν είναι δυνατό να καλυφθεί πλήρως στα στενά πλαίσια μιας μεταπτυχιακής διπλωματικής εργασίας.

⁷⁰ Βλ. ενδεικτικά, Spyros Tsoutsoumpis, 'Making of the Greek deep state, "Political bandits: nation-building, patronage, and the making of the greek deep state"', *Balkanistica* 30:1 (2017), σ.1-27. Βασική θέση του συγκεκριμένου άρθρου, το οποίο επιχειρεί να ερμηνεύσει τα δίκτυα και τις πρακτικές του ελληνικού βαθέως κράτους, είναι ότι αφενός αυτό αποτελεί προϊόν μιας μακράς διαδικασίας εθνικής οικοδόμησης που ακολούθησε τους Βαλκανικούς Πολέμους και την κατάρρευση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και αφετέρου ότι αυτό μορφοποιήθηκε και διαποτίστηκε από τη νοοτροπία ανδρών που είχαν περάσει το μεγαλύτερο μέρος της ζωής τους ως παραστρατιωτικοί και «πράκτορες» του ελληνικού κράτους σε διαφιλονικούμενες περιοχές, κατά το ύστερο στάδιο της ύπαρξης της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

⁷¹ Βλ. ενδεικτικά, Σπύρος Λιναρδάτος, *Από τον Εμφύλιο στη Χούντα*, 5 τόμοι, Παπαζήσης, Αθήνα 1974-86· Ηλίας Νικολακόπουλος, *Η Καχεκτική δημοκρατία, κόμματα και εκλογές, 1946-1967*, Πατάκης, Αθήνα 2000· Σωτήρης Ριζάς, *Η Ελληνική πολιτική μετά τον Εμφύλιο πόλεμο, Κοινοβουλευτισμός και Δικτατορία*, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 2008· Ευάνθης Χατζηβασιλείου, *Ελληνικός φιλελευθερισμός το ριζοσπαστικό ρεύμα, 1932-1979*, Πατάκης, Αθήνα 2010· Jean Meynaud, *Οι Πολιτικές Δυνάμεις στην Ελλάδα*, μτφρ. Π. Μερλόπουλος, Σαββάλας, Αθήνα 2002.

⁷² Κωνσταντίνος Τσουκαλάς, «Η ελληνική δεκαετία του '60: "σύντομη ή μακρά;"», στο Άλκης Ρήγος, Σεραφεύμ Ι. Σεφεριάδης, Ευάνθης Χατζηβασιλείου (επιμ.), *ό.π.*, σ.41.

εντοπίζονται στην έκδοση για τη μετεμφυλιακή ελληνική κοινωνία, του Ιδρύματος Σάκη Καράγιωργα,⁷³ ως σημείο εκκίνησης μπορούν να τοποθετηθούν οι εργασίες και τα συμπεράσματα που παρουσιάστηκαν στην έκδοση της Ελληνικής Εταιρείας Πολιτικής Επιστήμης,⁷⁴ ενώ έργα όπως αυτό της Δήμητρας Λαμπροπούλου, έχουν συμβάλλει στην επανανοηματοδότηση όρων και στην κατανόηση του ρόλου, της προσφοράς και των διεκδικήσεων των κινημάτων της μετεμφυλιακής Ελλάδας.⁷⁵

⁷³ Βλ. Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, *Η ελληνική κοινωνία κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο (1945-1967)*, τ. Α'-Β', Αθήνα 1994.

⁷⁴ Άλκης Ρήγος, Σεραφείμ Ι. Σεφεριάδης, Ευάνθης Χατζηβασιλείου (επιμ), *ό.π.*

⁷⁵ Βλ. Δήμητρα Λαμπροπούλου, *Οικοδόμοι, οι άνθρωποι που έχτισαν την Αθήνα 1950-1967*, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2009. Για την πραγμάτευση των κοινωνικών κινημάτων στη διεθνή τους διάσταση βλ. Sidney Tarrow, *Power in Movement, social movements and contentious politics*, Cambridge University Press, Νέα Υόρκη 2011.

Κεφάλαιο Πρώτο

Το Ιστορικό Πλαίσιο

Περί έκτακτων μέτρων αφορώντων την Δημόσιαν τάξιν και ασφάλειαν

Άρθρον 1

Ὅστις θέλων να αποσπάσῃ εν μέρος εκ του όλου της Επικρατείας, ή να ευκολύνῃ τα προς τούτο το τέλος τείνοντα σχέδια, συνώμοσεν ή διήγειρε στάσιν ή συνεννοήθη με ξένους, ή κατήρτισεν ενόπλους ομάδας, ή έλαβε μετοχήν εις τοιαύτας προδοτικάς ενώσεις τιμωρείται με θάνατον.

Άρθρον 2

Ὅστις καταρτίζει ομάδα επί τω σκοπώ όπως προσβάλῃ δια βίας τας αρχάς, ή τους Δημόσιους ή Εκκλησιαστικούς υπαλλήλους, ή τα όργανα της Δημοσίας, Αγροτικής, ή Δασικής Ασφαλείας, ή δημοσίας δυνάμεως, ή τοπικής αυτοδιοικήσεως, ή πρόσωπα ανήκοντα εις τους συμμάχους στρατούς, ως και ο συμμετέχων τοιαύτης τιμωρείται, ει μεν είναι αρχηγός, οδηγός ή ηθικός αυτουργός με θάνατον, ει δε απλούς συναίτιος με ισόβια δεσμά, υπαρχουσών δ' επιβαρυντικών περιπτώσεων με θάνατον.

Γ' ΨΗΦΙΣΜΑ, ΙΟΥΝΙΟΣ 1946⁷⁶

⁷⁶ Όπως παρατίθεται στο Ηλίας Νικολακόπουλος, «Το μετέωρο βήμα προς την ομαλότητα: Φεβρουάριος 1945-Μάρτιος 1946», στο Ηλίας Νικολακόπουλος-Ιωάννα Παπαθανασίου (επιμ.), *Ο Εμφύλιος πόλεμος 1946-1949*, Δημοσιογραφικός Οργανισμός Λαμπράκη-Τα Νέα Ιστορία, Αθήνα 2010, σ.46.

α. Αντικομμουνισμός και Εθνικοφροσύνη: Η επίσημη κρατική ιδεολογία της μεταπολεμικής Ελλάδας

Η Ελλάδα βιώνει τη δεκαετία του '40 ως μια περίοδο βίας και συνεχών πολεμικών συγκρούσεων. Η Κατοχή, το αντιστασιακό κίνημα, οι συγκρούσεις μεταξύ των αντάρτικων οργανώσεων, τα Δεκεμβριανά, η Βάρκιζα, η Λευκή Τρομοκρατία και τέλος η γενικευμένη εμφύλια σύγκρουση μετά το 1946, συνθέτουν τη μεγάλη εικόνα της δεκαετίας.

Αναμφίβολα, η ανατροπή των προπολεμικών κοινωνικών και πολιτικών ισορροπιών κατά τη διάρκεια της Κατοχής και η εξάπλωση των λαοκρατικών θεσμών του ΕΑΜ σε μεγάλο μέρος της χώρας χαρακτηρίζουν την περίοδο μέχρι το 1944. Μολαταύτα, μετά την ήττα των εαμικών δυνάμεων στα Δεκεμβριανά και τη Συμφωνία της Βάρκιζας, λαμβάνει χώρα μια εκτεταμένη επιχείρηση «αποεαμοποίησης» του πληθυσμού και επαναφοράς της παλαιάς πολιτικής τάξης πραγμάτων με συνδυαστικό στοιχείο των δυνάμεων του αστικού χώρου τον αντικομμουνισμό και την εθνικοφροσύνη.⁷⁷ Σε αυτό το σημείο εντοπίζεται και η πρώτη μαζική κινητοποίηση των παρακρατικών ακροδεξιών ομάδων, οι οποίες παρά το πλούσιο δωσιλογικό τους παρελθόν, ενδύθηκαν τον μανδύα του αντικομμουνισμού και της εθνικοφροσύνης, λαμβάνοντας «άφεση αμαρτιών» από το μετακατοχικό κράτος και αφήνοντας έντονο το αποτύπωμα τους στην ύπαιθρο, όπου επιδόθηκαν σε ένα όργιο βίας και τρομοκρατίας εναντίον των αριστερών και εν γένει των αντιμοναρχικών πολιτών.⁷⁸

Οι διχαστικές διαστάσεις της Αντίστασης και η σφοδρότητα της εμφύλιας σύγκρουσης αναμφισβήτητα οδηγούσαν οποιοδήποτε από τα δύο στρατόπεδα χριζόταν νικητής στη διαμόρφωση των όρων με τους οποίους θα αντιμετώπιζε τον «εσωτερικό

⁷⁷ Η βιβλιογραφία για τη δεκαετία του '40 και ιδιαίτερα για τις μετακατοχικές εξελίξεις που οδήγησαν στην εμφύλια σύγκρουση είναι ογκώδης. Για μια αρκετά διαφωτιστική βιβλιογραφική καταγραφή βλ. Ηλίας Νικολακόπουλος-Ιωάννα Παπαθανασίου (επιμ.), *ό.π.*, σ.199-205, καθώς και Νίκος Κουλούρης, *Ελληνική βιβλιογραφία του Εμφυλίου πολέμου 1945-1949, αυτοτελή δημοσιεύματα 1945-1999*, Φιλίστωρ, Αθήνα 2000.

⁷⁸ Για την ακροδεξιά της κατοχικής και μετακατοχικής περιόδου βλ., Σπύρος Μαρκέτος, «Η ελληνική Άκρα Δεξιά τη δεκαετία του 1940», στο Χρήστος Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα*, τ.Δ2., Βιβλιόραμα, Αθήνα 2010, σ.287-325. Για τον ρόλο του αστικού «καθοδηγητικού επιτελείου» Μαρκεζίνη-Ζαλοκώστα στην αποκρυστάλλωση και δραστηριοποίηση του «ένοπλου αντιστασιακού συνασπισμού» της πρωτεύουσας, που κινούνταν στη γκρίζα ζώνη του δοσιλογισμού και της «Αντίστασης» βλ. Τάσος Κωστόπουλος, «Το επιτελείο της αστικής αντεπανάστασης, στοιχεία για τον κύκλο των Μαρκεζίνη-Ζαλοκώστα», *Αρχειοτάξιο* 17 (2015), *Ο Α' Παγκόσμιος Πόλεμος και η Ελλάδα*, ΑΣΚΙ/Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 2015, σ.95-114.

εχθρό» στη βάση του αλληλοαποκλεισμού από κάθε πτυχή του πολιτικού και κοινωνικού γίγνεσθαι.⁷⁹

Στο θεσμικό επίπεδο λοιπόν, ο αποκλεισμός των ηττημένων πέραν της χρήσης των ιδεολογημάτων του αντικομμουνισμού και της εθνικοφροσύνης, πραγματοποιήθηκε μέσω της έκτακτης εμφυλιακής νομοθεσίας και επισφραγίστηκε με τη συνταγματική αναθεώρηση του 1952, που είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία του «Παρασυντάγματος». Τα παραπάνω ζητήματα θα πραγματευτεί το παρόν κεφάλαιο καθώς η κατανόηση τους είναι απαραίτητη, προκειμένου να γίνει αντιληπτό το κλίμα ιδεολογικής πόλωσης των τελών της δεκαετίας του '50 που είχε ως αποτέλεσμα την εμφάνιση ενός συνόλου εφεδροπολεμιστικών, εργατικών, μαθητικών και φοιτητικών σωματείων, μεταξύ των οποίων και της ΕΚΟΦ, τα οποία φιλοδοξούσαν να σταθούν στις επάλξεις του αντικομμουνιστικού αγώνα.

⁷⁹ Δήμητρα Λαμπροπούλου, *Γράφοντας από τη φυλακή, όψεις της υποκειμενικότητας των πολιτικών κρατουμένων*, Νεφέλη, Αθήνα 1999, σ.23.

Ο μεσοπολεμικός αντικομμουνισμός

Όπως έχει δείξει και η πρόσφατη ιστοριογραφική παραγωγή, το φαινόμενο του αντικομμουνισμού, δεν αποτέλεσε για την ελληνική πραγματικότητα αποκλειστικά απότοκο του Ψυχρού Πολέμου. Αντιθέτως, τα ίχνη του πρέπει να αναζητηθούν στον Μεσοπόλεμο και πιο συγκεκριμένα στη διάχυση των φοβιών που είχε προκαλέσει το επιτυχημένο παράδειγμα της Οκτωβριανής Επανάστασης σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες,⁸⁰ καθώς ο εφαρμοζόμενος στη Σοβιετική Ένωση σοσιαλισμός είχε κατορθώσει από τη μία «να μετατρέψει την καταρρακωμένη από τον πόλεμο τσαρική αυτοκρατορία σε μια μείζονα βιομηχανική δύναμη μέσα σε λίγα χρόνια», καθιστώντας την έτσι «μια ριζοσπαστική εναλλακτική λύση στον διεθνή καπιταλισμό»,⁸¹ ενώ από την άλλη η δυναμική των αιτημάτων και το κύρος της εργατικής τάξης, «πάγωνε το αίμα των συντηρητικών» και της αστικής τάξης γενικότερα.⁸² Οι παραπάνω φοβίες του αστικού στρατοπέδου συμπλέκονταν με τη νομική καθιέρωση κατά τον Μεσοπόλεμο των πολεμικών μηχανισμών εξαίρεσης ως υπόδειγμα διακυβέρνησης του κράτους και συνδυάζονταν με εγγενή ελληνικά χαρακτηριστικά, συνθέτοντας έτσι τον λεγόμενο «μεσοπολεμικό αντικομμουνισμό».

Μετά τη λήξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου και μέχρι τη μαζική έλευση των Μικρασιατών προσφύγων ο αντικομμουνισμός στην Ελλάδα ως λόγος και πρακτική αποτελούσε ένα φαινόμενο μάλλον περιθωριακό. Την περίοδο εκείνη η διαιρετική τομή βενιζελικών-αντιβενιζελικών με άξονες αναφοράς τις «χαρισματικές» προσωπικότητες του Ελευθερίου Βενιζέλου και του Κωνσταντίνου,⁸³ σε συνδυασμό με το ζήτημα της εθνικής ολοκλήρωσης επισκίαζαν τα υπόλοιπα θέματα της κοινωνικής και της πολιτικής ζωής,⁸⁴ μολοντί η ίδρυση του ΣΕΚΕ το 1918 δεν άφησε «ασυγκίνητη» και αδρανή την πολιτική εξουσία, με την κυβέρνηση Βενιζέλου να

⁸⁰ Ευάνθης Χατζηβασιλείου, «Η πρόσληψη της Αριστεράς από τους αντιπάλους της, 1949-1967: παρατηρήσεις για τη λειτουργία του ελληνικού αντικομμουνισμού», στο Γρηγόρης Ψαλλίδας (επιμ.), *Γρηγόρης Φαράκος: Διαδρομές στην Ιστορία, τόμος τιμητικός για τον Γρηγόρη Φαράκο*, Εκδόσεις Ιονίου Πανεπιστημίου, Κέρκυρα 2011, σ.157.

⁸¹ Mark Mazower, *Σκοτεινή ήπειρος...*, ό.π., σ.153.

⁸² Eric Hobsbawm, *Η Εποχή των Ακρων, ο σύντομος εικοστός αιώνας 1914-1991*, μτφρ. Βασίλης Κατετανγιάννης, Θεμέλιο, Αθήνα 1997, σ.165.

⁸³ Για την πρόσληψη και ανάλυση των προσωπικοτήτων του Ε. Βενιζέλου και του Κωνσταντίνου ως χαρισματικών βλ. George Th. Mavrogordatos, *Stillborn republic: Social coalitions and party strategies in Greece, 1922-1936*, University of California Press, Μπέρκλεϊ/Λος Άντζελες 1983.

⁸⁴ Δημήτρης Μπαχάρας, «Μελετώντας τις απαρχές του αντικομμουνισμού, τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του 1920 στην Ελλάδα», *Μνήμων* 29 (2008), σ. 177.

προχωρά στους πρώτους εκτοπισμούς σοσιαλιστών.⁸⁵ Η αντιμετώπιση όμως του κομμουνιστικού κινδύνου τη συγκεκριμένη περίοδο, σε καμία περίπτωση δεν απέκτησε συστηματικό χαρακτήρα.⁸⁶

Οι μεγάλες απεργιακές κινητοποιήσεις του καλοκαιριού του 1923, λόγω της απόφασης του υπουργού Οικονομικών Ανδρέα Χατζηκυριάκου να μειώσει τα εργατικά ημερομίσθια, σε συνδυασμό με τον αντίκτυπο της Οκτωβριανής Επανάστασης, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, ενεργοποίησαν τα αντικομμουνιστικά αντανάκλαστικά της αστικής τάξης και των μηχανισμών καταστολής και το 1924 παρατηρείται μια σημαντική διαφοροποίηση στην αντιμετώπιση της «κομμουνιστικής απειλής». Πλέον οι εξορίες και οι φυλακίσεις κομμουνιστών συστηματοποιούνται μέσα από τις δυνατότητες που πρόσφερε η ψήφιση του «Κατοχυρωτικού» από την κυβέρνηση Παπαναστασίου,⁸⁷ οι πρώτες παρακρατικές αντικομμουνιστικές ομάδες εμφανίζονται στην ύπαιθρο της Βόρειας Ελλάδας και στα αστικά κέντρα, ενώ το ΚΚΕ, σύμφωνα με τις επιταγές της Τρίτης Διεθνούς, σκληραίνει με τη σειρά του τη στάση του υιοθετώντας το σύνθημα μιας ενιαίας και ανεξάρτητης σοσιαλιστικής Μακεδονίας και της Θράκης.⁸⁸ Την ίδια στιγμή ο αντικομμουνιστικός λόγος διαχέεται σε όλο το φάσμα του πολιτικού κόσμου, με βασικό εκφραστή εντός του Κοινοβουλίου τον Γ. Κονδύλη, ο οποίος τον Μάρτιο 1924 ανέλαβε το υπουργείο Εσωτερικών της κυβέρνησης Παπαναστασίου.⁸⁹

⁸⁵ Νίκος Αλιβιζάτος, *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση (1922-1974), όψεις της ελληνικής εμπειρίας*, μτφρ., Βενετία Σταυροπούλου, πρόλογος, Αριστόβουλος Μάνεσης, Θεμέλιο, Αθήνα 1983, σ.380.

⁸⁶ Δημήτρης Μπαχάρας, ό.π.

⁸⁷ Το διάταγμα «περί κατοχυρώσεως του δημοκρατικού πολιτεύματος» που ψηφίστηκε τον Απρίλιο 1924 από την κυβέρνηση Παπαναστασίου τιμωρούσε με εξάμηνη φυλάκιση όποιον πρόσβαλλε, δυσφημούσε, ή εξύβριζε τις «δρυστικές πράξεις» της αβασύλευτης δημοκρατίας, ή όποιον εξιστορούσε «περιστατικά και γεγονότα, τείνοντα αμέσως ή εμμέσως να κινήση την συγγνώμην ή την συμπάθειαν» υπέρ των μελών της έκπτωτης δυναστείας. Στην πράξη όμως το συγκεκριμένο νομοθετικό διάταγμα χρησιμοποιήθηκε αρκετά συχνά στη δίωξη προσώπων με κομμουνιστικές ιδέες. Για περισσότερα βλ. Νίκος Αλιβιζάτος, ό.π., σ.350-351· Νίκος Αλιβιζάτος, *Το Σύνταγμα και οι εχθροί του στη Νεοελληνική Ιστορία, 1800-2010*, Πόλις, Αθήνα 2011, σ.269.

⁸⁸ Δημήτρης Μπαχάρας, ό.π., σ.178,184-185. Σχετικά με το «μακεδονικό» του μεσοπολεμικού ΚΚΕ, οι παρατηρήσεις του Άγγελου Ελεφάντη είναι εξαιρετικά διαφωτιστικές. Σύμφωνα λοιπόν με τον Ελεφάντη οι Έλληνες κομμουνιστές «δεν δέχτηκαν άκριτα και αδιαμαρτύρητα τη σχετική απόφαση της Κομμουνιστικής Διεθνούς», η οποία «επί πέντε δεκαετίες χρησίμευσε μόνο στην αντικομμουνιστική προπαγάνδα του ελληνικού αστισμού», αλλά αντιθέτως υιοθέτησαν την παραπάνω θέση προκειμένου να μην αποκοπουν από τον κορμό του παγκόσμιου κομμουνιστικού κινήματος, χωρίς όμως να την αναγάγουν σε «κεντρικό πρόβλημα του κόμματος» (βλ. Άγγελος Γ. Ελεφάντης, *Η Επαγγελία της Αδύνατης Επανάστασης, Κ.Κ.Ε. και Αστισμός στον Μεσοπόλεμο*, Θεμέλιο, Αθήνα 1999, σ. 47-48· Για ένα σύντομο και εξαιρετικά χρήσιμο «ιστορικό» των διαδικασιών που οδήγησαν στην υιοθέτηση της θέσης της ενιαίας και ανεξάρτητης Μακεδονίας από το μεσοπολεμικό Κ.Κ.Ε. βλ. Άγγελος Γ. Ελεφάντης, ό.π., σ.44-48).

⁸⁹ Δημήτρης Μπαχάρας, ό.π., σ.180-181.

Τομή όσον αφορά την υιοθέτηση κατασταλτικών αντικομμουνιστικών πρακτικών αποτέλεσε η παγκαλική δικτατορία. Θέτοντας εκτός νόμου το ΚΚΕ και ιδρύοντας την Υπηρεσία Ειδικής Ασφάλειας, ένα αστυνομικό σώμα εξειδικευμένο στον αντικομμουνιστικό αγώνα,⁹⁰ άνοιξε τον δρόμο για την εφαρμογή ενός συνόλου πρακτικών δίωξης και ποινικοποίησης των σοσιαλιστικών ιδεών. Στη συνέχεια, με πρωτοβουλία της κυβέρνησης Βενιζέλου και με βάση το προϋπάρχον θεσμικό πλαίσιο που είχε δημιουργήσει το «Κατοχρωτικό», ψηφίστηκε ο νόμος 4229/1929, γνωστότερος ως «Ιδιώνυμο». Διαθέτοντας τη σύμφωνη ψήφο του μεγαλύτερου μέρους των Φιλελεύθερων και Λαϊκών βουλευτών ο συγκεκριμένος νόμος τιμωρούσε με ποινή φυλάκισης έως δύο ετών «την εφαρμογήν ιδεών εχουσών ως έκδηλον σκοπόν την διαβίαιων μέσων ανατροπήν του κρατούντος κοινωνικού συστήματος ή την απόσπασιν μέρους εκ του όλου της Επικράτειας» και εφαρμόστηκε απαρέγκλιτα μέχρι τα χρόνια της μεταξικής δικτατορίας, όποτε και αντικαταστάθηκε⁹¹ από τον ΑΝ 117/1936 «περί μέτρων προς καταπολέμησιν του κομμουνισμού και των εκ τούτου συνεπειών» και από τον ΑΝ 1075/1938 «περί ασφαλείας του κοινωνικού καθεστώτος και προστασίας των πολιτών».⁹²

Ουσιαστικά το «Ιδιώνυμο» ποινικοποιούσε συνολικά τις σοσιαλιστικές ιδέες και μπορούσε να στραφεί ακόμη και κατά των πιο «αθώων» φιλελεύθερων μεταρρυθμιστών. Χαρακτηριστικό είναι ότι μεταξύ των ετών 1929-1932 φυλακίστηκαν, σύμφωνα με τις διατάξεις του, περίπου δώδεκα χιλιάδες πολίτες, ενώ μεταξύ των ετών 1929-1937 καταδικάστηκαν αμετάκλητα περίπου τρεις χιλιάδες.⁹³

Παράλληλα με τη ψήφιση της αντικομμουνιστικής νομοθεσίας και την ανάπτυξη των αστυνομικών μηχανισμών για την εξουδετέρωση των κομμουνιστικών πυρήνων, την ίδια περίοδο ιδρύθηκε και δραστηριοποιήθηκε ένα σύνολο φιλοφασιστικών και φιλοναζιστικών οργανώσεων, οι οποίες είχαν στενές σχέσεις με πολιτικούς παράγοντες, με τον αντικομμουνισμό να αποτελεί την κυρίαρχη ιδεολογική τους αναφορά. Οι γνωστότερες από αυτές είναι η «Φιλική Εταιρεία» του Τηλέμαχου Συνοδινού, η «Οργάνωσις των Εθνικοφρόνων Σοσιαλιστών» του μετέπειτα κεντρώου Ιάκωβου Διαμαντόπουλου, η «Εθνικοσοσιαλιστική Παράταξις Εργαζόμενων Νέων

⁹⁰ Νίκος Αλιβιζάτος, *Οι πολιτικοί θεσμοί...*, ό.π., σ.380-381. Για μια αναλυτική περιγραφή της δικτατορίας του Θεόδωρου Πάγκαλου βλ., Γρηγόριος Δαφνής, *Η Ελλάδα μεταξύ δύο πολέμων 1923-1940*, Κάκτος, Αθήνα 1997, σ.294-341.

⁹¹ Νίκος Αλιβιζάτος, ό.π., σ.355-356· Νίκος Αλιβιζάτος, *Το Σύνταγμα...*, ό.π., σ.272.

⁹² Για το μεταξικό αντικομμουνιστικό θεσμικό πλαίσιο που κληροδοτήθηκε, μέσω του Εμφυλίου, στη μεταπολεμική «καχεκτική» δημοκρατία βλ. το υποκεφάλαιο που ακολουθεί.

⁹³ Σπύρος Μαρκέτος, *Πως φίλησα τον Μουσολίνι! ...*, ό.π., σ.283-285.

Ελλάδος», η «Προοδευτική Ένωση Κοινωνικής Αλληλεγγύης», η «Φασιστική Νεολαία Ελλάδος», το «Εθνικοσοσιαλιστικό Κόμμα Μακεδονίας-Θράκης»,⁹⁴ η «Εθνική Ένωση Ελλάς», η «Παμποιτητική Νεολαία», η «Εθνική Φάλαγξ», η «Συνταγματική Νεολαία», ο «Αντικομμουνιστικός Όμιλος», η «Πανελλήνιος Οργάνωση Αγонιστών Αγκυλοσταυριτών» και η «Οργάνωση Εθνικού Κυρίαρχου Κράτους».⁹⁵

Συγκεφαλαιώνοντας, η ανάπτυξη του αντικομμουνισμού από τα μέσα τις δεκαετίας του '20 δεν είναι προϊόν αποκλειστικά ενδογενών ή εξωγενών παραγόντων, αλλά αντιθέτως ενός συνδυασμού και των δύο. Αναμφίβολα είναι κομβική η επιρροή που άσκησε ο διεθνής παράγοντας μέσω της διάδοσης της φοβίας για μια πιθανή κοινωνική επανάσταση λόγω του επιτυχημένου παραδείγματος της Οκτωβριανής Επανάστασης, αλλά και μέσω του προτύπου που πρόσφερε στους Έλληνες πολιτικούς ιθύνοντες η διεθνής αντικομμουνιστική νομοθεσία. Η πεποίθηση όμως πως ένα τμήμα των προσφύγων μπορεί να «ξεφύγει» από τα παραδοσιακά δίκτυα, του βενιζελισμού κυρίως, και να ριζοσπαστικοποιηθεί αποτελώντας έτσι μια δυνητική κοινωνική απειλή, η αύξηση των εργατικών διεκδικήσεων, η ολοένα και αυξανόμενη παρέμβαση των στρατιωτικών στην πολιτική ζωή και η ανάγκη εξεύρεσης μιας νέας επίσημης κρατικής ιδεολογίας μετά τη χρεοκοπία της Μεγάλης Ιδέας, αποτέλεσαν τους ενδογενείς παράγοντες ανάπτυξης του ελληνικού μεσοπολεμικού αντικομμουνισμού.⁹⁶

Ο μεταπολεμικός αντικομμουνισμός και η εθνικοφροσύνη

Όπως έγινε αντιληπτό από την ανάλυση που προηγήθηκε το φαινόμενο του αντικομμουνισμού είχε βαθιές ρίζες στην ελληνική πολιτική σκηνή και στην κοινωνία ήδη από την περίοδο του Μεσοπολέμου. Μολαταύτα, ο μεταπολεμικός αντικομμουνισμός διαθέτει ποιοτικές διαφορές από τον αντίστοιχο προπολεμικό.⁹⁷ Η πρώτη διαφορά έγκειται στην αντίληψη για το μέγεθος του κομμουνιστικού κινδύνου που είχαν οι άρχουσες τάξεις. Έτσι, ενώ κατά τη μεσοπολεμική περίοδο οι άρχουσες

⁹⁴ Για το Εθνικοσοσιαλιστικό Κόμμα Μακεδονίας-Θράκης και τον επικεφαλής του Γεώργιο Σπυρίδη, βλ. Στράτος Δορδανάς, *Έλληνες εναντίον Ελλήνων, ο κόσμος των Ταγμάτων Ασφαλείας στην κατοχική Θεσσαλονίκη, 1941-1944*, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2006, σ.57-73.

⁹⁵ Δέσποινα Παπαδημητρίου, *Από τον λαό των νομιμοφρόνων...*, ό.π., σ.97-101.

⁹⁶ Δημήτρης Μπαχάρας, ό.π., σ.193-196.

⁹⁷ Στρατής Μπουρνάζος, «Το κράτος των εθνικοφρόνων: αντικομμουνιστικός λόγος και πρακτικές», στο Χρήστος Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα*, Τόμος Δ2, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2009, σ.9.

τάξεις προσλάμβαναν κάθε εργατική κινητοποίηση και διεκδίκηση ως δυνητική κομμουνιστική απειλή και ο αντικομμουνισμός αποτελούσε την ταξική τους απάντηση στη διάχυτη κοινωνική δυσαρέσκεια,⁹⁸ η αλλαγή των συσχετισμών υπέρ της εαμικής πλευράς κατά την κατοχική περίοδο και η έντονη ταξική πόλωση που ακολούθησε την Απελευθέρωση της χώρας, έθεσαν το ζωτικής σημασίας ζήτημα της επιβίωσης του καθεστώτος και της νομής της εξουσίας. Ο κατοχικός αντικομμουνισμός λοιπόν μετατρέπεται σε συνεκτικό στοιχείο της αντιστασιακής συμμαχίας και μετά την Απελευθέρωση και τα Δεκεμβριανά ταυτίζεται με τον χώρο των «υγιώς σκεπτόμενων Ελλήνων», αποτελώντας τον ιδεολογικό κορμό της εθνικοφροσύνης.⁹⁹

Η δεύτερη μείζων διαφορά είναι η ένταξη του ελληνικού μεταπολεμικού αντικομμουνισμού στο διεθνές πλαίσιο, αφού πλέον αποτελεί οργανικό τμήμα του διεθνούς ψυχροπολεμικού αντικομμουνισμού.¹⁰⁰ Συνεπώς, η παραμονή της χώρας στη σφαίρα επιρροής της Δύσης και η διατήρηση του αστικού κοινοβουλευτικού πολιτεύματος απαιτούσε τη συντριβή των κομμουνιστικών δυνάμεων στο στρατιωτικό πεδίο από τη μία και τη διάχυση του αντικομμουνισμού ως επίσημης ιδεολογίας σε όλους τους κρατικούς θεσμούς από την άλλη.¹⁰¹ Διαθέτοντας λοιπόν ως οργανικό κομμάτι τον αντικομμουνισμό, η εθνικοφροσύνη υιοθετήθηκε ως το ενδεδειγμένο «πλαίσιο πολιτικώς ορθής συμπεριφοράς» από την πλειοψηφία των μελών του αστικού πολιτικού χώρου, λόγω της θανάσιμης απειλής που αντιπροσώπευε γι' αυτή μια πιθανή επικράτηση της εαμικής συμμαχίας.¹⁰²

Ως εκ τούτου, όσοι ήταν αντίθετοι στο «κρατούν πολιτικόν και κοινωνικόν καθεστώς» αποτελούσαν μετά την ήττα των εαμικών δυνάμεων στα Δεκεμβριανά και τη σταδιακή εξάπλωση της κρατικής εξουσίας της εθνικοφροσύνης στην ύπαιθρο, πολίτες δεύτερης κατηγορίας και απάρτισαν τον χώρο των «μη εθνικοφρόνων», έχοντας απέναντι τους όσους ήταν προσηλωμένοι στα παραδοσιακά ελληνοχριστιανικά ιδεώδη και πίστευαν στην αναγκαιότητα του αντικομμουνιστικού αγώνα για την παραμονή της Ελλάδας στη σφαίρα του «ελεύθερου κόσμου».¹⁰³

Ο όρος «εθνικόφρων» βέβαια, δεν ήταν γέννημα της εμφυλιακής περιόδου. Αντιθέτως, με τον όρο «εθνικόφρονες» είχε προσδιορίσει τους οπαδούς του, στις αρχές

⁹⁸ Δημήτρης Μπαχάρας, ό.π., σ.192.

⁹⁹ Στρατής Μπουρνάζος, ό.π., σ.10.

¹⁰⁰ Ιωάννης Στεφανίδης, «Η Δημοκρατία δυσχερής: Η ανάπτυξη των μηχανισμών του "αντικομμουνιστικού αγώνος", 1958-1961», *Μνήμων*, 29 (2008), σ.200.

¹⁰¹ Ανδρέας Λεντάκης, *Το Παρακράτος...*, ό.π., σ.38.

¹⁰² Ιωάννης Α. Στεφανίδης, ό.π., σ.199.

¹⁰³ Νίκος Αλιβιζάτος, *Οι πολιτικοί θεσμοί...*, ό.π., σ.448· Ιωάννης Α. Στεφανίδης, ό.π., σ.200.

του 1915, ο Δημήτριος Γούναρης, ταυτίζοντας τον έτσι με την έννοια της βασιλοφροσύνης.¹⁰⁴ Κατά τη διάρκεια του Μεσοπολέμου η εθνοφροσύνη υπερκέρασε τις δύο αντίπαλες παρατάξεις του βενιζελισμού και του αντιβενιζελισμού, περικλείοντας μέσα της τη νομιμοφροσύνη, την αστική συνείδηση, τον αντικομμουνισμό, τη συντηρητική πολιτική προδιάθεση και συμβολίζοντας τελικά την υπέρβαση των παραταξιακών διχαστικών τομών με σκοπό την αντιμετώπιση του κοινού εσωτερικού εχθρού.¹⁰⁵ Την αρχική ταύτιση της εθνοφροσύνης με τα φιλοβασιλικά αισθήματα επανάφεραν και υιοθέτησαν ως προσδιοριστικό τους όρο κατά τη διάρκεια της Κατοχής οι εθνικιστικές ομάδες, για να τον ενστερνιστούν τελικά όσοι μετά την Απελευθέρωση διακατέχονταν από αντικομμουνιστικά ιδεώδη και λάμβαναν θετική στάση απέναντι στο ζήτημα της μοναρχίας, ανεξαρτήτως πολιτικής καταγωγής.

Η γενίκευση του Εμφυλίου το 1946 και η τελική επικράτηση των αστικών δυνάμεων το 1949 επέβαλαν την ιδεολογική ηγεμονία της εθνοφροσύνης, η οποία πλέον προσδιόριζε τις έννοιες του νόμιμου και του παράνομου της μετεμφυλιακής «Καχεκτικής» Δημοκρατίας.¹⁰⁶ Έτσι, η μεταπολεμική εθνοφροσύνη, είχε μια δισυπόστατη φύση· από τη μία ως ιδεολογία του αποκλεισμού, έθετε στο περιθώριο του κοινωνικού και πολιτικού σώματος όσους δεν διαπνέονταν από τις αρχές και το αξιακό της σύστημα.¹⁰⁷ από την άλλη, ως ιδεολογία με απτή υλική βάση δημιούργησε ένα πλέγμα πελατειακών σχέσεων και συνδιαλλαγών του Κράτους με πάσης φύσεως συλλόγους και ενώσεις «εθνοφρόνων πολιτών», ωθώντας έτσι ορισμένους να υποστηρίζουν ότι αποτέλεσε τη βάση ανασυγκρότησης της μικροαστικής τάξης.¹⁰⁸

Συγκεφαλαιώνοντας με τους όρους του αντικομμουνισμού και της εθνοφροσύνης, δύο τελευταίες διευκρινήσεις είναι αναγκαίες. Αρχικά σε αντίθεση με την εικόνα που έχει διαμορφωθεί από ένα μέρος της μεταπολιτευτικής ιστοριογραφίας η κομμουνιστική φοβία και η επίκληση του κομμουνιστικού κινδύνου δεν αποτελούσε αποκλειστικό στοιχείο του λόγου της δεξιάς πτέρυγας του πολιτικού φάσματος κατά την εμφυλιακή και μετεμφυλιακή περίοδο. Σε αντίθεση με την παραπάνω ευρέως διαδεδομένη αντίληψη, η αντικομμουνιστική ρητορική των κεντρώων δυνάμεων ήταν ιδιαίτερα δυναμική και η εκφορά της ήταν εξαρτημένη από

¹⁰⁴ Ηλίας Νικολακόπουλος, *ό.π.*, σ.35.

¹⁰⁵ Δέσποινα Παπαδημητρίου, *ό.π.*, σ.146, 177-178.

¹⁰⁶ Ηλίας Νικολακόπουλος, *ό.π.*

¹⁰⁷ Δέσποινα Παπαδημητρίου, *ό.π.*, σ.178.

¹⁰⁸ Στρατής Μπουρνάζος, *ό.π.*, σ.12.

τις συγκυρίες της κάθε εποχής,¹⁰⁹ αν και η μονοδιάστατη κατηγοριοποίηση της μεταπολεμικής Δεξιάς και του Κέντρου ως απλώς αντικομμουνιστικών δυνάμεων, παραγνωρίζει τις πολιτικές διαφορές των κομμάτων και αδυνατεί να ερμηνεύσει τελικά την ίδια τους την ύπαρξη, όπως έχει εύστοχα σημειώσει η Κατερίνα Δέδε.¹¹⁰

Τέλος, η ταύτιση της κληρονομιάς της εθνικοφροσύνης με τη Δεξιά υποκρύπτει επίσης πολιτικές στοχεύσεις και είναι συνυφασμένη με τη μεταπολιτευτική ρητορική του ΠΑΣΟΚ για την οποία υπεύθυνος όλων των δεινών και των καταναγκασμών του μετεμφυλιακού κράτους ήταν η «επάρατος Δεξιά».¹¹¹ Αν και τα σύνορα μεταξύ του μετεμφυλιακού Κέντρου και της Δεξιάς ορίζονταν από την ενσωμάτωση των δωσίλογων εντός των κομματικών τους σχηματισμών,¹¹² πρέπει να σημειωθεί πως μέτοχος του εθνικόφρονος αντικομμουνιστικού κράτους ήταν και το Κέντρο, τουλάχιστον μέχρι το ρήγμα που προκάλεσαν στον εθνικόφρονα χώρο οι εκλογές του 1961 και οι καταγγελίες περί βίας και νοθείας, με αποτέλεσμα ο παραγκωνισμός μιας ευάριθμης ομάδας πολιτών από το μετεμφυλιακό κράτος να χρεώνεται και στις δύο ιστορικές παρατάξεις.

¹⁰⁹ Ευάνθης Χατζηβασιλείου, ό.π., σ.158-160.

¹¹⁰ Κατερίνα Δέδε, *Ο σύντομος πολιτικός βίος της ΕΠΕΚ, η ανάδυση του Κέντρου στη μετεμφυλιακή Ελλάδα*, Εθνικό ίδρυμα Ερευνών, Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών, Τομέας Νεοελληνικών Ερευνών, Αθήνα 2016, σ.22.

¹¹¹ Στρατής Μπουρνάζος, ό.π., σ.10, υποσημείωση 4.

¹¹² Ηλίας Νικολακόπουλος, «Αμφισβητώντας τα όρια της εθνικοφροσύνης: οι συνεργασίες της ΕΔΑ με τον ρευστό χώρο της Κεντροαριστεράς», στο Παύλος Σούρλας (επιμ.), *Δολοφονία Λαμπράκη...*, ό.π., σ.122.

β. Τα Έκτακτα μέτρα του Εμφυλίου και η δημιουργία του κράτους των εθνικοφρόνων

Η Συμφωνία της Βάρκιζας (12 Φεβρουαρίου 1945) όχι μόνο επισφράγισε την ήττα των εαμικών δυνάμεων στα Δεκεμβριανά αλλά καθόρισε το πλαίσιο αναδιαμόρφωσης του Κράτους. Πρωταρχικό στόχο αποτέλεσε η επέκταση της κρατικής εξουσίας σε όλη την περιφέρεια και η «αποεαμοποίηση» του πληθυσμού. Για την επίτευξη αυτών των στόχων η Συμφωνία της Βάρκιζας καθόρισε, αν και ασαφώς, το θέμα του αφοπλισμού και της διάλυσης του ΕΛΑΣ, της εκκαθάρισης των δημοσίων υπηρεσιών και των Ενόπλων Δυνάμεων και τέλος δρομολόγησε τη διευθέτηση των ανοιχτών εκκρεμοτήτων του «πολιτειακού» και της διενέργειας εκλογών για τη σύγκληση Συντακτικής Συνέλευσης.¹¹³

Ο αφοπλισμός και η διάλυση του ΕΛΑΣ ολοκληρώθηκε ταχύτατα και αυτό οδήγησε στην ανάκτηση του ελέγχου της περιφέρειας από την Εθνοφυλακή και τα βρετανικά στρατεύματα.¹¹⁴ Έχοντας αποκλείσει από τη σύνθεση της τους αξιωματικούς με εαμικό παρελθόν και έχοντας απορροφήσει έναν μεγάλο αριθμό ατόμων με δωσιλογικό παρελθόν,¹¹⁵ η Εθνοφυλακή επέτρεψε στις φιλοβασιλικές-ακροδεξιές παρακρατικές συμμορίες της υπαίθρου να δημιουργήσουν ένα κλίμα φόβου και τρομοκρατίας εις βάρος των οπαδών του ΕΑΜ, κατά τη διάρκεια του 1945 και του 1946.¹¹⁶ Παράλληλα, η πτώση της κυβέρνησης Πλαστήρα τον Απρίλιο 1945, άνοιξε οριστικά τον δρόμο της εξιλέωσης των δωσίλογων και της εκκαθάρισης του κρατικού μηχανισμού από το «εαμικό άγος».¹¹⁷

¹¹³ Ηλίας Νικολακόπουλος, «Το μετέωρο βήμα προς την ομαλότητα...», στο Ηλίας Νικολακόπουλος-Ιωάννα Παπαθανασίου (επιμ.), *ό.π.*, σ.24-25· Ηλίας Νικολακόπουλος, *ό.π.*, σ.53-55.

¹¹⁴ Ηλίας Νικολακόπουλος, *ό.π.*, σ.25.

¹¹⁵ Γιάννης Ν. Γιανουλόπουλος, *Ο μεταπολεμικός κόσμος, Ελληνική και Ευρωπαϊκή ιστορία*, Παπαζήσης, Αθήνα 1992, σ. 228. Όπως παραθέτει και ο Στράτος Δορδανάς, οι αγγλικές αρχές της Θεσσαλονίκης, μετά την αποχώρηση του ΕΛΑΣ ανέφεραν ότι η σύνθεση της Εθνοφυλακής που εισήλθε στην πόλη «στηριζόταν κατά βάση σε άνδρες των Ταγμάτων Ασφαλείας, εξέλιξη που είχε προκαλέσει μεγάλη αγανάκτηση στον λαό» (βλ. Στράτος Ν. Δορδανάς, *Η γερμανική στολή στη ναφθαλίνη...*, *ό.π.*, σ.85).

¹¹⁶ Για την «οργιαστική» δράση των ακροδεξιών παρακρατικών συμμοριών μετά την απελευθέρωση της χώρας βλ. το άρθρο της Βασιλικής Λάζου, <http://www.efsyn.gr/arthro/i-symmorioiisi-toy-kratoys> (προσπελάστηκε 12 Φεβρουαρίου 2017).

¹¹⁷ Ηλίας Νικολακόπουλος, *ό.π.*, σ.25-27· Ηλίας Νικολακόπουλος, *ό.π.*, σ.56-57. Για την τύχη των συνεργατών των κατοχικών αρχών βλ. Δημήτρης Κουσουρής, *Οι δίκες των δωσίλογων 1944-1949*, Πόλις, Αθήνα 2014.

Έτσι, μετά τη διεξαγωγή των βουλευτικών εκλογών της 31^{ης} Μαρτίου 1946¹¹⁸ και τη θριαμβευτική επικράτηση των φιλοβασιλικών δυνάμεων της Η.Π.Ε., η μεταβολή των συσχετισμών είχε δρομολογηθεί. Το «πολιτειακό» ζήτημα από τη μία όδευε σε λύση υπέρ της μοναρχίας, μέσα από την επίσπευση του σχετικού Δημοψηφίσματος και από την άλλη με ένα σύνολο έκτακτων μέτρων που θεσμοθετήθηκαν από το 1946 και έπειτα, οι δεξιές και κεντρώες δυνάμεις επιδίωξαν τον κολασμό όσων είχαν παραμείνει πιστοί στις εαμικές διακηρύξεις. Συνοπτικά τα παραπάνω έκτακτα μέτρα μπορούν να χωριστούν σε δύο βασικές κατηγορίες: στα ποινικά και στα διοικητικά. Στα μεν ποινικά συμπεριλαμβάνονται το Γ΄ Ψήφισμα του 1946, ο Α.Ν. 509/1947 και η επαναφορά του μεταξικού Α.Ν. 375/1936 «περί κατασκοπείας», ενώ στα διοικητικά συγκαταλέγεται η διοικητική εκτόπιση σε στρατόπεδα συγκέντρωσης.¹¹⁹

Πιο συγκεκριμένα, το Γ΄ Ψήφισμα υπήρξε μία από τις πρώτες πράξεις της Βουλής του 1946 και εύλογα χαρακτηρίστηκε ως «ακρογωνιαίος λίθος» του Παρασυντάγματος. Προέβλεπε τη θανατική ποινή για όποιον επιδίωκε «να αποσπάσει εν μέρος εκ του όλου της Επικρατείας, ή να ευκολύνει τα προς τούτο το τέλος τείνοντα σχέδια, συνώμοσεν, ή διήγειρε στάσιν, ή συνεννοήθη με ξένους, ή κατήρτισε ενόπλους ομάδας, ή έλαβε μετοχή εις τιαύτας προδοτικές ενώσεις», ενώ με μια σειρά συμπληρωματικών ψηφισμάτων επέβαλλε επιπλέον κυρώσεις για μια πληθώρα αδικημάτων και επέτρεπε την κατάσχεση εντύπων με «στασιαστικό» περιεχόμενο.¹²⁰

Επιπλέον, ο Α.Ν.509/1947 επικύρωσε και νομικά την παρανομία του ΚΚΕ, του ΕΑΜ, της Εθνικής Αλληλεγγύης και οποιουδήποτε άλλου κόμματος ή σωματείου συνεργαζόταν μαζί τους. Πρόσχημα για την έκδοση του αποτέλεσε η αναγγελία της ίδρυσης «προσωρινής κυβέρνησης» από τον ραδιοφωνικό σταθμό του ΔΣΕ στις 24 Δεκεμβρίου 1947.¹²¹ Ο Ν. Αλιβιζάτος υπολογίζει ότι μεταξύ των ετών 1946-1951 επιβλήθηκαν 7.500 θανατικές καταδίκες με βάση το παραπάνω νομοθετήματα, από τις οποίες περίπου 4-5.000 εκτελέστηκαν.¹²²

¹¹⁸ Για τις βουλευτικές εκλογές της 31^{ης} Μαρτίου 1946, βλ. Ηλίας Νικολακόπουλος, *ό.π.*, σ. 67-85· Jean Meynaud, *Οι πολιτικές δυνάμεις στην Ελλάδα...*, *ό.π.*, σ.114.

¹¹⁹ Νίκος Κ. Αλιβιζάτος, «Η αδύνατη μεταρρύθμιση: Σύνταγμα και Παρασύνταγμα στη δεκαετία του '60», στο Άλκης Ρήγος, Σεραφείμ Ι. Σεφεριάδης, Ευάνθης Χατζηβασιλείου, *ό.π.*, σ. 52.

¹²⁰ Νίκος Αλιβιζάτος, *Οι πολιτικοί θεσμοί...*, *ό.π.*, σ. 502· Νίκος Αλιβιζάτος, *Το Σύνταγμα...*, *ό.π.*, σ.349· Γιάννης Ν. Γιαννουλόπουλος, *ό.π.*, σ.257. Στρατής Μπουρνάζος, *ό.π.*, σ.13-14· Ηλίας Νικολακόπουλος, «Διολισθαίνοντας προς τον Εμφύλιο: Απρίλιος-Αύγουστος 1946», στο Ηλίας Νικολακόπουλος, Ιωάννα Παπαθανασίου (επιμ.), *ό.π.*, σ.45-46.

¹²¹ Νίκος Αλιβιζάτος, *Οι πολιτικοί θεσμοί...*, σ.512· Νίκος Αλιβιζάτος, *Το Σύνταγμα...*, σ.350· Στρατής Μπουρνάζος, *ό.π.*, σ.13.

¹²² Νίκος Αλιβιζάτος, *Το Σύνταγμα...*, *ό.π.*, σ.350.

Κλείνοντας με τα ποινικά μέτρα είναι αναγκαίο να αναφερθούμε στον Α.Ν. 375/1936 «περί κατασκοπείας», που επαναφέρθηκε κατόπιν αμερικανικής υπόδειξης το 1951,¹²³ ενώ μαινόταν ο πόλεμος της Κορέας και εφαρμόστηκε αυθαίρετα εναντίον ηγετικών στελεχών του ΚΚΕ που είχαν συλληφθεί για «παράνομη» δράση εντός της Ελλάδας, στα οποία και επιβαλλόταν η ποινή του θανάτου με την κατηγορία της κατασκοπείας. Περισσότερο να αναφερθεί ότι και αυτός ο νόμος αποτελούσε περίπτωση επαναφοράς αντίστοιχου μεταξικού νομοθετήματος,¹²⁴ την ίδια στιγμή που σταδιακά κατά τη διάρκεια του δεύτερου μισού της δεκαετίας του '40 καθιερωνόταν ο γενικευμένος αστυνομικός έλεγχος κάθε έκφανσης της κοινωνικής ζωής και θεμελιωνόταν ο ρόλος του Στρατού ως εξωκοινοβουλευτικού θεματοφύλακα του Έθνους και του αστικού καθεστώτος, λόγω του κύρους που του προσέδιδε η νίκη εναντίον των δυνάμεων του ΔΣΕ.¹²⁵

Τέλος στα διοικητικά μέτρα περιλαμβάνονταν η διοικητική εκτόπιση πολιτών σε στρατόπεδα συγκέντρωσης,¹²⁶ η θέσπιση του πιστοποιητικού κοινωνικών φρονημάτων¹²⁷ και η αφαίρεση της ιθαγένειας.¹²⁸ Το σύνολο των παραπάνω νομοθετικών διαταγμάτων, αναγκαστικών νόμων και συντακτικών πράξεων,¹²⁹ ίσχυσε παράλληλα με το αναθεωρημένο Σύνταγμα του 1952, συγκροτώντας το λεγόμενο «Παρασύνταγμα»¹³⁰ και οδηγώντας τελικά την ιστοριογραφική παραγωγή στον

¹²³ Νίκος Κ. Αλιβιζάτος, ««Η αδύνατη μεταρρύθμιση...», στο Άλκης Ρήγος, Σεραφεΐμ Ι. Σεφεριάδης, Ευάνθης Χατζηβασιλείου (επιμ.), *ό.π.*, σ.52.

¹²⁴ Νίκος Αλιβιζάτος, *Οι πολιτικοί θεσμοί...*, *ό.π.*, σ.428.

¹²⁵ Για μια σύντομη επισκόπηση του ρόλου του Στρατού μετεμφυλιακά, ως «εξωκοινοβουλευτικού παράγοντα του πολιτικού συστήματος» βλ. Σωτήρης Ριζάς, *Η ελληνική πολιτική μετά τον εμφύλιο πόλεμο...*, *ό.π.*, σ.25-32.

¹²⁶ Το μέτρο αυτό αποτελούσε επίσης κληροδότημα της μεταξικής εποχής, καθώς είχε θεσπιστεί το 1938 (Νίκος Αλιβιζάτος, *ό.π.*, σ. 365). Για περισσότερα βλ. Νίκος Αλιβιζάτος, *ό.π.*, σ.459· Νίκος Αλιβιζάτος, *Το Σύνταγμα...*, *ό.π.*, σ.342.

¹²⁷ Και το πιστοποιητικό κοινωνικών φρονημάτων είχε τις ρίζες του στη μεταξική δικτατορία, ωστόσο κατά τα εμφυλιακά και μετεμφυλιακά έτη η χρήση του γενικεύτηκε, αναγκάζοντας ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού να απαρνηθεί όχι μόνο το προσωπικό, αλλά και το οικογενειακό του παρελθόν, επιβάλλοντας τη λογική της συλλογικής ευθύνης. Για περισσότερα βλ., Νίκος Αλιβιζάτος, *Οι πολιτικοί θεσμοί...*, *ό.π.*, σ.420-421, 486.

¹²⁸ Η στέρηση της ιθαγένειας επιβαλλόταν σε άτομα που είχαν διαφύγει στο εξωτερικό και «δρουν αποδεδειγμένως αντεθνικώς ή ενισχύουν τον κατά του κράτους διεξαγόμενον συμμοριακόν αγώνα», προβλέποντας παράλληλα τη δυνατότητα δήμευσης της κινητής και ακίνητης περιουσίας τους. Για περισσότερα βλ. Νίκος Αλιβιζάτος, *Οι πολιτικοί θεσμοί...*, σ.491· Νίκος Αλιβιζάτος, *Το Σύνταγμα...*, σ. 347.

¹²⁹ Εμπλουτισμένων και με ψηφίσματα που περιλάμβαναν την απαγόρευση των απεργιών, την απόταξη στρατιωτικών και την απαγόρευση της κυκλοφορίας εντύπων της Αριστεράς (βλ. Στρατής Μπουρνάζος, *ό.π.*, σ.14). Στα παραπάνω εμφυλιακά νομοθετήματα έχει αναφερθεί και ο Jean Meynaud, βλ. Jean Meynaud, *ό.π.*, σ.207-214.

¹³⁰ Νίκος Αλιβιζάτος, *Οι πολιτικοί θεσμοί...*, *ό.π.* Παρότι η μελέτη του Αλιβιζάτου έχει καθιερώσει τον όρο Παρασύνταγμα, εντούτοις ο Ηλίας Ηλιού ήδη από το 1962 σε μια διάσκεψη νομικών στο Παρίσι είχε μιλήσει για το παράλληλο σύνταγμα της ελληνικής δημοκρατίας. Βλ. Jean Meynaud, *ό.π.*, σ.214-215.

χαρακτηρισμό της μεταπολεμικής ελληνικής δημοκρατίας ως «καχεκτικής»,¹³¹
«πειθαρχημένης»,¹³² ή «προκρούστειας».¹³³

¹³¹ Βλ. Ηλίας Νικολακόπουλος, *ό.π.*

¹³² Νίκος Αλιβιζάτος, *ό.π.*, σ.139.

¹³³ Θανάσης Γ. Ξηρός, *Κηδεμονευόμενος και προκρούστειος κοινοβουλευτισμός, από το Σύνταγμα του 1952 στη δικτατορία των συνταγματαρχών*, Σαββάλας, Αθήνα 2008.

γ. Το πολιτικό πλαίσιο και το φοιτητικό κίνημα στη μετεμφυλιακή Ελλάδα

Αναμφίβολα, η αναλυτική καταγραφή των πολιτικών τάσεων, των κομματικών σχηματισμών και των εκλογικών αναμετρήσεων της μετεμφυλιακής Ελλάδας είναι αδύνατο να γίνει εντός του παρόντος κεφαλαίου. Εξάλλου σχετικά με το συγκεκριμένο ζήτημα εντοπίζεται ένας αξιόλογος αριθμός μελετών.¹³⁴ Έχοντας λοιπόν χαρτογραφήσει το ιδεολογικό και θεσμικό πλαίσιο της εμφυλιακής και μετεμφυλιακής Ελλάδας, στο παρόν υποκεφάλαιο θα επιχειρηθεί να γίνει αντιληπτό το πολιτικό πλαίσιο και η κατάσταση στον φοιτητικό χώρο έως τις εκλογές του 1958, το αποτέλεσμα των οποίων όξυνε την πόλωση μεταξύ εθνικοφρόνων και μη εθνικοφρόνων, ανοίγοντας τον δρόμο στον συγχρωτισμό των κρατικών φορέων με ένα συνονθύλευμα αντικομμουνιστικών οργανώσεων παρακρατικού χαρακτήρα.¹³⁵

Οι κυβερνήσεις του Κέντρου (1950-1952) και ο φοιτητικός κόσμος

Μετά τη λήξη του Εμφυλίου η πολιτική κατάσταση της χώρας χαρακτηριζόταν από τον απόλυτα ρευστό και μεταβατικό χαρακτήρα της¹³⁶ και η κυβέρνηση «εθνικής ενότητας» των ανασυγκροτημένων, ύστερα από την ανυποληψία στην οποία είχαν περιέλθει στα χρόνια της Κατοχής, Λαϊκών και Φιλελευθέρων, δεν είχε πλέον κανένα λόγο ύπαρξης. Συνεπώς, η διεξαγωγή νέων εκλογών ήταν επιβεβλημένη προκειμένου να νομιμοποιηθεί και πολιτικά η στρατιωτική νίκη του αστικού στρατοπέδου και έτσι αυτές να αποτελέσουν το σημείο αναφοράς της μετεμφυλιακής δημοκρατίας.¹³⁷

Πράγματι η υπηρεσιακή κυβέρνηση Θεοτόκη όρισε ως ημερομηνία διεξαγωγής των νέων εκλογών την 5^η Μαρτίου 1950. Οι συγκεκριμένες εκλογές¹³⁸ ανέδειξαν

¹³⁴ Βλ. μεταξύ άλλων, Σπύρος Λιναρδάτος, *Από τον Εμφύλιο στη Χούντα*, 5 τόμοι, Παπαζήσης, Αθήνα 1977-1986· Ηλίας Νικολακόπουλος, «Ελεγχόμενη Δημοκρατία, από το τέλος του Εμφυλίου έως τη Δικτατορία», στο Βασίλης Παναγιωτόπουλος (επιμ.), *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, τ.9, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003· Ηλίας Νικολακόπουλος, Σωτήρης Ριζάς, Τάσος Σακελλαρόπουλος, Ιωάννης Στεφανίδης, *Ελληνική Πολιτική Ιστορία, 1950-2004*, Θεμέλιο, Αθήνα 2011· Ηλίας Νικολακόπουλος, *Η Καχεκτική Δημοκρατία...*, ό.π.· Σωτήρης Ριζάς, *Η ελληνική πολιτική μετά τον Εμφύλιο πόλεμο...*, ό.π.· Jean Meynaud, ό.π.

¹³⁵ Για το συγκεκριμένο ζήτημα βλ. επίσης Ιωάννης Α. Στεφανίδης, «Η Δημοκρατία δυσχερής;...», ό.π.

¹³⁶ Σωτήρης Ριζάς, ό.π., σ.17.

¹³⁷ Ηλίας Νικολακόπουλος, ό.π., σ.97.

¹³⁸ Κατά τις οποίες η ΕΠΕΚ έλαβε το 16,4% των ψήφων, το Λαϊκό Κόμμα το 18,8% και το Κόμμα Φιλελευθέρων το 17,2% (βλ. Ηλίας Νικολακόπουλος, ό.π., σ.108). Αξιοσημείωτη ήταν η παρουσία της

ισχυρό το κεντροαριστερό ρεύμα του εκλογικού σώματος, το οποίο επιδίωκε την υπέρβαση των συνεπειών του Εμφυλίου, ενώ παράλληλα έγινε εμφανής η μείωση της επιρροής της κατακερματισμένης Δεξιάς και του Κόμματος των Φιλελευθέρων.¹³⁹ Το αποτέλεσμα τους, σε συνδυασμό με αυτό των εκλογών της 9ης Σεπτεμβρίου 1951¹⁴⁰ όρισε τα πλαίσια του «κεντρώου διαλείμματος»,¹⁴¹ κατά τη διάρκεια του οποίου οι κυβερνήσεις του Ν. Πλαστήρα¹⁴² επιχείρησαν να εφαρμόσουν ένα πρόγραμμα εσωτερικής ειρήνευσης και σταθεροποιητικής οικονομικής πολιτικής. Παρόλα αυτά, το «κεντρώο εγχείρημα»¹⁴³ απέτυχε λόγω των δυσχερειών που συνάντησε η πολιτική της ειρήνευσης από τη μία,¹⁴⁴ αλλά και εξαιτίας των δυσκολιών της οικονομικής σταθεροποίησης από την άλλη.¹⁴⁵

Κατά τη διάρκεια της περιόδου αυτής το φοιτητικό κίνημα διχασμένο και τραυματισμένο από τις κακουχίες της δεκαετίας του '40, προσπαθεί να ανασυγκροτηθεί και να προωθήσει στους πολιτικούς ιθύνοντες τα αιτήματά του. Οι κυριότερες δυσχέρειες που αντιμετώπιζε ο φοιτητικός κόσμος αφορούσαν τα συγγράμματα, τις αναβολές λόγω στρατιωτικών υποχρεώσεων, το μειωμένο εισιτήριο, το βοηθητικό προσωπικό των σχολών, ενώ την ίδια στιγμή έκαναν την εμφάνισή τους και οι πρώτες δυναμικές κινητοποιήσεις για το Κυπριακό.¹⁴⁶ Οι κινητοποιήσεις αυτές θα αποτελέσουν την αφετηρία της ευρύτερης δραστηριοποίησης του φοιτητικού κόσμου κατά τις δεκαετίες του '50 και του '60, καθώς μέσω αυτών οι φοιτητές και

μεταξικής Π.Α.Π., η οποία έχοντας ως βάση τη Νότια Πελοπόννησο συγκέντρωσε περίπου το 8% των ψήφων (βλ. Ηλίας Νικολακόπουλος, *ό.π.*, σ. 104, 108· Σωτήρης Ριζάς, *ό.π.*, σ. 70-71). Γενικότερα για τις παραπάνω εκλογές βλ., Ηλίας Νικολακόπουλος, *ό.π.*, σ. 102-124· Σωτήρης Ριζάς, *ό.π.*, σ. 70-71· Jean Meynaud, *ό.π.*, σ. 120.

¹³⁹ Ηλίας Νικολακόπουλος, *ό.π.*, σ. 110· Σωτήρης Ριζάς, *ό.π.*, σ. 70.

¹⁴⁰ Για τις εκλογές της 9ης Σεπτεμβρίου 1951, βλ. Ηλίας Νικολακόπουλος, *ό.π.*, σ. 132-153· Σωτήρης Ριζάς, *ό.π.*, σ. 91-96· Jean Meynaud, *ό.π.*, σ. 120-123. Η άρνηση του επικεφαλής του πρώτου κόμματος Α. Παπάγου, να σχηματίσει κυβέρνηση συνεργασίας οδήγησε στον σχηματισμό κεντρώας κυβέρνησης τον Οκτώβριο 1951, με επικεφαλής τον Νικόλαο Πλαστήρα.

¹⁴¹ Ως «κεντρώο διάλειμμα» χαρακτήρισε τις συνεργατικές κεντρώες κυβερνήσεις των αρχών της δεκαετίας του '50 ο Η. Νικολακόπουλος. Πιο συγκεκριμένα, βλ. Ηλίας Νικολακόπουλος, *ό.π.*, σ. 97-176.

¹⁴² Για τις κεντρώες κυβερνήσεις των πρώτων χρόνων μετά τη λήξη του Εμφυλίου και ιδιαίτερα για την περίπτωση της Ε.Π.Ε.Κ. βλ. Κατερίνα Δέδε, *Η ανάδυση του Κέντρου στη μεταπολεμική Ελλάδα, η Εθνική Προοδευτική Ένωση Κέντρου του Νικόλαου Πλαστήρα*, Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου, Σχολή Κοινωνικών Επιστημών, Τμήμα Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής, Κόρινθος 2013, επεξεργασμένη μορφή του οποίου αποτελεί το Κατερίνα Δέδε, *Ο σύντομος πολιτικός βίος της ΕΠΕΚ...*, *ό.π.*

¹⁴³ Ως «κεντρώο εγχείρημα» χαρακτηρίζει την παραπάνω περίοδο διακυβέρνησης του Κέντρου ο Ευάνθης Χατζηβασίλειος στο έργο του, *Ελληνικός Φιλελευθερισμός...*, *ό.π.*, σ. 242-259.

¹⁴⁴ Οι οποίες αποκρυσταλλώθηκαν με τη δίκη και εκτέλεση των Ν. Μπελογιάννη, Δ. Μπάτση, Η. Αργυριάδη και Ν. Καλούμενου στις 30 Μαρτίου 1952.

¹⁴⁵ Ηλίας Νικολακόπουλος, *ό.π.*, σ. 156-158.

¹⁴⁶ Ιωάννα Παπαθανασίου, με τη συνεργασία των Πολίνας Ιορδανίδου, Άντας Κάπολα, Τάσου Σακελλαρόπουλου, Αγγελικής Χριστοδουλου, *Η Νεολαία Λαμπράκη τη δεκαετία του 1960...*, *ό.π.*, σ. 38.

ιδιαίτερα οι αριστεροί φοιτητές θα έλθουν σε επαφή με ευρύτερα κοινωνικά στρώματα και για πρώτη φορά μετά το πέρας του Εμφυλίου η συλλογική δράση θα αποενοχοποιηθεί από το «κομμουνιστικό στίγμα» και θα θεωρηθεί ως αναγκαία ενέργεια για την επίτευξη της «Ένωσης».¹⁴⁷

Επιπρόσθετα, η αριστερή νεολαία και η Αριστερά μέσα από την κινητοποίηση τους για το Κυπριακό θα επιχειρήσει να αναιρέσει τις κατηγορίες περί «εθνοπροδοσίας» που της πρόσαπτε ο εθνικόφρων χώρος.¹⁴⁸ Αρθρώνοντας έναν «πατριωτικό»¹⁴⁹ ή αλλιώς «εθνικιστικό» λόγο,¹⁵⁰ με αντιιμπεριαλιστικές και αντιαποικιακές αναφορές, οι δυνάμεις της Αριστεράς θα αντιπαρατεθούν στην κυρίαρχη ιδεολογία της εθνοπροδοσίας και θα καταθέσουν τα πατριωτικά τους διαπιστευτήρια ως συνεχιστές του αντιστασιακού πνεύματος της δεκαετίας του '40, στοχεύοντας στην ικανοποίηση των «εθνικών δικαίων».¹⁵¹ Πράγματι, η οργανωτική και κινηματική ανασυγκρότηση της αριστερής νεολαίας στις αρχές της δεκαετίας του '50 θα αποκρυσταλλωθεί με την ίδρυση της Νεολαίας ΕΔΑ, στα τέλη του 1952, η οποία αποτέλεσε διάδοχο σχήμα της ΕΔΝΕ,¹⁵² αν και μέχρι το 1956 παρέμεινε περιχαρακωμένη, απευθυνόμενη κυρίως σε νέους με αριστερό οικογενειακό παρελθόν.¹⁵³

Η περίοδος της δεξιάς κυριαρχίας και ο φοιτητικός κόσμος (1952-1958)

Η παρατεταμένη ασθένεια του πρωθυπουργού Ν. Πλαστήρα το 1952, η αποχώρηση τεσσάρων βουλευτών από τον κεντρώο κυβερνητικό συνασπισμό και η στήριξη της κυβέρνησης Πλαστήρα από δύο εκλεγμένους με την ΕΔΑ βουλευτές τον Αύγουστο

¹⁴⁷ Νίκος Σερντεδάκης, «Η διαδρομή του φοιτητικού κινήματος στη μεταπολεμική Ελλάδα», στο Βαγγέλης Καραμανωλάκης-Εύη Ολυμπίου-Ιωάννα Παπαθανασίου (επιμ.), *ό.π.*, σ.166.

¹⁴⁸ Ιωάννα Παπαθανασίου, *ό.π.*

¹⁴⁹ Νίκος Σερντεδάκης, *ό.π.*· Ιωάννα Παπαθανασίου, *ό.π.*

¹⁵⁰ Ιωάννης Στεφανίδης, «Ανακτώντας τα "πατριωτικά διαπιστευτήρια": Ο πολιτικός λόγος της ΕΔΑ στο Κυπριακό ζήτημα κατά τη δεκαετία του 1950», στο Γρηγόρης Ψαλλίδας (επιμ.), *ό.π.*, σ.133.

¹⁵¹ Νίκος Σερντεδάκης *ό.π.* Για την ευρύτερη κινητοποίηση των φοιτητών λόγω του Κυπριακού βλ. Μιχάλης Μωραϊτίδης, *Το φοιτητικό κίνημα στην Ελλάδα...*, *ό.π.* σ.13-45. Για το φαινόμενο του αντιαμερικανισμού και γενικότερα του αντιδυτικισμού τη μεταπολεμική περίοδο βλ., Ιωάννης Στεφανίδης, *Εν ονόματι του Έθνους: Πολιτική κουλτούρα, αλτρωτισμός και αντιαμερικανισμός στη μεταπολεμική Ελλάδα 1945-1967*, Θεσσαλονίκη 2010· Ζηνοβία Λιαλιούτη, *Ο ελληνικός αντιαμερικανισμός, 1947-1959*, Διδακτορική Διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας, Αθήνα 2010.

¹⁵² Για την ΕΔΝΕ η οποία ιδρύθηκε στις 15 Αυγούστου 1951 και ο βίος της διήρκεσε μόλις ένα έτος, βλ. Ιωάννα Παπαθανασίου, *ό.π.*, σ.41-45, καθώς και Ντούνια Α. Κουσίδου-Σταύρος Γ. Σταυρόπουλος, *Αριστερή Νεολαία Ελλάδος...*, *ό.π.*

¹⁵³ Ιωάννα Παπαθανασίου, *ό.π.*, σ.47.

1952, είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία μιας οξείας πολιτικής κρίσης, η οποία θα επιλυόταν τελικά με νέες εκλογές.¹⁵⁴ Έτσι, οι βουλευτικές εκλογές του Νοεμβρίου του 1952 που διεξήχθησαν με πλειοψηφικό εκλογικό σύστημα, έλαβαν έναν καθαρά δημοψηφισματικό χαρακτήρα με τρεις κομματικούς φορείς να διεκδικούν την εξουσία: τον Ελληνικό Συναγερμό του Α. Παπάγου, την ΕΠΕΚ με επικεφαλής τον Ν. Πλαστήρα και τον Σ. Βενιζέλο και την ΕΔΑ με πρόεδρο τον Ι. Πασαλίδη.¹⁵⁵ Η επικράτηση του Ελληνικού Συναγερμού ήταν συντριπτική, με το κόμμα του Α. Παπάγου να συγκεντρώνει το 49,2% των ψήφων.¹⁵⁶ Υπερβαίνοντας λοιπόν τα όρια της ιστορικής και γεωγραφικής επιρροής του αντιβενιζελισμού, συνδυάζοντας στον προγραμματικό του λόγο το αίτημα της οικονομικής ανάπτυξης με τον αντικομμουνισμό και διαθέτοντας ένα παραταξιακό σύμβολο στο τιμόνι του,¹⁵⁷ ο Ελληνικός Συναγερμός έθεσε τις βάσεις για τη σχεδόν δεκαετή πολιτική κυριαρχία της ελληνικής δεξιάς.¹⁵⁸

Όσον αφορά το εσωτερικό πρόγραμμα, πρέπει να σημειωθεί ότι ο Συναγερμός ανέτρεψε άρδην την πολιτική ειρήνευσης που είχαν επιχειρήσει να εφαρμόσουν οι προκάτοχοι του, εκκαθαρίζοντας περαιτέρω το προσωπικό των δημόσιων υπηρεσιών,¹⁵⁹ διενεργώντας συλλήψεις και δίκες στελεχών του ΚΚΕ με βάση τον νόμο 375/1936¹⁶⁰ και διαμορφώνοντας μια αντικομμουνιστική γραφειοκρατία «εθνικής ασφάλειας», κορωνίδα της οποίας αποτέλεσε η συγκρότηση της ΚΥΠ το 1953.

Παρά τη σκλήρυνση του αντικομμουνισμού της κυβέρνησης Παπάγου, τα διάχυτα αντιαμερικανικά αισθήματα που ενεργοποίησε η διαχείριση του Κυπριακού σε μεγάλο τμήμα της ελληνικής κοινωνίας, σε συνδυασμό με τις οικονομικές δυσχέρειες, προϋδέαζαν, κατά τη διάρκεια του 1954 και του 1955, μια πιθανή στροφή του εκλογικού σώματος προς τα Αριστερά.¹⁶¹ Η διαδοχή λοιπόν του Α. Παπάγου στην πρωθυπουργία, λόγω των σοβαρών προβλημάτων υγείας που αντιμετώπιζε, αναδείχθηκε σε πρόβλημα ζωτικής σημασίας και η λύση που προκρίθηκε με τη σύμφωνη γνώμη των Ανακτόρων και του αμερικανικού παράγοντα ήταν αυτή του υπουργού Δημοσίων Έργων, Κ. Καραμανλή. Η ανάθεση της εντολής σχηματισμού κυβέρνησης στον Κ. Καραμανλή από τον βασιλιά Παύλο στις 5 Οκτωβρίου 1955, αμέσως μετά τον θάνατο του Α.

¹⁵⁴ Ηλίας Νικολακόπουλος, *ό.π.*, σ.158.

¹⁵⁵ Για τις βουλευτικές εκλογές της 16^{ης} Νοεμβρίου 1952, βλ. Ηλίας Νικολακόπουλος, *ό.π.*, σ.159-176· Jean Meynaud, *ό.π.*, σ.123-128.

¹⁵⁶ Ηλίας Νικολακόπουλος, *ό.π.*, σ.163-165.

¹⁵⁷ Σωτήρης Ριζάς, *ό.π.*, σ.130.

¹⁵⁸ Ηλίας Νικολακόπουλος, *ό.π.*, σ.166.

¹⁵⁹ Στο ίδιο, σ.181.

¹⁶⁰ Ηλίας Νικολακόπουλος, Σωτήρης Ριζάς, Τάσος Σακελλαρόπουλος, Ιωάννης Στεφανίδης, *ό.π.*, σ.27.

¹⁶¹ Σωτήρης Ριζάς, *ό.π.*, σ.171.

Παπάγου, αποκρυστάλλωσε τη συγκεκριμένη προτίμηση¹⁶² και ο νέος πρωθυπουργός αφού ανέλαβε ορισμένες πρωτοβουλίες βελτίωσης του κλίματος, δεσμεύτηκε για τη διενέργεια νέων εκλογών εντός της άνοιξης του 1956. Η συγκεκριμένη δέσμευση πράγματι υλοποιήθηκε με τον Κ. Καραμανλή να προκηρύσσει τη νέα εκλογική αναμέτρηση για τις 19 Φεβρουαρίου 1956, έχοντας τροποποιήσει προηγουμένως το εκλογικό σύστημα και έχοντας τεθεί επικεφαλής της νεοσχηματισθείσας ΕΡΕ.¹⁶³

Οι συγκεκριμένες εκλογές έλαβαν τον χαρακτήρα της «μετωπικής αναμέτρησης» μεταξύ της ΕΡΕ και του «κεντροαριστερού» συνασπισμού της Δημοκρατικής Ένωσης, με το μειοψηφικό 47,3% που έλαβε η ΕΡΕ έναντι του 48,1% της Δημοκρατικής Ένωσης, να της επιτρέπει τελικά τον σχηματισμό αυτοδύναμης κυβέρνησης.¹⁶⁴ Σε κάθε περίπτωση πάντως το αξιοσημείωτο χαρακτηριστικό των βουλευτικών εκλογών του 1956 υπήρξε η άνοδος των αριστερών δυνάμεων,¹⁶⁵ οι οποίες έχοντας ως ορμητήριο της εκλογικής τους επιρροής τα αστικά κέντρα της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης, έλαβαν περίπου το 18% των ψήφων.¹⁶⁶

Πράγματι το κοινωνικό και εκλογικό ρεύμα υπέρ της ΕΔΑ, η οποία στις αρχές του 1957 είχε ανακοινώσει το πρόγραμμα της «εθνικής δημοκρατικής αλλαγής»¹⁶⁷ προσεγγίζοντας ένα ευρύτατο σώμα ψηφοφόρων, αποτυπώθηκε ξεκάθαρα στις βουλευτικές εκλογές του 1958. Στις εκλογές αυτές,¹⁶⁸ που διεξήχθησαν εξαιτίας της πολιτικής κρίσης που προκάλεσε η απώλεια της εμπιστοσύνης από εξέχοντα στελέχη της ΕΡΕ προς το πρόσωπο του Κ. Καραμανλή και η ακόλουθη αποχώρηση τους από το κόμμα,¹⁶⁹ η ΕΡΕ αναδείχθηκε γι' ακόμη μια φορά πρώτο κόμμα με ποσοστό 41,1%. Απροσδόκητο γεγονός για τον αστικό πολιτικό κόσμο όμως αποτέλεσε η επίδοση της ΕΔΑ, η οποία με το 24,4% που έλαβε, κατέκτησε τη θέση της αξιωματικής

¹⁶² Ηλίας Νικολακόπουλος, *ό.π.*, σ.192-193. Για την πορεία του Κ. Καραμανλή προς την πρωθυπουργία βλ. επίσης Ευάνθης Χατζηβασιλείου, *Η άνοδος του Κωνσταντίνου Καραμανλή στην εξουσία, 1954-1956*, Πατάκης, Αθήνα 2000.

¹⁶³ Ηλίας Νικολακόπουλος, *ό.π.*, σ.195.

¹⁶⁴ Σωτήρης Ριζάς, *ό.π.*, σ.181. Για τις εκλογές της 19^{ης} Φεβρουαρίου 1956 βλ., Ηλίας Νικολακόπουλος, *ό.π.*, σ.196-214· Σωτήρης Ριζάς, *ό.π.*, σ.171-185· Jean Meynaud, *ό.π.*, σ.128-133.

¹⁶⁵ Σωτήρης Ριζάς, *ό.π.*, σ.184.

¹⁶⁶ Ηλίας Νικολακόπουλος, *ό.π.*, σ.211-212.

¹⁶⁷ Το πρόγραμμα της «εθνικής δημοκρατικής αλλαγής» που εξήγγειλε η ΕΔΑ τον Ιανουάριο 1957 περιλάμβανε το αίτημα για αποχώρηση από τον δυτικό συνασπισμό ούτως ώστε να εξυπηρετηθούν τα «εθνικά δίκαια» στο Κυπριακό, την εξαγγελία της ενίσχυσης των χαμηλότερων κοινωνικών στρωμάτων, καθώς και την πάγια πρόταση της Αριστεράς για κατάργηση των «έκτακτων μέτρων» του Εμφυλίου (Σωτήρης Ριζάς, *ό.π.*, σ.184).

¹⁶⁸ Για τις εκλογές της 11^{ης} Μαΐου 1958, βλ. Ηλίας Νικολακόπουλος, *ό.π.*, σ.225-251· Σωτήρης Ριζάς, *ό.π.*, Jean Meynaud, *ό.π.*, σ.133- 140.

¹⁶⁹ Η συγκεκριμένη μαζική αποχώρηση επιφανών στελεχών της ΕΡΕ συνδυάστηκε με τη συγκρότηση της Ένωσης Λαϊκών Κομμάτων, με πιο προβεβλημένα στελέχη της, τον Π. Παπαληγούρα, τον Π. Κανελλόπουλο, τον Κ. Τσαλδάρη και τον Σ. Στεφανόπουλο (Ηλίας Νικολακόπουλος, *ό.π.*, σ.228-229).

αντιπολίτευσης, με τον ταξικό χαρακτήρα της ψήφου προς αυτή να είναι έντονος, καθώς η απήχηση της άγγιζε το 30% σε περιοχές με εργατικά και μικροαστικά στρώματα.¹⁷⁰

Εντός του παραπάνω πολιτικού πλαισίου το φοιτητικό κίνημα συνεχίζει τη δυναμική συμμετοχή του στις λαϊκές κινητοποιήσεις για το Κυπριακό, ιδιαίτερα κατά το διάστημα 1953-1956. Σταδιακά όμως, ο φοιτητικός κόσμος προσανατολίζεται και προς τη διεκδίκηση της ικανοποίησης των πανεπιστημιακών αιτημάτων. Έτσι, το 1954 ανασυγκροτείται η ΔΕΣΠΑ, το ανώτατο όργανο των φοιτητικών συλλόγων του Πανεπιστημίου Αθηνών¹⁷¹ και τον Μάρτιο 1957 εκλέγει το πρώτο «αντικυβερνητικό» προεδρείο της, κατόπιν συνεργασίας κεντρώων και αριστερών φοιτητών, με πρόεδρο τον Απόστολο Κακλαμάνη. Το γεγονός αυτό έρχεται σε αντίθεση με την κατάσταση αρκετών φοιτητικών συλλόγων της Αθήνας, η πλειοψηφία των οποίων δεν δεσμευόταν από κανένα Καταστατικό, ενώ ακόμη και εντός των λιγοστών που διέθεταν Καταστατικά, αυτά στόχευαν στον αποκλεισμό των «εσωτερικών εχθρών της πατρίδος» από τη συμμετοχή στη διοίκηση τους και όχι στην εύρυθμη λειτουργία τους.¹⁷² Όμως παρόλες τις δυσχέρειες και τους αποκλεισμούς που συνάντησε, η ΔΕΣΠΑ κατόρθωσε να διοργανώσει επιτυχώς στην Αθήνα το Α΄ (Οκτώβριος-Νοέμβριος 1957) και Β΄ (Απρίλιος 1959) Πανσπουδαστικό Συνέδριο, τα οποία συγκεκριμενοποίησαν τα αιτήματα του φοιτητικού κόσμου (φοιτητικές ατέλειες, συγγράμματα, δίδακτρα, φοιτητική εστία) και τον προσανατόλισαν προς τη διεκδίκηση της υλοποίησής τους.¹⁷³

Επιπρόσθετα, το 1956 λαμβάνουν χώρα δύο καθοριστικά για τις μελλοντικές διαδρομές του φοιτητικού κινήματος, γεγονότα, η ίδρυση δηλαδή του «μετωπικού» ΣΕΦΣ¹⁷⁴ και η έκδοση της *Πανσπουδαστικής*.¹⁷⁵ Ο ΣΕΦΣ και η *Πανσπουδαστική*, με έντονη τη συμμετοχή στελεχών της Νεολαίας ΕΔΑ στους κόλπους τους, θα διαδραματίσουν κομβικό ρόλο στις φοιτητικές κινητοποιήσεις αλλά και στον

¹⁷⁰ Ηλίας Νικολακόπουλος, *ό.π.*, σ.240. Γενικότερα για τις επιδόσεις της ΕΔΑ στις εκλογές αυτές, βλ. Ηλίας Νικολακόπουλος, *ό.π.*, σ.236-246.

¹⁷¹ Γιώργος Μητροφάνης, «Το φοιτητικό κίνημα, πολιτικά κινήματα-οργανώσεις νεολαίας», στο Βασίλης Παναγιωτόπουλος (επιμ.), *ό.π.*, τ.9, σ.143.

¹⁷² Μιχάλης Μωραϊτίδης, *ό.π.*, σ.16, βλ. ιδιαίτερα τις υποσημειώσεις 13, 14.

¹⁷³ Χρήστος Λάζος, *Ελληνικό φοιτητικό κίνημα...*, *ό.π.*, σ.324· Γιώργος Μητροφάνης, *ό.π.*, σ.143.

¹⁷⁴ Για την ταξική διάσταση της παρέμβασης της Αριστεράς στον χώρο των σπουδαστών που προέρχονταν από χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα βλ. Dimitra Lampropoulou, "Working Youth and Education in Postwar Greece: night schools as arenas of political struggle and cultural practices", *International Labor and Working Class History* 90 (2016), ιδιαίτερα σ. 79.

¹⁷⁵ Ιωάννα Παπαθανασίου, *ό.π.*, σ.54-55.

αντιεκοφίτικο αγώνα της δεκαετίας του '60, αποτελώντας έτσι τους προμαχόνες της Αριστεράς στο φοιτητικό σώμα. Κλείνοντας πρέπει να σημειωθεί ότι η έντονη δραστηριοποίηση του φοιτητικού κινήματος στα μέσα της δεκαετίας του '50 έδωσε τη δυνατότητα και στις αστικές πολιτικές νεολαίες να αναδιοργανωθούν, με τα παραδείγματα της Φιλελεύθερης Νεολαίας, της Αγροτικής Νεολαίας, της Νεολαίας της ΕΠΕΚ,¹⁷⁶ της ΕΡΕΝ και της μαρκεζινικής ΠΕΝ,¹⁷⁷ να είναι χαρακτηριστικά.

¹⁷⁶ Ιωάννα Παπαθανασίου, *ό.π.*, σ.55.

¹⁷⁷ Ευάνθης Χατζηβασιλείου, «Νεολαία, ‘Νέα Γενιά’ και Μεταρρύθμιση στον αστικό πολιτικό χώρο, 1935-1961: όψεις μιας ανολοκλήρωτης σχέσης», στο Βαγγέλης Καραμανωλάκης-Εύη Ολυμπίτου-Ιωάννα Παπαθανασίου (επιμ.), *ό.π.*, σ.143. Για την ΠΕΝ βλ. επίσης την αναφορά της Κατερίνας Σαίν-Μαρτέν στο βιβλίο της ίδιας, *Λαμπράκηδες...*, *ό.π.*, σ.37-38.

δ. Η συγκρότηση του παρακρατικού επιτελείου

Παρά τις έντονες ανησυχίες που δημιουργήθηκαν στον αστικό πολιτικό κόσμο λόγω της πρόσκαιρης σύμπραξης του Κέντρου με την Αριστερά στις εκλογές του 1956, η κοινοβουλευτική πλειοψηφία της ΕΡΕ, η διάλυση του «κεντροαριστερού» συνασπισμού μετά το πέρας της εκλογικής διαδικασίας και η ισχύη κοινοβουλευτική εκπροσώπηση της Αριστεράς, οδήγησαν την «καταστολή του κομμουνισμού σε επίπεδα ρουτίνας» κατά την περίοδο 1956-1958.¹⁷⁸

Έτος-σταθμός για τις σχέσεις κυβέρνησης ΕΡΕ-Αριστεράς και για την έναρξη των επιχειρήσεων ανάσχεσης της δεύτερης υπό την καθοδήγηση ενός συνόλου κρατικών υπηρεσιών, αποτέλεσε το 1958 και η ανάδειξη της ΕΔΑ στη θέση της αξιωματικής αντιπολίτευσης. Όπως έχει σημειώσει και ο Στρατής Μπουρνάζος, την εποχή εκείνη ξεκινά «μια νέα φάση του ελληνικού αντικομμουνισμού», με υπηρεσίες αντικομμουνιστικού αγώνα και ψυχολογικών επιχειρήσεων να ιδρύονται, την ίδια ώρα που ένα σύνολο παρακρατικών οργανώσεων με δεδηλωμένο στόχο τη βίαιη καταστολή της Αριστεράς, αναπτύσσονται στο μαλακό υπογάστριο του επίσημου κράτους. Εντός αυτού του πλαισίου, σημαίνοντα ρόλο στον σχεδιασμό του αντικομμουνιστικού αγώνα διαδραμάτισε η ΚΥΠ, μέσω της υλικής ενίσχυσης των παρακρατικών από τη μία και της εκπόνησης σχεδίων ψυχολογικού πολέμου κατά της Αριστεράς από την άλλη.¹⁷⁹

Ενδεικτική του πολωτικού κλίματος και της πολεμικής αντικομμουνιστικής διάθεσης της ΕΡΕ μετά το 1958, ήταν η επαναφορά του σκληροπυρηνικού και άλλοτε μεταξικού Ευάγγελου Καλαντζή στο υπουργείο Εσωτερικών, στη θέση του αρμόδιου υφυπουργού για τα ζητήματα εσωτερικής τάξης και ασφάλειας. Όπως παραθέτει και ο ίδιος, λίγες μέρες μετά τις εκλογές του 1958 τον προσέγγισε ο Κ. Καραμανλής προκειμένου να τον πείσει να επανέλθει στο υφυπουργείο, λέγοντας του πως «σε θεωρώ ικανό και κατάλληλον για να την αντιμετωπίσης (ενν. την ΕΔΑ) τόσοι εις την Βουλήν όσο και εκτός της Βουλής».¹⁸⁰ Αποδεχόμενος την πρόσκληση στράτευσης στον αντικομμουνιστικό αγώνα και απαντώντας στον Κ. Καραμανλή, ο Ε. Καλαντζής τόνισε ότι: «πρέπει να είναι στόχος μας, συνεπώς, κύριε Πρόεδρε, η απομόνωσης της Αριστεράς και το πέραςμα από την “κρίσάρα” του υλικού που την εψήφισε, ώστε οι

¹⁷⁸ Ιωάννης Στεφανίδης, ό.π., σ.204-205.

¹⁷⁹ Στρατής Μπουρνάζος, ό.π., σ.47.

¹⁸⁰ Ευάγγελος Καλαντζής, *Σαράντα χρόνια αναμνήσεις 1920-1961: μια ζωή αφιερωμένη στην πατρίδα*, χ.ε., Αθήνα 1969, σ.132.

μη κομμουνιστάι ως “προοδευτικοί” δημοκράται να επανέλθουν εις το Κέντρον εις το οποίον και ανήκουν», θέτοντας παράλληλα ζήτημα «δραστηριοποιήσεως όλου του μηχανισμού διώξεως του κομμουνισμού».¹⁸¹

Με τη σύμφωνη γνώμη του πρωθυπουργού λοιπόν,¹⁸² άνοιξε ο δρόμος της εφαρμογής μιας σειράς πρακτικών βίαιης καταστολής, προπαγάνδας, ψυχολογικού πολέμου και παρακολουθήσεων, κύριοι εκφραστές της οποίας ήταν τα Σώματα Ασφαλείας και οι στρατιωτικές υπηρεσίες. Παράλληλα έλαβε χώρα η τακτική πολιτικής απομόνωσης της ΕΔΑ, αφού τόσο ο Κ. Καραμανλής όσο και τα υπόλοιπα κυβερνητικά και κομματικά στελέχη της ΕΡΕ θα απέφευγαν στο εξής κάθε δημόσια επαφή με εκπροσώπους του νόμιμου φορέα της Αριστεράς,¹⁸³ την ίδια στιγμή που οι συλλήψεις και οι εκτοπίσεις στελεχών της επανήλθαν στο προσκήνιο και οι επιθέσεις εναντίον των γραφείων του κόμματος σε επαρχιακές πόλεις, με άγνωστους και ασύλληπτους κατά κανόνα δράστες, αποτέλεσαν ένα αρκετά σύνθητες γεγονός.¹⁸⁴ Στη φαρέτρα τέλος του αντικομμουνιστικού αγώνα προστέθηκε και η Γενική Διεύθυνση Εθνικής Ασφάλειας, που ιδρύθηκε τον Ιούλιο του 1959,¹⁸⁵ όπως ακριβώς και η Δευτεροβάθμια Επιτροπή Πληροφοριών και Διαφωτίσεως ένα χρόνο αργότερα.¹⁸⁶

Αποκορύφωμα, κυρίως στο πεδίο των συμβολισμών, της καταδίωξης των στελεχών της ΕΔΑ υπήρξε η σύλληψη του Μ. Γλέζου το απόγευμα της 5^{ης} Δεκεμβρίου 1958. Ο Μ. Γλέζος καταδικάστηκε σε πενταετή φυλάκιση με την κατηγορία της κατασκοπείας, διότι όπως δήλωσε στη Βουλή ο υφυπουργός Εσωτερικών Ε. Καλαντζής «από αδιάσειστα στοιχεία προκύπτει ότι ο εδώ ευρισκόμενος αρχηγός του κατασκοπευτικού κλιμακίου του εν παρανομία τελούντος Κομμουνιστικού Κόμματος και διακεκριμένον μέλος του Πολιτικού Γραφείου του ΚΚΕ Κώστας Κολιγιάννης ή Αρβανίτης ήλθεν εις επαφήν μετά του Εμμανουήλ Γλέζου».¹⁸⁷

¹⁸¹ Στο ίδιο, σ.134.

¹⁸² Στο ίδιο.

¹⁸³ Ιωάννης Στεφανίδης, ό.π., σ.206.

¹⁸⁴ Ηλίας Νικολακόπουλος, ό.π., σ.256.

¹⁸⁵ Κύριο αντικείμενο της ΓΔΕΑ ήταν ο συντονισμός των διώξεων εναντίον της Αριστεράς (Ηλίας Νικολακόπουλος, ό.π., σ.260) και επικεφαλής της τέθηκε ο Ηρακλής Κοντόπουλος (Ιωάννα Παπαθανασίου, *Ενιαία Δημοκρατική Αριστερά, 1951-1967. Το Αρχείο της*, ΕΚΚΕ/Θεμέλιο, Αθήνα 2001, σ.59, υποσημείωση 1). Αρχικά, προβλεπόταν ότι θα διέθετε προσωπικό 110 επιλεγμένων ανδρών από τις Ένοπλες Δυνάμεις. Το 1973 μετονομάστηκε σε ΥΠΕΑ, διέθετε προσωπικό 450 ατόμων και στην κατοχή της βρίσκονταν επτά μισή εκατομμύρια φάκελοι Ελλήνων πολιτών και ενάμιση εκατομμύριο φάκελοι «αλλοδαπών». [βλ. Λεωνίδας Καλλιβρετάκης, «Μια ιστορία του 1958, προάγγελος του 1963 (και του 1967)», στο Παύλος Σούρλας (επιμ.), ό.π., σ.216, υποσημείωση 48].

¹⁸⁶ Ηλίας Νικολακόπουλος, ό.π., σ.260· Παύλος Πετρίδης, *Εξουσία και παραεξουσία στην Ελλάδα, απόρρητα ντοκουμέντα*, Εκδόσεις Προσκήνιο-Άγγελος Σιδεράτος, Αθήνα 2000, σ.28-29.

¹⁸⁷ Σπύρος Λιναρδάτος, *Από τον εμφύλιο στη χούντα*, τ. Γ', 1955-1961, Παπαζήσης, Αθήνα 1978, σ.376-377· Ηλίας Νικολακόπουλος, ό.π.· Ιωάννης Στεφανίδης, ό.π., σ.207-208. Για την οπτική της ΕΔΑ στο

Όμως πέρα από την κινητοποίηση των Σωμάτων Ασφαλείας και των Ενόπλων Δυνάμεων, τέθηκε και το ζήτημα της δραστηριοποίησης μιας σειράς οργανώσεων εντός του εργατικού, φοιτητικού, σπουδαστικού και εφεδροπολεμистικού χώρου, οι οποίες θα πρόσφεραν επικουρικό έργο στις αστυνομικές και κρατικές αρχές. Όπως αναφέρει ο Σάββας Κωνσταντόπουλος¹⁸⁸ σε άρθρο του στον *Ελεύθερο Κόσμο* το 1968, λίγες μέρες μετά το πέρας των εκλογών του 1958 ο Κ. Καραμανλής «μας εκάλεσε, μερικούς φίλους, εις την Κηφισιάν, όπου έμενε κατά το θέρος». Στη «σύσκεψη» της Κηφισιάς μετείχαν δέκα άτομα, «δημόσιοι λειτουργοί, πολιτικοί και δημοσιογράφοι» και συζητήθηκε μεταξύ άλλων το «θέμα της κομμουνιστικής απειλής και του εκτάκτως ανησυχητικού αποτελέσματος των εκλογών». Η ταυτότητα των συμμετεχόντων δεν αποκαλύπτεται από τον Σ. Κωνσταντόπουλο, εντούτοις σύμφωνα με τον Γ. Γιανουλόπουλο, πέραν τον μετέπειτα εκδότη του *Ελεύθερου Κόσμου* στη συνάντηση συμμετείχαν οι θεωρητικοί του αντικομμουνισμού, Γεώργιος Γεωργαλάς¹⁸⁹ και Ελευθέριος Σταυρίδης καθώς και οι στρατιωτικοί Νικόλαος Γωγούσης και Αλέξανδρος Νάτσινας.¹⁹⁰ Σύμφωνα με τα στοιχεία του Αρχείου Τριανταφυλλάκου που αξιοποιεί ο Μιχάλης Μωραϊτίδης, στη συνάντηση της Κηφισιάς φαίνεται πως μετείχαν ακόμα, ο δημοσιογράφος Νικόλαος Βέρρος, ο θεωρητικός του αντικομμουνισμού, Δημήτριος Πουλάκος, ο δικηγόρος Άρης Σεραφετινίδης και ο Γεώργιος Ασημακόπουλος.¹⁹¹

Αποτέλεσμα της παραπάνω σύσκεψης ήταν η συγκρότηση μιας «αφανούς επιτροπής», την οποία απάρτιζαν «διακεκριμένοι διανοούμενοι, δια την παρακολούθησιν, την θεωρητικήν και την πολιτικήν του κομμουνιστικού προβλήματος».¹⁹² Η «αφανής» επιτροπή που δημιουργήθηκε κατά πάσα πιθανότητα το καλοκαίρι του 1958 και στην οποία, εκτός του Σ. Κωνσταντόπουλου, συμμετείχαν

συγκεκριμένο θέμα βλ., Γιάννης Βούλτεψης (επιμ.), *Υπόθεσις Μανώλη Γλέζου*, Ενιαία Δημοκρατική Αριστερά, Αθήνα 1960.

¹⁸⁸ Για μια καταγραφή της πορείας του προπολεμικά κομμουνιστή και μεταπολεμικά σημαίνοντα θεωρητικού του αντικομμουνισμού, Σ. Κωνσταντόπουλου, βλ. Γιώργος Α. Λεονταρίτης, *Σάββας Κωνσταντόπουλος, τα άγνωστα ντοκουμέντα (1966-1981)*, Εκδόσεις Προσκήνιο-Άγγελος Σιδεράτος, Αθήνα 2003. Παρόλο που περιέχει ενδιαφέρουσες λεπτομέρειες, η μελέτη του συγκεκριμένου έργου πρέπει να γίνεται με προσοχή λόγω της φιλικής σχέσης του συγγραφέα με τον Σ. Κωνσταντόπουλο, η οποία του προσδίδει τον χαρακτήρα της «αγιογραφίας».

¹⁸⁹ Για τον Γ. Γεωργαλά βλ. τη δημοσιογραφική καταγραφή του Δ. Ψαρρά, <http://www.efsyn.gr/arthro/erga-kai-imeres-toy-theoritikoy-toy-gypsoy> (προσπελάστηκε 29 Δεκεμβρίου 2016).

¹⁹⁰ Γιάννης Γιανουλόπουλος, «Το ελληνικό παρακράτος και η μακρά ιστορία του...», στο Παύλος Σούρλας (επιμ.), *ό.π.*, σ.155.

¹⁹¹ Μιχάλης, Μωραϊτίδης, *ό.π.*, σ.77.

¹⁹² Βλ. Σάββας Κωνσταντόπουλος, «Η αλήθεια προς πάσαν κατεύθυνσιν», *Ελεύθερος Κόσμος*, 11 Αυγούστου 1968, σ.14. Για μικρές αναφορές στην «αφανή» αυτή επιτροπή βλ. επίσης, Γιάννης Γιανουλόπουλος, *ό.π.*, σ.154· Ηλίας Νικολακόπουλος, *ό.π.*, σ.256· Γιώργος Ρωμαίος, «Πολιτικές δολοφονίες στην Ελλάδα», στο Παύλος Σούρλας (επιμ.), *ό.π.*, σ.28.

επίσης ο Γεώργιος Παπαδόπουλος και ο καθηγητής του Μετσόβιου Πολυτεχνείου Άγγελος Προκοπίου, δεν ήταν άλλη από την Ειδική Συμβουλευτική Επιτροπή, η οποία αποτελούσε εξάρτημα της Ειδικής Επιτροπής εξ Υπουργών¹⁹³ που αναφέρει ο Σ. Κωνσταντόπουλος. Μολαταύτα, η αναποτελεσματική συνεργασία της με το υπουργείο Προεδρίας υπέσκαψε το έργο της και την οδήγησε τελικά σε αποτυχία.¹⁹⁴

Κατόπιν τούτων, από τις αρχές του 1959 έως το 1961 τουλάχιστον, το σύνολο του αντικομμουνιστικού αγώνα στο επίπεδο της διαφώτισης αλλά και της κινητοποίησης των παρακρατικών οργανώσεων ανατέθηκε στις αρμόδιες υπηρεσίες του υπουργείου Προεδρίας υπό την εποπτεία του υφυπουργού Τρύφωνα Τριανταφυλλάκου. Πιο συγκεκριμένα, το έργο του σχεδιασμού και της χρηματοδότησης της αντικομμουνιστικής προπαγάνδας ανέλαβε η Γενική Διεύθυνση Τύπου και Πληροφοριών, η οποία ανήκε στο οργανόγραμμα του υπουργείου Προεδρίας ήδη από το 1951 και συνεργαζόταν με εξέχοντες θεωρητικούς του αντικομμουνισμού και εξωμότες του ΚΚΕ, όπως ο Ελευθέριος Σταυρίδης και ο Γεώργιος Γεωργαλάς. Παράλληλα με τη ΓΔΤΠ λειτούργησε η ανασυγκροτημένη Υπηρεσία Πληροφοριών, με επικεφαλής τον απόστρατο Νικόλαο Γωγούση, αναλαμβάνοντας το έργο του συντονισμού του αντικομμουνιστικού αγώνα.¹⁹⁵ Όπως εξάλλου διευκρινίζεται σε πρακτικά συσκέψεων της, η Υπηρεσία «[...] δεν έχει ρόλον πληροφοριακών. Η αρμοδιότης είναι διαφωτιστική-προπαγανδιστική»,¹⁹⁶ εκδίδοντας αντικομμουνιστικά έντυπα και οργανώνοντας την κινητοποίηση «νομιμόφρωνων» σωματείων σε «ευαίσθητους» χώρους όπως ο νεολαϊστικός, ο εργατικός και ο εφεδροπολεμιστικός.¹⁹⁷

Εντός αυτού του πλαισίου λοιπόν γεννήθηκε η ΕΚΟΦ, αποτελώντας τη γνωστότερη ίσως, από ένα σύνολο οργανώσεων νεολαίας,¹⁹⁸ που ιδρύθηκαν στα τέλη

¹⁹³ Στις εργασίες της οποίας συμμετείχαν οι υπουργοί, Ευάγγελος Αβέρωφ, Κωνσταντίνος Τσάτσος, Αριστείδης Δημητράτος, Ευάγγελος Καλαντζής και ο διοικητής της ΚΥΠ, Αλέξανδρος Νάτσινας, με στόχο την ανάλυση της δραστηριότητας και της προπαγάνδας της Αριστεράς (βλ. Ιωάννης Στεφανίδης, *ό.π.*, σ.210).

¹⁹⁴ Ιωάννης Στεφανίδης, *ό.π.*, σ.211.

¹⁹⁵ Στο ίδιο, σ.211-212.

¹⁹⁶ ΕΛΙΑ/ Αρχείο Τρύφωνα Τριανταφυλλάκου, Υπουργείο Προεδρίας της Κυβερνήσεως (1953-1961), Υπηρεσία Πληροφοριών, κλασέρ χωρίς αριθμηση, φ.2, Προσύσκεψις της 26^{ης} Ιουλίου 1960, Θέμα Συντονισμός Υπηρεσιών Πληροφοριών.

¹⁹⁷ Ιωάννης Στεφανίδης, *ό.π.*, σ.214-215. Για τη χρηματοδότηση των φίλα προσκείμενων στην ΕΚΟΦ εντύπων έτσι όπως αυτή προκύπτει μέσα από τα έγγραφα των αρχείων της Υπηρεσίας Πληροφοριών και της ΓΔΤΠ, θα γίνει αναλυτική αναφορά στο επόμενο κεφάλαιο.

¹⁹⁸ Στις οργανώσεις αυτές αναφέρεται διεξοδικά στο έργο του ο Ανδρέας Λεντάκης. Βλ. Ανδρέας Λεντάκης, *ό.π.*, σ.161-355.

της δεκαετίας του '50 και βρίσκονταν σε αगाστή συνεργασία με το Σπουδαστικό,¹⁹⁹ με τα Σώματα Ασφαλείας και με τις κρατικές υπηρεσίες που στόχευαν στη δίωξη του κομμουνισμού. Οι οργανώσεις αυτές²⁰⁰ αναμφίβολα εξέφρασαν και περιέκλειαν ένα τμήμα της νεολαίας της εποχής, που διαπνεόταν από εθνικιστικά και αντικομμουνιστικά αισθήματα και ήταν διατεθειμένη να μετέλθει πρακτικών βίαιου ακτιβισμού προκειμένου να καταστείλει τις αντικυβερνητικές-«αντιδεξιές» δυνάμεις εντός του φοιτητικού σώματος, καθώς στο νοητικό πλαίσιο της η μεν αριστεροί σπουδαστές δεν εντάσσονταν στους κόλπους του Έθνους, οι δε κεντρώοι θεωρούνταν υποψήφιοι «συνοδοιπόροι» και αμφίβολων εθνικών φρονημάτων. Οι συγκεκριμένες εξτρεμιστικές-παρακρατικές οργανώσεις ήρθαν σε αντιπαράθεση αρχικά με τις αριστερές και στη συνέχεια και με τις κεντρώες δυνάμεις του φοιτητικού και σπουδαστικού χώρου, με διακύβευμα τον έλεγχο των φοιτητικών συλλόγων και τη χειραγώγηση των φοιτητικών και σπουδαστικών αιτημάτων.²⁰¹ Η δράση της γνωστότερης από αυτές, της ΕΚΟΦ, θα αναλυθεί στα κεφάλαια που ακολουθούν.

¹⁹⁹ Το «Σπουδαστικό Τμήμα» της Γενικής Ασφάλειας, γνωστότερο και ως «Σπουδαστικό» ιδρύθηκε το 1958, με σκοπό την αποτελεσματική παρακολούθηση του φοιτητικού κόσμου και τη χειραγώγηση των φοιτητικών διεκδικήσεων (βλ. Ιωάννα Παπαθανασίου, *ό.π.*, σ.58, ιδιαίτερα υποσημείωση 46).

²⁰⁰ Σύμφωνα με τον Α. Λεντάκη οι συγκεκριμένες εξτρεμιστικές οργανώσεις της Δεξιάς στον νεολαιίστικο χώρο αριθμούσαν τις 27. Έντονο ενδιαφέρον παρουσιάζει η ονοματολογία τους. Από αυτές δύο παρουσιάζονται ως εθνικοκοινωνικές οργανώσεις φοιτητών και νέων (ΕΚΟΦ, ΠΕΚΕΝ)· τέσσερις ως αποκλειστικά εθνικές οργανώσεις νεολαίας (ΟΕΝ, ΟΣΕΝ, Εθνική Φάλαγξ, ΝΕΔ)· μία ως εθνικιστική-φοιτητική (ΟΕΦΙ)· δύο ως αντικομμουνιστικές-φοιτητικές οργανώσεις νέων (Αντικομμουνιστική Οργάνωσις Νέων, Εθνική Φοιτητική Αντικομμουνιστική Οργάνωσις ο Λεωνίδας)· μία ως βασιλική (ΕΒΟΝ)· μία ως «ένωσις εθνοκοφρόνων» σπουδαστών και φοιτητών (ΠΕΕΣ)· μία ως δημοκρατική οργάνωση σπουδαστών (ΔΟΕΣ)· έξι ως επιστημονικές και φοιτητικές (Φοιτητική Πνευματική Εστία Πειραιώς, Φοιτητική Ένωσις Εθνικών Συλλόγων, Σύλλογος Νέων Επιστημόνων Β. Ελλάδος, Σύλλογος Θεσσαλονικέων Φοιτητών, Σύλλογος Φοιτητών Νομικής Θεσσαλονίκης, Πέτρος Βαλληνδής, Φοιτητικός όμιλος Πνευματικής Κινήσεως)· μία ως κίνηση για την προάσπιση της Δημοκρατίας, της Ελευθερίας και της Ειρήνης, δύο ως οργανώσεις εργαζομένων, ενώ επίσης εντοπίζονται και τέσσερις ακόμα με άλλα ονόματα, όπως το Σώμα Ελλήνων Αλκίμων, το Σώμα Ελπιδοφόρων Νέων, η Συριανή Ένωσις Νέων και ο Σύλλογος Πνευματικής και Εκπολιτιστικής Αναπτύξεως Νέων Βύρωνος (βλ. Ανδρέας Λεντάκης, *ό.π.*, σ.106-107· Επίσης, για άλλη μία ανάλυση της ονοματολογίας των παραπάνω οργανώσεων βλ. Γιάννης Γιανουλόπουλος, *ό.π.*, σ.173, υποσημείωση 62.). Ο Α. Λεντάκης απαριθμεί ακόμα 26 οργανώσεις που είχαν αναγάγει την εθνικοφροσύνη και την παρακρατική δράση σε μέσο βιοπορισμού και προσπορισμού οικονομικών ανταλλαγμάτων για τα μέλη τους. Γι' αυτές βλ. Ανδρέας Λεντάκης, *ό.π.*, σ.101-106· ΑΣΚΙ/ κ.188, Εθνικιστικές Ακροδεξιές Οργανώσεις και αντικομμουνιστική δραστηριότητα. Για τη γνωστότερη ίσως από αυτές, την Αντικομμουνιστική Σταυροφορία Ελλάδος, βλ. ΕΛΙΑ/Αρχείο Μιχαήλ Νικητιάδη, φ.1.

²⁰¹ Ανδρέας Λεντάκης, *ό.π.*, σ.36.

Κεφάλαιο Δεύτερο

Η ίδρυση, οι καταστατικές αρχές και τα φίλα προσκείμενα στην ΕΚΟΦ έντυπα

Άρθρον 2ον

Σκοπός του Σωματείου είναι:

- α) Η παροχή παντοειδούς βοήθειας εις τους φοιτητάς-σπουδαστάς.*
- β) Η δι' επιστημονικών μεθόδων ανάπτυξης των ελληνικών κοινωνικών και οικονομικών θεσμών και προβλημάτων.*
- γ) Η μέριμνα δια την προώθησιν και επίλυσιν των διαφορών φοιτητικών και εθνικών ζητημάτων.²⁰²*

α. Η δημιουργία της ΕΚΟΦ στην Αθήνα και στη Θεσσαλονίκη

Όπως σημειώθηκε και στο προηγούμενο κεφάλαιο το ελληνικό φοιτητικό κίνημα από τα μέσα της δεκαετίας του '50 κινητοποιήθηκε για την προώθηση και την ικανοποίηση των αιτημάτων του, ενώ η μαζικοποίηση της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης ανέδειξε τα προβλήματα υποχρηματοδότησης και ιδιαίτερα τις δυσχέρειες των σπουδαστών της περιφέρειας που φοιτούσαν στα αστικά κέντρα της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης.²⁰³ Οι παραπάνω «ανοιχτές πληγές» της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης πυροδότησαν την αγωνιστικότητα και τη συλλογική δράση των φοιτητών,²⁰⁴ η οποία εκφράστηκε μέσω των κινητοποιήσεων για το Κυπριακό και μέσα από τη διοργάνωση των δύο πρώτων Πανσπουδαστικών συνεδρίων, οδηγώντας έτσι στην προσέγγιση των κεντρών και των αριστερών φοιτητών και στη σταδιακή αντικατάσταση της διαιρετικής τομής μεταξύ εθνικοφρόνων και μη εθνικοφρόνων από αυτή των δεξιών και αντιδεξιών σπουδαστών.²⁰⁵

²⁰² Γενικά Αρχεία Πρωτοδικείου Αθηνών/Εταιρείες-Σωματεία, Καταστατικών Σωματείου υπό την επωνυμία «Εθνική Κοινωνική Οργάνωσις Φοιτητών», σ.1.

²⁰³ Δημήτρης Παπανικολόπουλος, *ό.π.*, σ.284.

²⁰⁴ Νίκος Σερντεδάκης, *ό.π.*, στο Βαγγέλης Καραμανωλάκης-Εύη Ολυμπίτου-Ιωάννα Παπαθανασίου (επιμ.), *ό.π.*, σ.167.

²⁰⁵ Δημήτρης Παπανικολόπουλος, *ό.π.*, σ.283.

Η συγκρότηση της ΕΚΟΦ στην Αθήνα

Εντός του παραπάνω πλαισίου, παρατηρήθηκαν οι πρώτες ζυμώσεις στο ευρύτερο δεξιό νεολαιίστικο χώρο, καθώς με εξαίρεση την πολυσυλλεκτική ΠΕΝ, την εμβρυακή και ισχνή ΕΡΕΝ²⁰⁶ και τις χριστιανικές οργανώσεις νέων, οι οποίες λειτουργούσαν ως φορείς συσπείρωσης των συντηρητικών νέων,²⁰⁷ έως και τα τέλη της δεκαετίας του '50 δεν εντοπιζόταν καμία μαζική νεολαιίστικη οργάνωση που να περιέκλειε τις συντηρητικές δυνάμεις του φοιτητικού σώματος. Το αίτημα λοιπόν της δημιουργίας μιας «δυναμικής» φοιτητικής οργάνωσης που θα εξέφραζε εντός και εκτός των πανεπιστημιακών αιθουσών την αντίθεση της στην Αριστερά, αλλά και θα λειτουργούσε ως προπαγανδιστής της πολιτικής της κυβερνώσας ΕΡΕ, ενσωματώνοντας στους κόλπους της όχι μόνο τους δεξιούς αλλά και τους κεντρώους σπουδαστές, αποτελούσε μια πραγματικότητα και το κενό αυτό ήρθε να καλύψει η συγκρότηση της ΕΚΟΦ.

Με την ιδέα της δημιουργίας μιας δεξιάς φοιτητικής οργάνωσης, ώστε μέσω της δράσης της να ελεγχθεί ο πανεπιστημιακός χώρος από τις φιλοκυβερνητικές δυνάμεις, ήταν εξάλλου σύμφωνοι και οι σκληροπυρηνικοί κύκλοι της ΕΡΕ. Όπως χαρακτηριστικά τονίζει ο Νικόλαος Φαρμάκης, σημαίνουσα μορφή του (ακρο)δεξιού νεολαιίστικου χώρου της εποχής και μετέπειτα βουλευτής της ΕΡΕ: «εγώ ήμουν της απόψεως ότι προκειμένου να ελεγχθεί το αριστερό φοιτητικό κίνημα, δεν έπρεπε να ελεγχθεί από αστυνομικές δυνάμεις. Έπρεπε να ελέγχεται από αντιφρονούντες».²⁰⁸ Απηχώντας επίσης τις απόψεις της συντηρητικής και αντικομμουνιστικής φοιτητικής μάζας της εποχής, ο Παύλος Μανωλόπουλος, ιδρυτικό στέλεχος και πρώτος πρόεδρος της ΕΚΟΦ, θεωρεί πως το Πανεπιστήμιο κατά τα τέλη της δεκαετίας του '50

²⁰⁶ Ευάνθης Χατζηβασιλείου, ό.π., στο Βαγγέλης Καραμανωλάκης-Εύη Ολυμπίτου-Ιωάννα Παπαθανασίου (επιμ.), ό.π., σ.143.

²⁰⁷ Απομαγνητοφωνημένη συνέντευξη του Θανάση Καλαφάτη (μέλος Δ.Σ. Λευκάδιων φοιτητών, μέλος του Γραφείου Σπουδάζουσας της ΕΔΑ και μέλος του Κεντρικού Συμβουλίου της ΔΝΛ) στον γράφοντα, 12 Ιουλίου 2016.

²⁰⁸ Συνέντευξη Νικόλαου Φαρμάκη στον Στέλιο Κούλογλου, www.rwf.gr/285301/featured-on-selections/υπόθεση-λαμπράκη-το-μακρύ-χέρι-του-παρ/, Ρεπορτάζ χωρίς Σύνορα, *Υπόθεση Λαμπράκη: Το μακρύ χέρι του παρακράτους*, (προσπελάστηκε, 7 Ιουλίου 2015). Η χρήση του όρου «αντιφρονούντες» από τον Ν. Φαρμάκη έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς η παραπάνω λέξη συνήθως χρησιμοποιείται για να περιγράψει τους διαφωνούντες-αντιπολιτευόμενους ενός αυταρχικού καθεστώτος. Προσλαμβάνοντας και θεωρώντας λοιπόν τους εθνικόφρονες και προσκείμενους στην ΕΡΕ φοιτητές ως «αντιφρονούντες» ο Ν. Φαρμάκης επιδιώκει να παρουσιάσει τις δυνάμεις της Αριστεράς εντός του φοιτητικού σώματος ως «καθεστωτικές» και έτσι να νομιμοποιήσει πολιτικά και ηθικά την βίαια ακτιβιστική δράση των συσπειρωμένων γύρω από την ΕΚΟΦ δεξιών εξτρεμιστών φοιτητών.

«κομμουνιστοκρατούνταν»,²⁰⁹ γεγονός που δημιουργούσε ανησυχίες στους εθνικόφρονες σπουδαστές και προκαλούσε «μια γενικότερη αναταραχή στον φοιτητικό χώρο, στο φοιτητικό κίνημα [...]».²¹⁰

Επιπρόσθετα, τα φίλα προσκείμενα στην κυβέρνηση της ΕΡΕ φοιτητικά έντυπα ήδη από το 1958 εξέφραζαν μια ιδιαίτερη ανησυχία σχετικά με το πρόβλημα-Νεολαία και τον «κατήφορο της διαφθοράς» και παρακμής που υποτίθεται πως αυτή ακολουθούσε.²¹¹ Έτσι, επιχειρείτο να διαμορφωθεί ένα κλίμα ηθικού πανικού στα συντηρητικά στρώματα των σπουδαστών, ως ενδεδειγμένη λύση του οποίου προβαλλόταν η «δημιουργία ενός ενιαίου σπουδαστικού κόσμου που πάντα θα συμφωνή και δεν θα διαφωνή ποτέ».²¹² Με αυτόν τον τρόπο προαναγγελλόταν έμμεσα η δραστηριοποίηση της ΕΚΟΦ, φιλοδοξία της οποίας αποτελούσε η εθνικοποίηση του φοιτητικού κόσμου, δηλαδή η απάλειψη οποιουδήποτε διεκδικητικού και ταξικού αιτήματος των φοιτητών, καθώς και η ενσωμάτωση, υπό την πατερναλιστική ηγεσία της ΕΚΟΦ και υπό τη σκέπη του ιδεολογήματος της εθνικοφροσύνης, των «υγιών» και σε κάθε περίπτωση «μη κομμουνιστικών» στοιχείων του φοιτητικού κινήματος στην αδιατάρακτη εθνική φαντασιακή συλλογικότητα.

Σύμφωνα λοιπόν με την οπτική του Π. Μανωλόπουλου, κατόπιν επαφών με άλλους «εγνωσμένων πολιτικών φρονημάτων» φοιτητές, αποφασίστηκε η ίδρυση μιας φοιτητικής κίνησης στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, που «θα περιλάμβανε όλες τις δυνάμεις εκτός της Αριστεράς» και θα λειτουργούσε σαν μια κινηματική δύναμη εναντίον των αριστερών σπουδαστών και των αιτημάτων τους.²¹³ Όπως αποκαλύπτει ο ίδιος, της ίδρυσης της ΕΚΟΦ είχε προηγηθεί το εγχείρημα της έκδοσης ενός εθνικόφρονος και αντικομμουνιστικού φοιτητικού εντύπου με την επωνυμία *Σπουδαστικός Κόσμος*. Αν και η προσπάθεια αυτή τελικά ναυάγησε, οι εθνικόφρονες φοιτητές που είχαν έρθει σε επαφή για την έκδοση του συγκεκριμένου εντύπου

²⁰⁹ Απομαγνητοφωνημένη συνέντευξη του Παύλου Μανωλόπουλου (πρώτου προέδρου της ΕΚΟΦ) στον γράφοντα, 25 Ιουνίου 2016.

²¹⁰ Συνέντευξη Παύλου Μανωλόπουλου στον Στέλιο Κούλογλου, ό.π. Το εγχείρημα του Π. Μανωλόπουλου ότι η δράση της Αριστεράς εντός των πανεπιστημίων συγκροτούσε ένα κλίμα «αναταραχής» και σύγκρουσης, αφενός αποκαλύπτει ότι και ο ίδιος ο επικεφαλής της ΕΚΟΦ προσλαμβάνει τελικά την κινητοποίηση της οργάνωσης του ως «αναταρακτική», αφετέρου καταδεικνύει, γι' ακόμη μια φορά, την προσπάθεια των ιθυνόντων και των προσκείμενων στην εθνικοκοινωνική οργάνωση να παρουσιάσουν τη συγκρότηση και τη δράση της ως «αντίδραση» του εθνικόφρονος κόσμου στην κυριαρχία της Αριστεράς επί του φοιτητικού κόσμου.

²¹¹ Βλ. χαρακτηριστικά εφημ. *Ηχώ των Σπουδαστών*, φ.3 [1958], «Σ.Ο.Σ. Η Νεολαία μας κινδυνεύει», σ.2.

²¹² Κ.Γ. Παπαπαναγιώτου, «Η γνώμη μας», ό.π., φ.8, Δεκέμβριος 1959-Ιανουάριος 1960, σ.1.

²¹³ Απομαγνητοφωνημένη συνέντευξη του Παύλου Μανωλόπουλου (πρώτου προέδρου της ΕΚΟΦ) στον γράφοντα, 8 Οκτωβρίου 2015.

αποτελέσαν «τη μαγιά για να γίνει εν συνεχεία η ΕΚΟΦ», οι διαδικασίες συγκρότησης της οποίας ξεκίνησαν εντός του 1958. Αξίζει να σημειωθεί σε αυτό το σημείο, ότι σημαντική στην αρχική στελέχωση της αθηναϊκής ΕΚΟΦ ήταν η συμβολή των αστυνομικών δυνάμεων και ιδιαίτερα του Σπουδαστικού Ασφάλειας, καθώς όπως μαρτυρεί ο πάλαι ποτέ επικεφαλής της, οι αστυνομικοί του Σπουδαστικού Τμήματος της Γενικής Ασφάλειας τον βοήθησαν στον εντοπισμό των «εθνικοφρόνων φοιτητών» που επιθυμούσαν να κινητοποιηθούν συνδικαλιστικά και να συσπειρωθούν στους κόλπους μιας αντικομμουνιστικής φοιτητικής οργάνωσης.²¹⁴

Στο πλαίσιο λοιπόν της ίδρυσης και αναζωογόνησης εξτρεμιστικών αντικομμουνιστικών οργανώσεων μετά τις εκλογές του 1958,²¹⁵ συγκροτείται η αθηναϊκή ΕΚΟΦ. Την κοινωνική της βάση αποτέλεσαν συντηρητικοί φοιτητές, γόννοι εμπόρων ή ατόμων με προσβάσεις στον ευρύτερο δημόσιο τομέα, που όπως σημειώνει ο Θ. Καλαφάτης «μπαίνοντας εκεί (ενν. στις Σχολές) δεν είχανε καμία προπαιδεία. Ήτανε συντηρητικοί άνθρωποι οι οποίοι εύκολα ρέπανε προς το να απομονώσουν τους αριστερούς κ.λπ.».²¹⁶ Την άποψη αυτή επιβεβαιώνει και ο Π. Μανωλόπουλος, ο οποίος προσθέτει, ότι καθώς η πλειοψηφία των επαρχιωτών φοιτητών του Αθήνησι καταγόταν από περιοχές της Νότιας Ελλάδας, έτσι και τα στελέχη της ΕΚΟΦ με καταγωγή από την περιφέρεια «προήρχοντο από τη Νότια Ελλάδα» και ήταν κυρίως άρρενες φοιτητές, αν και πρέπει να σημειωθεί ότι απουσιάζουν οι απαραίτητες αρχειακές και βιβλιογραφικές αναφορές που να επιβεβαιώνουν αυτή τη θέση. Αναφορικά με την έμφυλη διάσταση της ΕΚΟΦ και την απήχηση της οργάνωσης στις τάξεις των φοιτητριών τα στοιχεία απουσιάζουν ξανά, με τις μόνες αναφορές να προέρχονται επίσης από τον Π. Μανωλόπουλο, καθώς όπως ο ίδιος προσθέτει χαρακτηριστικά, μόνο μετά την αποχώρηση του αρχικού ηγετικού κλιμακίου της οργάνωσης, στην οποία θα αναφερθώ παρακάτω, η ΕΚΟΦ προσέγγισε συστηματικά και ενέταξε ορισμένες εθνικόφρονες φοιτήτριες του Καποδιστριακού.²¹⁷

Σχετικά με τον αριθμό των μελών και την επιρροή της ΕΚΟΦ στις πανεπιστημιακές σχολές της Αθήνας, δυστυχώς δεν εντοπίστηκε κάποιο σχετικό αρχειακό τεκμήριο και αυτός μπορεί να υπολογιστεί κατά προσέγγιση. Ο Π.

²¹⁴ Απομαγνητοφωνημένη συνέντευξη του Παύλου Μανωλόπουλου, ό.π., 25 Ιουνίου 2016.

²¹⁵ Σπύρος Λιναρδάτος, *Από τον εμφύλιο...*, ό.π., τ. Γ', σ.481.

²¹⁶ Απομαγνητοφωνημένη συνέντευξη του Θανάση Καλαφάτη, ό.π. Με τον όρο «προπαιδεία» ο Θ. Καλαφάτης εννοεί ότι οι καταγόμενοι από συντηρητικές οικογένειες φοιτητές που στελέχωσαν τις τάξεις της ΕΚΟΦ, δεν διέθεταν κάποιο συγκροτημένο πολιτικό υπόβαθρο, πέραν του πολεμικού αντικομμουνισμού και της προσκόλλησης στο κόμμα της ΕΡΕ που τους χαρακτήριζε.

²¹⁷ Απομαγνητοφωνημένη συνέντευξη του Παύλου Μανωλόπουλου, ό.π., 25 Ιουνίου 2016.

Μανωλόπουλος λοιπόν, υποστηρίζει ότι η επιρροή της ΕΚΟΦ στο Πανεπιστήμιο Αθηνών έως το 1961 ήταν αρκετά μεγάλη, παρόλο που «οι εγγεγραμμένοι δεν [...] ήσαν πολλοί». Στις υπαίθριες συγκεντρώσεις της οργάνωσης, σύμφωνα με τις εκτιμήσεις του, κινητοποιούνταν περίπου 1.000-2.000 άτομα, πιστεύοντας ότι σε κάθε σχολή του Αθήναισι η οργάνωση αριθμούσε περίπου 200-300 ενεργούς υποστηρικτές, με τη σύνδεση να είναι «κατά βάση [...] χαλαρή και προφορική».²¹⁸ Η μόνη έντυπη αναφορά στα αριθμητικά μεγέθη της αθηναϊκής ΕΚΟΦ εντοπίστηκε στο φιλοεκοφίτικο περιοδικό, *Φοιτητικοί Αντίλαλοι*, το 1964,²¹⁹ το οποίο δημοσιεύοντας ανακοίνωση του Αντώνιου Στάθη, τρίτου κατά σειρά προέδρου της αθηναϊκής ΕΚΟΦ, υποστηρίζει ότι αυτή αριθμούσε 2.000 μέλη,²²⁰ αριθμός ασφαλώς διογκωμένος για τα δεδομένα της εποχής, λόγω της περιθωριοποίησης που είχε υποστεί η εθνικοκοινωνική οργάνωση της Αθήνας από τον αντιεκοφίτικο αγώνα των αριστερών και των κεντρώων σπουδαστών.

Σύμφωνα με τον Π. Μανωλόπουλο, η κύρια πηγή χρηματοδότησης της ΕΚΟΦ Αθήνας κατά τα πρώτα έτη της δράσης της, ήταν τα κονδύλια της ΚΥΠ,²²¹ όπως ακριβώς και της «αδελφής» ΕΚΟΦ Θεσσαλονίκης μετέπειτα, με το πρόσχημα ότι αποτελούσε «μια εθνική φοιτητική οργάνωση, που διεξήγαγε εθνικό αγώνα».²²² Η έδρα της οργάνωσης στην Αθήνα βρισκόταν στα γραφεία του πέμπτου ορόφου της οδού Ακαδημίας 63,²²³ εντός των οποίων φιλοξενούνταν βιβλιοθήκη αποτελούμενη από αμιγώς αντικομμουνιστικούς τίτλους.²²⁴ Ο Α. Λεντάκης αναφέρει ότι το μηνιαίο ενοίκιο των γραφείων της ΕΚΟΦ στην Αθήνα ανερχόταν στο ποσό των 2.300 δραχμών,²²⁵ ενώ οι παρατηρήσεις του αρχείου της Νεολαίας της ΕΔΑ, προσδιορίζουν το μηνιαίο της ενοίκιο στις 2.600 δραχμές και τα συνολικά έξοδα κατά τα πρώτα έτη

²¹⁸ Απομαγνητοφωνημένη συνέντευξη του Παύλου Μανωλόπουλου, ό.π., 8 Οκτωβρίου 2015.

²¹⁹ Εκδότης του οποίου ήταν ο τρίτος κατά σειρά πρόεδρος της αθηναϊκής ΕΚΟΦ, Αντώνιος Στάθης [βλ. *Φοιτητικοί Αντίλαλοι*, Έτος Γ', τχ. 3 (19), σ.1].

²²⁰ *Φοιτητικοί Αντίλαλοι*, ό.π., σ.21.

²²¹ Απομαγνητοφωνημένη συνέντευξη του Παύλου Μανωλόπουλου, ό.π., 25 Ιουνίου 2016. Όπως αποκαλύπτουν και τα έγγραφα της Δευτεροβάθμιας Συντονιστικής Επιτροπής για το 1961, την «οργανωτική προσπάθεια αντικομμουνιστικής συνειδήσεως πυρήνων» είχε αναλάβει η ΚΥΠ σε συνεργασία με τα Σώματα Ασφαλείας, ενώ «η Διαφώτισις» αποτελούσε «ευθύνη της Προεδρίας Κυβερνήσεως» (βλ. Παύλος Πετρίδης, ό.π., σ.94, 106).

²²² Απομαγνητοφωνημένη συνέντευξη του Παύλου Μανωλόπουλου, ό.π., 8 Οκτωβρίου 2015.

²²³ Απομαγνητοφωνημένη συνέντευξη του Παύλου Μανωλόπουλου, ό.π.· ΑΣΚΙ/Αρχείο Νεολαίας ΕΔΑ, κ.299.1, Φοιτητικές παρατάξεις και κινήσεις (1961-1967), φ.3, διάφορες φοιτητικές παρατάξεις, 299.1.00037, στοιχεία για την ΕΚΟΦ, χφ., χ. χ.: Αντώνης Αντωνίου-Νίκος Τσικρίκης, «Η ΕΚΟΦ στους διαδρόμους του πανεπιστημίου και της πολιτικής...», ό.π., σ.64· Ανδρέας Λεντάκης, ό.π., σ.185.

²²⁴ ΑΣΚΙ/Αρχείο Νεολαίας ΕΔΑ, κ.299.1, ό.π.

²²⁵ Ανδρέας Λεντάκης, ό.π., σ.185.

δραστηριοποίησης της οργάνωσης, στις 5.000 δραχμές.²²⁶ Τα γραφεία της αθηναϊκής εθνικοκοινωνικής οργάνωσης ανήκαν στον υπάλληλο του υπουργείου Προεδρίας, επιμελητή του προγράμματος της Ε.Ι.Ρ., καθηγητή του Μετσόβιου Πολυτεχνείου και «ιδεολογικού ινστρουκτορά» των εθνικοφρόνων φοιτητών-συνδικαλιστών,²²⁷ Άγγελο Προκοπίου,²²⁸ ενώ μετά το 1963 μεταφέρθηκαν στη στοά της οδού Ακαδημίας και Ιπποκράτους, έναντι ενοικίου 2.000 δραχμών.²²⁹

Κλείνοντας, προτού μεταβούμε στα σχετικά με την «αδελφή» οργάνωση της Θεσσαλονίκης, θα ήταν χρήσιμο να γίνει μια σύντομη αναφορά στο στελεχιακό δυναμικό της ΕΚΟΦ Αθήνας μέχρι το 1967. Το πρώτο Διοικητικό Συμβούλιο της ΕΚΟΦ Αθήνας, το οποίο καθόρισε τη φυσιογνωμία του σωματείου από το 1959 έως το 1961, απαρτίστηκε από την ομάδα του Π. Μανωλόπουλου, με πρόεδρο τον ίδιο, για την οποία θα γίνει αναφορά παρακάτω στο υποκεφάλαιο που ακολουθεί σχετικά με το Καταστατικό της οργάνωσης. Όμως η αποχώρηση του πρώτου προεδρείου λόγω της περάτωσης των σπουδών,²³⁰ σε συνδυασμό με τον «Ανένδοτο Αγώνα»²³¹ και την άνοδο της Ε.Κ. στην εξουσία,²³² οδήγησαν την αθηναϊκή ΕΚΟΦ σε στάδιο «πλήρους αποσυνθέσεως».²³³ Τη διάδοχη κατάσταση αποτέλεσε αρχικά ο Γιώργος Θεοδοσόπουλος, φοιτητής της Φυσικομαθηματικής Σχολής, ο οποίος βρέθηκε στο προεδρείο της οργάνωσης το διάστημα 1961-62,²³⁴ για να τον διαδεχθεί η ομάδα του Αντώνιου Στάθη,²³⁵ καθορίζοντας την τύχη του σωματείου κατά τη διάρκεια των ετών 1963-67, τη δεύτερη περίοδο του βίου της ΕΚΟΦ δηλαδή.²³⁶

²²⁶ ΑΣΚΙ/Αρχείο Νεολαίας ΕΔΑ, κ.299.1, ό.π.

²²⁷ Απομαγνητοφωνημένη συνέντευξη του Παύλου Μανωλόπουλου, ό.π., 25 Ιουνίου 2016.

²²⁸ Αντώνης Αντωνίου-Νίκος Τσικρίκης, ό.π., σ.64, σ.70 υποσημείωση 93· Ανδρέας Λεντάκης, ό.π., σ.185-186.

²²⁹ Ανδρέας Λεντάκης, ό.π., σ.186.

²³⁰ Απομαγνητοφωνημένη συνέντευξη του Παύλου Μανωλόπουλου, ό.π., 8 Οκτωβρίου 2015.

²³¹ Για τον ανένδοτο αγώνα βλ. Ηλίας Νικολακόπουλος, *Η καχεκτική δημοκρατία...*, ό.π., σ.293-300· Χρήστος Χρηστίδης, *Ο ανένδοτος αγώνας της Ένωσης Κέντρου: από τις εκλογές του 1961 στην παραίτηση του Κωνσταντίνου Καραμανλή*, Διδακτορική Διατριβή, Εθνικό Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Αθήνα 2012.

²³² Για την άνοδο της Ε.Κ. στην εξουσία κατά τις εκλογικές αναμετρήσεις του 1963 και του 1964, βλ., Ηλίας Νικολακόπουλος, ό.π., σ.303-338· Σωτήρης Ριζάς, ό.π., σ.291-303.

²³³ Ανδρέας Λεντάκης, ό.π., σ.240.

²³⁴ Απομαγνητοφωνημένη συνέντευξη του Παύλου Μανωλόπουλου, ό.π., 25 Ιουνίου 2016. Επίσης σε αφιέρωμα της εφημερίδας *Η Αυγή*, σχετικά με επεισόδια που προκλήθηκαν κατά τη διάρκεια αντικυβερνητικών φοιτητικών διαδηλώσεων στην Αθήνα, αναφέρεται ως επικεφαλής της αθηναϊκής ΕΚΟΦ ο Γ. Θεοδοσόπουλος (βλ. εφημ. *Η Αυγή*, 14 Απριλίου 1962, «Αντιφασιστικές διαδηλώσεις χιλιάδων φοιτητών έγιναν χθες», σ.5).

²³⁵ Αποτελούμενη από τους Α. Μακρή, Γρηγόριο Αρμπιρό, Καίτη Αναγνώστου, Γεώργιο Θεοφίλα, Ιωάννη Κουτσοχάνο, Ιωάννη Χηνάρη (Ανδρέας Λεντάκης, ό.π., σ.240· Απομαγνητοφωνημένη συνέντευξη του Παύλου Μανωλόπουλου, ό.π., 25 Ιουνίου 2016).

²³⁶ Ανδρέας Λεντάκης, ό.π., σ.240 κ.ε.

Η συγκρότηση της ΕΚΟΦ στη Θεσσαλονίκη

Τη συγκρότηση της ΕΚΟΦ στην Αθήνα στα τέλη του 1959 και στις αρχές του 1960 ακολούθησε η δημιουργία αντίστοιχης εθνικοκοινωνικής οργάνωσης στη Θεσσαλονίκη με την ίδια ακριβώς επωνυμία, σφραγίδα και Καταστατικό.²³⁷ Η ΕΚΟΦ Θεσσαλονίκης λοιπόν, εμφανίστηκε επίσημα την 1^η Μαρτίου 1961,²³⁸ καταθέτοντας στις 5 Μαρτίου 1961 παρόμοιο Καταστατικό με αυτό της αθηναϊκής, το οποίο και εγκρίθηκε με την 1233/61 απόφαση του προέδρου Πρωτοδικών της πόλης.²³⁹ Συνολικά 27 άτομα αποτέλεσαν τα ιδρυτικά της μέλη,²⁴⁰ ενώ το πρώτο της Διοικητικό Συμβούλιο απάρτισαν οι Κωνσταντίνος Κυριακόπουλος,²⁴¹ στη θέση του προέδρου, ο Ιωάννης Μεταξόπουλος, ο Νικόλαος Μπαλκίζας, ο Νικόλαος Κοντάκης, ο Κωνσταντίνος Βαλαβάνης, με αναπληρωματικά μέλη τους Ιωάννη Χριστάκη και Νικόλαο Αυγερινίδη.²⁴²

Παρόλο που ο πρώτος πρόεδρος της ΕΚΟΦ Θεσσαλονίκης Κ. Κυριακόπουλος στις πρώτες του διακηρύξεις υποστήριζε ότι η ΕΚΟΦ «δεν αποτελεί κομματική ή φοιτητική φατρίαν»²⁴³ και η οργάνωση αρνούνταν οποιαδήποτε σχέση με την αθηναϊκή ΕΚΟΦ,²⁴⁴ τονίζοντας πως δεν είναι «ούτε παράρτημα της Ε.Ρ.Ε. ούτε υποκατάστημα των Αθηνών»,²⁴⁵ εντούτοις οι μαρτυρίες των Αθηναίων «συναγωνιστών» αποδεικνύουν το ακριβώς αντίθετο. Σε αυτό το σημείο οι παραδοχές του Π. Μανωλόπουλου είναι διαφωτιστικές. Όπως παραθέτει ο ίδιος «(ενν. την ΕΚΟΦ Θεσσαλονίκης) Εγώ την ίδρυσα Εγώ είχα πάει επάνω»,²⁴⁶ «Με την ΕΚΟΦ

²³⁷ Ανδρέας Λεντάκης, *ό.π.*, σ.163-164.

²³⁸ Θεόφιλος (Λάκης) Ιωαννίδης, *Το κίνημα της ελληνικής νεολαίας, χ.ε.*, Θεσσαλονίκη 1973, σ.31. Όπως υποστηρίζει ο Α. Λεντάκης το συγκεκριμένο έργο του Α. Ιωαννίδη, με προλόγους του Ν. Μακαρέζου και του αντιστράτηγου Κ. Μαυροειδή, εκδόθηκε με έξοδα του Υπουργείου Συντονισμού αλλά αποσύρθηκε λίγο καιρό μετά την κυκλοφορία του [βλ. Ανδρέας Λεντάκης, *ό.π.*, σ.397· Ανδρέας Λεντάκης, «Παρακρατικές οργανώσεις: το μπουμέραγκ που χτύπησε και την ΕΡΕ», *Αντί* 17, (19 Απριλίου 1975), σ.21].

²³⁹ Ανδρέας Λεντάκης, *ό.π.*, σ.163.

²⁴⁰ Για τα ονόματα των 27 ιδρυτικών μελών της ΕΚΟΦ Θεσσαλονίκης βλ., Ανδρέας Λεντάκης, *ό.π.*, σ.163-164.

²⁴¹ Λάκης Ιωαννίδης, *ό.π.*, σ.29· Ανδρέας Λεντάκης, *ό.π.*, σ.164.

²⁴² Ανδρέας Λεντάκης, *ό.π.*, σ.164.

²⁴³ Λάκης Ιωαννίδης, *ό.π.*, σ.29.

²⁴⁴ Ανδρέας Λεντάκης, *ό.π.*, σ.164.

²⁴⁵ Λάκης Ιωαννίδης, *ό.π.*, σ.31.

²⁴⁶ Απομαγνητοφωνημένη συνέντευξη του Παύλου Μανωλόπουλου, *ό.π.*, 25 Ιουνίου 2016.

Θεσσαλονίκης είχα σχέσεις προσωπικώς. Πήγα Θεσσαλονίκη βρήκα εκεί πέρα διαφόρους φοιτητάς και φτιάξαμε παράρτημα με πρώτο πρόεδρο τον Κώστα τον Κυριακόπουλο [...] ήταν αρκετοί οι συνάδελφοι που είχαν περίπου παράλληλο στόχο. Είχαν κερδίσει κι αυτοί διάφορες εκλογές, όχι όλες [...] την πρωτοβουλία την είχα πάρει εγώ. Είχα ψάξει, είχα βρει συναδέλφους που γνώριζα ότι θα ήταν πρόθυμοι να συμμετάσχουν».²⁴⁷

Παρόλα αυτά, θα ήταν τουλάχιστον αφελέξ η ίδρυση της ΕΚΟΦ Θεσσαλονίκης να πιστωνόταν αποκλειστικά στις πρωτοβουλίες του Π. Μανωλόπουλου. Αντιθέτως βάσιμα μπορεί να υποστηριχθεί ότι ο πρόεδρος της αθηναϊκής ΕΚΟΦ διεκπεραίωνε τους σχεδιασμούς των παραγόντων της Υπηρεσίας Πληροφοριών, καθώς όπως μαρτυρούν τα έγγραφα της Υπηρεσίας, που αφορούν την περίοδο μεταξύ Ιανουαρίου και Απριλίου 1961, «εν συνεργασία μετά των άλλων αρμοδίων υπηρεσιών επετεύχθη η οργάνωσις της σπουδαζούσης και εξωσχολικής νεολαίας εις Εθνικά σωματεία και εδημιουργήθη η Εθνική Κοινωνική Οργάνωσις Φοιτητών Θεσσαλονίκης».²⁴⁸

Όπως εξάλλου είχε αποκαλύψει ο αντιπολιτευόμενος Τύπος των αρχών της δεκαετίας του '60, η χρηματοδότηση της ΕΚΟΦ Θεσσαλονίκης προερχόταν από κρατικές υπηρεσίες της Βόρειας Ελλάδας. Πιο συγκεκριμένα η έκθεση του Γραφείου Πληροφοριών Βορείου Ελλάδος με αριθμό 8/10-3-62, αναφέρει ότι «η ΕΚΟΦ Θεσσαλονίκης ηλέγχετο υπό του Κλιμακίου της ΚΥΠ, ήτις και κατέβαλλεν εις την οργάνωσιν ταύτην μηνιαίαν οικονομικήν ενίσχυσιν δια την συντήρησιν των γραφείων και λοιπών εξόδων της»,²⁴⁹ ενώ το δεδομένο αυτό επιβεβαιώνει και ο Π. Μανωλόπουλος λέγοντας πως πράγματι η χρηματοδότηση της ΕΚΟΦ Θεσσαλονίκης προερχόταν από το «κλιμάκιο της ΚΥΠ Θεσσαλονίκης».²⁵⁰

Όμως οι οικονομικές δυσχέρειες ανάγκασαν την ΚΥΠ να «παγώσει» τις οικονομικές παροχές προς την εθνικοκοινωνική οργάνωση της συμπρωτεύουσας από την 1^η Μαρτίου 1962 και έπειτα, με αποτέλεσμα στην παραπάνω έκθεση του Γραφείου Πληροφοριών Βορείου Ελλάδος, να προτείνεται η κάλυψη των εξόδων της ΕΚΟΦ Θεσσαλονίκης από την «ημετέρα υπηρεσία (ενν. το Γραφείο Πληροφοριών Βορείου

²⁴⁷ Απομαγνητοφωνημένη συνέντευξη του Παύλου Μανωλόπουλου, ό.π., 8 Οκτωβρίου 2015.

²⁴⁸ ΕΛΙΑ/Αρχείο Τρύφωνα Τριανταφυλλάκου, Υπουργείο Προεδρίας της Κυβερνήσεως (1953-1961), Υπηρεσία Πληροφοριών, κλασέρ χωρίς αριθμηση, φ.2, Περιληπτική Έκθεσις Πεπραγμένων Δ' Διευθύνσεως από 1 Ιανουαρίου-30 Απριλίου 1961, σ.2.

²⁴⁹ εφημ. *Το Βήμα*, 13 Ιουλίου 1963, «Το κομματικόν κράτος της Ε.Ρ.Ε. και τα εκπληκτικά παρασκήνια του», σ.1· *Ταχυδρόμος*, 10 Οκτωβρίου 1964, «ΕΚΟΦ: Γιατί πρέπει να διαλυθή, συντριπτικά στοιχεία που αιτιολογούν τον αντιφοιτητικό και παρακρατικό χαρακτήρα της», σ.16.

²⁵⁰ Απομαγνητοφωνημένη συνέντευξη του Παύλου Μανωλόπουλου, ό.π., 25 Ιουνίου 2016.

Ελλάδος)».²⁵¹ Από τα στοιχεία που προαναφέρθηκαν γίνεται αντιληπτό λοιπόν ότι η ΕΚΟΦ Θεσσαλονίκης αποτελούσε έναν από τους κρίκους της δαιδαλώδους παρακρατικής αλυσίδας της συμπρωτεύουσας, η οποία χρηματοδοτούνταν απευθείας από τα κονδύλια των υπηρεσιών αντικομμουνιστικού αγώνα της Βόρειας Ελλάδας,²⁵² με σκοπό τον έλεγχο και την καθοδήγηση των δράσεων των φοιτητικών συλλόγων της συμπρωτεύουσας.

Ποια ήταν όμως τα αριθμητικά μεγέθη της ΕΚΟΦ Θεσσαλονίκης; Σύμφωνα με τους υπολογισμούς του Γραφείου Πληροφοριών Βορείου Ελλάδος,²⁵³ η εθνικοκοινωνική οργάνωση της συμπρωτεύουσας αριθμούσε περίπου 500 μέλη το 1962. Από το 1965 και έπειτα, οπότε τις τύχες της καθορίζει η ομάδα του Λάκη Ιωαννίδη και η οργάνωση βρίσκεται στο προσκήνιο του ιδεολογικού και ακτιβιστικού αγώνα μπορεί βάσιμα να υποστηριχθεί ότι η αριθμητική της επιρροή αυξήθηκε, αν και δεν εντοπίζονται αναλυτικά αριθμητικά στοιχεία που να επιβεβαιώνουν την υπόθεση αυτή. Η ακριβής θέση των γραφείων της από το 1961 έως το 1965 επίσης δεν κατέστη δυνατό να εντοπιστεί στις υπάρχουσες αναφορές των εφημερίδων, των αρχείων και της βιβλιογραφίας. Παρόλα αυτά, ο φίλα προσκείμενος στην ΕΚΟΦ Θεσσαλονίκης, *Ελληνικός Βορράς*,²⁵⁴ αναφέρει τον Οκτώβριο του 1965 ως έδρα των γραφείων του σωματείου, τον τρίτο όροφο της οδού Αγαπηνού,²⁵⁵ ενώ στις 7 Νοεμβρίου 1965 πραγματοποιούνται τα εγκαίνια της νέας Λέσχης της οργάνωσης στη Θεσσαλονίκη, η οποία βρισκόταν στην οδό Μητροπόλεως 99.²⁵⁶

Όπως τονίστηκε παραπάνω πρώτος πρόεδρος της ΕΚΟΦ Θεσσαλονίκης υπήρξε ο Κωνσταντίνος Κυριακόπουλος. Όμως ένα χρόνο αργότερα, τον Απρίλιο του 1962, σε συγκέντρωση του σωματείου στον κινηματογράφο «Αλέξανδρος», ο Κ. Κυριακόπουλος εμφανίζεται ως τέως πρόεδρος και ο Σπύρος Σπυρόγλου κατονομάζεται ως επικεφαλής της εθνικοκοινωνικής οργάνωσης της

²⁵¹ εφημ. *Το Βήμα*, ό.π.

²⁵² Στην ίδια έκθεση αποκαλύπτεται ότι η Φ.Ε.Α.Π.Θ. ενισχύθηκε «υπό της Προεδρίας Κυβερνήσεως διά ποσού 20.000 δραχμών», όπως ακριβώς και η εφημερίδα *Φοιτητής* της Θεσσαλονίκης (βλ. εφημ. *Το Βήμα*, ό.π.).

²⁵³ Στην ίδια.

²⁵⁴ Όπως αναγράφει το σημαίνον στέλεχος της ΕΚΟΦ Θεσσαλονίκης, Λάκης Ιωαννίδης κάτω από φωτογραφία των μελών της οργάνωσης με τον διευθυντή του *Ελληνικού Βορρά*, Στράτο Σιμιτζή, «η εφημερίς *Ελληνικός Βορράς* Θεσσαλονίκης υπήρξε ο σημαντικώτερος συμπαραστάτης εις τον αγώνα των εθνικοφρόνων φοιτητών της Θεσσαλονίκης. Όταν οι πάντες είχαν καμφθή μια μικρή ομάς φοιτητών και ο *Ελληνικός Βορράς* εστάθησαν οι πιο μαχητικοί αγωνισταί των ιδανικών της φυλής» (Λάκης Ιωαννίδης, ό.π., σ.199).

²⁵⁵ εφημ. *Ελληνικός Βορράς*, 6 Οκτωβρίου 1965, «Με την σπουδάζουσα γενεά της Βορ. Ελλάδος», σ.5.

²⁵⁶ Στην ίδια, 6 Νοεμβρίου 1965, ό.π.· Λάκης Ιωαννίδης, ό.π., σ.223 (αν και στο βιβλίο του Λ. Ιωαννίδη δεν αναφέρονται συγκεκριμένες ημερομηνίες, παρά μόνο το έτος και ο μήνας των εγκαίνιων).

συμπρωτεύουσας.²⁵⁷ Πράγματι, το γεγονός της διαδοχής του Κ. Κυριακόπουλου από τον Σ. Σπυρόγλου εντοπίζεται και στο κλασικό έργο του Α. Λεντάκη με την προσθήκη ότι στη θέση του γενικού γραμματέα²⁵⁸ βρισκόταν ο Βασίλης Παπαδόπουλος.²⁵⁹ Σε κάθε περίπτωση πάντως πρέπει να αναφερθεί ότι κομβικό ρόλο στη δυναμική επαναδραστηριοποίηση της ΕΚΟΦ Θεσσαλονίκης εντός και εκτός των πανεπιστημιακών αιθουσών, διαδραμάτισε το Διοικητικό Συμβούλιο της περιόδου 1965-1967.²⁶⁰

Επικεφαλής και πρωταγωνιστής εντός της ΕΚΟΦ Θεσσαλονίκης κατά τη συγκεκριμένη περίοδο αναδείχτηκε ο Θεόφιλος (Λάκης) Ιωαννίδης,²⁶¹ με τους Βασίλειο Αμίλη στη θέση του α' αντιπροέδρου, Γεώργιου Γεώργα στη θέση του β' αντιπροέδρου, Αθανάσιου Καραδήμου και Ανδρέα Κομνηνού στις θέσεις των συμβούλων, Ιωάννη Ράπτη στη θέση του ταμία και τους Ιωάννη Κοντάκη, Ευστάθιο Αμαραντίδη να είναι υπεύθυνοι των γραφείων Τύπου, Διαφωτίσεως και Οργανώσεως αντίστοιχα.²⁶² Κατά τη διετία 1965-1967 λοιπόν, η ΕΚΟΦ Θεσσαλονίκης αποτέλεσε κατά βάση «φέουδο» του Α. Ιωαννίδη, ενός προσώπου που μπορεί να χαρακτηριστεί ως «σαρξ εκ σαρκός» για την ΕΡΕ στη Θεσσαλονίκη²⁶³ και συγγραφέα πλήθους

²⁵⁷ Στην ίδια, 20 Απριλίου 1962, «Επραγματοποιήθη χθες συγκέντρωση των φοιτητών της Εθνικής Κοιν. Οργανώσεως», σ.6.

²⁵⁸ Ανδρέας Λεντάκης, *ό.π.*, σ.240.

²⁵⁹ Ο Βασίλης Παπαδόπουλος, φοιτητής της Γεωπονικής, «διαγράφηκε από τη ΦΕΑΠΘ διά τραμπουκισμούς και για τη διάλυση της Γεν. Συνέλευσης της 24-3-63 (Ανδρέας Λεντάκης, *ό.π.*, σ.403).

²⁶⁰ Το συγκεκριμένο Διοικητικό Συμβούλιο αποτελούνταν από τους Λάκη Ιωαννίδη, Χρήστο Μπαλαφούτη, Αθανάσιο Σιώκο, Ανδρέα Κομνηνό, Θύμιο Χαρμαντζή, Βασίλειο Αμίλη, Χρήστο Ράπτη, Δ. Γεώργα, Τάκη Βαφόπουλο, Α. Καραδήμο (Ανδρέας Λεντάκης, *ό.π.*, σ.241).

²⁶¹ Σύμφωνα με το βιογραφικό του, που φιλοξενείται στο οπισθόφυλλο του βιβλίου του, ο Λάκης Ιωαννίδης «εγεννήθη εις Θεσσαλονίκην το 1937» και σπούδασε Νομικά στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Δημόσιο Δίκαιο «εις το Πανεπιστήμιον των Παρισίων», ενώ φοίτησε και «εις το Ανώτατον Κέντρον Ευρωπαϊκών Σπουδών εις Στρασβούργον». «Διετέλεσε υπεύθυνος διαφωτίσεως και οργανώσεως της ΕΡΕΝ Θεσσαλονίκης 1960-1964, Πρόεδρος των Θεσσαλονικέων φοιτητών 1962-1967, Πρόεδρος της ΦΕΑΠΘ 1964-1965, Πρόεδρος του Συλλόγου φοιτητών Νομικής το 1964-1966, Πρόεδρος της ΕΚΟΦ Θεσσαλονίκης το 1965-1967, πολιτευτής της ΕΡΕ το 1967», «ιδρυτής και πρόεδρος της πνευματικής κινήσεως ελληνικής νεολαίας επιστημόνων». Βλ. Θεόφιλος (Λάκης) Ιωαννίδης, *ό.π.*

²⁶² εφημ. *Ελληνικός Βορράς*, 11 Μαρτίου 1966, «Με την Σπουδάζουσα γενεά της Βορ. Ελλάδος», σ.6.

²⁶³ Πιο συγκεκριμένα οι επαφές του με τους Νικόλαο Φαρμάκη, Παναγιώτη Πιπινέλη και τον Στράτο Σιμιτζή, διευθυντή του *Ελληνικού Βορρά* αποτυπώνονται έξοχα στο Θεόφιλος (Λάκης) Ιωαννίδης, *ό.π.* και ιδιαίτερα τις φωτογραφίες των σελίδων 199, 233, 237, 247, 249. Αν και μέχρι στιγμής απουσιάζει μια συστηματική μελέτη σχετικά με τον βίο και την πολιτική δράση του Νικόλαου Φαρμάκη, μια πρώτη, σύντομη και αρκετά διαφωτιστική χαρτογράφηση της πορείας του κάνει ο Γιάννης Γιανουλόπουλος στο συλλογικό τόμο του Ιδρύματος της Βουλής με τα πρακτικά της Ημερίδας για τη Δολοφονία του Γ. Λαμπράκη (βλ. Γιάννης Γιανουλόπουλος, *ό.π.*, σ.177-178, υποσημείωση 89). Ο ίδιος κανόνας ισχύει και για τον διπλωμάτη, υπηρεσιακό πρωθυπουργό, βουλευτή της ΕΡΕ και υπουργό Εξωτερικών του απριλιανού καθεστώτος, Παναγιώτη Πιπινέλη, με μια χρήσιμη και ευσύνοπτη καταγραφή να εντοπίζεται στο έργο του Λεωνίδα Καλλιβρετάκη [βλ. Λεωνίδας Καλλιβρετάκης, «Πολιτικοί και Δικτατορία της 21^{ης} Απριλίου: Μια απόπειρα καταγραφής», στο Παύλος Σούρλας (επιμ.), *Η Δικτατορία των Συνταγματαρχών...*, *ό.π.*, σ.257, υποσημείωση 10].

αντικομμουνιστικών τίτλων,²⁶⁴ ο οποίος κατά τη διάρκεια της επταετούς δικτατορίας ανταμείφθηκε για το πλούσιο αντικομμουνιστικό «βιογραφικό» του, διοριζόμενος ως ακόλουθος Τύπου της ελληνικής πρεσβείας στο Παρίσι (1967-1970).²⁶⁵

Ολοκληρώνοντας, πρέπει να σημειωθεί ότι η ΕΚΟΦ Αθήνας παρουσιάστηκε για πρώτη φορά ενώπιον του φοιτητικού κόσμου τον Δεκέμβριο του 1959, μέσω μιας διακήρυξης που υπέγραψε και διακίνησε η ίδια, ενώ στις 8 Ιανουαρίου 1960 υπέβαλε το Καταστατικό της στο Πρωτοδικείο Αθηνών,²⁶⁶ με βάση το οποίο αναγνωρίστηκε ως νόμιμο σωματείο. Στις σελίδες που ακολουθούν θα εξεταστούν τα δύο παραπάνω δείγματα του «εξωστρεφούς υλικού» της ΕΚΟΦ Αθήνας με στόχο να γίνουν αντιληπτές οι προγραμματικές της διακηρύξεις και οι καταστατικές της αρχές, οι οποίες όπως είναι φυσικό έρχονται σε πλήρη αντίθεση με τις πρακτικές και τον ιδεολογικό της λόγο.

²⁶⁴ Εκτός από το *Κίνημα της ελληνικής νεολαίας*, βλ. επίσης το άκρως αντικομμουνιστικό και προπαγανδιστικό έργο του ίδιου, *Πολιτικός πόλεμος*, Εκδόσεις Λάκη Ιωαννίδη, Θεσσαλονίκη 1965, καθώς και τα έργα του, *Κωνσταντίνος Καραμανλής: ο άνθρωπος, ο ηγέτης, ο αναμορφωτής*, χ.ε., Θεσσαλονίκη 1966· *Ο Παναγιώτης Κανελλόπουλος στα χρόνια του πολέμου*, χ.ε., Θεσσαλονίκη 1966· *Ιστορικά αλήθειαι*, χ.ε., Θεσσαλονίκη 1967.

²⁶⁵ Ανδρέας Λεντάκης, *ό.π.*, σ.241, 396· Ανδρέας Λεντάκης, «Παρακρατικές οργανώσεις...», *ό.π.*

²⁶⁶ Γιώργος Γιάνναρης, *Φοιτητικά κινήματα και ελληνική παιδεία*, τ. Β', Το Ποντίκι, Αθήνα 1993, σ.198· Ανδρέας Λεντάκης, *ό.π.*, σ.163.

β. Η πρώτη διακήρυξη της ΕΚΟΦ Αθήνας

Αναγράφοντας ως έδρα τα γραφεία 6-7 του πέμπτου ορόφου της οδού Ακαδημίας 63, στις 9 Δεκεμβρίου 1959 η αθηναϊκή ΕΚΟΦ γνωστοποιεί την παρουσία της στον φοιτητικό κόσμο μέσω μιας «προγραμματικής» διακήρυξης. Στη συγκεκριμένη διακήρυξη η ΕΚΟΦ αναλύει τους προβληματισμούς της σχετικά με την κατάσταση του ελληνικού φοιτητικού κινήματος, εξηγεί τους σκοπούς της ίδρυσης της και θέτει ορισμένους στόχους που οφείλει να εκπληρώσει μέσα από τη δράση της. Απευθυνόμενη σε ένα ευρύ φοιτητικό ακροατήριο και επιδιώκοντας να προσελκύσει υποστηρικτές εντός των πανεπιστημιακών σχολών, προφανώς και αποσιωπά οποιαδήποτε αναφορά σε πιθανές εξτρεμιστικές ενέργειες και δεν κάνει καμία νύξη στους όρους «εθνικοφροσύνη» και «αντικομμουνισμός», καθώς το πρόσωπο που θέλει να παρουσιάσει είναι αυτό της ακομμάτιστης, ενωτικής κίνησης που θα εκφράσει την πλειοψηφία του φοιτητικού κόσμου.

Καλώντας λοιπόν τον φοιτητικό κόσμο να στρατευθεί μαζί της, η ΕΚΟΦ υποστηρίζει ότι «από μας (ενν. τους φοιτητές) θ' αναδειχθούν τα αυριανά στελέχη της κοινωνίας μας στον επιστημονικό, τον κρατικό, τον οικονομικό, τον πολιτικό, τον πνευματικό τομέα. Από μας θ' αναδειχθεί η αυριανή ηγεσία της Ελλάδος, η ηγεσία ενός Έθνους που έχει πίσω του μια από τις λαμπρότερες ιστορικές σταδιοδρομίες». Συνεχίζοντας, διαπιστώνει ότι η Ελλάδα του 1959 «πιέζεται από οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα», τα οποία την εμποδίζουν να διαδραματίσει τον πρωταγωνιστικό ρόλο για τον οποίο είναι προορισμένη, θεωρώντας ότι οι ευθύνες και τα καθήκοντα της νέας γενιάς σε αυτόν τον τομέα είναι τεράστια, περιστρεφόμενα γύρω από την «ορθή και αποφασιστική αντιμετώπιση ενός πλήθους καθημερινών προβλημάτων» που αφορούν τόσο τις πανεπιστημιακές σπουδές όσο και την «κοινωνική συμπεριφορά» και τους «ιδεολογικούς προσανατολισμούς» των νέων.

Γίνεται αντιληπτό συνεπώς, ότι μέσα από τις εκ πρώτης όψεως γενικόλογες αυτές παρατηρήσεις η αθηναϊκή ΕΚΟΦ δίνει το στίγμα της φοιτητικής οργάνωσης που δεν σκοπεύει να περιοριστεί απλώς στην προώθηση των φοιτητικών προβλημάτων. Αντιθέτως, για την ΕΚΟΦ τα ζητήματα της ορθής κοινωνικής συμπεριφοράς και των ορθών ιδεολογικών προσανατολισμών των νέων είναι εξίσου φλέγοντα με τα σπουδαστικά και η οργάνωση αναμφισβήτητα στοχεύει στην αναμόρφωση της ελληνικής νεολαίας. Όπως εξάλλου τονίζει, «κάθε λάθος [...] κάθε επιπολαιότητα,

κάθε αμέλεια» στον τομέα της ιδεολογικής διαφώτισης «δεν θα έχη συνέπειες» μόνο στη σταδιοδρομία των φοιτητών αλλά «και στην σταδιοδρομία του Έθνους».

Οι κίνδυνοι που απειλούν τον φοιτητικό κόσμο σύμφωνα με την ΕΚΟΦ, «δεν είναι μικροί, ούτε λίγοι» και ούτε «πάντοτε φανεροί». Υπονοώντας ουσιαστικά τη δράση και την ενδυνάμωση των φοιτητικών οργανώσεων της Αριστεράς, τα στελέχη της θεωρούν πως οι παγίδες για το φοιτητικό κίνημα προσωποποιούνται στη «μορφή του ενδιαφέροντος για τα φοιτητικά ζητήματα», στη «μορφή του υπερπατριωτισμού» στη «μορφή της αλληλεγγύης» και της «προοδευτικότητας». Προκειμένου λοιπόν να αντιμετωπίσει τις παθογένειες του φοιτητικού κόσμου, να προωθήσει τα φοιτητικά ζητήματα, να ματαιώσει την πολιτική εκμετάλλευσής τους «προς χάριν εξωφοιτητικών επιδιώξεων», να συνδράμει στην επίλυση του «εθνικού ζητήματος (ενν. του Κυπριακού)» χωρίς να επωφεληθούν οι «εχθροί του έθνους», αλλά και για να προασπίσει το κοινωνικά και πολιτικά πλαίσια της Ελλάδας, η διακήρυξη αυτή αναγγέλλει την έναρξη της δραστηριοποίησης της εθνικοκοινωνικής οργάνωσης στην Αθήνα.

Μέσα από την κινητοποίηση της η ΕΚΟΦ δεσμεύεται να προωθήσει και να υλοποιήσει εννέα βασικά σημεία. Αρχικά, να παρακολουθήσει ακαταπόνητα τα φοιτητικά προβλήματα και να προτείνει «λύσεις και προγράμματα δράσεως». Έπειτα, υπονοώντας τους φοιτητές που πρόσκεινταν στην αντιπολίτευση και επιδιώκοντας να διαδραματίσει τον ρόλο του «χωροφύλακα» του φοιτητικού κόσμου, τονίζει πως θα επιδιώξει την αποκάλυψη όλων όσων υπηρετούν «εξωφοιτητικούς σκοπούς» και επιδιώκουν να διασπάσουν το φοιτητικό σώμα, μέσω της μετατροπής «των φοιτητικών οργανώσεων σε κομματικά παραρτήματα». Παράλληλα αναλαμβάνει την ευθύνη της προώθησης προτάσεων προς στους αρμόδιους, με σκοπό τη βελτίωση «των όρων σπουδών και επαγγελματικής αποκαταστάσεως» των νέων, ενώ θεωρεί αναγκαία τη συμμετοχή της σε «κάθε αγώνα [...] που τείνει στην προαγωγή των εθνικών επιδιώξεων», έτσι ώστε να εμποδίσει την «καπηλεία των ζητημάτων του έθνους και της ελευθερίας». Ολοκληρώνοντας τις προγραμματικές της διακηρύξεις, η ΕΚΟΦ αναφέρεται και σε ορισμένους λιγότερο πολιτικούς στόχους, όπως τη συμβολή της στην «ανάπτυξη της φοιτητικής αλληλεγγύης και αλληλοβοήθειας», στην ενημέρωση των φοιτητών «επί όλων των ζητημάτων των» και στην επιδίωξη της συστηματικής επαφής του φοιτητικού κόσμου με «την πνευματική ηγεσία της χώρας».

Κλείνοντας, η ΕΚΟΦ καλεί το σύνολο του φοιτητικού κόσμου σε κοινή πλεύση με στόχο «την προαγωγή των ζητημάτων μας στο πλαίσιο των γενικωτέρων

συμφερόντων του έθνους». Το κάλεσμα αυτό συνοδεύεται από την υπογράμμιση του ακομμάτιστου χαρακτήρα και της ανεξαρτησίας της από οποιαδήποτε «πολιτική επιρροή»,²⁶⁷ φράση που θα συνοδεύει στο μέλλον όλες τις διακηρύξεις και τις ανακοινώσεις της εθνικοκοινωνικής οργάνωσης.²⁶⁸

Συγκεφαλαιώνοντας λοιπόν, μέσα από την πρώτη αυτή διακήρυξη η ΕΚΟΦ προβάλλει ένα ενωτικό και φιλικό προς τους φοιτητές πρόσωπο, ανεξάρτητα από την πολιτική τους καταγωγή. Παρόλα αυτά, μια πιο διεισδυτική ματιά μπορεί να προβεί σε ορισμένες πρώτες διαπιστώσεις, οι οποίες καταδεικνύουν τις πραγματικές προθέσεις της οργάνωσης. Ως βασικό στοιχείο του προγραμματικού της λόγου αναδεικνύεται ο αντικομμουνισμός. Παρόλο που στην παραπάνω διακήρυξη ο αντικομμουνισμός δεν αναδύεται άμεσα μέσω μιας επιθετικής αντικομμουνιστικής ρητορικής αλλά βρίσκεται σε λανθάνουσα κατάσταση, με σκοπό το ιδεολογικό άνοιγμα της οργάνωσης σε ένα όσο το δυνατόν ευρύτερο φοιτητικό ακροατήριο, γίνεται αντιληπτό πως ως εχθρός της ΕΚΟΦ κατονομάζονται οι «εξωφοιτητικοί κύκλοι», δηλαδή οι δυνάμεις της Αριστεράς στον φοιτητικό χώρο. Οι δυνάμεις αυτές, σύμφωνα με την οπτική των εκοφιστών, επιχειρούν να μετατρέψουν τις φοιτητικές οργανώσεις σε κομματικά παραρτήματα και να προσελκύσουν τον φοιτητικό πληθυσμό μέσα από τα συνθήματα «υπερπατριωτισμού», «αλληλεγγύης», «προοδευτικότητας» και «ενδιαφέροντος». Ως χρέος λοιπόν της οργάνωσης αναδεικνύεται η ενοποίηση του εθνικόφρονος φοιτητικού κόσμου και ο περιορισμός της επιρροής των ελεγχόμενων από την Αριστερά φοιτητικών συσσωματώσεων (ΣΕΦΣ, ΟΤΣΣΕ), γεγονός που την εντάσσει σαφώς στην κατηγορία των αντικομμουνιστικών οργανώσεων, τίτλος εξάλλου αποδεκτός και από τα ίδια τα μέλη της οργάνωσης, σύμφωνα με τις μαρτυρίες τους.²⁶⁹

²⁶⁷ Η καταδίκη του κομματισμού και της «συνδιαλλαγής» αποτέλεσε έναν κοινό τόπο στη συνθηματολογία των οργανωτικών φορέων του ευρύτερου συντηρητικού χώρου ήδη από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, με στόχο την αποσιώπηση του ταξικής ερμηνευτικής προσέγγισης σχετικά με το «κοινωνικό ζήτημα» από τις εμφανιζόμενες εκείνη την εποχή σοσιαλιστικές ομαδοποιήσεις. Τη συγκεκριμένη ρητορική πεπατημένη όπως φαίνεται παραπάνω ακολουθεί και η ΕΚΟΦ.

²⁶⁸ Η συγκεκριμένη διακήρυξη εντοπίστηκε στην ΕΜΙΑΝ/Αρχείο Γιώργου Χατζόπουλου, i. Προδικτατορικά, φ.1, Σπουδαστικά 1959-1963 (1976), υποφ.3, ΕΚΟΦ-Διάφορες δεξιές οργανώσεις νεολαίας [1960-1961;], 41, Διακήρυξεις της Εθνικής Κοινωνικής Οργάνωσης Φοιτητών, Αθήναι τη 9^η Δεκεμβρίου 1959.

²⁶⁹ Απαντώντας σε ερώτηση σχετικά το πώς προσλάμβαναν τη δραστηριοποίηση και τα αιτήματα της Αριστεράς τα μέλη της ΕΚΟΦ, ο Π. Μανωλόπουλος υποστηρίζει ότι «κατά την δική μας άποψη, η Αριστερά υπήρξε πάντοτε υποκριτική. Δεν πιστέψαμε δηλαδή και δεν το πιστεύουμε ακόμη ότι αυτά που έλεγε τα εννοούσε. Εμείς είχαμε την εντύπωση ότι όλα γινόντουσαν για πολιτικούς, προπαγανδιστικούς λόγους και δεν αφορούσαν την πραγματική πρόθεση της να προωθήσει τα προβλήματα του λαού» (Απομαγνητοφωνημένη συνέντευξη του Παύλου Μανωλόπουλου, ό.π., 8 Οκτωβρίου 2015).

γ. Οι καταστατικές αρχές της ΕΚΟΦ Αθήνας

Όπως τονίστηκε και παραπάνω η ΕΚΟΦ Αθήνας κατέθεσε στις 8 Ιανουαρίου 1960 το Καταστατικό της στο Πρωτοδικείο Αθηνών²⁷⁰ με τη νομική αρωγή του δικηγόρου Άρη Σεραφετινίδη,²⁷¹ το οποίο και εγκρίθηκε με την 17306/60 απόφαση των αρμόδιων αρχών,²⁷² αναγνωρίζοντας το νεοπαγές σωματείο ως νόμιμη φοιτητική οργάνωση. Παρόλο που ο «νομικίστικος» λόγος του Καταστατικού δεν συμβάλλει στην κατανόηση του πραγματικού προσώπου της οργάνωσης, που γίνεται αντιληπτό κυρίως μέσα από την εξέταση των πρακτικών της οργάνωσης και του λόγου των φίλα προσκείμενων στην ΕΚΟΦ εντύπων, εντούτοις στο υποκεφάλαιο αυτό θα επιδιωχθεί να φανεί το «νομιμόφρον» πρόσωπο της αθηναϊκής ΕΚΟΦ, καθώς και η εσωτερική δομή και ιεραρχία της. Αναμφισβήτητα πάντως το Καταστατικό της ΕΚΟΦ επιβεβαιώνει την παρατήρηση του Γιάννη Κάτρη σχετικά με τη «διακηρυσσόμενη αγνότητα προθέσεων» των καταστατικών διακηρύξεων των δεξιών εξτρεμιστικών οργανώσεων της δεκαετίας του '60²⁷³ και επιβεβαιώνει την αντίληψη αναφορικά με τον προσχηματικό χαρακτήρα των καταστατικών του συγκεκριμένου πολιτικού χώρου.

Το Καταστατικό της αθηναϊκής ΕΚΟΦ έχει έκταση δέκα σελίδων, χωρίζεται σε τέσσερα κεφάλαια και περιλαμβάνει είκοσι δύο άρθρα, τα οποία αναφέρονται στους σκοπούς, στις υποχρεώσεις των μελών, στα όργανα διοίκησης και στην εσωτερική ιεραρχία της οργάνωσης. Εκκινώντας, στο δεύτερο άρθρο του Καταστατικού ορίζονται ως σκοποί της ίδρυσης του σωματείου «η παροχή παντοειδούς βοήθειας εις τους φοιτητάς-σπουδαστάς», «η δι' επιστημονικών μεθόδων ανάπτυξης των Ελληνικών κοινωνικών και οικονομικών θεσμών και προβλημάτων» και η «μέριμνα» για την προώθηση και επίλυση των διάφορων «φοιτητικών και εθνικών ζητημάτων».²⁷⁴ Στη συνέχεια στο τρίτο άρθρο του Καταστατικού της, επιχειρώντας να προσδώσει μια επίφαση σεβασμού της νομιμότητας στη δραστηριότητα της, η ΕΚΟΦ δεσμεύεται να κινηθεί «εντός των πλαισίων των κειμένων νόμων» για την επίτευξη των παραπάνω

²⁷⁰ Γενικά Αρχεία Πρωτοδικείου Αθηνών/Εταιρείες-Σωματεία, Καταστατικών σωματείου υπό την επωνυμία «Εθνική Κοινωνική Οργάνωσις Φοιτητών», σ.10· Γιώργος Γιάνναρης, *ό.π.*, σ.198· Ανδρέας Λεντάκης, *ό.π.*, σ.163.

²⁷¹ Βλ. Γενικά Αρχεία Πρωτοδικείου Αθηνών, *ό.π.*, εξώφυλλο Καταστατικού. Ο Άρης Σεραφετινίδης συμμετείχε στις συσκέψεις του καλοκαιριού του 1958 στην οικία του Κ. Καραμανλή στην Κηφισιά, οι οποίες οδήγησαν στην ανασυγκρότηση των παρακρατικών μηχανισμών αντικομμουνιστικού αγώνα (βλ. Μιχάλης Μωραϊτίδης, *ό.π.*, σ.77).

²⁷² Γενικά Αρχεία Πρωτοδικείου Αθηνών, *ό.π.*

²⁷³ Γιάννης Κάτρης, *Η γέννηση του νεοφασισμού στην Ελλάδα...*, *ό.π.*, σ.149.

²⁷⁴ Γενικά Αρχεία Πρωτοδικείου Αθηνών, *ό.π.*, σ.1.

σκοπών, αποσαφηνίζοντας πως η δράση της θα βασιστεί αφενός στις εκδόσεις «βιβλίων, φυλλαδίων, δελτίων και περιοδικών», στόχος που πράγματι υλοποιήθηκε μέσω της έκδοσης μιας σειράς εντύπων και ανακοινώσεων αντικομμουνιστικού περιεχομένου και αφετέρου στη διοργάνωση «διαλέξεων, ραδιοφωνικών ομιλιών ή προβολών», στόχο που επίσης επέτυχε μέσα από τις «διαφωτιστικές» περιοδείες των στελεχών της στη Βόρεια Ελλάδα σε συνεργασία με στρατιωτικούς και κομματικούς παράγοντες της ΕΡΕ, αλλά και μέσα από τη διοργάνωση αντικομμουνιστικών διαλέξεων στη Θεσσαλονίκη, όπως θα δούμε στα επόμενα κεφάλαια. Αξιοσημείωτο είναι όμως ότι το τρίτο άρθρο του Καταστατικού δίνει τη δυνατότητα στο Διοικητικό Συμβούλιο της οργάνωσης να κάνει χρήση «παντός άλλου μέσου [...] διά την επιτυχίαν των σκοπών του Σωματείου»,²⁷⁵ με τον βίαιο ακτιβισμό να αποτελεί στην πράξη το «παν άλλο μέσο» που επρόκειτο να χρησιμοποιηθεί, ώστε να επιτευχθούν οι επιδιώξεις της οργάνωσης.

Το άρθρο τέσσερα ορίζει ως έμβλημα της οργάνωσης τις δύο χιαστί τιθέμενες δάδες με την επωνυμία «Εθνική Κοινωνική Οργάνωσις Φοιτητών» να τις περιστοιχίζει,²⁷⁶ ενώ το πρώτο κεφάλαιο του Καταστατικού ολοκληρώνεται με το πέμπτο άρθρο όπου καθορίζεται η προέλευση των οικονομικών πόρων του Σωματείου. Σε αυτούς συγκαταλέγονται οι «εισφορές εγγραφής» και οι «συνδρομαί» των μελών, «αι δωρεαί, κληρονομίαι, κληροδοσίαι και πάσης φύσεως οικονομικαί ενισχύσεις ή επιχορηγήσεις», τα έσοδα από την πώληση των εντύπων της οργάνωσης, καθώς και «πάν έσοδον εκ νομίμου αιτίας προερχόμενον».²⁷⁷

Μεταβαίνοντας στο δεύτερο κεφάλαιο του Καταστατικού, αρχικά γίνεται αναφορά στις κατηγορίες των μελών της ΕΚΟΦ. Η πρώτη είναι αυτή των τακτικών μελών, τα οποία προτείνονται «υπό ενός μέλους του Δ. Συμβουλίου, εγκρίνονται ως τοιαύτα δι' αποφάσεως του Διοικητικού Συμβουλίου». Η δεύτερη είναι τα έκτακτα μέλη, τα οποία απαρτίζουν «οι επιδεικνύοντες ζωηρόν ενδιαφέρον δια την επιτυχίαν των σκοπών του Σωματείου», ενώ εντοπίζεται ακόμα και η κατηγορία των επίτιμων μελών, στα οποία συγκαταλέγονται όσοι προσέφεραν εξαιρετικές υπηρεσίες «εις το Σωματείον, την Επιστήμην, την Κοινωνίαν και το Έθνος», αλλά και των τιμητικών τίτλων του «δωρητή» και του «ευεργέτη» για όσους πρόσφεραν «υλικήν ενίσχυσιν

²⁷⁵ Στο ίδιο.

²⁷⁶ Στο ίδιο, σ.1-2.

²⁷⁷ Στο ίδιο, σ.2.

σημαντική» ή «αποφασιστικής σημασίας δια την επίτευξιν των σκοπών του Σωματείου».²⁷⁸

Μέλος της αθηναϊκής ΕΚΟΦ σύμφωνα με το άρθρο επτά, μπορεί να γίνει οποιοσδήποτε φοιτητής «κέκτηται την Ελληνικήν ιθαγένειαν», αφού αποδεχτεί τις καταστατικές της αρχές και καταθέσει αίτηση «προσυπογεγραμμένην υπό ενός μέλους του Δ.Σ. έχοντος ιδίαν γνώσιν περί του ήθους του υποψηφίου».²⁷⁹ Όμως, δικαίωμα εκλέγειν και εκλέγεσθαι διαθέτουν αποκλειστικά τα τακτικά μέλη, με τις υπόλοιπες κατηγορίες μελών να έχουν απλώς το δικαίωμα συμμετοχής στις συγκεντρώσεις της ΕΚΟΦ και της κατοχής ειδικών δελτίων ταυτότητας που πιστοποιούν την ιδιότητα τους,²⁸⁰ μια αρκετά συνηθισμένη πρακτική την εποχή εκείνη στους κύκλους των λεγόμενων «παρακρατικών» οργανώσεων.²⁸¹

Διευκρινίζοντας στο ένατο άρθρο τις περιπτώσεις κατά τις οποίες κάποιος μπορεί να απωλέσει την ιδιότητα του μέλους,²⁸² το Καταστατικό συνεχίζεται με το τρίτο και τέταρτο κεφάλαιο στα οποία παρουσιάζονται αναλυτικά τα όργανα διοίκησης και η εσωτερική δομή της ΕΚΟΦ. Έτσι στο δέκατο άρθρο ορίζεται ότι η τακτική Γενική Συνέλευση «συνέρχεται κατά το δεύτερον 15ήμερον του Ιανουαρίου εκάστου έτους μερίμνη του Διοικητικού Συμβουλίου» και σε αυτή συζητούνται όλα τα φλέγοντα θέματα, ενώ προβλέπεται ότι στο συγκεκριμένο ανώτατο όργανο διοίκησης λογοδοτεί για τα πεπραγμένα του το Διοικητικό Συμβούλιο. Το ίδιο άρθρο προβλέπει την ετήσια ανανέωση του Διοικητικού Συμβουλίου από τη Γενική Συνέλευση «δια μυστικής διά ψηφοδελτίου ψηφοφορίας»,²⁸³ προβλέψεις που στην πράξη καταστρατηγήθηκαν καθώς ποτέ δεν έλαβαν χώρα εκλογές ή Γενική Συνέλευση στους κόλπους της αθηναϊκής ΕΚΟΦ.²⁸⁴

Το τρίτο κεφάλαιο του Καταστατικού ολοκληρώνεται με τα άρθρα έντεκα, δώδεκα και δεκατρία, που αναφέρονται στη δυνατότητα σύγκλησης έκτακτης Γενικής Συνέλευσης και στην ισχύ των αποφάσεων των συνελεύσεων,²⁸⁵ άρθρα επίσης διακοσμητικού χαρακτήρα, αφού όπως είδαμε η σύγκληση των οργάνων της αθηναϊκής

²⁷⁸ Στο ίδιο.

²⁷⁹ Στο ίδιο, σ.3.

²⁸⁰ Στο ίδιο.

²⁸¹ Βλ. για παράδειγμα τα ειδικά δελτία ταυτότητας μέλους της οργάνωσης «Αντικομμουνιστική Σταυροφορία», όπως εντοπίστηκαν στο ΕΛΙΑ/Αρχείο Μιχαήλ Νικητιάδη (Αντικομμουνιστική Σταυροφορία Ελλάδος).

²⁸² Γενικά Αρχεία Πρωτοδικείου Αθηνών, ό.π., σ.4.

²⁸³ Στο ίδιο, σ.4-5.

²⁸⁴ Ανδρέας Λεντάκης, ό.π., σ.163.

²⁸⁵ Γενικά Αρχεία Πρωτοδικείου Αθηνών, ό.π., σ.5-6.

ΕΚΟΦ αποτελούσε μια άγνωστη διαδικασία. Συνεχίζοντας, στο τέταρτο κεφάλαιο του Καταστατικού ορίζονται τα όργανα διοίκησης της ΕΚΟΦ. Έτσι, με το άρθρο δεκαπέντε καθορίζεται ότι «το σωματείο διοικείται υπό πενταμελούς Διοικητικού Συμβουλίου, εκλεγμένου ανά έτος υπό της ετήσιας Γενικής Συνελεύσεως»,²⁸⁶ απαρτιζόμενο από τους πέντε υποψηφίους που έλαβαν τον μεγαλύτερο αριθμό ψήφων στις εσωτερικές εκλογές της οργάνωσης, οι οποίοι και καταλαμβάνουν τις θέσεις του Προέδρου, του Αντιπροέδρου, του Γενικού Γραμματέα, του Ταμία και του Ειδικού Γραμματέα.²⁸⁷ Οι παραπάνω προβλέψεις είχαν επίσης διακοσμητικό χαρακτήρα, αφού εντός των εντύπων της οργάνωσης αλλά και στις δύο συνεντεύξεις που εκπονήθηκαν με τον πρώτο πρόεδρο της αθηναϊκής ΕΚΟΦ, δεν υπάρχει καμία απολύτως αναφορά σε εσωτερικές εκλογικές διαδικασίες και η διαδικασία διαδοχής των διοικητικών συμβουλίων παραμένει αχαρτογράφητη.

Το Καταστατικό ολοκληρώνεται με τα άρθρα δεκαέξι, δεκαεπτά, δεκαοκτώ και δεκαεννιά, τα οποία αναφέρονται στις αρμοδιότητες του Προέδρου, του Γενικού Γραμματέα, του Ταμία και της Εξελεγκτικής Επιτροπής του Σωματείου. Πιο συγκεκριμένα τονίζεται ότι ο Πρόεδρος «εκπροσωπεί το Σωματείο καθ' όλας αυτού τας σχέσεις, δικαστικές και εξωδίκους, και ενώπιον πάσης Αρχής ή Δικαστηρίου και κατευθύνει τας εργασίας του Διοικ. Συμβουλίου», ενώ παράλληλα εποπτεύει την οικονομική κατάσταση του σωματείου. Ο Γενικός Γραμματέας «επιμελείται της εσωτερικής οργάνωσης του Σωματείου»²⁸⁸ και ο Ταμίας «διαχειρίζεται τα οικονομικά και την περιουσίαν του Σωματείου βάσει των εκάστοτε αποφάσεων του Διοικητικού Συμβουλίου».²⁸⁹

Το Καταστατικό υπογράφεται από 20 ιδρυτικά μέλη,²⁹⁰ τα οποία προβλέπεται πως είναι ισόβια,²⁹¹ χωρίς να συναντάται ανάμεσα τους κανένα γυναικείο όνομα, με το πρώτο Διοικητικό Συμβούλιο της αθηναϊκής εθνικοκοινωνικής οργάνωσης να αποτελείται από τους Παύλο Μανωλόπουλο (πρόεδρος), Σωτήρη Πανουσάκη (γενικός

²⁸⁶ Στο ίδιο, σ.6.

²⁸⁷ Στο ίδιο, σ.7-8.

²⁸⁸ Στο ίδιο, σ.8.

²⁸⁹ Στο ίδιο, σ.9.

²⁹⁰ Ως ιδρυτικά μέλη αναγράφονται οι Μανωλόπουλος Παύλος, Πανουσάκης Σωτήριος, Παπαγγελής Λουκάς, Ρωσέτης Αλέξανδρος, Καρατζάς Χάρις, Μπρατάκος Άγγελος, Τρύφονας Ν. Αχιλλεύς, Κορρέλας Δημήτριος, Πετρόπουλος Ανέστης, Ορφανουδάκης Γεώργιος, Πνευματικός Γεώργιος, Κράγκαρης Γεώργιος, Βλαχόπουλος Στυλιανός, Βιτζηλαίος Αυγ., Μίχος Γεώργιος, Πατσογιάννης Ιωάννης, Φωτέας Παναγιώτης, Γερογιαννης Παύλος, Σκεμπέας Παναγιώτης, Τζούμας Βασίλειος (βλ. Γενικά Αρχεία Πρωτοδικείου Αθηνών, ό.π, σ.10· Ανδρέας Λεντάκης, ό.π., σ.163).

²⁹¹ Γενικά Αρχεία Πρωτοδικείου Αθηνών, ό.π.

γραμματέας) Άγγελο Μπρατάκο, Λουκά Παπαγγελή (αντιπρόεδροι) και Χρήστο Καρατζά (ταμία).²⁹²

²⁹² Ανδρέας Λεντάκης, *ό.π.*, σ.163.

δ. Τα φίλα προσκείμενα στην ΕΚΟΦ έντυπα και οι διάυλοι τους με τους κρατικούς φορείς

Το συγκεκριμένο υποκεφάλαιο θα αναφερθεί στα έντυπα που στήριξαν και προώθησαν τη δραστηριοποίηση της ΕΚΟΦ τόσο στην Αθήνα όσο και στη Θεσσαλονίκη και θα εξετάσει τις σχέσεις τους με τις πολιτικές και στρατιωτικές υπηρεσίες, έτσι όπως αυτές αναδεικνύονται μέσα από τα στοιχεία του αρχείου του υφυπουργού Προεδρίας της περιόδου 1959-61, Τρύφωνα Τριανταφυλλάκου, αλλά και μέσα από το υλικό των συνεντεύξεων.

Η Ηχώ των Σπουδαστών

Η φοιτητική εφημερίδα *Ηχώ των Σπουδαστών*,²⁹³ κυκλοφόρησε για πρώτη φορά στην Αθήνα, το 1958. Ως εκδότης και διευθυντής του συγκεκριμένου εντύπου εμφανιζόταν ο φοιτητής της Νομικής Κωνσταντίνος Παπαπαναγιώτου, «φίλος και συνεργάτης της ΕΚΟΦ»,²⁹⁴ με το συγκεκριμένο φοιτητικό έντυπο να προωθεί έντονα τόσο τις προπαγανδιστικές όσο και τις βίαιες ακτιβιστικές δράσεις της ΕΚΟΦ, δίνοντας παράλληλα «βήμα» στις θέσεις των εκοφιτών μέσα από τις στήλες του. Η *Ηχώ* επιδοτούνταν με 14.000 δραχμές από την Υπηρεσία Πληροφοριών,²⁹⁵ όμως η ενδελεχής έρευνα του Αρχείου Τριανταφυλλάκου, αποκαλύπτει περισσότερα στοιχεία σχετικά με τις σχέσεις της *Ηχούς* με τις υπηρεσίες του παραπάνω υπουργείου.

Πιο συγκεκριμένα, η *Ηχώ* τυπωνόταν μέχρι το 1961²⁹⁶ στο Στρατιωτικό Τυπογραφείο χωρίς να αναγράφει στα φύλλα της την ακριβή τοποθεσία έκδοσης της,²⁹⁷ γεγονός που επιβεβαιώνεται και από την έκθεση Μπέρτσου, σχετικά με τα κονδύλια των κρατικών υπηρεσιών προς τις «παρακρατικές»-αντικομμουνιστικές οργανώσεις.²⁹⁸ Μετά τις σχετικές καταγγελίες και την αποκάλυψη της συνεργασίας της με το

²⁹³ Τα φύλλα της *Ηχούς των Σπουδαστών* εντοπίστηκαν στο αρχείο περιοδικών της ΕΜΙΑΝ.

²⁹⁴ ΕΛΙΑ/Αρχείο Τρύφωνα Τριανταφυλλάκου, κλασέρ ΓΔΤΠ 1, Έκθεση Μπέρτσου, 31 Μαρτίου 1964, σ.15· Παύλος Πετρίδης, *ό.π.*, σ.280.

²⁹⁵ ΕΛΙΑ/Αρχείο Τρύφωνα Τριανταφυλλάκου, κλασέρ ΓΔΤΠ 1, *ό.π.*· Παύλος Πετρίδης, *ό.π.*

²⁹⁶ Ανδρέας Λεντάκης, *ό.π.*, σ.186.

²⁹⁷ Αντώνης Αντωνίου-Νίκος Τσικρίκης, *ό.π.*, σ.64· Γιάνης Γιανουλόπουλος, «Το ελληνικό παρακράτος και η μακρά ιστορία του...», στο Παύλος Σούρλας (επιμ.), *Δολοφονία Λαμπράκη...*, *ό.π.*, σ.174, υποσημείωση 70· Ανδρέας Λεντάκης *ό.π.*· Γιάννης Π. Τζαννετάκος, «Κράτος, Αντικράτος, Παρακράτος, Υπερκράτος στις αρχές της δεκαετίας του 1960», στο Παύλος Σούρλας (επιμ.), *ό.π.*, σ.130-131.

²⁹⁸ ΕΛΙΑ/Αρχείο Τρύφωνα Τριανταφυλλάκου, κλασέρ ΓΔΤΠ 1, *ό.π.*· Παύλος Πετρίδης, *ό.π.*

Στρατιωτικό Τυπογραφείο, η *Ηχώ* επιχειρώντας να ανασκευάσει τις κατηγορίες που της αποδίδονταν, διακήρυξε ότι «μόνο ένα χαλασμένο και απεθνικοποιημένο κομμουνιστικό μυαλό, «μπορεί να θεωρήσει κάθε σχέση με τον δοξασμένο ελληνικό στρατό σαν απόδειξη φασιστική», ενώ υποστήριζε ότι μέσω της τύπωσης της στο Στρατιωτικό Τυπογραφείο συνέβαλλε «στην βελτίωσι των οικονομικών μερικών φτωχών αλλά εργατικών Ελλήνων», οι οποίοι «εδούλεψαν υπερωρίες από την κανονική τους υπηρεσία, με πληρωμή φυσικά».²⁹⁹ Ως εκ τούτου, σύμφωνα με τον παραπάνω συλλογισμό η εφημερίδα όχι μόνο δεν θα έπρεπε να λοιδορείται για τις σχέσεις της με τις στρατιωτικές υπηρεσίες, αλλά αντιθέτως θα έπρεπε να επαινείται για την έμμεση οικονομική ενίσχυση που παρείχε στους υπαλλήλους του Στρατιωτικού Τυπογραφείου.

Ωστόσο θα ήταν τουλάχιστον αφελές αν η έκδοση της *Ηχούς* από το Στρατιωτικό Τυπογραφείο αποδιδόταν στις πρωτοβουλίες ορισμένων «υπερεθνικοφρόνων» υπαλλήλων του. Αντιθέτως, όπως αποδεικνύουν τα αρχεία του υπουργείου Προεδρίας την έκδοση της *Ηχούς* είχε αναλάβει από την πρώτη στιγμή της ανασύστασης της η Υπηρεσία Πληροφοριών,³⁰⁰ με το γεγονός αυτό να βρίσκεται σε γνώση ακόμα και του πρωθυπουργικού περιβάλλοντος, αφού όπως τόνιζε σε ενημερωτικό της σημείωμα «προς τον πρόεδρο της Κυβερνήσεως» η Υπηρεσία Πληροφοριών: «από του 1960 ωργάνωσε την έκδοσιν της εφημερίδος *Ηχώ των Σπουδαστών* εις 5.000 αντίτυπα».³⁰¹ Η καθοριστική συμβολή της Υπηρεσίας στην έκδοση της *Ηχούς* τεκμηριώνεται επίσης από την «Εκθεσι Πεπραγμένων» του 1960, όπου ανάμεσα στις εκδόσεις φοιτητικών εντύπων «φιγουράρει» ο τίτλος της εφημερίδας,³⁰² ενώ παράλληλα ο ίδιος φορέας είχε αναλάβει τη μεταφορά, αποστολή

²⁹⁹ εφημ. *Ηχώ των Σπουδαστών*, φ.18, Απρίλιος-Μάιος 1961, «Οι φοιτηταί καλούν τους αντιφοιτητάς να μιλήσουν καθαρά αν τολμούν», σ.3.

³⁰⁰ Η Υπηρεσία Πληροφοριών που υπαγόταν στη ΓΔΤΠ του Υπουργείου Προεδρίας, ανασυστάθηκε την άνοιξη του 1960 ως διάδοχο σχήμα της Διεύθυνσης Πληροφοριών και σε αυτήν ανατέθηκε ο συντονισμός της προπαγανδιστικής-διαφωτιστικής κυβερνητικής πολιτικής, υπό την εποπτεία του απόστρατου αντιστράτηγου Νικόλαου Γωγούση (βλ. Ιωάννης Στεφανίδης, «Η Δημοκρατία Δυσχερής;...», *ό.π.*, σ.212-213).

³⁰¹ ΕΛΙΑ/Αρχείο Τρύφωνα Τριανταφυλλάκου, Υπουργείο Προεδρίας της Κυβερνήσεως (1953-1961), Υπηρεσία Πληροφοριών, κλασέρ 1, φ.5, Κατατοπιστικών Σημείωμα διά τον κ. Πρόεδρον της Κυβερνήσεως [1961].

³⁰² ΕΛΙΑ/Αρχείο Τρύφωνα Τριανταφυλλάκου, *ό.π.*, Έκθεσις Πεπραγμένων Υπηρεσίας Πληροφοριών Έτους 1960, Εν Αθήναις τη 4 Μαρτίου 1961.

και «φακελλοποίηση» των φύλλων του εντύπου, τουλάχιστον κατά τη διάρκεια των ετών 1960 και 1961.³⁰³

Διαφωτιστική τέλος για τα δίκτυα της *Ηχούς* εντός των κρατικών και στρατιωτικών υπηρεσιών είναι η μαρτυρία του Γ. Γιανουλόπουλου. Όπως περιγράφει το σημαίνον στέλεχος του φοιτητικού συνδικαλισμού της δεκαετίας του '60, τα γραφεία του Σπουδαστικού Τμήματος της Ασφάλειας λειτουργούσαν ως πρακτορείο διανομής της *Ηχούς*,³⁰⁴ καθώς «όσους μας έπιαναν (ενν. φοιτητές) κατά καιρούς και μας περνούσαν από τη Μπουμπουλίνας (γραφείο Λάμπρου/Καραπαναγιώτη) βλέπαμε έξω στον διάδρομο συσκευασμένα πακέτα με την *Ηχώ των Σπουδαστών*. Δεν φρόντιζαν ούτε ένα σκληρό χαρτί να βάλουν απέξω πριν τα δέσουν (προς διανομήν) προκειμένου να μη φαίνεται για ποιο έντυπο πρόκειται[...]».³⁰⁵

Ο 21^{ος} Αιώνας

Ο 21^{ος} Αιώνας αποτελούσε ένα ακόμη έντυπο του εθνικόφρονος φοιτητικού κόσμου με φιλοεκοφίτικο προσανατολισμό και στενές σχέσεις με τις κρατικές υπηρεσίες, αν και σε αντίθεση με την *Ηχώ* οι τυπικές αναφορές στην ΕΚΟΦ εντός των σελίδων του είναι ελάχιστες, προτιμώντας να χρησιμοποιεί τους όρους «εθνικόφρονες σπουδαστές» για να αναφερθεί στα στελέχη της οργάνωσης και στις δράσεις τους.³⁰⁶ Ο 21^{ος} Αιώνας κυκλοφόρησε για πρώτη φορά τον Φεβρουάριο του 1961 και επιχειρώντας να αποσαφηνίσει τους στόχους της έκδοσης του υποστήριζε ότι απευθυνόταν «[...] προς κάθε νέον και φιλοδοξεί να του δώσει εκείνο κυρίως που του χρειάζεται στην εποχή μας. Την γραμμή πορείας, με καθοριστικά στοιχεία τα ιδεώδη που συνιστούν τον ελληνικό και χριστιανικό πολιτισμό».³⁰⁷

³⁰³ ΕΛΙΑ/Αρχείο Τρύφωνα Τριανταφυλλάκου, ό.π., κλασέρ 1, φ.4, Υπηρεσιακόν Σημείωμα Ειδικού Συμβούλου κ. Ν. Γωγούση προς τον Κύριον Υφυπουργόν Προεδρίας της Κυβερνήσεως, Εν Αθήναις τη 16 Ιουλίου 1960· ΕΛΙΑ/Αρχείο Τρύφωνα Τριανταφυλλάκου, ό.π., Εν Αθήναις τη 17 Ιουνίου 1961.

³⁰⁴ Γ. Γιανουλόπουλος, ό.π., σ.174, υποσημείωση 70.

³⁰⁵ ΕΜΙΑΝ/Αρχείο Γ. Γιανουλόπουλου, i. Σπουδαστικά, 2. ΔΕΣΠΑ, φ.21, Εθνική Κοινωνική Οργάνωσις Φοιτητών (ΕΚΟΦ)-Κείμενα κατά της ΔΕΣΠΑ και αντικομμουνιστικά 1961-1963, υποφ. 1, Ανακοινώσεις, Ψήφισμα, Ύλη της ΕΚΟΦ, 3, χφ μαρτυρία. Γιάννη Γιανουλόπουλου, Αύγουστος 2009. Ανάλογη αναφορά εντοπίζεται και στο Γ. Γιανουλόπουλος, ό.π.

³⁰⁶ Τα τεύχη του 21^{ου} Αιώνα εντοπίστηκαν στην Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος.

³⁰⁷ 21^{ος} Αιών, Μηνιαία Φοιτητική Επιστημονική Επιθεώρησις, τχ.1, Φεβρουάριος 1961, «Η έκδοσις μας», σ.1.

Έχοντας ως έδρα την Αθήνα και με ιδιοκτήτη και διευθυντή του, τον Αλέκο Παναγόπουλο,³⁰⁸ ο οποίος σύμφωνα με την έκθεση Μπέρτσου, «[...] μετείχε της νοθείας των εκλογών της 29^{ης} Οκτωβρίου 1961»,³⁰⁹ ακολουθώντας την πεπατημένη της *Ηχούς*, ο 21^{ος} Αιώνας λάμβανε από την Υπηρεσία Πληροφοριών μηνιαία επιχορήγηση 21.000 δραχμών³¹⁰ και ετήσια επιχορήγηση 50.200 δραχμών το 1961, 131.200 δραχμών το 1962 και 4.200 δραχμών το 1963,³¹¹ με την τύπωση και τη διανομή του να αποτελούν επίσης αρμοδιότητα της Υπηρεσίας, η οποία εξέδιδε συστηματικά 5.000 αντίτυπα του εντύπου.³¹²

Ολοκληρώνοντας το συγκεκριμένο κεφάλαιο μια ακόμη προσθήκη είναι αναγκαία. Πέραν των περιπτώσεων του 21^{ου} Αιώνα και της *Ηχούς των Σπουδαστών* στον φιλοεκοφίτικο χώρο συναντώνται και τα εκδοτικά εγχειρήματα της εφημερίδας *Φοιτητής* της ΦΕΑΠΘ και των *Φοιτητικών Αντίλαλων*. Όσον αφορά την εφημερίδα *Φοιτητής*, είναι γνωστό ότι, στις αρχές της δεκαετίας του '60, αυτή αποτελούσε όργανο της ΦΕΑΠΘ και χρηματοδοτούνταν από κονδύλια του υπουργείου Προεδρίας της Κυβερνήσεως.³¹³ Οι *Φοιτητικοί Αντίλαλοι* από την άλλη, αποτέλεσαν τίτλο φοιτητικών εφημερίδων της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης, αλλά δυστυχώς δεν κατέστη δυνατός ο εντοπισμός κάποιου στοιχείου που να τεκμηριώνει πιθανές σχέσεις και χρηματοδοτήσεις τους από δημόσιες υπηρεσίες. Σε κάθε περίπτωση πάντως οι *Φοιτητικοί Αντίλαλοι* της Αθήνας είχαν ως εκδότη τον τρίτο πρόεδρο της αθηναϊκής ΕΚΟΦ, Αντώνιο Στάθη και τα γραφεία τους βρίσκονταν στην οδό Ακαδημίας 57, με

³⁰⁸ Ο Αλέκος Παναγόπουλος ήταν στέλεχος της ΕΚΟΦ στη Θεολογική Σχολή Αθηνών και μέλος της ΕΡΕΝ κατά την περίοδο 1958-1963. (βλ. Ανδρέας Λεντάκης, *ό.π.*, σ.402· ΕΛΙΑ/Αρχείο Τρύφωνα Τριανταφυλλάκου, κλασέρ ΓΔΤΠ 1, Έκθεση Μπέρτσου, 31 Μαρτίου 1964, σ.15).

³⁰⁹ ΕΛΙΑ/Αρχείο Τρύφωνα Τριανταφυλλάκου, *ό.π.*, σ.15· Παύλος Πετρίδης, *ό.π.*, σ.280.

³¹⁰ ΕΛΙΑ/Αρχείο Τρύφωνα Τριανταφυλλάκου, *ό.π.*, σ.15· Παύλος Πετρίδης, *ό.π.*, σ.280.

³¹¹ εφημ. *Ελευθερία*, 9 Δεκεμβρίου 1964, «Μακρός ο κατάλογος των απολαμβανόντων τα μυστικά κονδύλια», σ.7. Μια πρώτη, αν και ατεκμηρίωτη, υπόθεση που μπορεί να γίνει σχετικά με τη διακύμανση των ποσών της κρατικής χρηματοδότησης του 21^{ου} Αιώνα, είναι ότι η απότομη μείωση των οικονομικών ενισχύσεων που λάμβανε κατά το 1963, ίσως οφείλεται στην κάμψη της δραστηριότητας και της απήχησης της αθηναϊκής ΕΚΟΦ από τη μία, αλλά και στην ανάπτυξη του Ανένδοτου Αγώνα και των καταγγελιών της Αριστεράς και της Ε.Κ. για τους μηχανισμούς και τις χρηματοδοτήσεις του επίσημου κράτους προς ένα σύνολο εθνικοφρόνων οργανώσεων που κινούνταν στα όρια μεταξύ της νομιμότητας και του παρακράτους από την άλλη.

³¹² ΕΛΙΑ/Αρχείο Τρύφωνα Τριανταφυλλάκου, Υπουργείο Προεδρίας της Κυβερνήσεως (1953-1961), *ό.π.*, κλασέρ 1, φ.4, Υπηρεσιακό Σημείωμα Ειδικού Συμβούλου κ. Ν. Γωγούλη προς τον Κύριον Υφυπουργόν Προεδρίας της Κυβερνήσεως, Εν Αθήναις τη 17 Ιουνίου 1961· ΕΛΙΑ/Αρχείο Τρύφωνα Τριανταφυλλάκου, *ό.π.*, κλασέρ 1, φ.5, Κατατοπιστικό Σημείωμα διά τον κ. Πρόεδρον της Κυβερνήσεως [1961].

³¹³ εφημ. *Το Βήμα*, 13 Ιουλίου 1963, «Το κομματικό κράτος της ΕΡΕ και τα εκπληκτικά παρασκήνια του», σ.1.

τα ονόματα γνωστών εκοφιστών, αλλά και ταγών της εθνικοφροσύνης, όπως ο Θεοφύλακτος Παπακωνσταντίνου να «κοσμούν» την αρθρογραφία τους.

Κεφάλαιο Τρίτο

Οι πρακτικές της ΕΚΟΦ στην Αθήνα και στη Θεσσαλονίκη (1960-1963)

[...] *Είναι χρέος των μορφωμένων νέων να προστατεύσουν τον λαόν από κάθε παραπλάνησιν και να διαφυλάξουν τας ηθικάς και εθνικάς αρχάς και τας παραδόσεις μας [...].*³¹⁴

Το κεφάλαιο αυτό θα εξετάσει τις δράσεις και τον βίαιο ακτιβισμό των εθνικοκοινωνικών οργανώσεων της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης, ενώ παράλληλα θα επιχειρήσει να αποτυπώσει την πρόσληψη των πρακτικών τους από τον φοιτητικό και πολιτικό κόσμο κατά την πρώτη τριετία της δραστηριοποίησής τους. Θεωρώντας ότι «η πρακτική είναι αυτή που παράγει ιδεολογία»,³¹⁵ το παρόν κεφάλαιο αλλά και αυτό που έπεται, μέσω της χρονολογικής εξέτασης της δημόσιας έκφρασης της βίας των εθνικοκοινωνικών οργανώσεων της πρωτεύουσας και της συμπρωτεύουσας φιλοδοξούν να κάνουν αντιληπτή την βίαιη ακτιβιστική και ιδεολογικά προσανατολισμένη όψη της δραστηριοποίησής τους. Όμως προκειμένου η έρευνα μιας δεξιάς εξτρεμιστικής φοιτητικής οργάνωσης του ψυχροπολεμικού κόσμου να μην παρουσιάσει τους εξτρεμιστικούς-παρακρατικούς θύλακες του δημόσιου βίου ως «πανίσχυρους μηχανισμούς που κινούν τα νήματα της Ιστορίας όποτε θελήσουν»,³¹⁶ πρέπει να ληφθεί υπόψη η θέση του Στάνλεϊ Πέϊν, ενός εκ των βασικότερων μελετητών του φασιστικού και νεοφασιστικού φαινομένου, ο οποίος εύστοχα έχει τονίσει ότι «η συχνή χρήση της βίας από τις νεοφασιστικές ομάδες» αποτυπώνει έμπρακτα την ισχύότητα και την αδυναμία τους να αποκτήσουν πολιτική προοπτική.³¹⁷ Η παραπάνω θέση του Πέϊν επιβεβαιώνεται και στην περίπτωση της ΕΚΟΦ, καθώς όπως θα φανεί

³¹⁴ ΕΛΙΑ/Αρχείο Τρύφωνα Τριανταφυλλάκου, κλασέρ Πρόεδρος Κυβερνήσεως-Υπουργοί-Πολιτικά Κόμματα, 1959-1960-1961, φ.1, Δηλώσεις-Ομιλίες κ. Πρωθυπουργού, Απάντηση Κ. Καραμανλή στις προσφωνήσεις του Πρύτανη κ. Καρανίκα και του Προέδρου της Ενώσεως Φοιτητών Κ. Ι. Χριστάκη, Θεσσαλονίκη, 26 Απριλίου 1960, σ.2.

³¹⁵ Δημοσθένης Παπαδάτος-Αναγνωστόπουλος, «Ο Στρατός», στο Δημήτρης Χριστόπουλος (επιμ.), *Το «βαθύ κράτος» στη σημερινή Ελλάδα...*, ό.π., σ. 245.

³¹⁶ Δημήτρης Κουσουρής, «Ο Φασισμός στην Ελλάδα: συνέχειες και ασυνέχειες κατά τον ευρωπαϊκό 20^ο αιώνα», στο Δημήτρης Χριστόπουλος (επιμ.), ό.π., σ.38.

³¹⁷ Στάνλεϊ Πέϊν, *Η Ιστορία του Φασισμού*, ό.π., σ.688.

παρακάτω η οργάνωση παρέμεινε «εγκλωβισμένη» και αποκλειστικά προσανατολισμένη στις εξτρεμιστικές και προπαγανδιστικές δράσεις καθ' όλη τη διάρκεια του βίου της, αποφεύγοντας να παρουσιαστεί στην κεντρική πολιτική σκηνή ως αυτόνομο πολιτικό υποκείμενο, όντας τελικά οργανικό μέρος της ΕΡΕ τόσο σε επίπεδο βάσης όσο και σε επίπεδο ηγεσίας.

Στο παρόν κεφάλαιο επιλέχθηκε να ερευνηθεί η τριετία 1960-1963 για δύο βασικούς λόγους. Αφενός επειδή κατά τα έτη 1962-1963 πραγματοποιείται η «αλλαγή φρουράς» στις εκοφίτικες διοικήσεις της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης, μέσω της αποχώρησης των ιδρυτικών τους μελών με αποτέλεσμα να ολοκληρώνεται η πρώτη περίοδος του βίου τους, κατά τη διάρκεια της οποίας η κινηματική πρωτοκαθεδρία της αθηναϊκής ΕΚΟΦ είναι αναμφισβήτητη. Στο εξής, από το 1963 μέχρι το 1967 η επιρροή της ΕΚΟΦ Αθήνας σταδιακά υποχωρεί, η οργάνωση οδηγείται σε παρακμή και τα ηνία της ακτιβιστικής και ιδεολογικής πρωτοκαθεδρίας περιέρχονται στην ΕΚΟΦ Θεσσαλονίκης. Αφετέρου επειδή το 1963 λαμβάνει χώρα μια μείζον πολιτική εξέλιξη με επιπτώσεις στη δράση των εθνικοκοινωνικών οργανώσεων. Αναφέρομαι συγκεκριμένα στην κατίσχυση της Ε.Κ. στις εκλογικές αναμετρήσεις του 1963 και του 1964, η αλληλεπίδραση της οποίας με τον αντιεκοφίτικο αγώνα του φοιτητικού κινήματος, έθεσε την ΕΚΟΦ, όπως και μια σειρά άλλων οργανώσεων που έφεραν το στίγμα της παρακρατικής δραστηριότητας, στο περιθώριο.³¹⁸

³¹⁸ Ανδρέας Λεντάκης, *ό.π.*, σ.240.

α. Η δραστηριοποίηση της ΕΚΟΦ το 1960

Όπως έχει υπογραμμίσει ο Μιχάλης Μωραϊτίδης «το 1960 υπήρξε υποτονική χρονιά για τη συλλογική δράση του φοιτητικού κινήματος και εξελίχθηκε σε έτος τελμάτωσης του φοιτητικού συνδικαλισμού».³¹⁹ Παρά την επιτυχημένη διοργάνωση των δύο πρώτων Πανσπουδαστικών Συνεδρίων και τις ευνοϊκές προϋποθέσεις για την ανάπτυξη του φοιτητικού κινήματος, οι εκλογές των φοιτητικών συλλόγων της Αθήνας ανέδειξαν τα στελέχη της νεοσύστατης ΕΚΟΦ στις ηγεσίες τους με αποτέλεσμα την προσωρινή αναστολή των διεκδικήσεων και της συλλογικής δράσης του φοιτητικού κινήματος.³²⁰

Σε αυτό το σημείο αξίζει να σημειωθεί ότι οι προεκλογικές διακηρύξεις της αθηναϊκής ΕΚΟΦ κατά το 1960, αποσιωπώντας τα φλέγοντα φοιτητικά προβλήματα της εποχής και εκφέροντας έναν ακραία αλυτρωτικό λόγο σχετικά με τα «δίκαια» του Ελληνισμού στην Κύπρο και στη Βόρεια Ήπειρο, στόχευαν στην ενοποίηση του φοιτητικού κινήματος, υπό τη σκέπη της εθνικοφροσύνης και τελικά στην απάλειψη κάθε ταξικού και διεκδικητικού φοιτητικού αιτήματος, που θα «αμαύρωνε» την κυβερνητική εικόνα της ΕΡΕ. Έτσι τα μέλη της, μέσα από τα φυλλάδια τους καλούσαν τους φοιτητές να αγωνισθούν για «την απελευθέρωσιν της Βορείου Ηπείρου και την Ένωσιν της Κύπρου με την Ελλάδα», αξιοποιώντας ιδιαίτερα το Βορειοηπειρωτικό για εσωτερική αντικομμουνιστική κατανάλωση, καθώς όπως υποστήριζαν χαρακτηριστικά «η Βόρειος Ήπειρος στενάζει κάτω από τον αβάσταχτο ζυγό των κομμουνιστών του Χότζα».³²¹

Παράλληλα, οι αρχαιρεσίες της ΔΕΣΠΑ που διεξήχθησαν την 26^η Μαρτίου 1960 οδήγησαν στον έλεγχο της Επιτροπής από τις φιλοεκοφίτικες δυνάμεις, με την πλειοψηφία των μελών του Διοικητικού της Συμβουλίου να τελούν υπό την επιρροή της εθνικοκοινωνικής οργάνωσης και με τον φοιτητή της Φυσικομαθηματικής Σχολής και στέλεχος της αθηναϊκής ΕΚΟΦ, Άγγελο Μπρατάκο να χάνει την προεδρία της ΔΕΣΠΑ από τον Παναγιώτη Μπέη για δύο μόλις ψήφους.³²² Όπως επισημαίνει ο Π. Μανωλόπουλος οι δυνάμεις της αθηναϊκής ΕΚΟΦ είχαν «αποκτήσει απόλυτη εξουσία

³¹⁹ Μιχάλης Μωραϊτίδης, *ό.π.*, σ.91.

³²⁰ *Προοπτική, Έκδοσις Προοδευτικής Ενώσεως Νέων*, τχ.2, Ιανουάριος 1961, σ.31· Γιώργος Γιάνναρης, *ό.π.*, σ.202· Μιχάλης Μωραϊτίδης, *ό.π.*

³²¹ ΕΜΙΑΝ/Αρχείο Γιώργου Χατζόπουλου, i. Προδικτατορικά, φ.1, Σπουδαστικά 1959-1963 (1976), υποφ.3, ΕΚΟΦ-Διάφορες δεξιές οργανώσεις νεολαίας [1960-1961;], 43-43.3, Ανακοινώσεις ΕΚΟΦ.

³²² Μιχάλης Μωραϊτίδης, *ό.π.*, σ.91, υποσημείωση 136.

στο συνδικαλιστικό κίνημα» κατά τη διάρκεια του 1960,³²³ ενώ και ο Θ. Καλαφάτης τονίζει ότι το συγκεκριμένο έτος οι εκοφίτες «είχαν πάρει όλους τους συλλόγους εκτός από την ΟΤΣΣΕ και τους Εργαζόμενους (ενν. τον ΣΕΦΣ)».³²⁴ Μολαταύτα, πρέπει να σημειωθεί πως η σαρωτική επικράτηση των εκοφιτών στις εκλογές των φοιτητικών συλλόγων της Αθήνας το 1960 δεν αποτέλεσε έργο αποκλειστικά των προσκείμενων στην ΕΡΕ φοιτητών, αλλά αντιθέτως ήταν προϊόν της υποστήριξης των υποψηφίων της οργάνωσης από μια ευάριθμη μερίδα κεντρώων φοιτητών, οι οποίοι είχαν προσελκυστεί από τα «υπερκομματικά» και «ενωτικά» συνθήματα της,³²⁵ μολονότι τα επόμενα έτη θα στέκονταν απέναντι στη διάχυση της βίας που επιχείρησε η ΕΚΟΦ. Όπως εξάλλου έγραφε πανηγυρικά η *Ηχώ*, στις συγκεκριμένες φοιτητικές εκλογές παρατάχθηκαν «από το ένα μέρος οι πραγματικοί φοιτηταί οι ανιδιοτελείς και αμόλυντοι συνδικαλισταί» και από την άλλη πλευρά «οι εντολοδόχοι των κομματικών γραφείων και παρανόμων οργανώσεων [...]»,³²⁶ δηλαδή όσοι πρόσκεινταν στις δυνάμεις της Αριστεράς.

Οι προπαγανδιστικές περιόδεις των εκοφιτών

Η ΕΚΟΦ από την πρώτη στιγμή της ύπαρξης της δεν περιόρισε τη δράση της αποκλειστικά εντός των πανεπιστημιακών αιθουσών της Αθήνας. Αντιθέτως, ανέλαβε μια σειρά αποστολών «διαφωτιστικού» χαρακτήρα στην ύπαιθρο της Βόρειας Ελλάδας και σε διάφορες στρατιωτικές μονάδες. Η πλέον γνωστή και αποτυπωμένη στον Τύπο της εποχής είναι η προπαγανδιστική, υπέρ της ΕΡΕ, «εξόρμηση» 23 εκοφιτών στη Βόρεια Ελλάδα το φθινόπωρο του 1960.

Όπως πληροφορούμαστε από τον Α. Λεντάκη «την 25^η Οκτωβρίου 1960, 23 μέλη της ΕΚΟΦ³²⁷ μεταφέρθηκαν με στρατιωτικό αεροσκάφος στη Θεσσαλονίκη, για

³²³ Απομαγνητοφωνημένη συνέντευξη του Π. Μανωλόπουλου, ό.π., 08 Οκτωβρίου 2015.

³²⁴ Απομαγνητοφωνημένη συνέντευξη Θ. Καλαφάτη, ό.π., 12 Ιουλίου 2016.

³²⁵ Στην ίδια.

³²⁶ Κ. Π. [πιθανότατα Κωνσταντίνος Παπαπαναγιώτου], «Οι φοιτηταί εξέφρασαν την εμπιστοσύνη των», *Ηχώ των Σπουδαστών*, φ.10, Απρίλιος 1960, σ.5.

³²⁷ Στη λεζάντα αναμνηστικής φωτογραφίας των εκοφιτών από τη συγκεκριμένη περίοδος η *Ηχώ των Σπουδαστών* παραθέτει τα ονόματα των συμμετεχόντων. Αυτοί ήταν οι: Δ. Κορέλλας, Σ. Γεωργακάκης, Κ. Παπαγεωργίου, Ν. Κατσαρός, Π. Σκεμπέας, Χ. Καρατζάς, Χ. Φύσσας, Π. Μανωλόπουλος, Κ. Παπαπαναγιώτου, Γ. Γεωργόπουλος, Φ. Ψιλογιαννόπουλος, Ζ. Κάππας, Π. Κουτσός, Α. Μπρατάκος, Π. Χίος, Μ. Πλυμάκης, Κ. Ξυδάς, Ψ. Παπαγεωργίου, Κ. Βήττας (βλ. εφημ. *Ηχώ των Σπουδαστών*, φ.13, Δεκέμβριος 1960, «Φοιτηταί περιόδευσαν την ακριτική Ελλάδα», σ.4· Για τα σύντομα βιογραφικά ορισμένων από τα παραπάνω στελέχη της ΕΚΟΦ βλ. Ανδρέας Λεντάκης, ό.π., σ.393-408).

να υποδεχθούν τον κ. Καραμανλή στην γιορτή του Αγίου Δημητρίου». ³²⁸ Μετά το πέρας της караμανλικής φιέστας, η ομάδα των εκοφίτων «επραγματοποίησεν εξόρμησιν εις την ακριτικήν Ελλάδα, με σκοπό να έλθουν εις επαφήν οι συμμετάσχοντες εις αυτήν φοιτηταί με τους κατοίκους των μακρινών ελληνικών περιοχών, να ενημερωθούν επί των ζητημάτων που τους απασχολούν και να εκφράσουν τις απόψεις των επ' αυτών». ³²⁹ Σύμφωνα με την *Ηχώ* «τα μέλη της αποστολής έτυχον ενθουσιώδους υποδοχής εις τα πόλεις από τας οποίας διήλθον ή παρέμειναν», ³³⁰ ενώ χωρισμένοι σε τρεις ομάδες και μετακινούμενοι με στρατιωτικά αυτοκίνητα τύπου «Τζέιμς», ³³¹ οι εθνικόφρονες νέοι ³³² «διαφώτισαν» με ραδιοφωνικές και υπαίθριες ομιλίες τους κατοίκους της Βόρειας Ελλάδας, φτάνοντας έως την ελληνογιουγκοσλαβική, ελληνοβουλγαρική και ελληνοτουρκική μεθόριο. ³³³ Σύμφωνα με βασικά στελέχη της ΕΚΟΦ, στις ομιλίες αυτές προπαγάνδισαν ανοιχτά υπέρ της ΕΡΕ, ³³⁴ κατηγορώντας παράλληλα τα κόμματα της αντιπολίτευσης και τον κομμουνισμό ως υπεύθυνους για όσα προβλήματα αντιμετώπιζαν οι ακρίτες, εγκωμιάζοντας την ίδια στιγμή ακόμα και το μεταξικό καθεστώς. ³³⁵

Ιθύνων νους των παραπάνω εξορμήσεων, σύμφωνα με τους εκοφίτες-πρωταγωνιστές ήταν ο Αχιλλέας Καραμανλής, αδελφός του Κ. Καραμανλή και διευθυντής του πρωθυπουργικού γραφείου. ³³⁶ Κεντρικό ρόλο επίσης φαίνεται πως διαδραμάτισαν οι στρατιωτικές αρχές, οι οποίες συνέδραμαν τους εκοφίτες μέσω της μεταφοράς τους από την Αθήνα στη Βόρεια Ελλάδα με στρατιωτικά αεροπλάνα και μέσω της διευκόλυνσης των μετακινήσεων τους στη βορειοελλαδική ύπαιθρο με στρατιωτικά οχήματα, σε συνεργασία πάντα με τους «τοπάρχες» της ΕΡΕ στη Βόρεια Ελλάδα. ³³⁷ Εξάλλου η εμπλοκή του πρωθυπουργικού περιβάλλοντος στις παραπάνω περιοδείες, αποδεικνύεται και από τις καταγγελίες της αντιπολίτευσης στο

³²⁸ Ανδρέας Λεντάκης, *ό.π.*, σ.189-190.

³²⁹ εφημ. *Ηχώ των Σπουδαστών*, *ό.π.*

³³⁰ *Στην ίδια.*

³³¹ Απομαγνητοφωνημένη συνέντευξη Π. Μανωλόπουλου, *ό.π.*, 08 Οκτωβρίου 2015· Απομαγνητοφωνημένη συνέντευξη Π. Μανωλόπουλου, *ό.π.* 25 Ιουνίου 2016· Ανδρέας Λεντάκης, *ό.π.*, σ.190.

³³² Την εκφώνηση των «διαφωτιστικών» λόγων ανέλαβαν κυρίως οι Π. Μανωλόπουλος, Α. Μπρατάκος, Γ. Γεωργόπουλος, Χ. Φύσσας, Τ. Σκεμπέας, Φ. Ψιλογιαννόπουλος (εφημ. *Ηχώ των Σπουδαστών*, *ό.π.*).

³³³ *Στην ίδια*· Ανδρέας Λεντάκης, *ό.π.*

³³⁴ Απομαγνητοφωνημένη συνέντευξη Π. Μανωλόπουλου, *ό.π.* 25 Ιουνίου 2016.

³³⁵ Ανδρέας Λεντάκης, *ό.π.*, σ.190.

³³⁶ Απομαγνητοφωνημένη συνέντευξη Π. Μανωλόπουλου, *ό.π.*, 08 Οκτωβρίου 2015.

³³⁷ Απομαγνητοφωνημένη συνέντευξη Π. Μανωλόπουλου, *ό.π.*, 08 Οκτωβρίου 2015· Απομαγνητοφωνημένη συνέντευξη Π. Μανωλόπουλου, *ό.π.* 25 Ιουνίου 2016.

Κοινοβούλιο,³³⁸ αλλά και από τα έγγραφα του Ιδιαίτερου πρωθυπουργικού γραφείου που έφεραν στο φως οι εφημερίδες *Αυγή* και *Ελευθερία* τον Οκτώβριο του 1963. Όπως μας πληροφορούν τα διαθέσιμα δημοσιευμένα έγγραφα, οι παραπάνω προπαγανδιστικές περιοδείες της αθηναϊκής ΕΚΟΦ αποτελούσαν μια συνηθισμένη δραστηριότητα και επαναλήφθηκαν τουλάχιστον μία φορά ακόμα το 1962, με την έγκριση και την υποστήριξη του κρατικού μηχανισμού. Πιο συγκεκριμένα όπως αναφέρει ο Α. Καραμανλής στο υπηρεσιακό έγγραφο με αριθμό πρωτοκόλλου 2843 της 7^{ης} Αυγούστου 1962 προς τον υφυπουργό Άμυνας Στυλιανό Κούνδουρο:

Θερμώς σας παρακαλώ, όπως διευκολύνετε ομάδα διαφωτιστών φοιτητών της Ε.Κ.Ο.Φ., οι οποίοι πρόκειται να μεταβούν εις Β. Ελλάδα προς διαφώτισιν, θέτοντες εις την διάθεσιν αυτών, όπως και άλλοτε, αεροπλάνον της ΕΒΑ και οιονδήποτε άλλο μέσον της αρμοδιότητος σας, ίνα δυνηθούν άνετως να περιέλθουν τα προγραμματισθέντα μέρη [...].

Ο Δ/της Ιδιαιτ. Γραφείου (υπογραφή) ΑΧ. ΚΑΡΑΜΑΝΛΗΣ³³⁹

Σε αυτό το σημείο μια παρέκβαση όσον αφορά τη χρονολογική εξέταση των πρακτικών της ΕΚΟΦ είναι αναγκαία, αφού η συνεργασία της αθηναϊκής εθνικοκοινωνικής οργάνωσης με τις Ένοπλες Δυνάμεις, δεν περιορίστηκε αποκλειστικά στις «διαφωτιστικές εξορμήσεις» των εκοφιστών στη βορειοελλαδική ύπαιθρο. Αντιθέτως, οι προπαγανδιστικές ομιλίες των στελεχών της οργάνωσης επεκτάθηκαν και στο προσωπικό των Ενόπλων Δυνάμεων, καθώς σύμφωνα με την *Ηχώ των Σπουδαστών* εκοφίτες κλήθηκαν να «διαφωτίσουν» τους στρατεύσιμους του Κ.Ε.Ν Κορίνθου, την Κυριακή 7 Μαΐου 1961, μοιράζοντας, σε μια στιγμή αποτύπωσης της εθνικόφρονος μεγαλοψυχίας, «δυο χιλιάδες κυτία σιγαρέτων[...] εις τους αυριανούς φρουρούς της πατρίδος».³⁴⁰

³³⁸ Βλ. χαρακτηριστικά Εφημερίς των Συζητήσεων της Βουλής [στο εξής ΕΦΣΒ], Συνεδρίασις 108^η της 12^{ης} Μαΐου 1961, σ.705.

³³⁹ εφημ. *Η Αυγή*, 25 Οκτωβρίου 1963, «Ο Καραμανλής, ο αδελφός του Αχιλλεύς, ο Κόντας, προστάτες των παρακρατικών», σ.1,7· εφημ. *Ελευθερία*, 26 Οκτωβρίου 1963, «Οικονομικός χορηγός των παρακρατικών ήτο ο κ. Καραμανλής», σ.1, 7. Παρατίθεται επίσης και στο Ανδρέας Λεντάκης, *ό.π.*, σ.46-47. Η υπογράμμιση και η σκίαση είναι δική μου.

³⁴⁰ *Ηχώ των Σπουδαστών*, φ. 21-22, Μάιος 1961, «Η ΕΚΟΦ εν δράσει», σ.4· Ανδρέας Λεντάκης, *ό.π.*, σ.198.

Η ΕΚΟΦ στο Γ΄ Πανσπουδαστικό Συνέδριο (Δεκέμβριος 1960)

Το «μέτωπο της εθνικοφροσύνης» που επιχείρησε και εν μέρει πέτυχε να συγκροτήσει η ΕΚΟΦ μέσω της κατάληψης της πλειοψηφίας των διοικήσεων των φοιτητικών συλλόγων της Αθήνας, οδήγησε στον χαρακτηρισμό των ετών 1960-1961 ως «μαύρης περιόδου για τον φοιτητικό συνδικαλισμό».³⁴¹ Επόμενη φιλοδοξία της οργάνωσης αποτέλεσε η διοργάνωση ενός απόλυτα ελεγχόμενου από την ίδια, Πανσπουδαστικού Συνεδρίου. Εντός του παραπάνω πλαισίου, η Εκτελεστική Επιτροπή του Β΄ Πανσπουδαστικού Συνεδρίου, η οποία τελούσε υπό τον έλεγχο της αθηναϊκής ΕΚΟΦ, αποφάσισε στις αρχές Δεκεμβρίου 1960 τη διεξαγωγή του Γ΄ Πανσπουδαστικού Συνεδρίου στη Θεσσαλονίκη, μεταξύ της 17^{ης} και 22^{ας} Δεκεμβρίου 1960.³⁴²

Ο Π. Μανωλόπουλος, παραδέχεται ότι πράγματι το συγκεκριμένο φοιτητικό Συνέδριο σχεδιάστηκε και διοργανώθηκε από την αθηναϊκή ΕΚΟΦ και ότι χρηματοδοτήθηκε από κονδύλια του υπουργείου Παιδείας, καθώς όπως τονίζει «εμείς είχαμε επισήμως αποτανθεί στο υπουργείο Παιδείας [...] και λέμε οργανώνουμε συνέδριο, ένα νόμιμο συνέδριο, επίσημο συνέδριο και ζητάμε χρηματοδότηση».³⁴³ Οι ισχυρισμοί του Π. Μανωλόπουλου επιβεβαιώνονται από την *Ηχώ των Σπουδαστών*, η οποία ενημερώνοντας σχετικά με τις προετοιμασίες της Εκτελεστικής Επιτροπής του Β΄ Πανσπουδαστικού,³⁴⁴ σημειώνει ότι «ελήφθη κατόπιν της εγκρίσεως υπό της Κυβερνήσεως ποσό 80.000 δρχ. δια την πραγματοποίησιν του Συνεδρίου».³⁴⁵ Παράλληλα με την επίσημη χρηματοδότηση από το υπουργείο Παιδείας, στην υλική ενίσχυση του Γ΄ Πανσπουδαστικού και των «εγνωσμένων φρονημάτων» συμμετεχόντων του, αναμείχθηκε και η Υπηρεσία Πληροφοριών, προτείνοντας στον υφυπουργό Προεδρίας της Κυβερνήσεως, Τ. Τριανταφυλλάκο, την εκταμίευση συνολικού ποσού 4.000 δραχμών «δια να αντιμετωπίσουν τα έξοδα κινήσεως και

³⁴¹ Χρήστος Λάζος, *ό.π.*, σ.326.

³⁴² εφημ. *Ηχώ των Σπουδαστών*, φ.13, Δεκέμβριος 1960, «Το Πανσπουδαστικόν Συνέδριον θα συνέλθει εις την Θεσσαλονίκην μεταξύ 17^{ης} και 22^{ας} Δεκεμβρίου», σ.1.

³⁴³ Απομαγνητοφωνημένη συνέντευξη του Π. Μανωλόπουλου, *ό.π.*, 08 Οκτωβρίου 2015.

³⁴⁴ Πρόεδρος της οποίας ήταν το εξέχον στέλεχος της ΕΚΟΦ Σωτήρης Πανουσάκης [βλ. ΑΣΚΙ/Αρχείο Νεολαίας ΕΔΑ, κ.290, Πανσπουδαστικά Συνέδρια-Συνδιασκέψεις (1959-1966), 2. Πανσπουδαστικά Συνέδρια (1959-1966), υποφ.290.00021, Γ΄ Πανσπουδαστικό Συνέδριο, Θεσσαλονίκη 1960, χφ. σημείωμα με στοιχεία μελών της ΕΚΟΦ, της τρομοκρατικής τους δράσης κατά τη διάρκεια του Συνεδρίου, σ.2].

³⁴⁵ εφημ. *Ηχώ των Σπουδαστών*, φ.13, Δεκέμβριος 1960, «Το Πανσπουδαστικόν Συνέδριον θα συνέλθει εις την Θεσσαλονίκην μεταξύ 17^{ης} και 22^{ας} Δεκεμβρίου», σ.1· εφημ. *Η Αυγή*, 21 Δεκεμβρίου 1960, «Σε παρασυναγωγή της ΕΡΕ έχει μεταβληθῇ το Πανσπουδαστικόν Συνέδριο».

διαμονής» του Γ΄ Πανσπουδαστικού οι εθνικόφρονες φοιτητές Μπλούνας Ηρακλής και Βέργος Αναστάσιος.³⁴⁶

Στο Συνέδριο συμμετείχαν συνολικά 117 αντιπρόσωποι, 42 από τις 6 σχολές του Πανεπιστημίου Αθηνών, 35 από τις εξωπανεπιστημιακές σχολές και 40 από τα πανεπιστημιακά ιδρύματα της Θεσσαλονίκης.³⁴⁷ Το στοιχείο του αποκλεισμού κυριάρχησε, καθώς από την παρακολούθηση του Συνεδρίου αποκλείστηκαν οι εφημερίδες *Αυγή*, *Πανσπουδαστική*, οι εκπρόσωποι της ΕΔΑ και οι αντιπρόσωποι των φοιτητικών ενώσεων της Τουρκίας, της Αλβανίας και της Βουλγαρίας, την ίδια στιγμή που προσκλήθηκαν εκπρόσωποι εμικρέδων Ούγγρων φοιτητών στους οποίους όπως τονιζόταν «εάν υπάρχει δυνατότης, θα καταβληθούν και τα έξοδα των εισιτηρίων».³⁴⁸ Οι επιφυλάξεις και οι αγωνίες της Αριστεράς και γενικότερα του «προοδευτικού» φοιτητικού κόσμου εκφράστηκαν έντονα πριν την έναρξη του Γ΄ Πανσπουδαστικού, με την εφημερίδα *Πανσπουδαστική* να επισημαίνει τον κίνδυνο:

*το συνέδριο να ξεπέση σε μια παρασυναγωγή, να εξαφανισθή απ' αυτό η αγωνιστικότητα και η σοβαρότητα, κύρια χαρακτηριστικά των δύο προηγούμενων, να τελματωθούν τα προβλήματα μας και να χειροτερέψουν οι συνθήκες υπό τις οποίες σπουδάζουμε [...].*³⁴⁹

Πράγματι, οι παραπάνω φόβοι επιβεβαιώθηκαν. Οι εργασίες του Γ΄ Πανσπουδαστικού άρχισαν στις 17 Δεκεμβρίου 1960 στην αίθουσα του Βασιλικού Θεάτρου Θεσσαλονίκης³⁵⁰ και η πρώτη μέρα αποτέλεσε τη μοναδική ίσως στιγμή όπου απουσίασε ο εκοφίτικος εξτρεμισμός. Κατά τη διάρκεια της εναρκτήριας τελετής κυριάρχησαν οι πανηγυρικοί χαιρετισμοί του προέδρου της ΦΕΑΠΘ, κ. Χριστάκη,³⁵¹ του πρύτανη κ. Βάρβογλη, του εκπροσώπου των σπουδαστών του Πανεπιστημίου

³⁴⁶ ΕΛΙΑ/Αρχείο Τρύφωνα Τριανταφυλλάκου, Υπουργείο Προεδρίας της Κυβερνήσεως ό.π., κλασέρ 1, φ.6, Υπηρεσιακόν Σημείωμα από την Υπηρεσία Πληροφοριών προς τον κύριον Υφυπουργόν Προεδρίας της Κυβερνήσεως.

³⁴⁷ Για τους οποίους ο Α. Λεντάκης σημειώνει ότι «ήταν απλοί φοιτητές που πήραν σχετικές κάρτες απ' το γραφείο της νεολαίας της ΕΡΕ» (Α. Λεντάκης, ό.π., σ.179).

³⁴⁸ εφημ. *Ηχώ των Σπουδαστών*, ό.π.

³⁴⁹ εφημ. *Πανσπουδαστική*, 8 Δεκεμβρίου 1960, «Τι Συνέδριο θα γίνη; Κίνδυνοι που απειλούν τον φοιτητικό κόσμο», σ.3.

³⁵⁰ εφημ. *Αυγή*, 18 Δεκεμβρίου 1960, «Άρχισε χθες το Πανσπουδαστικό Συνέδριο»· εφημ. *Ελληνικός Βορράς*, 18 Δεκεμβρίου 1960, «Ηρχισαν χθες αι εργασίαι του Τρίτου Πανελλήνιου Πανσπουδαστικού Συνεδρίου», σ.1.

³⁵¹ Ο οποίος στη συνέχεια διετέλεσε αναπληρωματικό μέλος του πρώτου Διοικητικού Συμβουλίου της ΕΚΟΦ Θεσσαλονίκης (βλ. Ανδρέας Λεντάκης, ό.π., σ.164).

Αθηνών κ. Μίχου³⁵² και σύσσωμης της ηγεσίας της τοπικής αυτοδιοίκησης της Θεσσαλονίκης, ενώ στη συνέχεια αφού κατετέθη στεφάνι στο μνημείο των πεσόντων φοιτητών, οι σύνεδροι εξέλεξαν το προεδρείο του Γ΄ Πανσπουδαστικού.³⁵³

Η επομένη, 18^η Δεκεμβρίου 1960, αποτέλεσε την ημέρα-αφετηρία του βίαιου ακτιβισμού της ΕΚΟΦ. Πιο συγκεκριμένα κατά τη διάρκεια της δεύτερης μέρας του Γ΄ Πανσπουδαστικού ο απεσταλμένος παρατηρητής του ΣΕΦΣ Ανδρέας Λεντάκης ξυλοκοπήθηκε από ομάδα 30 εκοφιτών με επικεφαλής τους Χρήστο Φύσσα και Άγγελο Μπρατάκο,³⁵⁴ για να συλληφθεί κατόπιν από τις αστυνομικές αρχές και να οδηγηθεί στο πλησιέστερο τμήμα.³⁵⁵ Οι επιθέσεις των μελών της ΕΚΟΦ όμως δεν σταμάτησαν εκεί, καθώς την ίδια μέρα κακοποιήθηκε ο φοιτητής Γρίμπας που έσπευσε να παράσχει βοήθεια στον Α. Λεντάκη,³⁵⁶ όπως και οι φοιτητές Γρέβιας, Νταλιάνας και Πετρέας,³⁵⁷ οι οποίοι μεταφέρθηκαν επίσης στα κτίρια της Ασφάλειας από αστυνομικά όργανα.³⁵⁸ Ο ΣΕΦΣ σε ανακοίνωση που εξέδωσε μετά την επίθεση στον απεσταλμένο του Α. Λεντάκη, χαρακτήρισε το Συνέδριο «όργανο προπαγάνδας υπέρ της ΕΡΕ»³⁵⁹ και «ξένων προς τα φοιτητικά συμφέροντα επιδιώξεων»,³⁶⁰ απειλώντας να ανακαλέσει την αντιπροσωπεία του αν συνεχιστεί «η έκρυθμος αυτή κατάσταση». ³⁶¹ Ενδιαφέρουσα σε αυτό το σημείο είναι η κάλυψη των παραπάνω επεισοδίων από τη φιλοκυβερνητική *Καθημερινή*, η οποία μη κατονομάζοντας τη συμμετοχή των εκοφιτών στην επίθεση γράφει ότι ο απεσταλμένος του ΣΕΦΣ «χωρίς να είναι σύνεδρος ή φοιτητής κατέλαβε θέσιν εις τα έδρανα των φοιτητών και ήρχισε να καταφέρεται κατά των οργανωτών του συνεδρίου [...] Τελικώς απεβλήθη της αιθούσης».³⁶²

³⁵² Ιδρυτικού στελέχους της ΕΚΟΦ Αθήνας, το όνομα του οποίου εντοπίζεται και στο Καταστατικό της αθηναϊκής εθνικοκοινωνικής οργάνωσης (βλ. Γενικά Αρχεία Πρωτοδικείου Αθηνών, ό.π., σ.10).

³⁵³ εφημ. *Ελληνικός Βορράς*, ό.π., σ.1,8. Το προεδρείο του Γ΄ Πανσπουδαστικού αποτελούνταν από τους Λουκά Παπαγγελή (πρόεδρος), Κωνσταντίνο Βαλαβάνη (αντιπρόεδρος), Χρήστο Φύσσα (γενικό γραμματέα), Σπύρο Κοντομάρη (ειδικό γραμματέα) (βλ. Μιχάλης Μωραϊτίδης, ό.π., σ.95, υποσημείωση 149).

³⁵⁴ εφημ. *Αυγή*, 20 Δεκεμβρίου 1960, «Φοιτηταί εκακοποιήθησαν στο Πανσπουδαστικό Συνέδριο από μέλη της νεοφασιστικής οργάνωσης»· εφημ. *Πανσπουδαστική*, 7 Φεβρουαρίου 1961, αρ. φύλλου 26, «Αυτό ήταν το Γ΄ Πανσπουδαστικό Συνέδριο», σ.8· εφημ. *Ελευθερία*, 20 Δεκεμβρίου 1960, «Ασχήμιας εις το Πανσπουδαστικόν Συνέδριον καταγγέλλουν αι νεολαίαι των κομμάτων», σ.8.

³⁵⁵ εφημ. *Μακεδονία*, 20 Δεκεμβρίου 1960, «Η κυβέρνηση διαιρεί τους φοιτητάς εις δύο αντιμαχόμενας μερίδας και εκμεταλλεύεται το Συνέδριον».

³⁵⁶ εφημ. *Αυγή*, ό.π.; εφημ. *Ελευθερία*, 20 Δεκεμβρίου 1960, «Ασχήμιας εις το Πανσπουδαστικόν Συνέδριον καταγγέλλουν αι νεολαίαι των κομμάτων», σ.8· εφημ. *Πανσπουδαστική*, ό.π.

³⁵⁷ εφημ. *Πανσπουδαστική*, ό.π.

³⁵⁸ εφημ. *Ελευθερία*, ό.π., σ.8.

³⁵⁹ *Στην ίδια*.

³⁶⁰ εφημ. *Η Αυγή*, ό.π.

³⁶¹ εφημ. *Ελευθερία*, ό.π.

³⁶² εφημ. *Η Καθημερινή*, 20 Δεκεμβρίου 1960, «Δύο επεισόδια εις το Πανσπουδαστικόν Συνέδριον, ήθελε να μετάσχη μη φοιτητής εκπρόσωπος της ΕΔΑ», σ.8.

Συνεχίζοντας, η 19^η Δεκεμβρίου, τρίτη μέρα των εργασιών του Γ' Πανσπουδαστικού, χαρακτηρίστηκε από την πανηγυρική υποδοχή που επιφύλαξαν οι σύνεδροι στον υπουργό Παιδείας Απόστολο Βογιατζή και στον διευθυντή του πρωθυπουργικού γραφείου Α. Καραμανλή, με τον Α. Βογιατζή στον πανηγυρικό του,³⁶³ να εξάρει την εκπαιδευτική πολιτική της ΕΡΕ, προτρέποντας τους φοιτητές «να αποτρέψουν το ους από τας δημοκοπίας εκείνων, οι οποίοι [...] αποσκοπούν εις την κατάλυσιν της δημοκρατίας».³⁶⁴

Οι βιαιοπραγίες της ΕΚΟΦ συνεχίστηκαν και την τέταρτη μέρα του Συνεδρίου καθώς το πρωί της 20^{ης} Δεκεμβρίου ο αντιπρόσωπος της Οδοντιατρικής Σχολής Θ. Νακάσης έπεσε θύμα βίαιης επίθεσης από «μέλος της νεοφασιστικής οργανώσεως ΕΚΟΦ», όπως ακριβώς και ο εκπρόσωπος της Βιομηχανικής Σχολής Θεσσαλονίκης, που κακοποιήθηκε από τον πρόεδρο του Συλλόγου Σπουδαστών Ανωτάτης Εμπορικής και μέλος της ΕΚΟΦ, Σ. Κανελλόπουλο.³⁶⁵ Την ίδια μέρα επίσης αλγεινή εντύπωση προκάλεσε η πρόταση του εκοφίτικου προεδρείου να εγκριθεί ψήφισμα εναντίον των εφημερίδων *Αυγή*, *Μακεδονία* και *Πανσπουδαστική*,³⁶⁶ καθώς όπως υποστήριζε «μερίς του Τύπου ενεργεί αντεθνικώς [...] δια λόγους αντιπολιτεύσεως». Η συγκεκριμένη πρόταση τελικά εγκρίθηκε από τη φιλοεκοφίτικη πλειοψηφία³⁶⁷ με αποτέλεσμα οι διαφωνούντες να χαρακτηρίσουν το Συνέδριο «παρασυναγωγή της νεολαίας της ΕΡΕ»,³⁶⁸ την ίδια στιγμή που οι πρώτες σπουδαστικές αντιπροσωπείες αποχωρούσαν, καταδικάζοντας «τον φατριασμό, το τρομοκρατικό όργιο και τον πρωτοφανή διασυρμό» που το χαρακτήριζε.³⁶⁹

Η 21^η Δεκεμβρίου 1960 αποτέλεσε ουσιαστικά την τελευταία μέρα των εργασιών του Συνεδρίου και σηματοδεύτηκε από τη μαζική αποχώρηση των αντιεκοφιτών συνέδρων. Κύριο θέμα συζήτησης αποτέλεσαν οι «πνευματικές σχέσεις Ελλάδας και Κύπρου» με τα δύο αντιμαχόμενα στρατόπεδα να αποκρυσταλλώνονται. Από τη μία το εκοφίτικο στρατόπεδο, που πρόβαλλε δυναμικά και ενέκρινε Ψήφισμα

³⁶³ Για τον λόγο και την παρουσία του Α. Βογιατζή στο Γ' Πανσπουδαστικό βλ., εφημ. *Ελληνικός Βορράς*, 20 Δεκεμβρίου 1960, «Αφίκετο χθες ο υπουργός της Παιδείας», σ.1,5· εφημ. *Πανσπουδαστική*, ό.π., σ.9.

³⁶⁴ εφημ. *Μακεδονία*, ό.π.

³⁶⁵ εφημ. *Η Αυγή*, 20 Δεκεμβρίου 1960, «Σε Παρασυναγωγή της ΕΡΕ έχει μεταβληθή το Πανσπουδαστικό Συνέδριο»· Ανδρέας Λεντάκης, ό.π., σ.221.

³⁶⁶ εφημ. *Αυγή*, ό.π.

³⁶⁷ εφημ. *Μακεδονία*, 21 Δεκεμβρίου 1960, «Και νέα έκτροπα έλαβον χώραν κατά το φοιτητικόν Συνέδριον».

³⁶⁸ εφημ. *Αυγή*, ό.π.

³⁶⁹ ΑΣΚΙ/Αρχείο Νεολαίας ΕΔΑ, 04. Φοιτητικό Κίνημα, 295.00009-1, Καταγγελία Συλλόγου Φοιτητών Νομικής Σχολής «Η Θέμις», Εν Αθήναις τη 21^η Δεκεμβρίου 1960.

υπέρ των «αλύτρωτων Ελλήνων» της Βόρειας Ηπείρου,³⁷⁰ διεκδικώντας τη διενέργεια συζήτησης για το Κυπριακό, υπό τον γενικόλογο τίτλο «πνευματικά σχέσεις Ελλάδος και Κύπρου».³⁷¹ Από την άλλη το ολιγάριθμο στρατόπεδο των αντιπολιτευόμενων συνέδρων διεκδίκησε τη μετονομασία της συζήτησης σε «Κυπριακό», επιδιώκοντας την κριτική στις συμφωνίες της Ζυρίχης-Λονδίνου και στους χειρισμούς της ΕΡΕ επί του ζητήματος.³⁷² Η απόρριψη του παραπάνω αιτήματος από το προεδρείο³⁷³ οδήγησε τελικά στην αποχώρηση περίπου 25-26 αντιεκοφίτων συνέδρων,³⁷⁴ πολλών παρατηρητών, ακροατών και εκπροσώπων κομμάτων,³⁷⁵ ωθώντας το Γ' Πανσπουδαστικό σε ναυάγιο³⁷⁶ υπό το βάρος των καταγγελιών πολιτικών³⁷⁷ και φοιτητικών νεολαιών.³⁷⁸

Οι εργασίες του Γ' Πανσπουδαστικού Συνεδρίου ολοκληρώθηκαν και τυπικά τις επόμενες δύο ημέρες (22, 23 Δεκεμβρίου) με τους εναπομείναντες συνέδρους να εγκρίνουν Ψηφίσματα με τα οποία ευχαριστούσαν την Πολιτεία για την επίλυση των φοιτητικών προβλημάτων, ζητώντας τη λήψη μέτρων «διά τον περιορισμόν της

³⁷⁰ Για το συγκεκριμένο Ψήφισμα βλ. εφημ. *Η Αυγή*, 22 Δεκεμβρίου 1960, «Το Πανσπουδαστικό Συνέδριο διελύθη»· εφημ. *Ελληνικός Βορράς*, 22 Δεκεμβρίου 1960, «Το Πανσπουδαστικόν Συνέδριον εξέδηλωσησεν αλληλεγγύην προς τον αγώνα της Β. Ηπείρου», σ.6. Το αίτημα της «Ένωσης» της Βόρειας Ηπείρου με την Ελλάδα αποτελούσε μία διαχρονική διεκδίκηση της ΕΚΟΦ. Όπως σημειώνουν σημαίνοντα στελέχη της: «Εμείς μιλάγαμε για Ένωση, εμείς γενικώς μιλάγαμε για Απελευθέρωση, για λευτεριά στη Βόρειο Ήπειρο, αυτό ήταν το σύνθημα μας» (Απομαγνητοφωνημένη συνέντευξη του Π. Μανωλόπουλου, ό.π., 25 Ιουνίου 2016). Βάσιμα λοιπόν μπορεί να υποστηριχθεί ότι το συγκεκριμένο αίτημα επιδίωκε να αναδείξει την «καταπίεση» των αλύτρωτων Ελλήνων από ένα κομμουνιστικό καθεστώς και να αντιπαρατεθεί στα συνθήματα της Αριστεράς για Ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα (Για μια πρώτη αναφορά στην Αριστερά και στη θέση της έναντι του Κυπριακού βλ. Ιωάννης Στεφανίδης, «Ανακτώντας τα "πατριωτικά διαπιστευτήρια"...», στο Γρηγόρης Ψαλλίδας (επιμ.), ό.π., σ.129-136). Σε κάθε περίπτωση πάντως πρέπει να σημειωθεί ότι η επίσημη θέση της κυβέρνησης της ΕΡΕ δεν συμμεριζόταν τις αλυτρωτικές κορώνες σχετικά με το Βορειοηπειρωτικό (βλ. Ευάνθης Χατζηβασιλείου, *Στα σύνορα των κόσμων, Η Ελλάδα και ο Ψυχρός Πόλεμος, 1952-1967*, Πατάκης, Αθήνα 2009, σ.242).

³⁷¹ εφημ. *Η Αυγή*, ό.π.· εφημ. *Πανσπουδαστική*, ό.π., σ.15.

³⁷² εφημ. *Η Αυγή*, ό.π.· εφημ. *Η Καθημερινή*, 22 Δεκεμβρίου 1960, «Το Πανσπουδαστικόν Συνέδριον της Θεσσαλονίκης απεδέχθη ψήφισμα υπέρ της ενώσεως της Κύπρου», σ.10· εφημ. *Πανσπουδαστική*, ό.π.

³⁷³ εφημ. *Η Αυγή*, ό.π.

³⁷⁴ εφημ. *Η Αυγή*, ό.π.· εφημ. *Η Καθημερινή*, ό.π.

³⁷⁵ εφημ. *Πανσπουδαστική*, ό.π.

³⁷⁶ εφημ. *Η Καθημερινή*, 23 Δεκεμβρίου 1960, «Το Πανσπουδαστικόν ουσιαστικώς διελύθη», σ.10.

³⁷⁷ Όπως της Νεολαίας ΕΔΑ (βλ. εφημ. *Η Αυγή*, ό.π., σ.5· εφημ. *Η Αυγή*, 23 Δεκεμβρίου 1960, «Οι φοιτητές και οι νεολαίες των κομμάτων καταγγέλλουν το Πανσπουδαστικό Συνέδριο ως νεοφασιστική παρασυμναγωγή», σ.5), της Προοδευτικής και Δημοκρατικής Νεολαίας (βλ. εφημ. *Η Αυγή*, ό.π.· εφημ. *Η Ελευθερία*, 23 Δεκεμβρίου 1960, «Υπό την γενικήν κατακραυγήν διελύθη χθες το Πανσπουδαστικόν Συνέδριον Θεσσαλονίκης», σ.8) και της Νεολαίας της Ν.Α.Κ. (βλ. εφημ. *Η Αυγή*, 23 Δεκεμβρίου 1960, ό.π., σ.5).

³⁷⁸ Βλ. χαρακτηριστικά την καταγγελία της Ο.Τ.Σ.Σ.Ε «διά τα πρωτοφανή έκτροπα, τον κομματικόν φατριασμόν και την εξοργιστικήν εκτροπήν [...] του Γ' Πανσπουδαστικού Συνεδρίου», (ΕΜΙΑΝ/Αρχείο Γιώργου Χατζόπουλου, i. Προδικτατορικά, φ.1, ό.π., υποφ. 2, Σπουδαστικοί Σύλλογοι Πανεπιστήμιο Αθηνών, Ο.Τ.Σ.Σ.Ε και τοπικοί σύνδεσμοι 1960-61, 26, Καταγγελία Ο.Τ.Σ.Σ.Ε., Εν Αθήναις τη 23^η Δεκεμβρίου 1960).

αντεθνικής προπαγάνδας»,³⁷⁹ ενώ το βράδυ της 23^{ης} Δεκεμβρίου οι σύνεδροι εκοφίτικης επιρροής δεξιώθηκαν στο «Κυβερνείο» από τον υπουργό Βορείου Ελλάδος Αύγουστο Θεολογίτη, παρουσία σύσσωμης της πολιτικής και πνευματικής ελίτ της Θεσσαλονίκης.³⁸⁰

Προτού ολοκληρώσουμε τη δράση της ΕΚΟΦ κατά τη διάρκεια του Γ΄ Πανσπουδαστικού Συνεδρίου, θα ήταν χρήσιμο να γίνει μια πρώτη καταγραφή της στάσης του Τύπου έναντι των εργασιών του. Οι φιλοκυβερνητικές εφημερίδες *Καθημερινή* και *Ελληνικός Βορράς* από τη μία, αναμφισβήτητα αποτιμούσαν θετικά τις εργασίες του, με την *Καθημερινή* να τονίζει πως «εστέφθησαν υπό επιτυχίας, παρά τας προσπαθείας της ΕΔΑ»³⁸¹ και τον *Ελληνικό Βορρά* να υποστηρίζει πως παρά τις «μικροαδεξιότητες», «το συνέδριον [...] εμφανίζει τα νιάτα της Ελλάδος μέσα εις μίαν αποθέωσιν εθνικής ανατάσεως και εξάρσεως».³⁸² Στο ίδιο μήκος κύματος κινούνταν και τα φίλα προσκείμενα στην ΕΚΟΦ έντυπα, με τον *21^ο Αιώνα* να θεωρεί το Συνέδριο ως το πρώτο «πραγματικά Πανσπουδαστικό»,³⁸³ την *Ηχώ* να αναδεικνύει ιδιαίτερα τα «μέγιστης σπουδαιότητος» ψηφίσματα του³⁸⁴ και τέλος τον *Δημοκράτη Φοιτητή* να προβάλλει την οργανωτική του επιτυχία.³⁸⁵

Από την άλλη η *Αυγή* επιτιθέμενη στην ΕΚΟΦ και στην ΕΡΕ αποτιμούσε το Γ΄ Πανσπουδαστικό ως ολοκληρωτικά αποτυχημένο, χαρακτηρίζοντας το «νεοφασιστική παρασυναγωγή»³⁸⁶ και «παρασυναγωγή της ΕΡΕ».³⁸⁷ Στο ίδιο μήκος κύματος κινήθηκε η *Πανσπουδαστική*, καταγράφοντας αναλυτικά το σύνολο των εξτρεμιστικών ενεργειών της ΕΚΟΦ μέσω ενός αναλυτικού αφιερώματος που έκανε στα πεπραγμένα της κάθε ημέρας του Γ΄ Πανσπουδαστικού,³⁸⁸ ενώ τέλος οι κεντρώες *Ελευθερία* και *Μακεδονία* με πιο ήπιους τόνους έψεγαν τους διοργανωτές για τον εξτρεμιστικό και

³⁷⁹ εφημ. *Ελληνικός Βορράς*, 24 Δεκεμβρίου 1960, «Εληξαν χθες επιτυχώς αι εργασίαι του Γ΄ Πανσπουδαστικού», σ.1· εφημ. *Η Καθημερινή*, 24 Δεκεμβρίου 1960, «Εληξαν αι εργασίαι του Πανσπουδαστικού Συνεδρίου», σ.10.

³⁸⁰ εφημ. *Ελληνικός Βορράς*, ό.π.· εφημ. *Η Καθημερινή*, ό.π. Για τις παρατηρήσεις της Νεολαίας ΕΔΑ, σχετικά με τη δράση βασικών στελεχών της ΕΚΟΦ στο Γ΄ Πανσπουδαστικό βλ., ΑΣΚΙ/Αρχείο Νεολαίας ΕΔΑ, κ.290, ό.π. υποφ.290.00021, ό.π., σ.2.

³⁸¹ εφημ. *Η Καθημερινή*, ό.π.

³⁸² εφημ. *Ελληνικός Βορράς*, 21 Δεκεμβρίου 1960, «Διαπληκτισμοί και κωλυσιεργίαι εις το Πανσπουδαστικόν Συνέδριον», σ.1.

³⁸³ *21^{ος} Αιών*, Μηνιαία Φοιτητική Επιστημονική Επιθεώρησης, τχ.1, Φεβρουάριος 1961, «Από την σκοπιά μας», σ.2.

³⁸⁴ εφημ. *Ηχώ των Σπουδαστών*, Ιανουάριος 1961, «Μεγάλης Σπουδαιότητος ψηφίσματα ενέκρινε το Γ΄ Πανσπουδαστικόν Συνέδριον», σ.3.

³⁸⁵ εφημ. *Ο Δημοκράτης Φοιτητής*, *Μαχητικό Δημοσιογραφικό Όργανο των Ελλήνων Φοιτητών*, αρ. Φύλλου 1, Ιανουάριος 1961, «Το Τρίτον Πανελλήνιον Πανσπουδαστικόν», σ.4.

³⁸⁶ Βλ. εφημ. *Η Αυγή*, 23 Δεκεμβρίου 1960, ό.π.

³⁸⁷ Βλ. *Στην ίδια*, 22 Δεκεμβρίου 1960, ό.π.

³⁸⁸ Βλ. εφημ. *Πανσπουδαστική*, ό.π., «Αυτό ήταν το Γ΄ Πανσπουδαστικό Συνέδριο», σ.8-9, 15.

φιλοκυβερνητικό χαρακτήρα που έλαβε τελικά το Συνέδριο, αναδεικνύοντας την καταδίκη της βίας και τον περιθωριακό χαρακτήρα των αποφάσεων του, λόγω της δράσης και της αποχώρησης των κεντρώων φοιτητών.³⁸⁹

Η επίθεση στα γραφεία της εφημερίδας Μακεδονία

Την κορωνίδα της βίαιας ακτιβιστικής δράσης της ΕΚΟΦ κατά τη διάρκεια και μετά την ολοκλήρωση του Γ΄ Πανσπουδαστικού αποτέλεσε η εισβολή και η μερική καταστροφή των γραφείων της εφημερίδας *Μακεδονία*, το βράδυ της 23^{ης} Δεκεμβρίου 1960, από μια μάζα «οργισμένων» εκοφίτων. Η κεντρώα εφημερίδα, όπως φάνηκε και στα φύλλα της 21^{ης} και 22ας Δεκεμβρίου, είχε λάβει αρνητική και έντονα επικριτική θέση έναντι των εργασιών του Συνεδρίου, καυτηριάζοντας τις μεθοδεύσεις και τις πρακτικές της ΕΚΟΦ. Έτσι, μετά την ολοκλήρωση του, εκοφίτες με επικεφαλής τους Παύλο Μανωλόπουλο, Άγγελο Μπρατάκο, Φώτη Παπαγεωργίου, Δημήτρη Κορέλλα, Χάρη Καρατζά, Ιωάννη Χριστάκη, Κωνσταντίνο Βαλαβάνη και Γεώργιο Κράγκαρη, μετέβησαν στα γραφεία της εφημερίδας, με σκοπό να «διαμαρτυρηθούν» για τη στάση της και τις καταγγελίες της.³⁹⁰ Η εξέλιξη των διαμαρτυριών δεν ήταν ομαλή και στο σημείο αυτό διαφωτιστική είναι η περιγραφή των συμβάντων από την ίδια τη *Μακεδονία*:

Την 9.30 νυκτερινήν εκατόν περίπου σύνεδροι του Πανσπουδαστικού συνεδρίου [...] εν διαδηλώσει εισώρμησαν εις τα γραφεία της «Μακεδονίας» και ήρχισαν να υβρίζουν και να απειλούν τον αρχισυντάκτη της κ. Ι. Ιωαννίδην και τους ευρισκομένους κατ' εκείνην την ώραν εις αυτά συντάκτας. Οι επιδρομείς έξαλλοι ύβριζον και χειρονόμουν εν χορώ, ώθησαν συντάκτας, ββαιοπράγησαν κατ' αυτών και γενικώς ετήρησαν τοιαύτην πρωτοφανή στάσιν, ώστε να δεικνύουν ότι είναι έτοιμοι να καταστρέψουν τα γραφεία της εφημερίδος. Συνέλαβον έναν εκ των συντακτών εκ του λαιμού, υβρίζοντες συγχρόνως αυτόν. [...] η μανία όμως των επιτιθέντων ήτο τόση, ώστε εις την επιθετικήν των ενέργειαν, έθραυσαν κρύσταλλα των γραφείων της «Μακεδονίας» και ένα υαλοπίνακα μεγάλου παραθύρου. Μετά των ύβρεων και απειλών των οι εισβολείς εκραύγαζον ότι προβαίνουν εις την επίθεσιν, διότι η «Μακεδονία» ανέγραφεν ότι το Πανσπουδαστικόν

³⁸⁹ Βλ. εφημ *Μακεδονία*, 20-21 Δεκεμβρίου 1960· εφημ. *Ελευθερία*, 20, 23 Δεκεμβρίου 1960.

³⁹⁰ Μιχάλης Μωραϊτίδης, *ό.π.*, σ.95· Βλ. επίσης και την υποσημείωση 150 της ίδιας σελίδας.

συνέδριον είχε μεταβληθή εις κομματικήν παρασυναγωγήν της ΕΡΕ. Συγχρόνως εκραύγαζον: «Προδότες θα σας καθαρίσουμε».³⁹¹

Κατά την επίθεση οι εκοφίτες δεν πτοήθηκαν ούτε από την παρουσία του κεντρικού βουλευτή Γ. Μπακατσέλου, καταστρέφοντας «τον υαλοπίνακα του γραφείου επί του οποίου εκάθησεν εν τη προσπάθειά του να τηλεφωνήσῃ εις την αστυνομικήν διεύθυνσιν, διά την επιδρομήν».³⁹² Την εκδοχή της *Μακεδονίας* επιβεβαιώνει το σύνολο του αντιπολιτευόμενου Τύπου με την *Αυγή* να προσθέτει ότι οι συγκεντρωμένοι αριθμούσαν περίπου 100 άτομα και ότι μεταξύ άλλων απείλησαν ότι θα εισβάλλουν στα γραφεία της *Μακεδονίας* και στην Αθήνα³⁹³ και την *Ελευθερία* να επιβεβαιώνει τα παραπάνω γεγονότα.³⁹⁴ Από την άλλη, ο φιλοκυβερνητικός *Ελληνικός Βορράς* θεωρούσε ως υπεύθυνους των καταστροφών τους δημοσιογράφους της *Μακεδονίας*, υποστηρίζοντας ότι τα επεισόδια ήταν αποτέλεσμα της προσπάθειας βίαιης απομάκρυνσης των φοιτητών από τους παρόντες συντάκτες,³⁹⁵ ενώ η κάλυψη του συμβάντος από την *Καθημερινή* είναι επιγραμματική, αναφέροντας απλώς ότι μετά τη δεξίωση στο Κυβερνείο οργισμένοι φοιτητές «μετέβησαν εν διαδηλώσει εις τας εφημερίδας» όπου «εδημιουργήθησαν επεισόδια κατά την διάρκειαν των οποίων εθραύθησαν υαλοπίνακες, και γραφεία».³⁹⁶ Στο ίδιο μήκος κύματος με τα συντηρητικά έντυπα, κινείται και η αφήγηση του Π. Μανωλόπουλου, σύμφωνα με τα λεγόμενα του οποίου, οι σύνεδροι «είχαν μεγάλο παράπονο» λόγω των καθημερινών επιθέσεων της *Μακεδονίας*, με αποτέλεσμα να εισβάλουν στα γραφεία της και να δημιουργηθούν ορισμένες «παρεκτροπές» και «οχλοκρατικές βιαιότητες».³⁹⁷

Έπειτα από ενέργειες του Γ. Μπακατσέλου στην περιοχή κατέφτασαν ο διευθυντής της αστυνομικής διεύθυνσης Θεσσαλονίκης Κωνσταντίνος Μήτσου,³⁹⁸ ο

³⁹¹ εφημ. *Η Μακεδονία*, 24 Δεκεμβρίου 1960, «Ανέζησεν η εποχή της αχαλινώτου φαυλοκρατίας», σ.1.

³⁹² *Στην ίδια*, σ.1.

³⁹³ εφημ. *Η Αυγή*, 24 Δεκεμβρίου 1960, «Νεοφασίσται μπράβοι της Ε.Ρ.Ε. έσπασαν τα γραφεία της “Μακεδονίας” και επετέθησαν κατά των συντακτών της», σ.1.

³⁹⁴ εφημ. *Η Ελευθερία*, 24 Δεκεμβρίου 1960, «Επίθεσιν κατά των γραφείων της Μακεδονίας ενήργησαν χθες σπουδασταί της Ε.Ρ.Ε.», σ.2,

³⁹⁵ εφημ. *Ελληνικός Βορράς*, 24 Δεκεμβρίου 1960, «Έληξαν χθες επιτυχώς αι εργασίαι του Γ’ Παμφοιτητικού Συνεδρίου», σ.5.

³⁹⁶ εφημ. *Η Καθημερινή*, 24 Δεκεμβρίου 1960, «Έληξαν αι εργασίαι του Πανσπουδαστικού Συνεδρίου, τα ψηφίσματα-επεισόδια εις γραφεία εφημερίδος», σ.10.

³⁹⁷ Απομαγνητοφωνημένη συνέντευξη Π. Μανωλόπουλου, ό.π., 08 Οκτωβρίου 2015. Στην ίδια συνέντευξη ο Π. Μανωλόπουλος περιγράφει τη συμμετοχή του στα επεισόδια ως εξής: «Προσπαθούσα να παρεμποδίσω. [...] Ανέβηκα και σ’ ένα περβάζι ενός πεζοδρομίου επάνω και τους είπα να μην πάμε να γυρίσουμε πίσω, τελείωσε το Συνέδριο, δεν υπάρχει κανένας λόγος».

³⁹⁸ Ο οποίος κατά τη διάρκεια της Κατοχής ήταν αξιωματικός της αντικομμουνιστικής μακεδονικής οργάνωσης ΠΑΟ, ενώ είχε άμεση εμπλοκή στην υπόθεση Λαμπράκη (βλ. Γιάνης Γιανουλόπουλος, ό.π.,

διοικητής της Γενικής Ασφάλειας Θεσσαλονίκης Ευθύμιος Καμούτσης και ο αντεισαγγελέας της πόλης, συνοδεία αστυνομικών δυνάμεων.³⁹⁹ Αξιοσημείωτο είναι ότι σύμφωνα με το καταγγελτικό, αναφορικά με τα γεγονότα της *Μακεδονίας*, τηλεγράφημα που εξέδωσε ο Γ. Μπακατσέλος, στη συγκέντρωση των εκοφιστών έξω από τα γραφεία της *Μακεδονίας*, που οδήγησε τελικά στην εισβολή, συμμετείχε και ο Βασίλειος Μήτσου, γιός του αστυνομικού διευθυντή της πόλης Κ. Μήτσου, φοιτητής και παρατηρητής του Γ' Πανσπουδαστικού.⁴⁰⁰

Τελικά ως υπεύθυνα για τα έκτροπα συνελήφθησαν οκτώ άτομα· οι Αθηναίοι Π. Μανωλόπουλος, Α. Μπρατάκος, Χ. Καρατζάς, Φ. Παπαγεωργίου, Δ. Κορέλλας, Γ. Κράγκαρης και οι Θεσσαλονικείς, Κ. Βαλαβάνης και Ι. Χριστάκης. Αλγεινή πάντως εντύπωση προκάλεσε η αποφυλάκιση του προέδρου της ΕΚΟΦ Π. Μανωλόπουλου, λίγες ώρες μετά τη σύλληψη του.⁴⁰¹ Όπως χαρακτηριστικά αποκαλύπτει και ο ίδιος, αναδεικνύοντας γι' ακόμη μια φορά τις δικτυώσεις της ΕΚΟΦ εντός του κρατικού μηχανισμού: «συνέλαβαν κάποιους από εμάς, έπιασαν κι εμένα, αλλά επειδή εγώ ήμουν πρόεδρος και ήμουν γνωστός σε όλο αυτόν τον χώρο τον αστυνομικό, ο τότε αρχηγός της Ασφάλειας Θεσσαλονίκης [...] με πήρε από τα δωμάτια που με κρατούσαν για να με πάνε στο κρατητήριο και με έδιωξε. Και έτσι δεν μπήκα στη φυλακή (ενν. στα κρατητήρια)».⁴⁰²

Με την εξαίρεση της ΕΡΕΝ οι υπόλοιπες πολιτικές νεολαίες καταδίκασαν την επίθεση στα γραφεία της *Μακεδονίας*,⁴⁰³ όπως και ο αντιπολιτευόμενος πολιτικός, και δημοσιογραφικός κόσμος με χαρακτηριστικότερα παραδείγματα τους ηγέτες του Φιλελεύθερου Δημοκρατικού Κόμματος, της Νέας Πολιτικής Κίνησης, τις ενώσεις

στο Παύλος Σούρλας (επιμ.), *ό.π.*, σ.178, υποσημείωση 90· Στράτος Ν. Δορδανάς, *Η γερμανική στολή...*, *ό.π.*, σ.254).

³⁹⁹ εφημ. *Ελευθερία*, *ό.π.*, σ.1,6· εφημ. *Μακεδονία*, *ό.π.*, σ.1

⁴⁰⁰ εφημ. *Ελευθερία*, *ό.π.*· εφημ. *Μακεδονία*, *ό.π.*· Απομαγνητοφωνημένη συνέντευξη Π. Μανωλόπουλου, *ό.π.*, 08 Οκτωβρίου 2015.

⁴⁰¹ εφημ. *Η Αυγή*, 27 Δεκεμβρίου 1960, «Νέες έντονες διαμαρτυρίες για την επίθεσι νεοφασιστών της ΕΡΕ κατά της Μακεδονίας», σ.1· εφημ. *Ελληνικός Βορράς*, 25 Δεκεμβρίου 1960, «Συνελήφθησαν και παρεπέμφθησαν επτά φοιτηταί ως πρωταίτιοι των προχθεσινών θλιβερών επεισοδίων», σ.12· εφημ. *Η Καθημερινή*, 25 Δεκεμβρίου 1960, «Συνελήφθησαν εις την Θεσσαλονίκη 7 ως πρωταίτιοι διά την επίθεσιν κατά της εφημερίδος Μακεδονία», σ.10.

⁴⁰² Απομαγνητοφωνημένη συνέντευξη Π. Μανωλόπουλου, *ό.π.*, 08 Οκτωβρίου 2015.

⁴⁰³ Ανδρέας Λεντάκης *ό.π.*, σ.166· Μιχάλης Μωραϊτίδης, *ό.π.*, σ.95. Βλ. τις ανακοινώσεις του Συλλόγου Φοιτητών Οδοντιατρικής Σχολής Αθηνών (εφημ. *Η Αυγή*, 28 Δεκεμβρίου 1960, «Οι νεοφασίστες ετοιμάζουν επίθεσι και κατά της Αυγής», σ.5), του Συλλόγου Επτανησίων Φοιτητών (εφημ. *Η Αυγή*, 30 Δεκεμβρίου 1960, «Οι φοιτητικοί σύλλογοι και ο σπουδαστικός Τύπος στιγματίζουν τις βαρβαρότητες της Θεσσαλονίκης») και της ΔΕΣΠΑ (ΕΜΙΑΝ/Αρχείο Ξενοφώντα Γιαταγάνα, i. Σπουδαστικά, φ.2, Γ' Πανσπουδαστικό Συνέδριο, 1960, 3., Συμπεράσματα ΔΕΣΠΑ, Αρχές 1961).

Συντακτών Αθήνας, Θεσσαλονίκης, Θεσσαλίας⁴⁰⁴ και τους Ηλία Τσιριμώκο, Ιωάννη Πασαλίδη και Γεώργιο Γρίβα.⁴⁰⁵

Ως απάντηση στον εκοφίτικο εξτρεμισμό, η *Μακεδονία* επιχείρησε να αναδείξει τις προνομιακές σχέσεις των εκοφίτων με το πρωθυπουργικό περιβάλλον, δημοσιεύοντας δύο φωτογραφίες του Κ. Καραμανλή από συνάντησή του με φοιτητές-μέλη της ΕΚΟΦ,⁴⁰⁶ χαρακτηρίζοντας τον «ηθικό αυτουργό» για τα «έκτροπα» του Γ΄ Πανσπουδαστικού και για την καταστροφή των γραφείων της.⁴⁰⁷ Τοποθετούμενος σχετικά με τις καταστροφές ο Π. Μανωλόπουλος αποδέχεται τη γνησιότητα των συγκεκριμένων φωτογραφιών, αλλά να αρνείται ότι κατά τη διάρκεια αυτής της συνάντησης ειπώθηκε οποιαδήποτε πολιτικολογία και ότι δόθηκαν οποιουδήποτε είδους συμβουλές στους εκοφίτες από τον πρωθυπουργό, λέγοντας πως η επίσκεψη είχε καθαρά συνδικαλιστικό χαρακτήρα.⁴⁰⁸

Όντας υπόλογη και πολιτικά απομονωμένη, η ΕΚΟΦ προσπάθησε να περάσει στην αντεπίθεση, πλαστογραφώντας την υπογραφή μιας σειράς φοιτητικών συλλόγων της Αθήνας⁴⁰⁹ και εκδίδοντας ανακοίνωση με την οποία εξέφραζε «την αμέριστον συμπαράστασιν προς τους συλληφθέντας ως πρωταιτίους των επεισοδίων συναδέλφους», ψέγοντας όσα έντυπα επιτίθονταν εναντίον του Γ΄ Πανσπουδαστικού Συνεδρίου.⁴¹⁰ Η παραπάνω πλαστογραφία γρήγορα αποκαλύφθηκε, καθώς τα προεδρεία των συλλόγων της Παντείου, της Φιλοσοφικής, της Φυσικομαθηματικής και του Πολυτεχνείου διέψευσαν τη γνησιότητα της υπογραφής τους, εκθέτοντας ενώπιον της κοινής γνώμης την οργάνωση.⁴¹¹

⁴⁰⁴ Βλ. εφημ. *Η Αυγή*, 27 Δεκεμβρίου 1960, ό.π.: εφημ. *Η Αυγή*, 28 Δεκεμβρίου 1960, ό.π.: εφημ. *Ελευθερία*, 25 Δεκεμβρίου 1960, «Αποδοκιμάζεται εντόνως η επίθεσις φίλων της Ε.Ρ.Ε. κατά της Μακεδονίας»: εφημ. *Μακεδονία*, 27 Δεκεμβρίου 1960, «Πανελλήνιος αγανάκτησις διά την βάρβαρον επίθεσιν φοιτητών της ΕΡΕ κατά των γραφείων της Μακεδονίας», σ.1,15.

⁴⁰⁵ εφημ. *Ελευθερία*, ό.π., σ.15.

⁴⁰⁶ Και πιο συγκεκριμένα με τους φοιτητές, Δ. Κορέλλα, Α. Μπρατάκο, Φ. Παπαγεωργίου, Χ. Καρατζά, Π. Μανωλόπουλο, Χ. Φύσσα, Σ. Πανουσάκη, Γ. Αλφαντάκη και Γ. Βλάχο (στέλεχος της ΕΡΕΝ), με τη συνοδεία του αδερφού του Α. Καραμανλή. Βλ. Φωτογραφικό Παράρτημα.

⁴⁰⁷ εφημ. *Μακεδονία*, 29 Δεκεμβρίου 1960, «Πριν εκστρατεύσουν εις την Θεσσαλονίκην οι οργανώσαντες την παρασυναγωγήν της Ε.Ρ.Ε. έλαβον τας ευλογίας και τας οδηγίας του πρωθυπουργού κ. Κ. Καραμανλή», σ.1.

⁴⁰⁸ Απομαγνητοφωνημένη συνέντευξη Π. Μανωλόπουλου, ό.π., 08 Οκτωβρίου 2015.

⁴⁰⁹ Και πιο συγκεκριμένα των φοιτητικών συλλόγων της Θεολογικής, της Φυσικομαθηματικής, της Ανωτάτης Βιομηχανικής, του Πολυτεχνείου, της Παντείου, της Γεωπονικής και της Φιλοσοφικής Αθήνας.

⁴¹⁰ Κοινή ανακοίνωση των Δ.Σ. των παραπάνω συλλόγων, όπως παρατίθεται στο Ανδρέας Λεντάκης, ό.π., σ.166.

⁴¹¹ Στο ίδιο. Για τη διάψευση του φοιτητικού συλλόγου της Φιλοσοφικής Σχολής Αθηνών «ο Πλάτων», βλ. εφημ. *Μακεδονία*, 29 Δεκεμβρίου 1960, «Το δημοτικόν συμβούλιον καταδικάζει την βάρβαρον επίθεσιν φοιτητών κατά των γραφείων της Μακεδονίας».

Τελικά, στις 27 Δεκεμβρίου 1960 απαγγέθηκαν κατηγορίες περί «τεντυμπούσμου, παρανόμου βίας, απειλής» και «διαταράξεως της κοινής ησυχίας», στους συλληφθέντες για τα επεισόδια στη *Μακεδονία* εκοφίτες,⁴¹² για να αθωωθούν όμως στη δίκη που έλαβε χώρα στις 31 Μαρτίου 1961, κατόπιν έγγραφης δήλωσης μεταμέλειας εκ μέρους τους. Η απαλλαγή των συλληφθέντων και από το αδίκημα του τεντυμπούσμου για το οποίο επίσης κατηγορούνταν,⁴¹³ έδωσε λαβή για θριαμβολογίες και αντικομμουνιστικές εξάρσεις στον φιλοεκοφίτικο Τύπο, ο οποίος διατεινόταν ότι «η πανηγυρική αθώωσις των φοιτητών [...] ήλθε να επιβεβαιώση [...] ότι τα γεγονότα εκείνα υπήρξαν έργο της μαχητικής πτέρυγος των κομμουνιστών, οι οποίοι κατά το εφαρμοζόμενον και γνωστόν πλέον σύστημα των, φρόντιζουν να μετατοπίζουν τις ευθύνες των, εις του άλλους, τους εθνικόφρονες».⁴¹⁴ Παρόμοια τέλος, ήταν και η έκβαση της δίκης των εκοφιτών Α. Δεσλή και Κ. Βαλαβάνη λίγους μήνες αργότερα, «διά σωματικής κακώσεως, όλως ελαφράς και εξύβρισιν», κατά τη διάρκεια του Γ' Πανσπουδαστικού, με τους κατηγορούμενους να αθωώνονται.⁴¹⁵ Το σκεπτικό των παραπάνω αθωωτικών αποφάσεων δυστυχώς δεν κατέστη δυνατό να εντοπιστεί.

⁴¹² εφημ. *Η Καθημερινή*, 28 Δεκεμβρίου 1960, «Προσωρινώς ελεύθεροι οι 7 φοιτηταί-Η κατηγορία», σ.8· εφημ. *Μακεδονία*, 28 Δεκεμβρίου 1960, «Απελογήθησαν επτά των πρωταιτίων της επιθέσεως κατά της Μακεδονίας και αφέθησαν προσωρινώς ελεύθεροι», σ.1.

⁴¹³ 21^{ος} *Αιών*, ό.π., Απρίλιος 1961, «Φοιτητικά νέα», σ.26-27· εφημ. *Ηχώ των Σπουδαστών*, φ.18-19, Μάρτιος-Απρίλιος 1961, «Αθώοι οι κατηγορούμενοι», σ.11.

⁴¹⁴ Στο ίδιο, «Από την σκοπιά μας», σ.2.

⁴¹⁵ εφημ. *Ελληνικός Βορράς*, 12 Ιουνίου 1961, «Απηλλάγησαν οι κατηγορηθέντες διά τα επεισόδια του Συνεδρίου φοιτηταί», σ.5.

β. Η δραστηριοποίηση της ΕΚΟΦ το 1961

Τα έκτροπα του Γ΄ Πανσπουδαστικού, η εισβολή και οι βανδαλισμοί των εκοφιτών στα γραφεία της *Μακεδονίας* και ο ολοένα αυξανόμενος αυταρχισμός που διαχεόταν στο φοιτητικό σώμα μέσα από τη δράση της εθνικοκοινωνικής οργάνωσης, οδήγησαν στην ενεργοποίηση των αντιεκοφίτικων αντανakλαστικών ενός μεγάλου μέρους του φοιτητικού κόσμου και στην εκκίνηση του αντιεκοφίτικου-αντικυβερνητικού αγώνα το 1961. Τους πρωτοπόρους του αγώνα αυτού αποτέλεσαν οι αριστεροί φοιτητές και ιδιαίτερα η ΟΤΣΣΕ και ο ΣΕΦΣ, σημαντική ωστόσο ήταν η συμβολή της κεντρώας νεολαίας, καθώς η αριθμητική επιρροή και γενικότερα η εμβέλεια της στον φοιτητικό χώρο ήταν μεγαλύτερη από την αντίστοιχη της Αριστεράς.⁴¹⁶

Εντός του παραπάνω πλαισίου η ΕΚΟΦ επιχείρησε να διατηρήσει τον έλεγχο των φοιτητικών συλλόγων επικαλούμενη τον «κομμουνιστικό κίνδυνο» από τη μία και μετερχόμενη βίαιων ακτιβιστικών πρακτικών από την άλλη. Παρόλα αυτά, στις φοιτητικές εκλογές του Φεβρουαρίου-Μαρτίου 1961, το αντιεκοφίτικο φοιτητικό μέτωπο κατάφερε να κατακτήσει ένα σημαντικό αριθμό φοιτητικών συλλόγων της Αθήνας,⁴¹⁷ ωθώντας την εθνικοκοινωνική οργάνωση στην πύκνωση των επιθέσεων της και τελικά στη σταδιακή περιθωριοποίηση της από τους κόλπους του φοιτητικού σώματος.

Ιδιαίτερη μνεία αξίζει να γίνει στο επεισόδιο της Ανωτάτης Εμπορικής, καθώς δεν αφορά τις συνηθισμένες εκοφίτικες βιαιοπραγίες εναντίον φοιτητών, αλλά επίθεση εναντίον ενός μέλους του δημοσιογραφικού κόσμου και αποτελεί έναν ακόμα κρίκο στην αλυσίδα της εκοφίτικης βίας, έναντι της αντιπολιτευόμενης και επικριτικής, στην κυβερνώσα ΕΡΕ, δημοσιογραφίας. Πιο συγκεκριμένα, στις αρχές του Μαρτίου 1961,

⁴¹⁶ Δημήτρης Παπανικολόπουλος, *ό.π.*, σ.287.

⁴¹⁷ Στο *ίδιο*, σ.288. Για τις φοιτητικές εκλογές του 1961 και τα αποτελέσματα τους βλ. εφημ. *Πανσπουδαστική*, 7 Φεβρουαρίου 1961, *ό.π.*, «Εξω από τους συλλόγους μας οι τρομοκράτες της ΕΚΟΦ», σ.16, καθώς και την αναφορά της Υπηρεσίας Πληροφοριών σχετικά με την «απώλεια εδάφους» των εθνικοφρόνων φοιτητών κατά τις εκλογές αυτές, όπου μεταξύ άλλων σημειώνεται ότι «Αι αρχαιρεσίες αυτές απέτελεσαν μίαν νέαν αναμέτρηση των δύο παρατάξεων-δηλαδή των κομμουνιστών και των υγιώς σκεπτόμενων. Ουδέτεροι [...] ελάχιστοι είναι. [...] Σοβαράς μορφής υπήρξεν η ήττα των υγιώς σκεπτόμενων φοιτητών εις τας εκλογάς της Νομική Σχολής [...] Οι κομμουνισταί [...] ηδυνήθησαν δι' όλων των μέσων να δελεάσουν αριθμόν και τινάς χαλαράς συνειδήσεως μη κομμουνιστών φοιτητών, ενώ οι εθνικόφρονες-πέραν της ιδικής μας ηθικής συμπαραστάσεως διά της διοχετεύσεως δύο εντύπων: *Ηχώ των Σπουδαστών* και *21^{ος} Αιών*, ουδεμίαν σοβαράν ενίσχυσιν είχαν εξ' οιασδήποτε πλευράς» (ΕΛΙΑ/Αρχείο Τρύφωνα Τριανταφυλλάκου, Υπουργείο Προεδρίας της Κυβερνήσεως *ό.π.*, κλασέρ 2, φ.3, Φ.Υ. 0020102/61 Από Ειδικόν Σύμβουλον προς κύριον Υφυπουργόν, Αθήναι 16 Μαρτίου 1961, σ.1-2).

ο συντάκτης της *Αυγής*, Σ. Λιμπεράτος, ο οποίος βρισκόταν στον προαύλιο χώρο της Ανωτάτης Εμπορικής για «να παρακολουθήσει την συγκέντρωση των φοιτητών» και «να πληροφορηθεί την απόφασι της Συγκλήτου και της ολομέλειας των καθηγητών» σχετικά με τα προβλήματα της Σχολής, μόλις έγινε αντιληπτός από «ομάδα γνωστών νεοφασιστών της ΕΚΟΦ» περικυκλώθηκε και απωθήθηκε εκτός του πανεπιστημιακού κτιρίου, δεχόμενος απειλές πως αν η *Αυγή* συνεχίσει τις καταγγελίες εναντίον της ΕΚΟΦ θα επαναληφθούν τα έκτροπα της *Μακεδονίας*, αυτή τη φορά στα γραφεία της.⁴¹⁸ Τους λεκτικούς προπηλακισμούς ακολούθησε η έλευση αστυνομικών δυνάμεων, οι οποίες αφού ενημερώθηκαν σχετικά με το συμβάν δεν προέβησαν τελικά σε συλλήψεις και απλώς απομάκρυναν τον συντάκτη της *Αυγής* από την Ανωτάτη Εμπορική. Του παραπάνω επεισοδίου είχε προηγηθεί η επίθεση εκοφιστών εναντίον φωτογράφων που βρίσκονταν στην ευρύτερη περιοχή, τις φωτογραφικές μηχανές των οποίων κατέστρεψαν,⁴¹⁹ σκίζοντας παράλληλα «τα ενδύματα του ενός εκ των φωτορεπόρτερ»,⁴²⁰ σε μια προσπάθεια καταστροφής των πειστηρίων της βίαιης δράσης της οργάνωσης, φίμωσης της αντιπολιτευόμενης τέταρτης εξουσίας και τελικά επιβολής της εθνικόφρονος ορθότητας, μέσω του εξτρεμισμού, ακόμα και εκτός των ακαδημαϊκών χώρων.

Τα γεγονότα του Νέου Θεάτρου και ο εξτρεμισμός της ΕΚΟΦ στη Βουλή

Έπειτα από τα επιτυχή για το αντιεκοφίτικο φοιτητικό μέτωπο, αποτελέσματα των φοιτητικών εκλογών και την «αλλαγή φρουράς» που έλαβε χώρα την Άνοιξη του 1961, στην πλειοψηφία των διοικήσεων των φοιτητικών συλλόγων της Αθήνας και στη ΔΕΣΠΑ,⁴²¹ στις 29 Απριλίου 1961 ο ΣΕΦΣ και ο Σύλλογος Σπουδαστών Τεχνικών

⁴¹⁸ ΑΣΚΙ/Αρχεία Νεολαίας ΕΔΑ, κ.299.1, Φοιτητικές παρατάξεις και κινήσεις (1961-1967), φ.3, Διάφορες φοιτητικές παρατάξεις, στοιχεία για την ΕΚΟΦ, υποφ. 299.1.00036, Καταγγελίες για ΕΚΟΦ, 10-3-1961, σ.1-2.

⁴¹⁹ Στο ίδιο, σ.2-5. Η Ανωτάτη Εμπορική λόγω της ταξικής της γεωγραφίας, καθώς πολλοί σπουδαστές της ήταν γόννοι «χαρακτηρισμένων» αριστερών οικογενειών και πρώην εργαζόμενοι μαθητές νυχτερινών γυμνασίων (βλ. Συνέντευξη Θ. Καλαφάτη, ό.π., 12 Ιουλίου 2016), αποτέλεσε πεδίο σφοδρών συγκρούσεων μεταξύ αριστερών σπουδαστών και εκοφιστών. Όπως σημειώνει χαρακτηριστικά ο Μάκης Παπούλιας «τα οικονομικά αιτήματα μπόκανε λοιπόν μπροστά και συγκεντρώθηκε πολύς κόσμος και η ΕΚΟΦ δε γούσταρε να εκφράσει αυτά τα αιτήματα με τίποτα και εκεί έγινε η πολιτική σύγκρουση με την ΕΚΟΦ. [...] Και εμείς, ειδικά στην Ανωτάτη Εμπορική, των νυχτερινών γυμνασίων, είχαμε μεγάλο πατριωτισμό και υπερηφάνεια για να δεχθούμε αυτά τα τσογλάνια» (Συνέντευξη Μάκη Παπούλια όπως παρατίθεται στο Δημήτρης Παπανικολόπουλος, ό.π., σ.289).

⁴²⁰ 21^{ος} Αιών, Μάρτιος 1961, «Φοιτητικά νέα», σ.27.

⁴²¹ Γιάννης Γιαννιόπουλος, ό.π., σ.157-158.

Σχολών, δύο ιδιαίτερα μαχητικοί και απαρτισμένοι στην πλειοψηφία τους από σπουδαστές που πρόσκεινταν στην Αριστερά, σύλλογοι, διοργάνωσαν συγκέντρωση στο Νέο Θέατρο Αθηνών, ώστε να τιμήσουν τον εορτασμό της Πρωτομαγιάς.⁴²²

Η συγκέντρωση προβλεπόταν δυναμική με συμπαγείς μάζες αριστερών σπουδαστών να έχουν συρρεύσει στον χώρο. Κύριοι ομιλητές ήταν ο πρώην πρόεδρος του Ε.Μ.Π. και βουλευτής Α΄ Αθηνών της ΕΔΑ, Νίκος Κιτσίκης και ο πρόεδρος των Εργαζομένων Φοιτητών Κ. Σοφούλης, με την πλειοψηφία των συμμετεχόντων να κάνει δεκτό το Ψήφισμα που πρότεινε η Οργανωτική Επιτροπή της συγκέντρωσης.⁴²³ Όμως όπως πληροφορούμαστε από την *Αυγή*, λίγο πριν την έναρξη της εκδήλωσης «παρατηρήθηκε αθρόα προσέλευσις εκοφιδών, οι οποίοι εκατελάμβαναν επίκαιρες θέσεις μέσα στην αίθουσα».⁴²⁴ Πράγματι, τις πληροφορίες της *Αυγής* επιβεβαιώνει ο Θ. Καλαφάτης, ο οποίος ήταν παρών, τονίζοντας ότι οι εκοφίτες είχαν τοποθετηθεί στο εσωτερικό του θεάτρου και έξω από αυτό βρίσκονταν «ασφαλίτες» και «ροπαλοφόροι»,⁴²⁵ ενώ και ο Π. Μανωλόπουλος αποδέχεται την παρουσία των εκοφιδών στο Νέο Θέατρο, οι οποίοι στόχευαν στην αντιπαράθεση με τους αριστερούς φοιτητές, σημειώνοντας ότι «πήγαμε (ενν. τα μέλη της ΕΚΟΦ) στη συγκέντρωση για να αντισταθούμε στα συνθήματα τα αριστερά. Ήμασταν περίπου 60-70 [...] ήμασταν συμπαγείς και αποφασισμένοι».⁴²⁶ Το συγκρουσιακό πνεύμα της ΕΚΟΦ και η πρόσληψη του εξτρεμισμού της οργάνωσης από τα ίδια τα στελέχη της ως «αντίσταση» και ως απάντηση στη δράση της Αριστεράς, αναδύεται από τα παραπάνω σχόλια του Π. Μανωλόπουλου.

Καθ' όλη τη διάρκεια της εκδήλωσης τα εκατέρωθεν συνθήματα δονούσαν την ατμόσφαιρα με τους εκοφίτες να αποδοκιμάζουν τον Ν. Κιτσίκη («έξω ο προδότης Κιτσίκης»),⁴²⁷ χρησιμοποιώντας συνθήματα εμφυλιακού περιεχομένου όπως, «Κάτω οι προδότες», «Κάτω οι φονιάδες»,⁴²⁸ «Κάτω οι σφαγείς του κινήματος και οι

⁴²² Ανδρέας Λεντάκης, *ό.π.*, σ.165· Δημήτρης Παπανικολόπουλος, *ό.π.*, σ.290.

⁴²³ εφημ. *Η Αυγή*, 2 Μαΐου 1961, «Η Συγκέντρωση στο Νέο Θέατρο», σ.4. Το συγκεκριμένο Ψήφισμα διεκδικούσε μεταξύ άλλων, καλύτερες συνθήκες εργασίας και εκπαίδευσης για τον σπουδαστικό κόσμο, εξάωρη εργασία για τους φοιτητές, πλήρη κοινωνική ασφάλιση, αύξηση του ημερομίσθιου των ανήλικων εργαζόμενων φοιτητών, μείωση των διδάκτρων αύξηση των κρατικών δαπανών για την Παιδεία και τέλος «καταπολέμησι και εκμηδενισμό του φασιστικού κινδύνου που απειλεί την ελληνική νεολαία».

⁴²⁴ *Στην ίδια*.

⁴²⁵ Απομαγνητοφωνημένη συνέντευξη Θ. Καλαφάτη, *ό.π.*, 12 Ιουλίου 2016.

⁴²⁶ Απομαγνητοφωνημένη συνέντευξη Π. Μανωλόπουλου, *ό.π.*, 25 Ιουνίου 2016.

⁴²⁷ Απομαγνητοφωνημένη συνέντευξη Θ. Καλαφάτη, *ό.π.*, 12 Ιουλίου 2016.

⁴²⁸ εφημ. *Το Βήμα*, 30 Απριλίου 1961, «Συγκρούσεις, τραυματισμοί και συλλήψεις φοιτητών εντός θεάτρου χθες εις Αθήνας»· *Στην ίδια*, 2 Μαΐου 1961, «Η υγιής εργατική μάζα δεν παρυσύρθη και απεδοκίμασε τους ταραξίους»· εφημ. *Εθνικός Κήρυξ*, 2 Μαΐου 1961, «Κομμουνιστάι ετραυμάτισαν

συμμορίται».⁴²⁹ Από την πλευρά τους οι αριστεροί σπουδαστές απαντούσαν με αντιφασιστικού χαρακτήρα συνθήματα όπως: «Ο φασισμός δεν θα περάσει»,⁴³⁰ ταυτίζοντας έτσι τους εκοφίτες με τον φασισμό. Όμως το έναυσμα των σφοδρών συγκρούσεων έδωσαν οι ιαχές, «Ζήτω ο Άιχμαν»,⁴³¹ «Θα σας κάνουμε σαπούνη» που ακούστηκαν από την πλευρά των εκοφίτων,⁴³² με αποτέλεσμα να επικρατήσει «πανδαιμόνιο» στην αίθουσα.⁴³³ Οι εκοφίτες επιχείρησαν να προκαλέσουν την επέμβαση της Αστυνομίας μετά την αποβολή τους από τον χώρο του θεάτρου,⁴³⁴ με τις αστυνομικές δυνάμεις να ανέχονται τελικά τα μέλη της ΕΚΟΦ να ξυλοκοποούν όσους αντιφρονούντες εξέρχονταν, διενεργώντας παράλληλα αιφνιδιαστικές επιθέσεις κατά τις οποίες «γρονθοκοπούσαν, ελάκτιζον αδιακρίτως νέους, νέες ακόμα και μικρούς μαθητές».⁴³⁵

Ο Δ. Παπανικολόπουλος υπολογίζει ότι συνολικά 5 φοιτητές τραυματίστηκαν στα επεισόδια,⁴³⁶ όπως όμως φαίνεται και από την κάλυψη των γεγονότων από τον Τύπο οι τραυματίες μάλλον ήταν περισσότεροι,⁴³⁷ με την κάθε πλευρά να αναδεικνύει το δικό της «μαρτυρολόγιο». Η *Αυγή* πρόβαλλε το πλήθος των «Εργαζόμενων» φοιτητών που τραυματίστηκαν, ενώ ο αστικός Τύπος αναδείκνυε τον τραυματισμό του εκδότη της εκοφίτικης *Ηχούς*, Κ. Παπαπαναγιώτου και του εκοφίτη Κ. Τζίβα.⁴³⁸ Τελικά η Αστυνομία συνέλαβε αυθημερόν τα μέλη του ΣΕΦΣ, Ν. Ελευθεριάδη και Π.

εθνικόφρονες φοιτητές εις το Νέον Θέατρον Αθηνών», σ.8· εφημ. *Η Καθημερινή*, 2 Μαΐου 1961, «Η νομιμόφρων στάσις των εργατών εματαίωσε τας προθέσεις των κομμουνιστών», σ.8· εφημ. *Μακεδονία*, 2 Μαΐου 1961, «επεισόδιαν εις την Θεσσαλονίκην και συμπλοκαί εις τας Αθήνας κατά την εργατικήν Πρωτομαγιάν».

⁴²⁹ εφημ. *Εθνικός Κήρυξ*, 2 Μαΐου 1961, ό.π.

⁴³⁰ εφημ. *Η Αυγή*, ό.π.

⁴³¹ Η φράση αυτή εκστομίστηκε από τον εκοφίτη της Ανωτάτης Εμπορικής Διονύση Κλάδη (βλ. Ανδρέας Λεντάκης, ό.π., σ.222· Απομαγνητοφωνημένη συνέντευξη Θ. Καλαφάτη, ό.π., 12 Ιουλίου 2016), απηχώντας προφανώς τις διαφορετικές προσλήψεις από το ελληνικό κοινό της πολύκροτης δίκης του συντονιστή της μεταφοράς των Εβραίων στα στρατόπεδα συγκέντρωσης, Άντολφ Άιχμαν, στην Ιερουσαλήμ. Για τη δίκη του Α. Άιχμαν βλ. Χάννα Άρεντ, *Ο Άιχμαν στην Ιερουσαλήμ, έκθεση για την κοινοτοπία του κακού*, μτφρ. Βασίλης Τομανάς, Νησίδες, Αθήνα 2009. Ο Π. Μανωλόπουλος προσπαθώντας να υποβαθμίσει τις πολιτικές προεκτάσεις της παραπάνω φράσης, υποστηρίζει ότι «η αντίθεση στον αγώνα εναντίον της Αριστεράς» ορισμένων εκοφίτων, ήταν τεράστια και η προσπάθεια τους «να ενοχλήσουν την Αριστερά αξιοποιώντας συνθήματα ακραία, όπως ήταν ο ναζισμός» ήταν τεράστια (Απομαγνητοφωνημένη συνέντευξη Π. Μανωλόπουλου, ό.π., 25 Ιουνίου 2016).

⁴³² εφημ. *Ελευθερία*, 2 Μαΐου 1961, «Η Εργατική Πρωτομαγιά κατέληξε χθες εις συγκρούσεις εργατών-Αστυνομίας», σ.7.

⁴³³ Απομαγνητοφωνημένη συνέντευξη Π. Μανωλόπουλου, ό.π., 25 Ιουνίου 2016.

⁴³⁴ Δημήτρης Παπανικολόπουλος, ό.π., σ.290.

⁴³⁵ εφημ. *Η Αυγή*, ό.π.

⁴³⁶ Δημήτρης Παπανικολόπουλος, ό.π.

⁴³⁷ εφημ. *Η Αυγή*, ό.π.

⁴³⁸ Βλ. την ανακοίνωση των αστυνομικών αρχών όπως παρατίθεται στην εφημερίδα *Ελευθερία*, ό.π., κι επίσης τις εφημερίδες, *Το Βήμα*, 30 Απριλίου, 2 Μαΐου 1961, ό.π.· *Εθνικός Κήρυξ*, 2 Μαΐου 1961, ό.π.· *Η Καθημερινή*, 2 Μαΐου 1961, ό.π.· *Μακεδονία*, 2 Μαΐου 1961, ό.π.

Γκιμίση,⁴³⁹ με τους εκοφίτες να συνεχίζουν μέχρι αργά τη νύχτα τις προκλήσεις και τις βιαιοπραγίες. Κλείνοντας, παρόμοιου περιεχομένου φιλοναζιστικά συνθήματα ακούστηκαν και λίγες μέρες αργότερα, στις 10 Μαΐου, στον χώρο της Ανωτάτης Βιομηχανικής από τον τριτοετή εκοφίτη φοιτητή Μάντζαλη, γεγονός που είχε ως αποτέλεσμα τη λεκτική αντιπαράθεση του με τον εβραϊκής καταγωγής φοιτητή Κ. Σούζη.⁴⁴⁰

Οι διαπληκτισμοί και οι ξυλοδαρμοί συνεχίστηκαν κατά τις επόμενες «έκρυθμες» μέρες, με τα μέλη της ΕΚΟΦ να επιτίθενται εναντίον 4 φοιτητών και 2 φοιτητριών έξω από τα γραφεία του ΣΕΦΣ στις 2 Μαΐου,⁴⁴¹ ενώ από σφοδρούς διαπληκτισμούς σηματοδεύτηκε και η δίκη των συλληφθέντων για τα γεγονότα του Νέου Θεάτρου, στις 4 Μαΐου.⁴⁴² Όπως μας πληροφορεί ο Τύπος, στον περίβολο του Πλημμελειοδικείου Αθηνών είχαν συγκεντρωθεί «δεκάδες φοιτητών»,⁴⁴³ με την εκοφίτικη μάζα να απειλεί από την πρώτη στιγμή τους παρευρισκόμενους.⁴⁴⁴ Η έναρξη της δίκης στις 7.30 μ.μ. αποτέλεσε το σημείο εκκίνησης των βιαιοπραγιών, με μια ομάδα εκοφιτών υπό τον Φειδία Παππά να κατέρχεται «στην οδό Πανεπιστημίου» καταδιώκοντας και ξυλοκοπώντας τους διερχόμενους φοιτητές. Κατά τη διάρκεια των προπηλακισμών «εγρονθοκοπήθη και ο συντάκτης του Ανεξάρτητου Τύπου» Δ. Παπαδομαρκάκης,⁴⁴⁵ ενώ αργά το βράδυ η ίδια ομάδα εκοφιτών «έφθασε μέχρι των γραφείων της εφημερίδας *Αυγή* οπότε οι φοιτηταί άρχισαν να αποδοκιμάζουν τους συντάκτες της εφημερίδας».⁴⁴⁶

Όπως ήταν αναμενόμενο τα επεισόδια στο Νέο Θέατρο και τα φιλοναζιστικά συνθήματα που εκστομίσθηκαν προκάλεσαν έντονες αντιδράσεις στον φοιτητικό και πολιτικό κόσμο. Όσον αφορά τον φοιτητικό κόσμο με τις ανακοινώσεις του από τη μία τοποθετήθηκε το στρατόπεδο των φίλα προσκείμενων ή ελεγχόμενων από την ΕΚΟΦ συλλόγων και δυνάμεων, όπως για παράδειγμα ο Εθνικός Σύλλογος Σπουδαστών

⁴³⁹ εφημ. *Η Αυγή*, ό.π. · εφημ. *Ελευθερία*, ό.π.

⁴⁴⁰ Εφημερίς των Συζητήσεων της Βουλής [στο εξής ΕΦΣΒ], Συνεδρίασις 108η της 12ης Μαΐου 1961, σ.706· Ανδρέας Λεντάκης, ό.π., σ.222.

⁴⁴¹ Ανδρέας Λεντάκης, ό.π., σ.222.

⁴⁴² Στη δίκη αυτή οι «εργαζόμενοι» φοιτητές, Νικόλαος Ελευθεριάδης και Παναγιώτης Γκιμίσης, κρίθηκαν ένοχοι για συμμετοχή στα επεισόδια και τους επιβλήθηκαν ποινές φυλάκισης 10 και 6 μηνών αντίστοιχα (βλ. εφημ. *Η Αυγή*, 5 Μαΐου 1961, «Οι νεοφασίστες κατέλυσαν χθες κάθε έννοια κράτους», σ.5).

⁴⁴³ εφημ. *Εθνικός Κήρυξ*, 5 Μαΐου 1961, «Κατεδικάσθησαν χθες οι φοιτηταί που ετραυμάτισαν εθνικόφρονες συναδέλφους των εις τον Ν. Θέατρον», σ.6.

⁴⁴⁴ εφημ. *Η Αυγή*, ό.π., σ.1.

⁴⁴⁵ Στην ίδια.

⁴⁴⁶ εφημ. *Εθνικός Κήρυξ*, ό.π.· εφημ. *Η Αυγή*, ό.π.· Για τα παραπάνω επεισόδια βλ. επίσης Ανδρέας Λεντάκης ό.π., σ.222.

Ανωτάτης Εμπορικής, ο Εθνικός Σύλλογος Σπουδαστών Π.Α.Σ.Π.Ε.,⁴⁴⁷ ο Σύλλογος Φοιτητών Φυσικομαθηματικής Αθηνών,⁴⁴⁸ η Πανελλαδική Ένωση Εθνικοφρόνων Σπουδαστών-Φοιτητών,⁴⁴⁹ ο φοιτητικός σύλλογος της Ανωτάτης Βιομηχανικής⁴⁵⁰ ο Σύλλογος Ηλείων Σπουδαστών,⁴⁵¹ ο Πανηπειρωτικός Σύλλογος Σπουδαστών,⁴⁵² ενώ θέση έλαβε τόσο η ΕΚΟΦ,⁴⁵³ όσο και η Ο.Ε.Φ.Ι., φιλοεκοφίτικη-αντικομμουνιστική οργάνωση της Ιατρικής.⁴⁵⁴ Στις ανακοινώσεις τους οι παραπάνω σύλλογοι επέρριπταν την ευθύνη για τις συμπλοκές και τους τραυματισμούς στην Αριστερά και καλούσαν τον φοιτητικό κόσμο να συνασπιστεί για να αντιμετωπίσει τις «αντεθνικές κομμουνιστικές εκδηλώσεις» και «τον κίνδυνον που διατρέχει το πολίτευμα».⁴⁵⁵ Παρόμοια τέλος ήταν και η ρητορική των προσκείμενων στην ΕΚΟΦ εντύπων, κάνοντας λόγο για προβοκάτσια των «πεινασμένων λύκων της ΕΔΑ που έβαψαν στο αίμα τον εορτασμό της προπαραμονής της Πρωτομαγιάς»⁴⁵⁶ και προβάλλοντας την άποψη ότι τα φιλοναζιστικά συνθήματα εκστομίστηκαν από τους «δολοφόνους του Κ.Κ.Ε.», με στόχο την ενοχοποίηση των εθνικοφρόνων.⁴⁵⁷

Από την άλλη παρατάχθηκε το στρατόπεδο των αντιεκοφίτικων φοιτητικών συλλόγων και παρατάξεων όπως για παράδειγμα της ΟΤΣΣΕ,⁴⁵⁸ του Συλλόγου Φοιτητών Νομικής Αθηνών «Η Θέμις»,⁴⁵⁹ του Παμφιλοσοφικού Συλλόγου

⁴⁴⁷ βλ. εφημ. *Ηχώ των Σπουδαστών*, φ.21-22, Μάιος 1961, «Οι σπουδασταί της Ελλάδος καταδικάζουν το κομμουνιστικό όργιο», σ.3.

⁴⁴⁸ Βλ. ΕΜΙΑΝ/Αρχείο Γιώργου Χατζόπουλου, ι. Προδικτατορικά, φ.1, ό.π., υποφ.2, ό.π., 10, Ανακοίνωση Σ.Φ.Φ.Α., Εν Αθήναις τη 12 Μαΐου 1961.

⁴⁴⁹ Για την ανακοίνωση της Πανελλαδικής Ένωσης Εθνικοφρόνων Φοιτητών-Σπουδαστών (πιθανότατα οργάνωση-φάντασμα εκοφίτικης επιρροής, το όνομα της οποίας δεν ξανασυναντάται), βλ. εφημ. *Ηχώ των Σπουδαστών*, ό.π.

⁴⁵⁰ Βλ. εφημ. *Ηχώ των Σπουδαστών*, ό.π.

⁴⁵¹ Βλ. εφημ. *Ηχώ των Σπουδαστών*, ό.π.· ΕΜΙΑΝ/Αρχείο Γιώργου Χατζόπουλου, ό.π., φ.1, ό.π., υποφ.2, ό.π., Ο.Τ.Σ.Σ.Ε+ τοπικοί σύνδεσμοι 1960-61, 29, Διαμαρτυρία Συνδέσμου Ηλείων Σπουδαστών, Εν Αθήναις τη 12 Μαΐου 1961.

⁴⁵² Βλ. εφημ. *Ηχώ των Σπουδαστών*, ό.π.

⁴⁵³ Βλ. εφημ. *Ηχώ των Σπουδαστών*, ό.π.· ΕΜΙΑΝ/Αρχείο Γιώργου Χατζόπουλου, ό.π., φ.1, ό.π., υποφ.3, ΕΚΟΦ-Διάφορες δεξιές οργανώσεις νεολαίας [1960-61:], 45, Διαμαρτυρία Εθνικής Κοινωνικής Οργανώσεως Φοιτητών, Αθήναι 1-5-61, στην οποία καταγγέλλονταν η «κυνική προκλητικότητα και η ανερυθρίαση θρασύτητα των κομμουνιστών» και η «πρωτοφανής θηριωδία των μπράβων της ΕΔΑ».

⁴⁵⁴ Επικεφαλής της οποίας ήταν ο Βασίλειος Αλεβιζάτος. Για την Ο.Ε.Φ.Ι. βλ. Ανδρέας Λεντάκης, ό.π., σ.346. Για την ανακοίνωση της βλ. εφημ. *Ηχώ των Σπουδαστών*, ό.π.

⁴⁵⁵ εφημ. *Ηχώ των Σπουδαστών*, ό.π.

⁴⁵⁶ Βλ. εφημ. *Ηχώ των Σπουδαστών*, ό.π.

⁴⁵⁷ Βλ. εφημ. *Ηχώ των Σπουδαστών*, φ.20, 4 Μαΐου 1961, Έκτακτη Έκδοση, σ.1.

⁴⁵⁸ Βλ. εφημ. *Πανσπουδαστική*, 15 Μαΐου 1961, «Από το Νέο Θέατρο στη Βουλή», σ.3· ΕΜΙΑΝ/Αρχείο Γιώργου Χατζόπουλου, ό.π., φ.1, ό.π., υποφ.2, ό.π., Εξωπανεπιστημιακές Σχολές, Καταγγελία Ο.Τ.Σ.Σ.Ε., Αθήνα 4 Μαΐου 1961.

⁴⁵⁹ εφημ. *Πανσπουδαστική*, Ιούλιος 1961, αρ. φύλλου 30, «Οι φοιτητικοί σύλλογοι καταδικάζουν την τρομοκρατία, την βία, τους τραμπουκισμούς και την προσπάθεια εξαγοράς συνειδήσεων από την γνωστή Ε.Κ.Ο.Φ.», σ.9· ΕΜΙΑΝ/Αρχείο Γιάννη Γιανουλόπουλου, ό.π., φ.37, Σύλλογος Φοιτητών Παν/μιου

«Πλάτων»⁴⁶⁰ και του φοιτητικού συλλόγου της Ιατρικής Σχολής,⁴⁶¹ στιγματίζοντας όσα μέλη τους συνεργάζονταν με την ΕΚΟΦ και επιρρίπτοντας την ευθύνη της ανάπτυξης και της υπόθαλψης του εκοφίτικου εξτρεμισμού στην ΕΡΕ. Σχετική ανακοίνωση τέλος, εξέδωσε και η μαρκεζινική ΠΕΝ, με την οποία κατακεραύνωνε την υποστήριξη «των οργάνων της τάξεως και της Κυβερνήσεως» στην ΕΚΟΦ.⁴⁶²

Ο αντίκτυπος των εκοφίτικων παρεκτροπών έφτασε μέχρι το Κοινοβούλιο. Πιο συγκεκριμένα, στη συνεδρίαση της 2^{ης} Μαΐου 1961 ο κοινοβουλευτικός εκπρόσωπος της ΕΔΑ Ηλίας Ηλιού κατήγγειλε ότι οι εκοφίτες είναι «ιδεολόγοι του Χιτλερισμού, είναι οι άνθρωποι οι οποίοι έχουν εμποτισθεί [...] από εκείνα τα ιδανικά τα οποία παρ' ολίγον να καταστρέψουν τον κόσμο».⁴⁶³ Απαντώντας στις καταγγελίες του Η. Ηλιού ο υφυπουργός Εσωτερικών Ε. Καλαντζής, κάλυψε πολιτικά την ΕΚΟΦ και κάλεσε τις πολιτικές παρατάξεις να χαιρετήσουν τους νέους «οι οποίοι θεωρούν χρέος και τιμήν των να αποκρούσουν ενεργώς την προσπάθειαν της άκρας αριστεράς να παραποιή και να αλλοιώνη πάσαν ενεστώσαν πραγματικότητα και πάσαν ιστορικήν αλήθειαν»,⁴⁶⁴ ενώ απευθυνόμενος στους κοινοβουλευτικούς εκπροσώπους της ΕΔΑ υποστήριξε πως «όταν αποπειράσθε να καλλιεργήσετε το πνεύμα της ανταρσίας θα δέχεσθε κατά των κεφαλών σας τον γρόνθον της λαϊκής οργής και τον πέλεκυν του νόμου».⁴⁶⁵

Όμως η λεκτική επίθεση που εξαπέλυσαν εντός του Κοινοβουλίου στελέχη της αθηναϊκής ΕΚΟΦ στον κεντρώο βουλευτή Νικόλαο Ζορμπά, στις 11 Μαΐου 1961, αναμφίβολα αποτέλεσε ένα ηχηρό «χαστούκι» για τον πολιτικό κόσμο γενικότερα, αλλά και για τον κεντρώο πολιτικό χώρο ειδικότερα. Η επίσκεψη και η αποθράσυνση των εκοφιτών στους διαδρόμους του Κοινοβουλίου, έλαβαν χώρα μετά από έναν έντονα καταγγελλικό λόγο, σχετικά με τη δραστηριότητα της εθνικοκοινωνικής

Αθηνών «Η Θέμις», 1960-1964, υποφ. 1, Νομική, Καταστατικό, διακηρύξεις, ανακοινώσεις κ.α., 6, Ανακοινώσεις Συλλόγου Φοιτητών Νομικής Σχολής Παν/μιου Αθηνών «Η Θέμις».

⁴⁶⁰ εφημ. *Πανσπουδαστική*, ό.π.· ΕΜΙΑΝ/Αρχείο Γιάννη Γιανουλόπουλου, ό.π., φ.36, Παμφιλοσοφικός Φοιτητικός Σύλλογος «Ο Πλάτων», 1956-57, 1960-63, υποφ.1, ανακοινώσεις, αλληλογραφία, διαμαρτυρία, καταγγελίες, κτλ., 83, Ανακοινώσεις του Δ.Σ. «Ο Πλάτων», 17 Μαΐου 1961.

⁴⁶¹ Στην ίδια.

⁴⁶² ΕΜΙΑΝ/Αρχείο Γιώργου Χατζόπουλου, ό.π., φ.1, ό.π., υποφ.3, ό.π., Ανακοινώσεις Προοδευτικής Ενώσεως Νέων (4-5-61). Για τα γεγονότα στο Νέο Θέατρο βλ. επίσης, Μιχάλης Μωραϊτίδης, ό.π., σ.96.

⁴⁶³ Επίσημα Πρακτικά των Συνεδριάσεων της Βουλής [στο εξής ΕΠΣΒ], Συνεδριάσεις Α'-ΡΚΗ', 29 Μαρτίου-12 Ιουνίου 1961, Συνεδρίαση Ρ', 2 Μαΐου 1961, σ.227.

⁴⁶⁴ ΕΠΣΒ, ό.π., σ.230.

⁴⁶⁵ Στο ίδιο, σ.232. Βλ. επίσης και την κάλυψη της παραπάνω συζήτησης από τον Τύπο της εποχής: εφημ. *Ελευθερία*, 3 Μαΐου 1961, «Κυβερνητική ευθύνη διά τα επεισόδια, κατηγγέλη υπό της Αντιπολιτεύσεως», σ.1, 6· εφημ. *Η Καθημερινή*, 3 Μαΐου 1961, «Λίαν προκλητική η Άκρα Αριστερά δημιουργεί οξύτητα και υβρίζει τον αντιπρόεδρον κ. Π. Κανελλόπουλον διά τα επεισόδια της 1^{ης} Μαΐου», σ.1, 8· εφημ. *Μακεδονία*, 3 Μαΐου 1961, «Θυελλώδης συζήτησις εις την Βουλὴν διά τας συμπλοκάς της Πρωτομαγίας με αντεκλήσεις και ζωηρά επεισόδια»

οργάνωσης, του Νικόλαου Ζορμπά.⁴⁶⁶ Έτσι, το πρωινό της 11^{ης} Μαΐου στελέχη της αθηναϊκής ΕΚΟΦ με επικεφαλής τον Χρήστο Φύσσα, αφού έγιναν δεκτά από τον βουλευτή της ΕΡΕ και πρώην μεταξικό υπουργό Κωνσταντίνο Μανιαδάκη στο καφενείο της Βουλής,⁴⁶⁷ επιδίωξαν τη συνάντηση με τον κεντρώο βουλευτή Ν. Ζορμπά,⁴⁶⁸ ώστε να του ζητήσουν εξηγήσεις για τις επιθέσεις που εξαπέλυσε εναντίον της ΕΚΟΦ από το βήμα της Βουλής..

Όπως κατήγγειλε ο βουλευτής, «με ύφος ιταμόν» οι φοιτητές του ζήτησαν να απολογηθεί για τις λεκτικές του επιθέσεις εναντίον της ΕΚΟΦ, ακολουθώντας τον εντός του Κοινοβουλίου και δημιουργώντας «ένα κλίμα επιθετικών, τρομοκρατικών, που ήθελαν κατά ένα τρόπον να επιβάλουν τας απόψεις των προς ένα βουλευτήν, ο οποίος είπε μίαν γνώμην εις την Βουλήν».⁴⁶⁹ Η επιθετική συμπεριφορά των εκοφιτών απέναντι σε ένα μέλος του Κοινοβουλίου πυροδότησε μια έντονη συζήτηση μεταξύ των βουλευτών, κατά τη διάρκεια της οποίας διατυπώθηκαν σοβαρές καταγγελίες. Πιο συγκεκριμένα, ο Ν. Ζορμπάς κατήγγειλε την υποστήριξη της κυβερνώσας ΕΡΕ και τον συγχρωτισμό των κρατικών υπηρεσιών με «τοιαύτας φασιστικές οργανώσεις»,⁴⁷⁰ ενώ απαντώντας, ο αντιπρόεδρος της Κυβέρνησης Παναγιώτης Κανελλόπουλος υποστήριξε πως το μεμονωμένο επεισόδιο Ζορμπά δεν έπρεπε να μεταβάλει την κυβερνητική πολιτική έναντι της νεολαίας και των φοιτητών, υποστηρίζοντας πως «πρέπει να ενισχύσωμεν τους νέους εις την ανάγκην [...] όπως προασπίσουν δι' όλων των ηθικών, πνευματικών και πολιτικών μέσων την Δημοκρατίαν και την Ελλάδα».⁴⁷¹

Τρία ακόμη περιστατικά ξεχωρίζουν από τη δράση της ΕΚΟΦ το 1961. Αρχικά η μαζική προσέλευση συντεταγμένου πλήθους περίπου 100 φοιτητών εκοφίτικης επιρροής στην τελετή τοποθέτησης του θεμέλιου λίθου της Πανεπιστημιούπολης

⁴⁶⁶ εφημ. *Η Αυγή*, 10 Μαΐου 1961, «Διάλυσις της Ε.Κ.Ο.Φ. εξητήθη στη Βουλή», σ.1, 5· εφημ. *Ελευθερία*, 10 Μαΐου 1961, «Η Βουλή ησχολήθη με την δράσιν της Ε.Κ.Ο.Φ.», σ.6· εφημ. *Η Καθημερινή*, 10 Μαΐου 1961, «Η Βουλή συνεζήτησε διά τας φοιτητικάς οργανώσεις και την επερώτησιν διά την κατάστασιν εις επαρχίαν», σ.8.

⁴⁶⁷ ΕΦΣΒ, ό.π., σ.698.

⁴⁶⁸ Για ένας σύντομο «βιογραφικό» με την πολιτική σταδιοδρομία του Ν. Ζορμπά βλ. Κατερίνα Δέδε, *Ο σύντομος πολιτικός βίος της ΕΠΕΚ...*, ό.π., σ.296.

⁴⁶⁹ ΕΦΣΒ, ό.π., σ.696. Για την κάλυψη του επεισοδίου από τον Τύπο βλ. εφημ. *Η Αυγή*, 12 Μαΐου 1961, «Να διαλυθή η φασιστική ΕΚΟΦ!», σ.1· εφημ. *Το Βήμα*, 11 Μαΐου 1961, «Επεισόδιον εις βάρος ανεξάρτητου βουλευτού εις την Βουλήν υπό φοιτητών-μελών της ΕΚΟΦ»· εφημ. *Ελευθερία*, «Μέλη της Ε.Κ.Ο.Φ. προεκάλεσαν χθες επεισόδια εις βάρος του κ. Ζορμπά εντός της Βουλής», σ.6· εφημ. *Ελληνικός Βορράς*, «Σοβαρά επεισόδια εις του διαδρόμους της Βουλής μεταξύ βουλευτού και φοιτητών της ΕΚΟΦ», σ.6· εφημ. *Η Καθημερινή*, 11 Μαΐου 1961, «Η ΕΚΟΦ προεκάλεσεν επεισόδιον εις βάρος βουλευτού», σ.8· εφημ. *Μακεδονία*, 11 Μαΐου 1961, «Φοιτηταί της Ε.Κ.Ο.Φ. ηπέιλησαν τον βουλευτήν κ. Ζορμπάν εντός του Καφενείου της Βουλής».

⁴⁷⁰ ΕΦΣΒ, ό.π., σ.706.

⁴⁷¹ Στο ίδιο, σ.704. Για ολόκληρη την κοινοβουλευτική συζήτηση σχετικά με το επεισόδιο Ζορμπά βλ. ΕΦΣΒ, ό.π., σ.694-709.

Αθηνών στις 6 Σεπτεμβρίου 1961, μολονότι η ΔΕΣΠΑ είχε καλέσει τον φοιτητικό κόσμο να απόσχει από τη συγκεκριμένη «φιάστα»,⁴⁷² γεγονός που καταδεικνύει γι' άλλη μια φορά την προσκόλληση και δραστηριοποίηση της ΕΚΟΦ στο πλευρό της ΕΡΕ· καθώς σε αυτή την προεκλογικού χαρακτήρα τελετή, πέραν των θεσμικών εκπροσώπων του Πανεπιστημίου Αθηνών παρευρίσκονταν κυβερνητικοί παράγοντες όπως ο υπουργός Παιδείας και ο πρωθυπουργός.⁴⁷³

Οι ιθύνοντες της ΕΚΟΦ μετά την αποτυχία τους να συγκεντρώσουν πλήθη φοιτητών και να συμβάλουν στον πανηγυρικό χαρακτήρα της τελετής επανήλθαν στη γνωστή μέθοδο των βιαιοπραγιών. Έτσι, στις 15 Σεπτεμβρίου 1961 επιτέθηκαν εναντίον των γραφείων του συλλόγου φοιτητών της Νομικής Σχολής Αθηνών «Η Θέμις», την ώρα που συνεδρίαζε το διοικητικό του συμβούλιο και αφού «επεδόθησαν εις άνευ προηγουμένου τρομοκρατικών όργιων επιθέσεων, ξυλοδαρμών, λακτισμάτων», ο προσκείμενος στην ΕΚΟΦ Χ. Φύσσας ξυλοκόπησε τον γενικό γραμματέα του συλλόγου Νίκο Καραμανλή «διά να αρπάξη τα πρακτικά, τα έγγραφα και την σφραγίδα» του συλλόγου, ενώ την ίδια στιγμή τραυματίστηκε σοβαρά από επιτιθέμενους εκοφίτες και νοσηλεύτηκε με «εγκεφαλικήν διάσεισιν» ο έτερος φοιτητής της Νομικής, Δήμος Μαυρομάτης.⁴⁷⁴

Παρά τις αντιδράσεις που προκλήθηκαν από την επανεμφάνιση των εξτρεμιστικών πρακτικών,⁴⁷⁵ η ΕΚΟΦ συνέχισε ακάθεκτη την ακτιβιστική της δράση αυτή τη φορά στα γραφεία της ΔΕΣΠΑ. Το βράδυ της 16^{ης} Σεπτεμβρίου 1961 λοιπόν, εκοφίτικες «ομάδες κρούσης» εισέβαλαν στα γραφεία της ΔΕΣΠΑ κατά τη διάρκεια της συνεδρίασης του διοικητικού της συμβουλίου, εκκενώνοντας τον χώρο και υποδεικνύοντας στις παρούσες αστυνομικές δυνάμεις τους φοιτητές που έπρεπε να συλληφθούν. Επικεφαλής της συγκεκριμένης καταδρομικής επιχείρησης ήταν οι

⁴⁷² Προβάλλοντας παράλληλα τα αιτήματα του φοιτητικού κόσμου και χαρακτηρίζοντας την τελετή «προεκλογική φενάκη» (βλ. την ανακοίνωση της ΔΕΣΠΑ: ΕΜΙΑΝ/Αρχείο Αριστείδη Μανωλάκου, ι. Σπουδαστικά, φ.7 Διοικούσα Επιτροπή Συλλόγων Πανεπιστημίου Αθηνών (ΔΕΣΠΑ), 1958-1964. 23, Ανακοινώσεις, Εν Αθήναις τη 5 Σεπτεμβρίου 1961· Γιάννης Γιαννουλόπουλος, ό.π., σ.158).

⁴⁷³ Γιάννης Γιαννουλόπουλος, ό.π..· Βλ. επίσης εφημ. *Το Βήμα*, 7 Σεπτεμβρίου 1961, «Ο κ. Καραμανλής εθεμελίωσε χθες την νέαν Πανεπιστημιούπολιν και τον Οίκον Φοιτητού»· εφημ. *Εθνικός Κήρυξ*, 7 Σεπτεμβρίου 1961, «Ο κ. Καραμανλής εθεμελίωσε την Πανεπιστημιούπολιν», σ.1, 5.

⁴⁷⁴ εφημ. *Η Αυγή*, 16 Σεπτεμβρίου 1961, «Νέα επίθεσις εκοφιτών εναντίον φοιτητών», σ.1, 5· εφημ. *Ελευθερία*, 16 Σεπτεμβρίου 1961, «Φοιτηταί της Νομικής καταγγέλλουν νέαν τρομοκρατικήν επίθεσιν οπαδών της ΕΚΟΦ», σ.6· Γιάννης Γιαννουλόπουλος, ό.π., σ.159, 175· Ανδρέας Λεντάκης, ό.π., σ.223.

⁴⁷⁵ Βλ. χαρακτηριστικά: ΕΜΙΑΝ/Αρχείο Γιάνη Γιαννουλόπουλου, ό.π., φ.50, πολιτικές νεολαίες, κινήσεις, οργανώσεις, 1960-66, υποφ. 1, γ) Προοδευτική Ένωση Νέων (Κόμματος Προοδευτικών) 1961-1962, 9, Ανακοινώσεις Διοικούσης Επιτροπής Π.Ε.Ν., Αθήναι 16 Σεπτεμβρίου 1961· ΕΜΙΑΝ/Αρχείο Γιάνη Γιαννουλόπουλου, ό.π., φ.37, ό.π., υποφ.1, ό.π., 11, Καταγγελία, Εν Αθήναις τη 15/9/61· Δημήτρης Παπανικολόπουλος, ό.π., σ.292.

εκοφίτες «Φύσσας, Θεοδοσόπουλος, Χρυσικόπουλος, Αλεβιζάτος, Τζίφας», ενώ έξω από το κτίριο βρισκόταν συγκεντρωμένο ένα πλήθος «συναγωνιστών» τους, με επικεφαλής τον «άλλοτε φοιτητή ανθυπολοχαγό Βιτζηλαίο».⁴⁷⁶

γ. Η δραστηριοποίηση της ΕΚΟΦ κατά τα έτη 1962-63

Μετά τις εκλογές της 29^{ης} Οκτωβρίου 1961 και καθ' όλη τη διάρκεια των ετών 1962-63 παρατηρείται η ενδυνάμωση του αντικυβερνητικού τμήματος του φοιτητικού κόσμου. Πλέον, τα αιτήματα της πλειοψηφίας των φοιτητών ξεφεύγουν από τον στενά συντεχνιακό χαρακτήρα και διεκδικούν θεσμικές και πολιτικές αλλαγές με σκοπό τον εκσυγχρονισμό της μετεμφυλιακής κοινωνίας, καθιστώντας έτσι το νεολαιίστικο και φοιτητικό κίνημα «συνεκτικό και ενεργό, δυναμικό πολιτικό υποκείμενο» ύστερα από μια περίοδο ύφεσης της συλλογικής δράσης στις αρχές της δεκαετίας του '60.⁴⁷⁷ Εντός του παραπάνω πλαισίου κι ενώ ο ανένδοτος αγώνας έχει ξεκινήσει από τον Μάρτιο 1962, οι φοιτητές του Κέντρου και της Αριστεράς, αναμετρώνται δυναμικά με την ΕΚΟΦ θέτοντας την οριστικά στο περιθώριο,⁴⁷⁸ μέσω της ολοκλήρωσης της επιχείρησης ανακατάληψης των φοιτητικών συλλόγων και της «εξαφάνισης των υποψηφίων της καθεστηκυίας τάξεως», όπως σημείωνε χαρακτηριστικά το έντυπο της Π.Ε.Ν.⁴⁷⁹ Μία από τις λίγες εξαιρέσεις αποτέλεσε η Π.Α.Σ.Π.Ε., τον έλεγχο του φοιτητικού συλλόγου της οποίας κατάφεραν να διατηρήσουν οι φίλα προσκείμενες στην ΕΚΟΦ και στην ΕΡΕ φοιτητές.⁴⁸⁰

⁴⁷⁶ εφημ. *Η Αυγή*, 17 Σεπτεμβρίου 1961, «Νέα επίθεσις αστυνομικών και νεοφασιστών χθες κατά της ΔΕΣΠΑ στην Φοιτητική Λέσχη»· Δημήτρης Παπανικολόπουλος, *ό.π.*

⁴⁷⁷ Μιχάλης Μωραϊτίδης, *ό.π.*, σ.103-107.

⁴⁷⁸ Ανδρέας Λεντάκης, *ό.π.*, σ.175.

⁴⁷⁹ Μικές Πολίτης, «Το νέο κύμα», περ. *Προοπτική*, τχ. 15, σ.27.

⁴⁸⁰ Δημ. Φωτεινός, «Θα γελάση καλά όποιος γελάση τελευταίος», εφημ. *Πανσπουδαστική*, αρ. φύλλου 39-40, Μάιος 1962, σ.3.

Η ΕΚΟΦ το 1962

Η πρώτη εμφάνιση της ΕΚΟΦ και των προσκείμενων σε αυτή δυνάμεων το 1962 έγινε στις εκλογές για την ανάδειξη νέου διοικητικού συμβουλίου της Ιατρικής Σχολής Αθηνών. Κατά τη διάρκεια των παραπάνω φοιτητικών εκλογών στις 27 Φεβρουαρίου, μέλη της ΟΕΦΙ, οργάνωσης-δορυφόρου της ΕΚΟΦ, προκάλεσαν ταραχές,⁴⁸¹ με τους παρόντες αστυνομικούς να συλλαμβάνουν και να ξυλοκοπούν τον φοιτητή Αδαμόπουλο, επειδή «απευθυνόμενος σε συνάδελφο του, είπε ότι η ΕΚΟΦ κατετροπώθη».⁴⁸² Οι επιθέσεις της ΕΚΟΦ στην Αθήνα συνεχίστηκαν τον Μάρτιο 1962, αφού στις 7 Μαρτίου, ομάδα νεαρών με επικεφαλής τον γνωστό εκοφίτη Χ. Φύσσα και τον Χρήστο Κοφίτσα,⁴⁸³ εισέβαλε στον χώρο διεξαγωγής των εκλογών του Α΄ έτους της Νομικής Σχολής (λίγες μέρες νωρίτερα στις εκλογές του Γ΄ έτους οι υποψήφιοι της ΕΚΟΦ είχαν αποτύχει παταγωδώς) απαιτώντας τη διανομή των ψηφοδελτίων εκτός της αίθουσας.⁴⁸⁴ Μετά την άρνηση των θεσμικών αντιπροσώπων του φοιτητικού συλλόγου να εκτραπεί η διαδικασία, ο Χ. Φύσσας επιτέθηκε εναντίον του γενικού γραμματέα του συλλόγου Νίκου Καραμανλή, τον οποίο και τραυμάτισε με γροθιές στο πρόσωπο.⁴⁸⁵ Οι παρούσες αστυνομικές δυνάμεις εκτός από τους υπεύθυνους της επίθεσης συνέλαβαν τον τραυματισμένο Ν. Καραμανλή, τον πρόεδρο της «Θέμιδος», καθώς και άλλα μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου,⁴⁸⁶ με τους εναπομείναντες εκοφίτες να απομακρύνονται τελικά από τους αντιφρονούντες φοιτητές υπό τις ιαχές των συνθημάτων: «έξω η συμμορία, δεν περνά ο φασισμός».⁴⁸⁷

Καταγγελτικές ανακοινώσεις για τα παραπάνω επεισόδια εξέδωσε ο φοιτητικός σύλλογος της Νομικής «Θέμις»,⁴⁸⁸ η Δ.Ε.Σ.Π.Α., η Π.Ε.Ν., ο ΣΥ.Δ.Ν.Ε. και η Νεολαία

⁴⁸¹ Ανδρέας Λεντάκης, *ό.π.*, σ.223.

⁴⁸² εφημ. *Η Αυγή*, 27 Φεβρουαρίου 1962, «Νέα προκλητική επέμβασις αστυνομίας και εκοφιτών στις εκλογές της Ιατρικής».

⁴⁸³ Για τον Χ. Κοφίτσα βλ. Ανδρέας Λεντάκης, *ό.π.*, σ.399.

⁴⁸⁴ εφημ. *Η Αυγή*, 8 Μαρτίου 1962, «Οι φοιτητές με σύνθημα: ο φασισμός δεν θα περάσει», σ.1.

⁴⁸⁵ εφημ. *Η Αυγή*, *ό.π.*· εφημ. *Το Βήμα*, 8 Μαρτίου 1962, «Τρομοκράται της Δεξιάς εδημιούργησαν επεισόδια κατά τας αρχαιρεσίας των φοιτητών της Νομικής»· εφημ. *Ελευθερία*, 8 Μαρτίου 1962, «Σάλον προεκάλεσεν εις τον φοιτητικόν κόσμον η ματαίωσις χθες υπό της Αστυνομίας και της ΕΚΟΦ των αρχαιρεσιών εις την Νομικήν Σχολήν», σ.8.

⁴⁸⁶ εφημ. *Η Αυγή*, *ό.π.*· εφημ. *Το Βήμα*, *ό.π.*· εφημ. *Ελευθερία*, *ό.π.*

⁴⁸⁷ εφημ. *Η Αυγή*, *ό.π.*, σ.5.

⁴⁸⁸ ΕΜΙΑΝ/Αρχείο Γιάννη Γιανουλόπουλου, *ό.π.*, φ.37, *ό.π.*, υποφ. 1, *ό.π.*, 17, Ανακοίνωσις, Εν Αθήναις τη 9 Μαρτίου 1962.

της ΕΔΑ.⁴⁸⁹ Αξιοσημείωτο είναι ότι στις αρχές Μαρτίου 1962, λίγες μέρες πριν τις συγκρούσεις των εκοφιστών με τα μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου της «Θέμιδας», ο υπουργός Παιδείας Γρηγόρης Κασιμάτης είχε επισκεφθεί τη Νομική Σχολή Αθήνας συνοδευόμενος από απόφοιτους και εν ενεργεία φοιτητές της Νομικής που ανήκαν στις τάξεις της ΕΚΟΦ, όπως για παράδειγμα από τον Γεώργιο Αλφαντάκη,⁴⁹⁰ τον Χ. Φύσσα και τον Χ. Κοφίτσα,⁴⁹¹ στηρίζοντας έτσι έμμεσα την προεκλογική δραστηριότητα των εκοφιστών υποψηφίων.

Παράλληλα, η έναρξη των κινητοποιήσεων του «1-1-4» τον Απρίλιο 1962, κατά τη διάρκεια των οποίων ο αντιπολιτευόμενος φοιτητικός κόσμος έθεσε επιτακτικά το ζήτημα νομιμοποίησης της κυβέρνησης που προέκυψε από τις εκλογές της 29^{ης} Οκτωβρίου 1961,⁴⁹² βρήκε τους εκοφίτες όχι μόνο ιδεολογικά, αλλά και κινηματικά απέναντι στα αιτήματα των κεντρώων και αριστερών συναδέλφων τους. Ηγετικά στελέχη της αθηναϊκής ΕΚΟΦ κατηγορήθηκαν για συνεργασία με τις αστυνομικές αρχές και για «χαφιεδισμό» κατά τη διάρκεια των συλλαλητηρίων,⁴⁹³ γεγονός που αποδεικνύεται μέσα από την κάλυψη από τον Τύπο της «αιματηρής» και απαγορευμένης από τις αρχές διαδήλωσης της 13^{ης} Απριλίου 1962, εντός του οποίου εντοπίζονται αναφορές περί σύλληψης φοιτητών κατόπιν «υποδείξεως του τρομοκράτη αρχηγού της ΕΚΟΦ».⁴⁹⁴

Έντονες συμπλοκές και καταστρατήγηση της διαδικασίας εκλογής νέου διοικητικού συμβουλίου σημειώθηκαν επίσης στη γενική συνέλευση του συλλόγου της Ανωτάτης Βιομηχανικής στον κινηματογράφο «Χάι Λάιφ» του Πειραιά, στις 15 Απριλίου 1961. Τα μέλη της ΕΚΟΦ που κατείχαν παράτυπα το προεδρείο του φοιτητικού συλλόγου από τον Ιανουάριο 1961 δημιούργησαν επεισόδια μετά την

⁴⁸⁹ εφημ. *Η Αυγή*, ό.π.: εφημ. *Το Βήμα*, ό.π.: εφημ. *Ελευθερία*, ό.π. Για την οπτική της ΕΚΟΦ αναφορικά με τα επεισόδια της Νομικής βλ. εφημ. *Ηχώ των Σπουδαστών*, αρ. φύλλου, 32, Μάρτιος 1962, Έκτακτος Έκδοσις, «Οι φοιτηταί εν συναγεμώ», σ.1.

⁴⁹⁰ Για τον Γ. Αλφαντάκη, βλ. Ανδρέας Λεντάκης, ό.π., σ.393.

⁴⁹¹ Δημ. Φωτεινός, «Κάθε Δεκαπέντε», εφημ. *Πανσπουδαστική*, αρ. φύλλου 36, 19 Μαρτίου 1962, σ.3· Ανδρέας Λεντάκης, ό.π., σ.197-198. Η επίσκεψη του υπουργού Παιδείας καλύφθηκε ευρύτατα από τα φιλοεκοφίτικα έντυπα, τα οποία την χαρακτήρισαν ως, «πρωτοφανή εκδήλωσιν του ενδιαφέροντος των αρμοδίων προς [...] επίλυσιν των μορφωτικών ζητημάτων της σπουδαζούσης νεολαίας» (βλ. 21^{ος} Αιών, αρ. φύλλου, 9-10, «Από την σκοπιά μας», σ.2). Ο απόηχος όμως και οι αντιδράσεις της συνοδείας του αρμόδιου για την Παιδεία υπουργού, από εξτρεμιστές της ΕΚΟΦ, ανάγκασαν το γραφείο του να εκδώσει σχετική ανακοίνωση με την οποία διευκρίνιζε ότι «όσον αφορά την ΕΚΟΦ ο κ. Κασιμάτης δεν γνωρίζει τίποτε περί της υπάρξεως της» (βλ. εφημ. *Η Καθημερινή*, 9 Μαρτίου 1962, «Διεστρεβλώθησαν τα λεχθέντα υπό του κ. Κασιμάτη», σ.80).

⁴⁹² Δημήτρης Παπανικολόπουλος, ό.π., σ.295.

⁴⁹³ Ανδρέας Λεντάκης, ό.π., σ.175.

⁴⁹⁴ εφημ. *Η Αυγή*, 14 Απριλίου 1962, «Διαδηλώσεις φοιτητών», σ.5.

εκλογή νέου προέδρου «προσκειμένου εις την δημοκρατικήν παράταξιν».⁴⁹⁵ Σύμφωνα με καταγγελίες που διατυπώθηκαν, στην αίθουσα που διεξαγόταν η συνέλευση ενός από τα τελευταία «κάστρα» της εθνικοκοινωνικής οργάνωσης, οι εκοφίτες συνεργάστηκαν με άτομα άγνωστα στον φοιτητικό κόσμο, καθώς όπως τονιζόταν «μαζί με τους ταραξίας φοιτητάς της Ε.Κ.Ο.Φ. υπήρχαν [...] και άτομα μεγάλης ηλικίας, μη φοιτηταί, τα οποία επετέθησαν και εξυλοκόπησαν αγρίως πολλούς φοιτητάς της δημοκρατικής παρατάξεως». Το αποτέλεσμα αυτής της «ανίερης παρακρατικής συμμαχίας» ήταν η εγκατάλειψη της αίθουσας από τους μη προσκειμένους στην ΕΚΟΦ φοιτητές,⁴⁹⁶ ο σοβαρός τραυματισμός του φοιτητή Ευάγγελου Κωτούλα,⁴⁹⁷ η καταστρατήγηση της νομιμότητας και η διεξαγωγή νέων «εικονικών» αρχαιρεσιών από τους εναπομείναντες εκοφίτες.⁴⁹⁸

Το 1962 επίσης, αποτέλεσε το έτος όπου η ΕΚΟΦ Θεσσαλονίκης εκδήλωσε την ακτιβιστικού χαρακτήρα παρουσία της, πυροδοτώντας ένα κύκλο βίαιων επεμβάσεων στις πανεπιστημιακές σχολές της συμπρωτεύουσας. Η «αδελφή» οργάνωση της Θεσσαλονίκης αρχικά, κατά τη διάρκεια των αρχαιρεσιών της Φ.Ε.Α.Π.Θ. επιχείρησε να επηρεάσει τις προτιμήσεις των φοιτητών με επεισόδια και θορυβώδεις ενέργειες, η εκλογή όμως των υποψηφίων της «δημοκρατικής παρατάξεως»,⁴⁹⁹ ακύρωσε τα σχέδια της.

Αποκορύφωμα των βίαιων πρακτικών της ΕΚΟΦ Θεσσαλονίκης για το 1962, αποτέλεσαν οι συγκρούσεις κατά τη διάρκεια της «παμφοιτητικής» συγκέντρωσης που διοργανώθηκε στον χώρο του Πανεπιστημιακού Γυμναστηρίου στις 14 Απριλίου, ως ένδειξη συμπαράστασης στις κινητοποιήσεις των Αθηναίων φοιτητών. Κατά τη διάρκεια της συγκέντρωσης των περίπου 2.500 φοιτητών, κυριάρχησαν συνθήματα κατά της ΕΚΟΦ και υπέρ της «Δημοκρατίας»,⁵⁰⁰ και τον λόγο έλαβε, μεταξύ άλλων, ο φοιτητής Παπαδήμας, πρόεδρος του συλλόγου φοιτητών της Νομικής Αθηνών. Η παρομοίωση του Πανεπιστημίου με «γερμανικό γκέτο» από τον πρόεδρο της

⁴⁹⁵ εφημ. *Ελευθερία*, 17 Απριλίου 1962, «Αθλιότητες εκοφιτών εις την Αν. Βιομηχανικήν», σ.8.

⁴⁹⁶ εφημ. *Ελευθερία*, ό.π.

⁴⁹⁷ Ανδρέας Λεντάκης, ό.π.

⁴⁹⁸ εφημ. *Ελευθερία*, ό.π. Βλ. επίσης και την περιγραφή των επεισοδίων από τη *Μακεδονία*, 16 Απριλίου 1962, «Οι φοιτητικοί σύλλογοι αποδοκιμάζουν τας τρομοκρατικές ενέργειες της Ε.Κ.Ο.Φ.», σ.5, αλλά και την οπτική της εφημερίδας *Ακρόπολις*, 17 Απριλίου 1962, «Συνετρίβη η ΕΔΑ και η Ε.Κ. εις τας αρχαιρεσίας των σπουδαστών της Βιομηχανικής Σχολής», σ.8, η οποία κατονομάζει ως υπεύθυνα για τις συγκρούσεις τα «στοιχεία της αριστεράς» (!).

⁴⁹⁹ εφημ. *Μακεδονία*, 3 Απριλίου, 1962, «Εξελέγη το νέον συμβούλιον της ΦΕΑΠΘ, η Ε.Κ.Ο.Φ. εδημιούργησε σοβαρά επεισόδια».

⁵⁰⁰ εφημ. *Ελευθερία*, 15 Απριλίου 1962, «Μεγαλειώδης υπήρξε η χθεσινή συγκέντρωσις φοιτητών εις Θεσ/νίκην», σ.11,

«Θέμιδος» είχε ως αποτέλεσμα τις δριμύτατες συμπλοκές μεταξύ εκοφιτών και αντιεκοφιτών στον χώρο του Γυμναστηρίου, τους τραυματισμούς και τις λιποθυμίες παρευρισκόμενων, αλλά και κωμικοτραγικά περιστατικά όπως για παράδειγμα την αφαίρεση των καλυμμαυκίων των ιερέων-φοιτητών της Θεολογικής Σχολής από το σημαίνον στέλεχος της ΕΚΟΦ Θεσσαλονίκης, Κ. Κυριακόπουλο.⁵⁰¹ Σύμφωνα με τα στοιχεία που έφερε στη δημοσιότητα η δημοσιογραφική έρευνα του Γιώργου Ρωμαίου, τα παραπάνω επεισόδια ήταν ενδελεχώς σχεδιασμένα από το Γραφείο Πληροφοριών Βορείου Ελλάδος με σκοπό τη ματαίωση της συγκέντρωσης και τον εκφοβισμό των αντιτιθέμενων στα εκοφίτικα κηρύγματα.⁵⁰²

Λίγες μέρες αργότερα στις 19 Απριλίου 1962, η ΕΚΟΦ Θεσσαλονίκης επιχειρώντας να συσπειρώσει τα μέλη της και να παρουσιάσει τους «πραγματικούς» σκοπούς της, διοργάνωσε συγκέντρωση στον κινηματογράφο «Αλέξανδρος», κατά την οποία διακηρύχθηκε ότι βασικός στόχος της αποτελεί «η εξυγίανση του φοιτητικού συνδικαλισμού», με τους εκπροσώπους φιλικών προς την ΕΚΟΦ Θεσσαλονίκης εθνικοφρόνων σωματείων, όπως για παράδειγμα του προέδρου του σωματείου-φάντασμα «Εθνικός Σύνδεσμος Ελασιτών», να λαμβάνουν τον λόγο και να επιδοκιμάζουν τις εργασίες της συγκέντρωσης.⁵⁰³

Παράλληλα οι επιθέσεις της ΕΚΟΦ στην Αθήνα συνεχίστηκαν έως το τέλος του 1962 με τους οπαδούς της να εφορμούν, στις 15 Μαΐου, εναντίον των γραφείων του συλλόγου σπουδαστών της Ανωτάτης Βιομηχανικής, ώστε «να παρεμποδίσουν την συνεδρίασιν και να εκφοβίσουν τους νομίμως εκλεγέντας εκπροσώπους των σπουδαστών»,⁵⁰⁴ αλλά και εναντίον της Δ.Ε.Σ.Π.Α., κατά τη διάρκεια των αρχαιρεσιών της οποίας στις 4 Ιουλίου «μέσω ύβρεων, απειλών και θραυσμένων υαλοπινάκων» επιχειρήθηκε η κατάληψη της διοίκησης της.⁵⁰⁵

⁵⁰¹ Βλ. χαρακτηριστικά, εφημ. *Ακρόπολις*, 15 Απριλίου 1962, «Επραγματοποιήθη η φοιτητική συγκέντρωσις εις Θεσσαλονίκην εν απολύτω τάξει», σ.14· εφημ. *Το Βήμα*, 15 Απριλίου 1962, «Η Ε.Κ.Ο.Φ. προεκάλεσεν επεισόδια εις συγκέντρωσιν 2.000 φοιτητών Θεσ/νίκης»· εφημ. *Ελευθερία*, ό.π.· εφημ. *Ελληνικός Βορράς*, 15 Απριλίου 1962, «Οι φοιτηταί του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης απεδοκίμασαν προσπάθειαν πολιτικής εκμεταλλεύσεως της συγκεντρώσεως», σ.1· εφημ. *Η Καθημερινή*, «15 Απριλίου 1962, «Η χθεσινή συγκέντρωσις των φοιτητών εις Θεσ/νίκην», σ.10· εφημ. *Μακεδονία*, «Πολλαί χιλιάδες φοιτητών διεκήρυξαν ότι θα αποδυθούν εις έντονον αγώνα διά τας ακαδημαϊκάς ελευθερίας», σ.5.

⁵⁰² Βλ. εφημ. *Το Βήμα*, 14 Ιουλίου 1963, «Το κομματικόν κράτος της Ε.Ρ.Ε. και τα εκπληκτικά παρασκήνια του», σ.1, 8.

⁵⁰³ εφημ. *Ελληνικός Βορράς*, 20 Απριλίου 1962, «Επραγματοποιήθη χθες συγκέντρωσις των φοιτητών της Εθνικής Κοινωνικής Οργανώσεως», σ.6.

⁵⁰⁴ εφημ. *Το Βήμα*, 16 Μαΐου 1962, «Νέα επίθεσις εκοφιτών εις Πειραιά»,.

⁵⁰⁵ εφημ. *Ελευθερία*, 5 Ιουλίου 1962, «Νέα επεισόδια προεκάλεσε πάλιν η Ε.Κ.Ο.Φ. κατά τας χθεσινάς αρχαιρεσίας εις την Δ.Ε.Σ.Π.Α.», σ.8.

Η ΕΚΟΦ το 1963

Η πρωτοφανής κοινωνική στήριξη που έλαβε ο αγώνας για το 15% στην Παιδεία,⁵⁰⁶ η ήττα και η απώλεια της συντριπτικής πλειοψηφίας των συλλόγων της Αθήνας που υπέστη η ΕΚΟΦ στις φοιτητικές εκλογές του 1962, σε συνδυασμό με την αποφοίτηση των ηγετικών στελεχών της και την αποχώρηση τους από τα κλιμάκια της αθηναϊκής εθνικοκοινωνικής οργάνωσης,⁵⁰⁷ επηρέασαν τη δραστηριοποίηση της ΕΚΟΦ στην Αθήνα.⁵⁰⁸ Πλέον, τα ηγία του ιδεολογικού αλλά και του ακτιβιστικού αγώνα βρίσκονταν στην ΕΚΟΦ Θεσσαλονίκης⁵⁰⁹ και στο εξής η αθηναϊκή ΕΚΟΦ θα επιδίωκε να αντιπαρατεθεί με το αντιεκοφίτικο φοιτητικό μέτωπο με ένδικα κυρίως μέσα,⁵¹⁰ χωρίς όμως αυτό να σημαίνει πως θα εξαφανίζονταν οριστικά οι εξτρεμιστικές της πρακτικές.

Τα σοβαρότερα επεισόδια του έτους αυτού σημειώθηκαν στις 12 Φεβρουαρίου 1963, στην Π.Α.Σ.Π.Ε, την τελευταία ίσως σχολή που βρισκόταν υπό τον έλεγχο των δυνάμεων της ΕΚΟΦ. Όπως περιέγραψε χαρακτηριστικά ο Κ. Τσιγαρίδας, ένα από τα δύο θύματα των εκοφίτικων βιαιοπραγιών και υποψήφιος του κεντρώου συνασπισμού «Νίκη» στην παραπάνω Σχολή⁵¹¹:

Συνομιλούσα ανύποπτος με τον τέως φοιτητήν και νυν στέλεχος της ΕΚΟΦ Μαντούβαλον. Ξαφνικά κάποιος μου έδωσε ένα κτύπημα εις το υπογάστριο. Έγειρα από τον πόνο και εδέχθηκα δεύτερο χτύπημα στον αυχένα. Έχασα τις αισθήσεις μου. Αργότερα, όταν συνήλθα [...] θυμήθηκα κάποιον που φορούσε μαύρην ρεπούμπλικα και μαύρα γυαλιά, άγνωστον στους φοιτητάς της Παντείου, ηλικίας περίπου 40 ετών.⁵¹²

Τόσο ο Γ. Παπανδρέου, ο οποίος επισκέφθηκε τον νοσηλευόμενο στον Ευαγγελισμό φοιτητή, όσο και η νεολαία της Ε.Κ. και του Κόμματος Προοδευτικών, στιγματίσαν τις «φασιστικές πρακτικές της ΕΚΟΦ-ΕΚΑΠ» και κατήγγειλαν τις αστυνομικές δυνάμεις

⁵⁰⁶ Δημήτρης Παπανικολόπουλος, *ό.π.*, σ.299.

⁵⁰⁷ Απομαγνητοφωνημένη συνέντευξη Π. Μανωλόπουλου, *ό.π.*, 08 Οκτωβρίου 2015· Απομαγνητοφωνημένη συνέντευξη Π. Μανωλόπουλου, *ό.π.*, 25 Ιουνίου 2016.

⁵⁰⁸ Μιχάλης Μωραϊτίδης, *ό.π.*, σ.177.

⁵⁰⁹ Ανδρέας Λεντάκης, *ό.π.*, σ.240.

⁵¹⁰ Μιχάλης Μωραϊτίδης, *ό.π.*, σ.177.

⁵¹¹ εφημ. *Το Βήμα*, 12 Φεβρουαρίου 1963, «Ανεθάρρρησε πάλιν η Ε.Κ.Ο.Φ.».

⁵¹² εφημ. *Ελευθερία*, 12 Φεβρουαρίου 1963, «Φασιστική επίθεσις εναντίον φοιτητών εις την Πάντειον», σ.1.

για «ανοιχτή συνεργασία» με την οργάνωση.⁵¹³ Αντίθετα, σε άλλο μήκος κύματος κινήθηκαν η ΕΚΑΠ και ο Εθνικός Σύλλογος Σπουδαστών Παντείου, καταγγέλλοντας την προσπάθεια εκμετάλλευσης της υπόθεσης από τα κόμματα της αντιπολίτευσης και επιρρίπτοντας τις ευθύνες για τους τραυματισμούς «εις τους αριστερούς φοιτητάς».⁵¹⁴

Ανάλογες συγκρούσεις έλαβαν χώρα και στη Θεσσαλονίκη στις 24 Μαρτίου, όπου κατά τη διάρκεια γενικής συνέλευσης της ΦΕΑΠΘ ξυλοκοπήθηκαν από εκοφίτες ο πρόεδρος και ο γενικός γραμματέας της Ένωσης και ο φοιτητής της Πολυτεχνικής Σχολής Αλέκος Περτσινίδης, ο οποίος κατέληξε στο νοσοκομείο με «σοβαρά κατάγματα εις το ρινικόν οστόν», με αποτέλεσμα στον χώρο που διεξαγόταν η συνέλευση να απομείνουν μόλις 200 εθνικόφρονες φοιτητές, οι οποίοι εξέλεξαν παράνομα φιλοεκοφίτικο διοικητικό συμβούλιο.⁵¹⁵ Τελικά οι νόμιμες αρχαιρεσίες της ΦΕΑΠΘ διεξήχθησαν στις 3 Απριλίου και είχαν ως αποτέλεσμα τη νίκη των προσκείμενων στην Ε.Κ. συνδικαλιστών-φοιτητών,⁵¹⁶ παρά τη δεδηλωμένη θέση της ΕΚΟΦ για αποχή.⁵¹⁷

Τα υπάρχοντα στοιχεία επίσης δείχνουν ότι προσκείμενοι στην ΕΚΟΦ Θεσσαλονίκης συμμετείχαν στην αντισυγκέντρωση και στα επεισόδια που οδήγησαν στη δολοφονία του βουλευτή Γρηγόρη Λαμπράκη και στον σοβαρό τραυματισμό του Γιώργου Τσαρουχά από παρακρατικούς της Θεσσαλονίκης,⁵¹⁸ με τον Βασίλειο Κασελά,⁵¹⁹ εκοφίτη της Θεσσαλονίκης όπως μας πληροφορεί η *Ελευθερία*⁵²⁰ και οι βιβλιογραφικές αναφορές,⁵²¹ να παραπέμπεται σε απολογία για πρόκληση επικίνδυνης σωματικής βλάβης στον βουλευτή Γ. Τσαρούχα.⁵²²

⁵¹³ εφημ. *Ελευθερία*, ό.π., σ.1, 7· εφημ. *Το Βήμα*, ό.π.

⁵¹⁴ εφημ. *Το Βήμα*, ό.π.· εφημ. *Εθνικός Κήρυξ*, 12 Φεβρουαρίου 1963, «Οι φοιτηταί της Παντείου καταγγέλλουν την Ε.Κ. και τους Αριστερούς ως υπευθύνους διά τα επεισόδια της Γενικής Συνελεύσεως», σ.8· εφημ. *Η Καθημερινή*, 12 Φεβρουαρίου 1963, «Θλιβερά επεισόδια εις τας αρχαιρεσίας συλλόγου σπουδαστών της Παντείου Σχολής με 1 τραυματίαν», σ.10. Για το συγκεκριμένο περιστατικό βλ. επίσης, Μιχάλης Μωραϊτίδης, ό.π., σ.181-182.

⁵¹⁵ εφημ. *Μακεδονία*, 26 Μαρτίου 1963, «Ταραξιάι της ΕΚΟΦ προεκάλεσαν επεισόδια κατά την γενικήν συνέλευσιν της ΦΕΑΠΘ ετραυμάτισαν έναν και εκτύπησαν άλλους»· Ανδρέας Λεντάκης, ό.π., σ.225-226· Μιχάλης Μωραϊτίδης, ό.π., σ.182.

⁵¹⁶ εφημ. *Το Βήμα*, 5 Απριλίου 1963, «Οι δημοκρατικοί φοιτηταί ενίκησαν εις την Θεσσαλονίκην».

⁵¹⁷ εφημ. *Μακεδονία*, 4 Απριλίου 1963, «Διεξήχθησαν αι αρχαιρεσίαι της ΦΕΑΠΘ», σ.4.

⁵¹⁸ Για την υπόθεση της δολοφονίας Λαμπράκη βλ., Γιάννης Βούλτεψης, *Υπόθεση Λαμπράκη: Η μάχη, Θεσσαλονίκη 1963*, τ.1· Στράτος Δορδανάς, *Η γερμανική στολή στη ναφθαλίνη...*, ό.π. και ιδιαίτερα σ.327-351· Παύλος Σούρλας (επιμ.), *Δολοφονία Λαμπράκη...*, ό.π. Την ανάμειξη μελών της ΕΚΟΦ στην υπόθεση της δολοφονίας Λαμπράκη είχε επισημάνει με ανακοίνωση της που δημοσιεύτηκε στην *Εστία*, η Π.Ε.Ν. Θεσσαλονίκης, χωρίς όμως να κατονομάζει συγκεκριμένα άτομα (βλ. εφημ. *Εστία*, 24 Μαΐου 1963, «Η ανάμειξη των στοιχείων της Ε.Κ.Ο.Φ.»).

⁵¹⁹ Για τον Βασίλειο Κασελά βλ. το σύντομο βιογραφικό του στο Ανδρέας Λεντάκης, ό.π., σ.398.

⁵²⁰ εφημ. *Ελευθερία*, «Θρασύς λόγος βουλευτού της ΕΡΕ υπέρ του Μήτσου εις συγκέντρωσιν», σ.1.

⁵²¹ Γιάννης Γιανουλόπουλος, ό.π., σ.162· Ανδρέας Λεντάκης, ό.π., σ.198, 228.

⁵²² εφημ. *Ελευθερία*, ό.π.

Αναμφισβήτητα, το 1963 αποτέλεσε ένα μεταβατικό έτος για την ΕΚΟΦ Αθήνας. Παρότι η αθηναϊκή εθνικοκοινωνική οργάνωση δεν χαρακτηρίστηκε στο πόρισμα του εισαγγελέα Αθηνών ως παρακρατική οργάνωση,⁵²³ η αποχώρηση της ΕΡΕ από την εξουσία είχε ως αποτέλεσμα την περαιτέρω αποδυνάμωση της, την ίδια ώρα που η ΕΚΟΦ Θεσσαλονίκης βυθιζόταν στην εσωστρέφεια, εμπλεκόμενη στις ενδοπαραταξιακές έριδες της ΕΡΕ στο πλευρό του βουλευτή Νικόλαου Φαρμάκη, με αποτέλεσμα τη διαγραφή 6 βασικών στελεχών της από τις τάξεις του κόμματος.⁵²⁴ Σε αυτό το σημείο πρέπει να σημειωθεί ότι οι επαφές, η συνεργασία και η αλληλοβοήθεια των οργάνωσεων της ΕΚΟΦ με τον Ν. Φαρμάκη είχαν βαθιές ρίζες. Όπως εξάλλου μαρτυρεί ο Ιωάννης Βαρβιτσιώτης στο αυτοβιογραφικό του έργο, σε κοινή επιτροπή της ΕΡΕ που συμμετείχε ο ίδιος μαζί με τους Ν. Φαρμάκη, Στέλιο Παπαδάκη και Κωνσταντίνο Τρικούπη με στόχο την οργάνωση ενιαίου φορέα των συντηρητικών νέων, στις αρχές του 1962, ο Ν. Φαρμάκης πρόκρινε τη λύση της οργανωτικής συγχώνευσης της ΕΡΕΝ με την ΕΚΟΦ, πέραν της συνεργασίας τους σε επίπεδο βάσης και τη συγκρότηση «μαχητικών μονάδων», οι οποίες θα κυριαρχούσαν «με κάθε τρόπο στους πανεπιστημιακούς χώρους».⁵²⁵

⁵²³ Για το πόρισμα των εισαγγελέων Αθηνών και Καβάλας σχετικά με τις παρακρατικές οργανώσεις, μεταξύ των οποίων εξετάστηκε και η περίπτωση της ΕΚΟΦ, βλ. Γεννάδειος Βιβλιοθήκη/Αρχείο Φίλιππου Δραγούμη, φ.96, Παρακρατικά Οργανώσεις, υποφ.9, Βασίλειον της Ελλάδος, Εισαγγελία Πρωτοδικών Αθηνών, προς τον κύριον Εισαγγελέα Αρείου Πάγου, Αρ. Πρωτ. Εμπ., 59, Εν Αθήναις τη 18 Ιουνίου 1963, σ.3-4.

⁵²⁴ Βλ. εφημ. *Έθνος*, 6 Δεκεμβρίου 1963, «Προσχωρήσεις στελεχών και πολιτευτών της Ε.Ρ.Ε. στην Εν. Κέντρον, ενδοκομματικόν κίνημα της Ε.Κ.Ο.Φ.-Φαρμάκη;», σ.8.

⁵²⁵ Γιάννης Βαρβιτσιώτης, *Όπως τα έζησα, 1961-1981*, Εκδοτικός Οίκος Α.Α. Λιβάνη, Αθήνα 2012, σ.74-75.

Κεφάλαιο Τέταρτο

Οι πρακτικές της ΕΚΟΦ στην Αθήνα και στη Θεσσαλονίκη (1964-1967)

Πολλοί από εμάς δεν θα είμαστε φοιτηταί μετά από ολίγους μήνας, αλλ' η σκέψις μας θα είναι πάντα κοντά εις την αγαπημένην μας οργάνωσιν πού με τους αγώνας της μας ένωσε, μας έδεσε τόσο σφικτά και είμαστε όλοι μαζί μια ψυχή, ένα κομμάτι αδιάσπαστος βράχος και εμπόδιο εις τον κομμουνισμόν.⁵²⁶

Η επιτυχημένη διοργάνωση του Δ' Πανσπουδαστικού Συνεδρίου τον Απρίλιο του 1963, η αποχώρηση των ιδρυτικών στελεχών από τα προεδρεία της ΕΚΟΦ Αθήνας και Θεσσαλονίκης κατά τα έτη 1962-1963 και οι προσδοκίες που γέννησε στον φοιτητικό κόσμο η άνοδος της Ε.Κ. στα κυβερνητικά κλιμάκια τον Νοέμβριο 1963,⁵²⁷ είχαν ως αποτέλεσμα τη μετάβαση της ΕΚΟΦ «σε στάδιο πλήρους αποσυνθέσεως», σε αυτό δηλαδή που ο Ανδρέας Λεντάκης έχει ορίσει ως «δεύτερη φάση της ζωής» της οργάνωσης.⁵²⁸

Κατά την περίοδο 1963-1967 η ΕΚΟΦ Αθήνας καθοδηγείται από την ομάδα του Αντώνιου Στάθη και η εφαρμοζόμενη έως τότε «στρατηγική της έντασης»,⁵²⁹ με στόχο την πόλωση του φοιτητικού κόσμου και τον χωρισμό του σε δύο αντιμαχόμενα στρατόπεδα, των εθνικοφρόνων με επικεφαλής την ΕΚΟΦ και των κομμουνιστών, φτάνει στα όρια της. Πλέον η αθηναϊκή ΕΚΟΦ εισέρχεται σε μια περίοδο «χειμερίας νάρκης», από την οποία αφυπνίζεται πρόσκαιρα κατά τα Ιουλιανά, υπό την καθοδήγηση κύκλων της ΕΡΕ. Αντίθετη πορεία ακολουθεί η ΕΚΟΦ Θεσσαλονίκης. Η οργάνωση αυτή, με πρόεδρο τον Λάκη Ιωαννίδη και γενικό γραμματέα τον Χρήστο Μπαλαφούτη,⁵³⁰ βρίσκεται στις επάλξεις του ιδεολογικού και ακτιβιστικού αγώνα εναντίον όσων προσλαμβάνει ως «κομμουνιστές» ή «συνοδοιπόρους», αφήνοντας

⁵²⁶ Απόσπασμα πανηγυρικού λόγου του Λάκη Ιωαννίδη από τα εγκαίνια της νέας Λέσχης της ΕΚΟΦ στη Θεσσαλονίκη (Νοέμβριος 1965), όπως παρατίθεται στο Θεόφιλος (Λάκης) Ιωαννίδης, *ό.π.*, σ.224.

⁵²⁷ Μιχάλης Μωραϊτίδης, *ό.π.*, σ.205.

⁵²⁸ Ανδρέας Λεντάκης, *ό.π.*, σ.240.

⁵²⁹ Για την εφαρμογή της «στρατηγικής της έντασης» από την ελληνική Ακροδεξιά βλ., Δημήτρης Χριστόπουλος, «Η Ελληνική Αστυνομία», στο Δημήτρης Χριστόπουλος (επιμ.), *Το «βαθύ κράτος»...*, *ό.π.*, σ.138.

⁵³⁰ Για τον Χρήστο Μπαλαφούτη βλ. το σύντομο βιογραφικό του στο Ανδρέας Λεντάκης, *ό.π.*, σ.401.

έντονο το αποτύπωμα της στους φοιτητικούς και όχι μόνο, κύκλους της πόλης,⁵³¹ με την περίοδο 1965-1967 να χαρακτηρίζεται εύλογα ως φάση κινηματικής-εξτρεμιστικής πρωτοκαθεδρίας γι' αυτήν. Το παρόν κεφάλαιο λοιπόν θα εξετάσει την κινηματική και την ιδεολογικού-προπαγανδιστικού χαρακτήρα δραστηριοποίηση των δύο οργανώσεων από το 1964 έως την εκδήλωση του πραξικοπήματος της 21^{ης} Απριλίου 1967. Όπως ακριβώς και στο κεφάλαιο που προηγήθηκε οι πρακτικές των δύο ΕΚΟΦ θα αναλυθούν παράλληλα, ενώ η διαίρεση του σε δύο επιμέρους χρονολογικά υποκεφάλαια θα παραμένει σταθερή.

⁵³¹ Κωστής Κορνέτης, *Τα παιδιά της Δικτατορίας, φοιτητική αντίσταση, πολιτισμικές πολιτικές και η μακρά δεκαετία του εξήντα στην Ελλάδα*, μτφρ. Πελαγία Μαρκέτου, Πόλις, Αθήνα 2015, σ.237.

α. Η δραστηριοποίηση της ΕΚΟΦ κατά τα έτη 1964-1965

Η ΕΚΟΦ το 1964

Ήδη από τις πρώτες μέρες του 1964 τα μέλη της ΕΚΟΦ Αθήνας κατηγορήθηκαν ότι συμμετείχαν ενεργά στον προεκλογικό αγώνα υπέρ της ΕΡΕ. Πιο συγκεκριμένα, όπως κατήγγειλε η *Ελευθερία*, στις 21 Ιανουαρίου 1964, εκοφίτες παρακολούθησαν διαλέξεις «πολιτικού φροντιστηρίου», το οποίο είχε οργανωθεί από «ειδική επιτροπή εκλογικού αγώνος εις την οποίαν συμμετείχαν στρατιωτικοί εν αποστρατεία, δημοσιογράφοι-όργανα της Ε.Ρ.Ε. και διοικητικοί υπάλληλοι».⁵³² Ως έδρα των «πολιτικών φροντιστηρίων» κατονομάζονταν τα γραφεία του πρώτου ορόφου της οδού Ακαδημίας 72, ενώ η εφημερίδα υποστήριζε ότι σε αυτά συμμετείχαν περίπου 150 άτομα «ηλικίας 25 έως 30 ετών», τα οποία και θα στελέχωναν στη συνέχεια τις προπαγανδιστικές εξορμήσεις των «πούλμαν της αλήθειας». Βασικός ομιλητής των παραπάνω διαλέξεων ήταν ο γνωστός εκοφίτης Α. Μπρατάκος,⁵³³ ενώ η ΕΡΕ και η ΕΡΕΝ διέψευσαν με ανακοινώσεις τους το σύνολο των καταγγελιών.⁵³⁴

Λίγες μέρες αργότερα [πιθανότατα το Σάββατο 25 Ιανουαρίου], ομάδα φοιτητών της ΕΚΟΦ Αθήνας και της ΕΡΕΝ, με επικεφαλής τον Α. Μπρατάκο, συγκρούστηκε με νεολαίους της Ένωσης Κέντρου μετά από έντονη πολιτική διαμάχη που έλαβε χώρα «εντός της επί της οδού Ιπποκράτους Φοιτητικής Λέσχης». Κατά τη διάρκεια των συμπλοκών εκστομίστηκαν «ύβρεις, προσωπικώς κατά του αρχηγού του Κέντρου, κ. Παπανδρέου», ενώ οι εκοφίτες κακοποίησαν «τον γνωστόν ηθοποιόν κ. Γ. Τζιφόν, τον οποίον έρριψαν χαμαί και εγρονθοκόπησαν».⁵³⁵ Συνεχίζοντας την εξτρεμιστική δραστηριοποίηση τους υπέρ της ΕΡΕ, εκοφίτες της συμπρωτεύουσας «απεδοκίμασαν τον Γ. Παπανδρέου μπροστά στους ίδιους τους οπαδούς του» κατά τη διάρκεια της κεντρικής προεκλογικής συγκέντρωσης της Ε.Κ. στη Θεσσαλονίκη την

⁵³² εφημ. *Ελευθερία*, 23 Ιανουαρίου 1964, «Ειδικά φροντιστήρια διά την κατάρτησιν τραμπούκων της ΕΡΕ», σ.1, 7.

⁵³³ *Στην ίδια*, 24 Ιανουαρίου 1964, «Σύγχυσις εις την Ε.Ρ.Ε. εκ των αποκαλύψεων διά τον φροντιστήριον», σ.1.

⁵³⁴ *Στην ίδια*, σ.7· εφημ. *Η Καθημερινή*, 26 Ιανουαρίου 1964, «Η Ε.Ρ.Ε.Ν. διαψεύδει δημοσιεύματα κεντρώων εφημερίδων», σ.12.

⁵³⁵ εφημ. *Ελευθερία*, 26 Ιανουαρίου 1964, «Επίθεσις τρομοκρατών της Ε.Κ.Ο.Φ. εναντίον φοιτητών του Κέντρου», σ.12.

26^η Ιανουαρίου 1964,⁵³⁶ με τις αστυνομικές δυνάμεις να συλλαμβάνουν ως πρωταίτιους τους Λ. Ιωαννίδη και Γ. Μαρκογιαννάκη.⁵³⁷

Όμως αναμφίβολα την κορωνίδα των βίαιων ακτιβιστικών πρακτικών της ΕΚΟΦ κατά το 1964, αποτέλεσε η συμμετοχή μελών του αθηναϊκού πυρήνα της οργάνωσης στην εισβολή στο Κοινοβούλιο νεαρών οπαδών του στηριζόμενου από την ΕΡΕ υποψήφιου δήμαρχου Αθηναίων Γεώργιου Πλυτά, το βράδυ της 3^{ης} Ιουλίου 1964. Η επίθεση των «ταγμάτων εφόδου της ΕΡΕ» σύμφωνα με την οπτική της Αριστεράς,⁵³⁸ ή των «νεαρών διαδηλωτών της εθνικοφρονος παρατάξεως», σύμφωνα με την οπτική του δεξιού Τύπου,⁵³⁹ έλαβε χώρα εντός του πολωμένου προεκλογικού πλαισίου των δημοτικών εκλογών της 5^{ης} Ιουλίου 1964 και εντός του οξυμμένου πλαισίου της έξαρσης της πολιτικής και απολιτικής βίας που παρατηρείται το καλοκαίρι του 1964, σύμφωνα με τον Σπύρο Λιναρδάτο.⁵⁴⁰

Το απόγευμα της 3^{ης} Ιουλίου 1964 λοιπόν, η «Ηνωμένη Εθνική Παράταξις», δηλαδή ο συνδυασμός του Γ. Πλυτά, πραγματοποίησε την τελευταία του προεκλογική συγκέντρωση στην πλατεία Κλαυθμώνος, παρουσία «εθνικοφρόνων πολιτών οπαδών της ΕΡΕ και του Κόμματος Προοδευτικών, γυναικείων οργανώσεων και νέων».⁵⁴¹ Μετά το πέρας της εκδήλωσης και κατόπιν παρότρυνσης του Γ. Πλυτά⁵⁴² ομάδα 200-400 παρευρισκόμενων νέων υπό τα συνθήματα, «Παπανδρέου-παπατζή», «Να φύγει ο Παπανδρέου»,⁵⁴³ «Έρχεται ο Καραμανλής», «η ΕΔΑ στη Βουλγαρία»⁵⁴⁴ «Ζήτω η ΕΡΕ», «Ζήτω ο Κανελλόπουλος»,⁵⁴⁵ αφού έκανε αισθητή την παρουσία της στο εκλογικό κέντρο του, στηριζόμενου από την ΕΔΑ, Ν. Κιτσίκη και στα γραφεία της *Αυγής*,⁵⁴⁶ κατέληξε στον περιβάλλοντα χώρο της Βουλής. Εκεί, χωρίς να συναντήσουν καμία αντίσταση από τις αστυνομικές δυνάμεις και με επικεφαλής τον Ρένο Αποστολίδη, υποψήφιο δημοτικό σύμβουλο του Γ. Πλυτά, η ομάδα των εθνικοφρόνων

⁵³⁶ Για την προεκλογική συγκέντρωση του Γ. Παπανδρέου στη Θεσσαλονίκη, την 26^η Ιανουαρίου 1964, βλ. μεταξύ άλλων την αναλυτική περιγραφή της εφημ. *Μακεδονία*, 28 Ιανουαρίου 1964, «Η Βορ. Ελλάς εξησφάλισε τον θρίαμβο», σ.1, 6, 7, 9.

⁵³⁷ Θεόφιλος (Λάκης) Ιωαννίδης, *ό.π.*, σ.153.

⁵³⁸ Βλ. εφημ. *Η Αυγή*, 4 Ιουλίου 1964, «Επίθεσις Ταγμάτων εφόδου της ΕΡΕ στην Βουλή».

⁵³⁹ Βλ. εφημ. *Εθνικός Κήρυξ*, 4 Ιουλίου 1964, «Ξυλοδαρμοί βουλευτών-διαδηλωτών εντός της Βουλής».

⁵⁴⁰ Σπύρος Λιναρδάτος, *Από τον εμφύλιο...*, *ό.π.*, τ. Ε', 1964-1967, σ.21-22.

⁵⁴¹ εφημ. *Εθνικός Κήρυξ*, 3 Ιουλίου 1964, «Χαρακτήρα εθνικού συναγερμού θα προσλάβει η σημερινή συγκέντρωση του κ. Γ. Πλυτά», σ.8· Σπύρος Λιναρδάτος, *ό.π.*, σ.22.

⁵⁴² εφημ. *Μακεδονία*, 4 Ιουλίου 1964, «Βάνδαλοι της ΕΡΕ εισέβαλον εις την Βουλήν και ετραυμάτισαν 8 βουλευτάς του Κέντρου», σ.1.

⁵⁴³ εφημ. *Το Βήμα*, 4 Ιουλίου 1964, «Μπράβοι της ΕΡΕ παρεβίασαν την Βουλήν, διέκοψαν την συνεδρίασιν και εκακοποίησαν βουλευτάς της Ε.Κ.», σ.1.

⁵⁴⁴ εφημ. *Η Αυγή*, 4 Ιουλίου 1964, *ό.π.*, σ.1.

⁵⁴⁵ εφημ. *Μακεδονία*, 4 Ιουλίου 1964, *ό.π.*

⁵⁴⁶ εφημ. *Η Αυγή*, *ό.π.*· Σπύρος Λιναρδάτος, *ό.π.*

εισέβαλε στους διαδρόμους και στην αίθουσα του Κοινοβουλίου την ώρα που τοποθετείτο ο Σπύρος Μαρκεζίνης σε συζήτηση σχετικά με το Κυπριακό, με αποτέλεσμα να προκληθούν σοβαρά επεισόδια και διαπληκτισμοί μεταξύ των εισβολέων και των παρόντων βουλευτών.⁵⁴⁷ Από τις συμπλοκές τραυματίστηκαν οι βουλευτές Ν. Ζορμπάς, Ι. Διαμαντόπουλος, Χρήστος Αποστολάκος, Κωνσταντίνος Παπασπύρου και ο Μιχάλης Λεφάκης, διευθυντής του γραφείου του υπουργού Οικονομικών Κωνσταντίνου Μητσοτάκη, με τη συνεδρίαση τελικά να διακόπτεται.⁵⁴⁸

Σύσσωμος ο πολιτικός κόσμος καταδίκασε τους εισβολείς και οι αστυνομικές αρχές συνέλαβαν τελικά 32 άτομα, τα οποία παραπέμφθηκαν στο Αυτόφωρο Πλημμελειοδικείο για «τεντιμποϊσμό».⁵⁴⁹ Μεταξύ αυτών ήταν και οι εκοφίτες, Χρήστος Ν. Μάνθος,⁵⁵⁰ Νικόλαος Γ. Τσαούσης⁵⁵¹ και Παναγιώτης Μιχαλόλιας.⁵⁵² Τελικά η Δικαιοσύνη καταδίκασε τους επικεφαλής των ταραξιών Ρ. Αποστολίδη και Α. Βήττα σε ποινή 30 μηνών φυλάκισης, ενώ μικρότερες ποινές επιβλήθηκαν στους υπόλοιπους. Οι εκοφίτες Χ. Μάνθος και Ν. Τσαούσης καταδικάστηκαν σε φυλάκιση 10 μηνών για εξύβριση αρχής και συμμετοχή σε παράνομη διαδήλωση, ενώ ο Π. Μιχαλόλιας κρίθηκε αθώος.⁵⁵³

Τα επεισόδια στους χώρους του Κοινοβουλίου και η όξυνση του πολιτικού κλίματος, οδήγησαν τον υπουργό Εσωτερικών Ιωάννη Τούμπα στη διεξαγωγή έρευνας σχετικά με τις «εθνικές» οργανώσεις που κινούνταν στη γκρίζα ζώνη του παρακράτους, η οποία όμως δεν οδήγησε στη διάλυση της ΕΚΟΦ,⁵⁵⁴ παρά τα αντίθετα αιτήματα της πλειοψηφίας των φοιτητικών και πολιτικών νεολαίων.⁵⁵⁵ Στο υπόλοιπο του 1964 οι

⁵⁴⁷ εφημ. *Η Αυγή*, ό.π.: εφημ. *Το Βήμα*, ό.π.: εφημ. *Μακεδονία*, ό.π.: Σπύρος Λιναρδάτος, ό.π.

⁵⁴⁸ εφημ. *Το Βήμα*, ό.π.: εφημ. *Μακεδονία*, ό.π.: Σπύρος Λιναρδάτος, ό.π.

⁵⁴⁹ εφημ. *Η Αυγή*, ό.π., σ.8: Σπύρος Λιναρδάτος, ό.π., σ.23.

⁵⁵⁰ Για τον φοιτητή της Ανωτάτης Βιομηχανικής Χρ. Μάνθο βλ. Ανδρέας Λεντάκης, ό.π., σ.400. Κατά τη διάρκεια της δίκης των 32 εισβολέων, ο Χρ. Μάνθος σε ερώτηση του συνηγόρου της πολιτικής αγωγής, Αλέξανδρου Λυκουρέζου, για το αν αποτελεί πράγματι μέλος της ΕΚΟΦ, απάντησε περήφανα: «Ναι, είμαι στην ΕΚΟΦ» (βλ. εφημ. *Η Αυγή*, 8 Ιουλίου 1964, «Οι παρακρατικοί οργάνωσαν την επίθεση, καταθέτει αστυνομικός», σ.1).

⁵⁵¹ Για τον φοιτητή της Νομικής Νικ. Τσαούση βλ. Ανδρέας Λεντάκης, ό.π., σ.406.

⁵⁵² εφημ. *Η Αυγή*, ό.π.: εφημ. *Η Αυγή*, 7 Ιουλίου 1964, «Να διαλυθούν η ΕΚΟΦ και η ΟΣΕΝ», σ.5. Για τον 18χρονο τότε εκοφίτη και αδερφό του μετέπειτα επικεφαλής της νεонаζιστικής Χρυσής Αυγής, Παναγιώτη Μιχαλολιάκο (αλλιώς Παναγιώτη ή Τάκη Μιχαλόλια), βλ. Ανδρέας Λεντάκης, ό.π., σ.401.

⁵⁵³ εφημ. *Το Βήμα*, 16 Ιουλίου 1964, «Κατεδικάστησαν 24 τρομοκράται», σ.1: εφημ. *Η Καθημερινή*, «Ενοχοι οι 23 των 31 εισβολέων», σ.8: εφημ. *Μακεδονία*, «Βαρείαι ποινάι εις 14 τρομοκράτας και ελαφρότεροι εις ετέρους εννέα χωρίς ανασταλτικών χαρακτήρα», σ.1.

⁵⁵⁴ Βλ. εφημ. *Η Αυγή*, 15 Ιουλίου 1964, «Διαλύονται οι παρακρατικές οργανώσεις», σ.1,5: Σπύρος Λιναρδάτος, ό.π., σ.23-24.

⁵⁵⁵ Βλ. χαρακτηριστικά εφημ. *Η Αυγή*, ό.π., «Αξίως του φοιτητικού κόσμου να διαλυθή και η Ε.Κ.Ο.Φ.», σ.5: εφημ. *Η Αυγή*, 17 Ιουλίου 1964, «Να διαλυθή αμέσως η νεοφασιστική Ε.Κ.Ο.Φ.», σ.5.

δράσεις της ΕΚΟΦ στην Αθήνα και στη Θεσσαλονίκη ήταν ελάχιστες και η κάμψη της δραστηριότητας τους αξιοσημείωτη.

Η ΕΚΟΦ το 1965

Το 1965 αποτέλεσε ένα μάλλον υποτονικό έτος για τη δραστηριοποίηση της ΕΚΟΦ. Από τις δράσεις της ΕΚΟΦ Αθήνας ξεχωρίζουν τα επεισόδια που προκάλεσαν μέλη της στο θέατρο Βέμπο τον Σεπτέμβριο 1965, ενώ από αυτές της ΕΚΟΦ Θεσσαλονίκης ξεχωρίζει η έναρξη των «διαφωτιστικών» περιοδειών των «πούλμαν της αλήθειας», τα οποία βέβαια ακολουθούσαν το παράδειγμα των «πούλμαν της Δημοκρατίας»,⁵⁵⁶ καθώς και η διοργάνωση ενός ακόμα αντικομμουνιστικού σεμιναρίου στη Θεσσαλονίκη, στα τέλη του 1965. Όσον αφορά το φλέγον ζήτημα του 1965, δηλαδή τα γεγονότα της «αποστασίας»⁵⁵⁷ και των Ιουλιανών, δυστυχώς εντοπίστηκαν ελάχιστες αναφορές σχετικές με τη στάση της ΕΚΟΦ κατά τη διάρκεια τους, εντούτοις οι βασικές δράσεις και θέσεις της οργάνωσης κατά τη διάρκεια του ταραγμένου καλοκαιριού του 1965 θα χαρτογραφηθούν παρακάτω.

Αρχικά, μετά τις συγκρούσεις μεταξύ εκοφιτών και αριστερών φοιτητών που έλαβαν χώρα την 31^η Μαρτίου 1965 κατά τη διάρκεια της Γενικής Συνέλευσης της Νομικής Θεσσαλονίκης και είχαν ως αποτέλεσμα τον τραυματισμό, σύμφωνα με ορισμένες πηγές⁵⁵⁸ και τη σύλληψη του Λάκη Ιωαννίδη,⁵⁵⁹ ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η επίσκεψη στο Παρίσι της οργάνωσης-φάντασμα και «θυγατέρας» της ΕΚΟΦ Θεσσαλονίκης, «Φίλοι του Κ. Καραμανλή»,⁵⁶⁰ ώστε τα μέλη της να έρθουν σε επαφή με τον πρώην πρωθυπουργό.⁵⁶¹ Πράγματι, το συγκεκριμένο ταξίδι πραγματοποιήθηκε μεταξύ 18 και 29 Απριλίου 1965 και περιλάμβανε δύο συναντήσεις των συμμετεχόντων με τον Κ. Καραμανλή στην κατοικία του στο Παρίσι,⁵⁶² καταθέτοντας με αυτόν τον τρόπο τα διαπιστευτήρια «πίστης» προς τον ηγέτη της ΕΡΕ

⁵⁵⁶ Ανδρέας Λεντάκης, *ό.π.*, σ.247.

⁵⁵⁷ Ο όρος «αποστασία» χρησιμοποιείται προκειμένου να διευκολυνθεί η αναφορά στα πολιτικά γεγονότα του καλοκαιριού του 1965 και δεν υιοθετείται υποχρεωτικά από την παρούσα εργασία.

⁵⁵⁸ εφημ. *Ο Έλλην Ριζοσπάστης*, *Εβδομαδιαίον Όργανον Μάχης της Εθνικής Ριζοσπαστικής Ενώσεως*, 3 Απριλίου 1965, «Υπό τας ευλογίας της κυβερνήσεως, οι Λαμπράκηδες εξορμούν εις όλην την Ελλάδα», σ.4.

⁵⁵⁹ Ανδρέας Λεντάκης, *ό.π.*, σ.231.

⁵⁶⁰ Η οποία ιδρύθηκε με πρωτοβουλία του Λάκη Ιωαννίδη, το 1963 και ο Ανδρέας Λεντάκης την αναφέρει ως, «Κίνησις Επανάδου Κωνσταντίνου Καραμανλή» (βλ. *Στο ίδιο*, σ.250).

⁵⁶¹ Θεόφιλος (Λάκης) Ιωαννίδης, *ό.π.*, σ.202.

⁵⁶² Βλ. αναλυτικά, *Στο ίδιο*, σ.202-203.

εκ μέρους της ΕΚΟΦ Θεσσαλονίκης, ο πρόεδρος της οποίας (Λ. Ιωαννίδης) βρισκόταν σε διάσταση με τη λέσχη της ΕΡΕ Θεσσαλονίκης ήδη από το 1963.⁵⁶³ Το ταξίδι και η συνάντηση των εκοφιστών της συμπρωτεύουσας με τον Κ. Καραμανλή δεν πρέπει να προκαλεί ερωτήματα καθώς όπως έχει τονίσει και ο Α. Λεντάκης, ο «σκληρός πυρήνας» της ΕΚΟΦ Θεσσαλονίκης, υπό τον Α. Ιωαννίδη, «έδινε έντονο καραμανλικό χαρακτήρα», υποσκάπτοντας στην πραγματικότητα την ηγεσία του Π. Κανελλόπουλου και «καλλιεργώντας αναφανδόν την ιδέα ότι είναι απλώς τοποτηρητής, ηγέτης υπό προθεσμίαν, έως ότου επιστρέψει ο εξόριστος ιδρυτής της ΕΡΕ».⁵⁶⁴

Συνεχίζοντας, αξίζει να σημειωθεί ότι κατά τη διάρκεια των Ιουλιανών η ΕΚΟΦ σε καμία περίπτωση δεν έμεινε αμέτοχη. Εξάλλου, όπως έχει δείξει η πρόσφατη αρθρογραφία σχετικά με το φαινόμενο του ελληνικού νεοφασισμού, η οποία επιβεβαιώνει εν μέρει τους ισχυρισμούς στελεχών νεοφασιστικών οργανώσεων της δεκαετίας του '60,⁵⁶⁵ έχοντας όμως διαφορετικό σημείο αφετηρίας, τον Ιούλιο του 1965 ο γενικός διευθυντής της ΕΡΕ ναύαρχος Σπανίδης επιχείρησε να συσπειρώσει οργανωτικά και να συντονίσει τη δράση των εθνικοφρόνων-εξτρεμιστικών οργανώσεων που τοποθετούνταν δεξιότερα της ΕΡΕΝ, δημιουργώντας έναν βραχύβιο σύνδεσμο με την επωνυμία «Εθνικό Μέτωπο», ο οποίος διαλύθηκε τελικά το 1966.⁵⁶⁶ Όμως η συνεργασία των εξτρεμιστικών δεξιών και νεοφασιστικών νεολαϊστικών οργανώσεων κατά την ταραγμένη εκείνη περίοδο αποτέλεσε την παρακαταθήκη του εγχειρήματος Σπανίδη και αποτυπώθηκε κατά τα έτη 1966-1967, ιδιαίτερα στη Θεσσαλονίκη.

Εντός του παραπάνω πλαισίου, με δύο ανακοινώσεις που δημοσίευσε στην εφημερίδα *Ημέρα* στις 21 και 23 Ιουλίου 1965, ημέρες κατά τις οποίες η Αθήνα συγκλονιζόταν από τις πολυάνθρωπες συγκεντρώσεις κατά της κυβέρνησης του Γεώργιου Αθανασιάδη-Νόβα και από τη δολοφονία του φοιτητή Σωτήρη Πέτρουλα,⁵⁶⁷ το Διοικητικό Συμβούλιο της αθηναϊκής ΕΚΟΦ εξέφρασε την έντονη ανησυχία του για

⁵⁶³ Ανδρέας Λεντάκης, *ό.π.*, σ.256-266.

⁵⁶⁴ Στο ίδιο, σ.247.

⁵⁶⁵ Για τις καταθέσεις των οποίων οφείλουμε να είμαστε πάντα δύσπιστοι. Όπως σημειώνει πάντως ο Δημήτριος Δημόπουλος, στέλεχος του Κόμματος 4^{ης} Αυγούστου, «Η ακτινοβολία του Κ4Α ήταν και στον χώρο της ΕΡΕΝ τόση, ώστε αναγκάστηκε ο τότε αρχηγός της ΕΡΕ Π. Κανελλόπουλος να τους μιλήσει στην Χαλκίδα εναντίον των φιλοδικτατορικών μας τάσεων. Κι όμως στα παρασκήνια μας είχε ανάγκη, αφού διοργανώνοντας κρυφά ο ίδιος μαχητικές ομάδες υπό τον ναύαρχο Σπανίδη μας κάλεσε να συμμετάσχουμε» (βλ. με κάθε επιφύλαξη, Κωνσταντίνος Α. Πλεύρης, *Γεγονότα...*, *ό.π.*, σ.99).

⁵⁶⁶ Τάσος Κωστόπουλος, «Ο ναζισμός ως εγχείρημα αντιεξέγερσης, το "βαθύ κράτος" και η άνοδος της Χρυσής Αυγής», *Αρχειοτάξιο* 16 (2014), *ό.π.*, σ.74.

⁵⁶⁷ Jean Meynaud, *Πολιτικές δυνάμεις στην Ελλάδα, Μέρος Β', η βασιλική εκτροπή από τον κοινοβουλευτισμό του Ιουλίου του 1965*, Εκδοτικός Οίκος Μπάϋρον, Αθήνα 1974, 2^η έκδοση, σ.69.

τα θεμέλια της Βασιλευόμενης Δημοκρατίας που αμφισβητούνταν από τη σύμπραξη Κέντρου-Αριστεράς. Εξαιτίας του «θανάσιμου» κινδύνου που ελλόχευε για τους πολιτειακούς θεσμούς της χώρας, η ΕΚΟΦ διεμήνυε ότι ξεκινά «των υπέρ πάντων αγώνα» για την εκκαθάριση και τον εξοστρακισμό των «πρακτόρων του Κ.Κ.Ε.» «από την ενδοκομματική μάχη της Ε.Κ.». ⁵⁶⁸ Επίσης, στη δεύτερη ανακοίνωση της 23^{ης} Ιουλίου, η αθηναϊκή ΕΚΟΦ επιτιθόταν στην ΕΦΕΕ κατηγορώντας τη για συνεργασία «μετά των πρακτόρων του εγχώριου κομμουνισμού» και για σύμπραξη μαζί τους σε «οχλοκρατικές συγκεντρώσεις καθαρής πολιτικής μορφής», καλώντας τους «υγιώς σκεπτόμενους φοιτητές» να απομονώσουν «την αντιφοιτητική και αντιδημοκρατική δραστηριότητα των κομμουνιστών και των συνοδοιπόρων της ΕΦΕΕ». ⁵⁶⁹

Η κινητοποίηση των «εθνικοφρόνων σπουδαστών» υπέρ των βασιλικών πρωτοβουλιών αποτυπώθηκε ξεκάθαρα στην καθοδηγούμενη από την αθηναϊκή ΕΚΟΦ συγκέντρωση της 30^{ης} Ιουλίου 1965 στο θέατρο «Γκλόρια», η οποία διοργανώθηκε με σκοπό την «προάσπιση» των πολιτειακών θεσμών και των «εθνικών ιδεωδών». ⁵⁷⁰ Πέραν της ΕΚΟΦ στη συγκεκριμένη συγκέντρωση συμμετείχαν φοιτητικοί σύλλογοι της Θεσσαλονίκης ⁵⁷¹ και πολλοί τοπικοί σύλλογοι φοιτητών της Νότιας Ελλάδας, ⁵⁷² γεγονός που αναδεικνύει τα γεωγραφικά όρια της απήχησης των μηνυμάτων της ΕΚΟΦ. ⁵⁷³ Μετά την ολοκλήρωση της «σεμνής τελετής», ⁵⁷⁴ οι εθνικόφρονες σπουδαστές ξεχύθηκαν στους κεντρικούς δρόμους της Αθήνας, όπου διαδήλωσαν την στήριξη τους στις βασιλικές ενέργειες, συγκρούστηκαν με ομάδα παρευρισκόμενων σε συγκέντρωση της ΕΦΕΕ φοιτητών ⁵⁷⁵ και τέλος επιτέθηκαν στα γραφεία της Νεολαίας Λαμπράκη (ΔΝΛ), πετροβολώντας και σπάζοντας την επιγραφή τους. ⁵⁷⁶

⁵⁶⁸ εφημ. *Η Ημέρα*, 21 Ιουλίου 1965, «Τον κίνδυνον Λαϊκού Μετώπου επισημαίνουν οι φοιτηταί», σ.7.

⁵⁶⁹ *Στην ίδια*, 23 Ιουλίου 1965, «Η Εθνική Κοινωνική Οργάνωσις Φοιτητών επισημαίνει νέους μεγάλους κινδύνους», σ.7.

⁵⁷⁰ *Στην ίδια*, 30 Ιουλίου 1965, «Μεγαλειώδης συγκέντρωσις των εθνικοφρόνων σπουδαστών», σ.7.

⁵⁷¹ Όπως οι Σύλλογοι Φοιτητών Ιατρικής, Οδοντιατρικής, Γεωπονοδασολογικής, Κτηνιατρικής, Μαθηματικής, Χημικού, καθώς και οι Σύλλογοι Σερραίων και Θεσσαλονικέων φοιτητών (βλ. εφημ. *Η Ημέρα*, ό.π.).

⁵⁷² Όπως οι Σύλλογοι Λακώνων, Πατρέων, Αιτωλοακαρνανών, Ευβοέων και Κορινθίων Φοιτητών, καθώς και η Κυκλαδική Ένωσις Σπουδαστών (βλ. *Στην ίδια*).

⁵⁷³ Για την κάλυψη της παραπάνω εκδήλωσης, βλ. *Στην ίδια*, 31 Ιουλίου 1965, «Οι σπουδασταί χθες απήντησαν ομαλότητα και όχι οχλοκρατία», σ.7.

⁵⁷⁴ Κατά τη διάρκεια της οποίας κυριάρχησαν φιλοβασιλικά, δεκεμβρολογικά και αντιπαπανδρεϊκά συνθήματα όπως «Ζήτω ο Κωσταντίνος», «Δεν περνά το μέτωπο», «Κάτω οι Λαμπράκηδες», «Όχι άλλος Δεκέμβρης», «Όχι άλλο αίμα», «Μάργκαρετ αργόμισθη», «Εξω ο Αντρέας» (βλ. *Στην ίδια*).

⁵⁷⁵ *Στην ίδια*: Ανδρέας Λεντάκης, ό.π., σ.231.

⁵⁷⁶ Ανδρέας Λεντάκης, ό.π.

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι κατά τη διάρκεια του κινηματικού κύκλου των Ιουλιανών δεν δραστηριοποιήθηκαν αποκλειστικά οι «προοδευτικοί νέοι» για τους οποίους «ο συστηματικός αντικομμουνισμός [...] έτεινε ολοένα και περισσότερο, να θεωρείται φθινό σύνθημα», όπως σημειώνει και ο Jean Meynaud.⁵⁷⁷ Αντιθέτως, παράλληλα με τις μάζες των κεντρώων και αριστερών νεολαίων κινητοποιείται δυναμικά μια μικρότερου μεγέθους, αλλά όχι αμελητέα, μάζα συντηρητικών φοιτητών, η οποία με «μπροστάρη» την ΕΚΟΦ και χρησιμοποιώντας έναν έντονα δεκεμβρολογικό λόγο, επιχειρεί να αφυπνίσει τις τραυματικές εμπειρίες της αστικής τάξης από την έντονα ταξική σύγκρουση των Δεκεμβριανών,⁵⁷⁸ έτσι ώστε να στηριχθούν οι ανακτορικές πρωτοβουλίες, την ίδια ώρα που απαιτεί την «εξυγίανση» του κεντρώου χώρου από τα κεντροαριστερά στοιχεία και την επιστροφή του «Κέντρου» στον χώρο της εθνικοφροσύνης.

Τα μέλη της ΕΚΟΦ Αθήνας συνέχισαν να εκφράζουν δημόσια την υποστήριξη τους στις βασιλικές ενέργειες και να επιχειρούν να «λογοκρίνουν» ακόμα και τον χώρο του Θεάτρου, καθώς την επομένη της ορκωμοσίας της τρίτης κυβέρνησης «αποστατών», με επικεφαλής τον Στέφανο Στεφανόπουλο, προκάλεσαν σοβαρά επεισόδια στο Θέατρο Βέμπο στην παράσταση «Γαργάλατα». Πιο συγκεκριμένα, το βράδυ του Σαββάτου 25 Σεπτεμβρίου 1965 «κατά το φινάλε της α' πράξεως και ενώ μία ηθοποιός, υποδυόμενη την Δημοκρατία, παραδίδει το κύπελλον της νίκης εις ένα ηθοποιόν υποδυόμενο τον κ. Παπανδρέου»,⁵⁷⁹ την ώρα που «το θέατρον εδονείτο από τα χειροκροτήματα των θεατών»,⁵⁸⁰ «εξοργισμένοι» εκοφίτες συνεπλάκησαν με τους ηθοποιούς και τους θεατές. Οι συγκρούσεις είχαν ως αποτέλεσμα τη διακοπή της παράστασης και την έλευση αστυνομικών δυνάμεων στον χώρο, οι οποίες συνέλαβαν

⁵⁷⁷ Jean Meynaud, *ό.π.*

⁵⁷⁸ Για την ανάλυση των Δεκεμβριανών υπό το πρίσμα της ταξικής σύγκρουσης και της εκτόνωσης, κατά τη διάρκεια τους, των συσσωρευμένων ταξικών διαφορών της Κατοχής και των ύστερων μεσοπολεμικών ετών βλ. Τάσος Κωστόπουλος, *Κόκκινος Δεκέμβρης, το ζήτημα της επαναστατικής βίας*, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2016. Για την επίκληση της μνήμης των Δεκεμβριανών από τον προσκείμενο στην ΕΡΕ Τύπο και την προσπάθεια ενεργοποίησης «ενός φαντασιακού βασισμένου στα αισθήματα του φόβου και της απειλής και ικανού να διεγείρει τα συντηρητικά αντανάκλαστικά της ελληνικής κοινωνίας», με αφορμή τις συγκρούσεις Οικοδόμων-Αστυνομίας τον Δεκέμβριο του 1960, βλ. Δήμητρα Λαμπροπούλου, *Οικοδόμοι...*, *ό.π.*, σ.337-338.

⁵⁷⁹ εφημ. *Η Καθημερινή*, 28 Σεπτεμβρίου 1965, «Επεισόδια εις Θέατρον μεταξύ αντιφρονούντων πολιτικώς θεατών», σ.10.

⁵⁸⁰ εφημ. *Το Βήμα*, 28 Σεπτεμβρίου 1965, «Τα επεισόδια του Θεάτρου».

10 άτομα ως υπεύθυνα για τα επεισόδια,⁵⁸¹ μεταξύ των οποίων και τον περιβόητο εκοφίτη Χρήστο Φύσσα.⁵⁸²

Ακόμα, το 1965 αποτελεί το έτος εμφάνισης των «πούλμαν της αλήθειας», λεωφορείων στελεχωμένων από εκοφίτες και ερενίτες της Θεσσαλονίκης που περιόδευσαν στη Βόρεια Ελλάδα την περίοδο 1965-1967, προπαγανδίζοντας υπέρ της ΕΡΕ και κατά των «ψευδών του αδίστακτου γέροντος [ενν. τον Γ. Παπανδρέου]».⁵⁸³ Κομβικό ρόλο στις εξορμήσεις των «πούλμαν της αλήθειας», που μιμούνταν το παράδειγμα των «πούλμαν της δημοκρατίας», όπως καταγράφηκε και προηγουμένως,⁵⁸⁴ διαδραμάτισε ο Λάκης Ιωαννίδης,⁵⁸⁵ ενώ η έμπνευση και ο σχεδιασμός των περιοδειών αυτών ανήκε στα ηγετικά κλιμάκια της ΕΡΕΝ και πιο συγκεκριμένα στον Παύλο Μανωλόπουλο, τον επικεφαλής της ΕΡΕΝ κατά τα έτη 1965-1967.⁵⁸⁶

Η πρώτη εξόρμηση των «πούλμαν της αλήθειας» πραγματοποιήθηκε στις αρχές του Δεκεμβρίου 1965 στην περιοχή της Δυτικής Μακεδονίας. Τα μέλη της ΕΚΟΦ-ΕΡΕΝ Θεσσαλονίκης με βασικούς ομιλητές τους Λ. Ιωαννίδη, Γ. Σούρλα, Ι. Αποστολίδη, Θ. Μπάμπαλη, Γ. Βακάλη, Λ. Μελετιλίδη, Ε. Αμαραντίδη, Β. Τσαγκαρό, Α. Καρατάσο,⁵⁸⁷ περιόδευσαν στο σύνολο σχεδόν των πόλεων της Κεντρικής και Δυτικής Μακεδονίας,⁵⁸⁸ προπαγανδίζοντας τις θέσεις της ΕΡΕ, εξαπολύοντας μύδρους κατά της Ε.Κ. και καταθέτοντας στεφάνια σε τάφους νεκρών του εμφυλίου που ανήκαν στην εθνικόφρονα παράταξη,⁵⁸⁹ σε μια προφανή προσπάθεια προβολής των εαυτών τους ως συνεχιστών της νίκης του 1949. Την οικονομική αρωγή της παραπάνω εξόρμησης ανέλαβε ο Ιωάννης Προκοπίδης, βουλευτής της ΕΡΕ στο νομό Πέλλας,⁵⁹⁰

⁵⁸¹ εφημ. *Η Αυγή*, 28 Σεπτεμβρίου 1965, «Οι τραμπούκοι δραστηριοποιούνται», σ.1.· Ανδρέας Λεντάκης, *ό.π.*

⁵⁸² εφημ. *Η Αυγή*, *ό.π.*

⁵⁸³ εφημ. *Ελληνικός Βορράς*, 7 Δεκεμβρίου 1965, «Έκτακτος επιτυχής εξόρμησης των εθνικοφρόνων φοιτητών εις κέντρα της Κ.Δ. Μακεδονίας», σ.4.

⁵⁸⁴ Ανδρέας Λεντάκης, *ό.π.*, σ.247.

⁵⁸⁵ Θεόφιλος (Λάκης) Ιωαννίδης, *ό.π.*, σ.235.

⁵⁸⁶ Γιάννης Κακουλίδης, «Οι χουντικοί ξανάρχονται», συνέντευξη με τον Π. Μανωλόπουλο, *Αντί*, 50 (24 Αυγούστου 1976), σ.9· Ανδρέας Λεντάκης, *ό.π.* Στη συνέντευξη του στο περιοδικό *Αντί*, ο Π. Μανωλόπουλος σημειώνει ότι τα «πούλμαν της αλήθειας» «τυπικά αποσκοπούσαν στην άσκηση κομματικής προπαγάνδας, ουσιαστικά όμως ανέλαβαν την εξωκοινοβουλευτικήν παρουσίαν του κόμματος», υποστηρίζοντας ότι η κυριότερη οδηγία που είχαν λάβει οι διοργανωτές των παραπάνω εξορμήσεων ήταν η τεκμηρίωση της αναγκαιότητας «της Βασιλικής πρωτοβουλίας ενώπιον του εθνικόφρονος λαού». Βλ. επίσης, Θεόφιλος (Λάκης) Ιωαννίδης, *ό.π.*, σ.327.

⁵⁸⁷ Θεόφιλος (Λάκης) Ιωαννίδης, *ό.π.* Για τα ορισμένα στοιχεία σχετικά με τα παραπάνω στελέχη της ΕΚΟΦ Θεσσαλονίκης, βλ. Ανδρέας Λεντάκης, *ό.π.*, σ.393-406.

⁵⁸⁸ εφημ. *Ελληνικός Βορράς*, *ό.π.*, σ.3-4.

⁵⁸⁹ Στην *ίδια*.

⁵⁹⁰ Στην *ίδια*.

ενώ δεύτερη αντίστοιχη αποστολή επαναλήφθηκε μετά από λίγες μέρες στην Ανατολική Μακεδονία, περιλαμβάνοντας επίσκεψη των συμμετεχόντων στην Πρώτη Σερρών και στην οικία του Κ. Καραμανλή.⁵⁹¹ Ολοκληρώνοντας με τις περιοδείες των εκοφιστών στη Βόρεια Ελλάδα το 1965, πρέπει να τονιστεί ότι αυτές μπορεί να υπήρξαν έμπνευση των ηγετικών στελεχών της ΕΡΕΝ και να εκτελέστηκαν από τα μέλη της ΕΚΟΦ Θεσσαλονίκης, όμως σε κάθε περίπτωση απολάμβαναν της «κάλυψης» του ηγετικού πυρήνα της ΕΡΕ. Το γεγονός αυτό αποδεικνύεται από τον λόγο του Π. Κανελλόπουλου στην πλατεία Κλαυθμώνος στις 19 Φεβρουαρίου 1965, σε μια αποστροφή του οποίου καλούσε τους εθνικόφρονες νέους να εξορμήσουν «εις την ύπαιθρον» για να ενθαρρύνουν «τους φοβισμένους κατοίκους της», καθώς όπως υποστήριζε «εάν χαθή η ύπαιθρος, εχάθη η Ελλάς».⁵⁹²

Κλείνοντας με το 1965 αξίζει να σημειωθεί ότι η ΕΚΟΦ Θεσσαλονίκης σε συνεργασία με τον σύλλογο Θεσσαλονικέων Φοιτητών⁵⁹³ διοργάνωσε μεταξύ της 13^{ης} και της 16^{ης} Δεκεμβρίου μία ακόμη αντικομμουνιστική διάλεξη στη Θεσσαλονίκη με θέμα, «Ο κομμουνισμός και οι νέοι», στην οποία συμμετείχαν σημαίνοντες δημοσιογράφοι της πόλης, όπως ο Νικόλαος Μέρτζος του *Ελληνικού Βορρά*,⁵⁹⁴ καθώς και επιφανείς δημοτικοί σύμβουλοι και συνδικαλιστές της Θεσσαλονίκης.⁵⁹⁵

⁵⁹¹ Θεόφιλος (Λάκης) Ιωαννίδης, *ό.π.*, σ.239.

⁵⁹² Παύλος Πετρίδης, *ό.π.*, σ.312.

⁵⁹³ εφημ. *Ελληνικός Βορράς*, 8 Δεκεμβρίου 1965, «Με την σπουδάζουσα γενεά της Β. Ελλάδος», σ.5.

⁵⁹⁴ Για τον Ν. Μέρτζο βλ. Ανδρέας Λεντάκης, *ό.π.*, σ.401.

⁵⁹⁵ εφημ. *Ελληνικός Βορράς*, *ό.π.*· εφημ. *Η Ημέρα*, 10 Δεκεμβρίου 1965, «Σεμινάριον εις την Θεσσαλονίκην με θέμα: Κομμουνισμός και νέοι», σ.7.

β. Η ΕΚΟΦ κατά τα έτη 1966-1967

Η ΕΚΟΦ ΤΟ 1966

Τα έτη 1966-1967 αποτελούν την τελευταία περίοδο του βίου της ΕΚΟΦ πριν την επιβολή του δικτατορικού καθεστώτος της 21^{ης} Απριλίου και τη «νεκρανάσταση» της από αυτό, με σκοπό τη διοίκηση των ελεγχόμενων από το καθεστώς φοιτητικών συλλόγων.⁵⁹⁶ Κατά τα έτη 1966-1967 η εικόνα παραμένει, σε γενικές γραμμές, αμετάβλητη. Η ΕΚΟΦ Θεσσαλονίκης κρατά τα ηνία του ιδεολογικού αγώνα και της ακτιβιστικής δράσης, ενώ η ΕΚΟΦ Αθήνας συνεχίζει τη φθίνουσα πορεία της.

Εκκινώντας λοιπόν, το απόγευμα της 12^{ης} Ιανουαρίου 1966 πραγματοποιήθηκε στα γραφεία της ΕΡΕΝ Θεσσαλονίκης κοινή εκδήλωση «άνω των 2.000» μελών της ΕΚΟΦ και της ΕΡΕΝ, με κύριους ομιλητές τον Λ. Ιωαννίδη και τον γνωστό ήδη από την εποχή του Γ' Πανσπουδαστικού, Κ. Τσιλιγιάννη.⁵⁹⁷ Όπως μας πληροφορεί ο *Ελληνικός Βορράς* κατά τη διάρκεια της συγκέντρωσης «πάμπολλαι υπήρξαν οι εκδηλώσεις υπέρ του ιδρυτού της ΕΡΕ κ. Κ. Καραμανλή και υπέρ του κόμματος της ΕΡΕ», ενώ πριν την έναρξη της, το στελεχωμένο με εκοφίτες και ερενίτες νέους «πούλμαν της αλήθειας» πέρασε από «όλας τας συνοικίας της πόλεως» με τις ζητωκραυγές «υπέρ του Κ. Καραμανλή και της εθνικής δράσεως του» να δονούν την ατμόσφαιρα. Την επομένη τα στελέχη της ΕΚΟΦ-ΕΡΕΝ αναχώρησαν για «διαφωτιστική εξόρμηση» στην Αλεξανδρούπολη και στις Σάπες Έβρου.⁵⁹⁸

Συνεχίζοντας τον ιδεολογικό της αγώνα η ΕΚΟΦ Θεσσαλονίκης διοργάνωσε ακόμη ένα σεμινάριο αντικομμουνιστικού περιεχομένου στις 21, 22 και 23 Ιανουαρίου 1966, υπό τον τίτλο «Οι νέοι και ο Κομμουνισμός».⁵⁹⁹ Συντονιστής του σεμιναρίου ήταν ο γνωστός (ακρο)δεξιός πολιτευτής και πρώην βουλευτής της ΕΡΕ, Ν. Φαρμάκης,⁶⁰⁰ ενώ στους συμμετέχοντες συγκαταλέγονταν γνωστοί βουλευτές του

⁵⁹⁶ Για τη δραστηριοποίηση της ΕΚΟΦ κατά την περίοδο της επταετούς δικτατορίας των συνταγματαρχών απουσιάζει μια συστηματική μελέτη, καθώς ακόμα και το έργο του Ανδρέα Λεντάκη δεν υπεισέρχεται στην ιστορία της ΕΚΟΦ κατά τη διάρκεια της επταετίας. Διάσπαρτες αναφορές εντοπίζονται μόνο στο έργο του Κωστή Κορνέτη, *ό.π.*, σ.204, 469, 471.

⁵⁹⁷ Για τον Κ. Τσιλιγιάννη βλ. Ανδρέας Λεντάκης, *ό.π.*, σ.406.

⁵⁹⁸ εφημ. *Ελληνικός Βορράς*, 16 Ιανουαρίου 1966, «Νέα από τη Βόρειο Ελλάδα», σ.15. Για την αναλυτική περιγραφή της «διαφωτιστικής εξόρμησης» των εκοφικών στη Θράκη βλ., *Στην ίδια*, 20 Ιανουαρίου 1966, «Θριαμβευτική πορεία του πούλμαν της Εθνικής Διαφώτισεως εις Θράκην και κέντρα της Ανατολ. Μακεδονίας», σ.3· Θεόφιλος (Λάκης) Ιωαννίδης, *ό.π.*, σ.240-241.

⁵⁹⁹ Θεόφιλος (Λάκης) Ιωαννίδης, *ό.π.*, σ.241.

⁶⁰⁰ εφημ. *Ελληνικός Βορράς*, 22 Ιανουαρίου 1966, «Πανηγυρικός ήρchiσε χθες τας εργασίας του το αντικομμουνιστικόν σεμινάριον της ΕΚΟΦ», σ.5.

δεξιού κόμματος, όπως ο Ιωάννης Βαρβιτσιώτης και σημαίνοντες δημοσιογράφοι και συνδικαλιστές της Θεσσαλονίκης.⁶⁰¹ Εισηγήσεις αντικομμουνιστικού περιεχομένου εκφώνησαν οι εκοφίτες, Λ. Ιωαννίδης, Κ. Τσιλιγιάννης, Α. Δεσλής, Λέων Μετλετίδης,⁶⁰² ο συνδικαλιστής, Αντώνης Κατσίφας και οι δικηγόροι Α. Διαλυνάς, Γ. Μαθιουδάκης. Ορισμένοι ενδεικτικοί τίτλοι των ομιλιών τους είναι οι παρακάτω: «Η ουσία του κομμουνιστικού κινδύνου», «Η διαμάχη μεταξύ πνεύματος και ύλης», «Τα ιδανικά της νέας γενεάς», «Ο κομμουνισμός και οι νέοι», η «Ιστορία του ΚΚΕ».⁶⁰³

Συνεχίζοντας με τη Θεσσαλονίκη, στις 10 Φεβρουαρίου του 1966 η τοπική ΕΚΟΦ έκανε αισθητή την παρουσία της με (αντι)συγκέντρωση στον χώρο του Χημείου προκειμένου να εμποδίσει το αντιεκοφίτικο συλλαλητήριο φοιτητικών συλλόγων της πόλης. Μολονότι η διεξαγωγή των δύο παράλληλων συγκεντρώσεων δεν οδήγησε σε συγκρούσεις μεταξύ των δύο αντιμαχόμενων στρατοπέδων, η ατμόσφαιρα ήταν ιδιαίτερα οξυμμένη με τους προσκείμενους στην ΕΚΟΦ φοιτητές, υπό την καθοδήγηση του Λ. Ιωαννίδη, να φωνάζουν, «Δεν περνά το Μέτωπο», «Ερχεται», «Καραμανλής» και τους συγκεντρωμένους αντιεκοφίτες να απαντούν με τα συνθήματα, «Όποιος γίνεται σκουλήκι τον ποδοπατούμε», «Λευτεριά στους φυλακισμένους φοιτητές», «Άσυλο», «Εκπαιδευτική μεταρρύθμιση», «Εξω από τα σχολεία ο φασισμός».⁶⁰⁴ Παράλληλα οι εξορμήσεις των «πούλμαν της αλήθειας» συνεχίστηκαν και κατά τη διάρκεια του Φεβρουαρίου, με την περιοδεία της 12^{ης} και 13^{ης} Φεβρουαρίου στον νομό Χαλκιδικής.⁶⁰⁵

Όμως και ο βίαιος ακτιβισμός της ΕΚΟΦ δεν απουσίασε κατά τη διάρκεια του 1966. Πιο συγκεκριμένα, εκοφίτες ακύρωσαν τις νόμιμες αρχαιρεσίες του Δ΄ έτους της Οδοντιατρικής Σχολής Αθηνών στις 5 Μαρτίου, αποσπώντας την κάλπη, ορίζοντας νέα εφορευτική επιτροπή και ανακηρύσσοντας νικητές τους 5 υποψήφιους της εθνικοκοινωνικής οργάνωσης.⁶⁰⁶ Στα παραπάνω επεισόδια, σύμφωνα με τον Α. Λεντάκη, πρωτοστάτησε ο επικεφαλής της ΕΚΟΦ Θεσσαλονίκης Λ. Ιωαννίδης, καθώς και ο Χ. Μάνθος, μέλος της ΕΚΟΦ Αθήνας και συλληφθείς για την επίθεση των

⁶⁰¹ Θεόφιλος (Λάκης) Ιωαννίδης, *ό.π.*

⁶⁰² Για τον Λ. Μετλετίδη βλ. Ανδρέας Λεντάκης, *ό.π.*, σ.401.

⁶⁰³ εφημ. *Ελληνικός Βορράς*, *ό.π.*

⁶⁰⁴ εφημ. *Η Αυγή*, 11 Φεβρουαρίου 1966, «Εντείνεται η αγωνιστική κινητοποίηση του φοιτητικού κόσμου», σ.5.

⁶⁰⁵ εφημ. *Η Ημέρα*, 12 Φεβρουαρίου 1966, «Το πούλμαν της εθνικής διαφώτισεως θα επισκεφθεί τον νομόν Χαλκιδικής», σ.7.

⁶⁰⁶ εφημ. *Η Αυγή*, 5 Μαρτίου 1966, «Οι εκοφίτες δημιούργησαν επεισόδια στην Οδοντιατρική», σ.6.

υποστηρικτών του Γ. Πλυτά στο Κοινοβούλιο, το 1964.⁶⁰⁷ Οι συγκεκριμένες ενέργειες δεν θεωρήθηκαν από τους αντιφρονούντες φοιτητές ως ένα μεμονωμένο δείγμα του εκοφίτικου ακτιβισμού, αλλά αντιθέτως ως πτυχή ενός οργανωμένου σχεδίου «βίας και νοθείας», με απώτερο στόχο την ανακατάληψη των διοικήσεων των φοιτητικών συλλόγων της Αθήνας από την ΕΚΟΦ. Ως αποδείξεις του σχεδίου αυτού, προβάλλονταν τα παραπάνω επεισόδια της Οδοντιατρικής, η καταγγελλόμενη νοθεία στις εκλογές του Ε΄ έτους της ίδιας σχολής, καθώς και η συσπείρωση των δυνάμεων της ΕΚΟΦ ενόψει των φοιτητικών εκλογών της 9^{ης} Μαρτίου στην Π.Α.Σ.Π.Ε.⁶⁰⁸

Παράλληλα, η ΕΚΟΦ Θεσσαλονίκης συνέχισε τις πρωτοβουλίες ιδεολογικού περιεχομένου, διοργανώνοντας στα μέσα Μαρτίου 1966 ένα ακόμη σεμινάριο με τίτλο: «Η Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση».⁶⁰⁹ Όπως τόνισε χαρακτηριστικά ο διοργανωτής και άρτεϊ επανεκλεγείς πρόεδρος της οργάνωσης,⁶¹⁰ Λ. Ιωαννίδης, «διά του νέου μας σεμιναρίου επιθυμούμεν να επισημάνωνεν το λυπηρόν σημείον της παραμονής μας εις αρχέγονα σχήματα και της πλήρους χρεοκοπίας της σχολικής προσπάθειας εις τον εγκυκλοπαιδικόν τομέα», ενώ προϊδεάζοντας σχετικά με το περιεχόμενο των εισηγήσεων, αποκάλυψε πως αυτές θα περιστρέφονταν γύρω από τα αρνητικά, κατ' αυτόν, αποτελέσματα της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης του 1964.⁶¹¹

Αναμφίβολα όμως, τα επεισόδια της Α.Σ.Ο.Ε.Ε. και ο τραυματισμός του Μιχάλη Μαδιανού στις αρχαιρεσίες της Ιατρικής Σχολής Αθηνών στα τέλη Μαρτίου 1966, χαρακτήρισαν τον εκοφίτικο εξτρεμισμό κατά το 1966. Τα επεισόδια της 24^{ης} Μαρτίου στην Α.Σ.Ο.Ε.Ε. από τη μία, έλαβαν χώρα κατά τη διάρκεια των αρχαιρεσιών για την ανάδειξη νέου διοικητικού συμβουλίου του συλλόγου σπουδαστών της Σχολής εντός του θεάτρου «Αλάμπρα».⁶¹² Σύμφωνα με τις καταγγελίες των αντιτιθέμενων στην ΕΚΟΦ φοιτητών, κατά τη διάρκεια της φοιτητικής συνέλευσης οι εκοφίτες, σε

⁶⁰⁷ Ανδρέας Λεντάκης, *ό.π.*, σ.233. Αξιοσημείωτο είναι ότι η αντιπροσωπεία της Οδοντιατρικής Αθηνών, αποβλήθηκε με 91 ψήφους υπέρ, 36 κατά και 3 αποχές, από το Α΄ Συνέδριο της ΕΦΕΕ, τον Μάιο 1966 (Ε΄ Πανσπουδαστικό Συνέδριο), βλ. εφημ. *Η Αυγή*, 14 Μαΐου 1966, «Επεισόδια εκοφιτών στο Συνέδριο της ΕΦΕΕ», σ.5.

⁶⁰⁸ εφημ. *Η Αυγή*, 9 Μαρτίου 1966, «Νέο σχέδιο 'Περικλής' κατά των δημοκρατικών φοιτητών», σ.5.

⁶⁰⁹ Δυστυχώς η ακριβής ημερομηνία διεξαγωγής του συγκεκριμένου σεμιναρίου δεν κατέστη δυνατό να εξακριβωθεί, καθώς ο Λάκης Ιωαννίδης από την πλευρά του αναφέρει πως αυτό πραγματοποιήθηκε μεταξύ 5-7 Μαρτίου [Θεόφιλος (Λάκης) Ιωαννίδης, *ό.π.*, σ.264], ενώ η εφημερίδα, *Ημέρα*, αναφέρει ως ημερομηνίες διεξαγωγής του, το διάστημα μεταξύ 12-14 Μαρτίου (εφημ. *Η Ημέρα*, 11 Μαρτίου 1966, «2^{ον} Σεμινάριον διά το εκπαιδευτικόν, σ.7).

⁶¹⁰ Για την επανεκλογή του Λ. Ιωαννίδη στα ηνία της ΕΚΟΦ Θεσσαλονίκης βλ. εφημ. *Ελληνικός Βορράς*, 11 Μαρτίου 1966, «Με την σπουδάζουσα γενεά της Βορ. Ελλάδος», σ.6.

⁶¹¹ Θεόφιλος (Λάκης) Ιωαννίδης, *ό.π.*, σ.265.

⁶¹² εφημ. *Η Ημέρα*, 25 Μαρτίου 1966, «Καταδικάζουν τα έκτροπα του Μετώπου οι εθνικόφρονες σπουδασταί της ΑΣΟΕΕ», σ.9.

συνεργασία με δύναμη του Σπουδαστικού Ασφάλειας και με ηγετικά στελέχη της νεολαίας της ΕΡΕ, προκάλεσαν επεισόδια και αλλοίωσαν το αποτέλεσμα των εκλογών εις βάρος του «δημοκρατικού συνδυασμού Νίκη», την ίδια στιγμή που ο χώρος γύρω από τη Α.Σ.Ο.Ε.Ε παρέμενε αποκλεισμένος από «καμιόνια και κλούβες».⁶¹³ Παρόμοιας έντασης και έκτασης επεισόδια έλαβαν χώρα και στις εκλογές του τέταρτου έτους της Ιατρικής Αθηνών όπου εξαιτίας της σφοδρότητας των χτυπημάτων προκλήθηκαν σοβαρά οφθαλμολογικά προβλήματα στον φοιτητή Μιχάλη Μαδιανό.⁶¹⁴

Τέλος, τον Μάρτιο του 1966 η ΚΕΚ (Κίνηση Επανόδο Καραμανλή), οργάνωση ελεγχόμενη από την ΕΚΟΦ Θεσσαλονίκης και τον Λ. Ιωαννίδη όπως ειπώθηκε και προηγουμένως, πραγματοποίησε τριήμερο «δημοψήφισμα» με αίτημα την επάνοδο του Κ. Καραμανλή στα ελληνικά πολιτικά πράγματα, κατά τα πρότυπα του δημοψηφίσματος για το 15% στην Παιδεία της ΔΕΣΠΑ.⁶¹⁵ Στη διάρκεια του τριήμερου «δημοψηφίσματος» οι προσκεείμενοι στην ΕΚΟΦ κύκλοι υποστήριζαν ότι συγκέντρωσαν 675.000 υπογραφές, αριθμό ασφαλώς διογκωμένο,⁶¹⁶ με τα «πούλμαν της αλήθειας» να διαδραματίζουν κεντρικό ρόλο στη συλλογή των υπογραφών μέσω των αποστολών τους στη Βόρεια Ελλάδα⁶¹⁷ και με τα επίσημα όργανα της ΕΡΕ να καταδικάζουν τα «ανεύθυνα και ξένα προς την κομματικήν οργάνωσιν πρόσωπα» που προέβησαν στις παραπάνω υπονομευτικές, για την ηγεσία του κόμματος, ενέργειες.⁶¹⁸

⁶¹³ εφημ. *Η Αυγή*, 25 Μαρτίου 1966, «Ο φοιτητικός κόσμος καταγγέλλει το πραξικόπημα της Ε.Κ.Ο.Φ. στην Α.Σ.Ο.Ε.Ε.», σ.7.

⁶¹⁴ Ανδρέας Λεντάκης, *ό.π.*, σ.233-234.

⁶¹⁵ Στο ίδιο, σ.251, 253.

⁶¹⁶ Στο ίδιο, σ.252.

⁶¹⁷ Θεόφιλος (Λάκης) Ιωαννίδης, *ό.π.*, σ.323.

⁶¹⁸ Βλ. τη σχετική ανακοίνωση στο Ανδρέας Λεντάκης, *ό.π.*, σ.251-252.

Η ΕΚΟΦ το 1967

Η δράση της ΕΚΟΦ το 1967 περιορίστηκε σχεδόν αποκλειστικά στα πλαίσια του βίαιου ακτιβισμού και των (αντι)συγκεντρώσεων, με σκοπό τη διάλυση των αντικοφίτικων εκδηλώσεων που εξέφραζαν τη αντίθεση του φοιτητικού κόσμου στη δράση της οργάνωσης αλλά και στο ενδεχόμενο μιας δικτατορικής λύσης, χωρίς να εντοπίζεται κάποια αναφορά σχετικά με «ιδεολογικού περιεχομένου» πρωτοβουλίες της οργάνωσης στην Αθήνα και στη Θεσσαλονίκη. Μοναδική εξαίρεση αποτέλεσε μία από τις τελευταίες ίσως περιπτώσεις «διαφωτιστικών εξορμήσεων» των «πούλμαν της εθνικής διαφωτίσεως» στις αρχές του 1967. Όπως μας πληροφορεί λοιπόν ο *Ελληνικός Βορράς*, στις 15 Ιανουαρίου 1967 ομάδα 85 περίπου στελεχών της ΕΚΟΦ-ΕΡΕΝ Θεσσαλονίκης κατευθύνθηκε με δύο λεωφορεία «εις την γενέτειραν του ιδρυτού της ΕΡΕ [...] Πρώτη Σερρών», με επικεφαλής τους Λ. Ιωαννίδη και Χ. Μπαλαφούτη. Μετά την άφιξη τους στην Πρώτη σε ένα είδος ιδιότυπου θρησκευτικού προσκυνήματος οι εκοφίτες και ερενίτες νέοι «επεσκέφθησαν την οικίαν του κ. Καραμανλή», όπου απέθεσαν «αναμνηστικήν πλακέταν» και εντός του ίδιου χώρου ο επικεφαλής τους, Λ. Ιωαννίδης, εκφώνησε πανηγυρικό λόγο, στον οποίο, μεταξύ άλλων, σημείωσε:

*Με άφωνον συγκίνησιν ευρισκόμεθα σήμερον εις την οικίαν όπου εγεννήθη και ανδρώθη μία από τις μεγαλύτερες πολιτικές φυσιογνωμίες της νεωτέρας Ελλάδος, ο Κων. Καραμανλής [...] Η επίσκεψις μας, αυτό το μικρό προσκύνημα είναι η πιο μικρή προσφορά των νέων της Θεσσαλονίκης εις την μεγαλειώδη προσφορά της Νεωτέρας Ελλάδος.*⁶¹⁹

Συνεχίζοντας, στις 30 Μαρτίου 1967 σε ογκώδη συγκέντρωση των αντικοφιτών φοιτητών της Θεσσαλονίκης στον χώρο του Χημείου, στην οποία διακηρύχτηκε η αντίθεση τους στη δράση της ΕΚΟΦ και στα σενάρια εξωκοινοβουλευτικής εκτροπής, ξέσπασαν σφοδρές συμπλοκές μεταξύ αυτών και ομάδας 50 εκοφιτών, οι οποίοι έχοντας ως επικεφαλής τους Λ. Ιωαννίδη και Γ. Σούρλα⁶²⁰ επιχείρησαν τη διάσπαση της φοιτητικής μάζας και την αποκαθίλωση της μαύρης σημαίας που είχε υψωθεί ως

⁶¹⁹ εφημ. *Ελληνικός Βορράς*, 17 Ιανουαρίου 1967, «Αι προχθεσιναί ενθουσιώδεις και μεγάλαι συγκεντρώσεις της Ε.Ρ.Ε.», σ.5-6.

⁶²⁰ Για το στέλεχος της ΕΚΟΦ και της ΕΡΕΝ Θεσσαλονίκης Γ. Σούρλα, βλ. Ανδρέας Λεντάκης, *ό.π.*, σ.405.

ένδειξη διαμαρτυρίας, δίπλα από την ελληνική στο κτίριο του Χημείου. Το εγχείρημα αυτό επέφερε τον «ανηλεή ξυλοδαρμό» της «ομάδας κρούσεως» της ΕΚΟΦ, όπως σημειώνει ο Τύπος της πόλης⁶²¹ και τον σοβαρό τραυματισμό του φοιτητή Φαίδωνα Στραγάδη.⁶²²

Τα σοβαρότερα όμως επεισόδια που επιβεβαίωσαν την απροκάλυπτη συνεργασία της ΕΚΟΦ με τις αστυνομικές αρχές και με τις οργανώσεις του νεοφασιστικού χώρου (όπως με το Κ4Α⁶²³), έλαβαν χώρα επίσης στη Θεσσαλονίκη, στις αρχές Απριλίου 1967. Πιο συγκεκριμένα, σε συγκέντρωση συμπαράστασης που οργάνωσε η ΕΦΕΕ στις 6 Απριλίου, για τους 21 φοιτητές που είχαν παραπεμφθεί στο Πειθαρχικό Συμβούλιο του πανεπιστημιακού ιδρύματος της Θεσσαλονίκης από τον πρύτανη Παναγιώτη Χρήστου, συμπαγής μάζα εκοφίτων και οπαδών του Κ4Α επιτέθηκε στους συγκεντρωμένους που επιχείρησαν να προσεγγίσουν τον χώρο της Γεωπονικής Σχολής όπου συνεδρίαζε το Πειθαρχικό Συμβούλιο.

Υπό τις ιαχές «Βούλγαροι», «Ο Παπανδρέου στο Γουδί» τα πλήθη των εξτρεμιστών «με ξύλα και μαχαίρια», διέσπασαν τη συγκέντρωση των αντιεκοφίτων φοιτητών, για να επακολουθήσουν «απερίγραπτοι σκηναί» με τους τραυματίες να κείτονται στο έδαφος και το θέαμα να είναι «ανατριχιαστικών», σύμφωνα με τις ανταποκρίσεις του Τύπου.⁶²⁴ Την επίθεση των εκοφίτων και των τεταρτοαυγουστιανών ακολούθησε επέμβαση του τμήματος «Χημικών Μέσων της Χωροφυλακής», το οποίο εκτοξεύοντας χημικά εντός των πανεπιστημιακών κτιρίων προκάλεσε γενικευμένη «σύγχυσι», «αναταραχή»,⁶²⁵ και τον τραυματισμό 30 ατόμων, ένα εκ των οποίων τραυματίστηκε σοβαρά από φιαλίδιο δακρυγόνου που δέχτηκε στο μάτι του.⁶²⁶ Ύστερα από την αναγκαστική αποχώρηση των συμπτυγμένων στο κτίριο της Νομικής Σχολής αντιεκοφίτων φοιτητών, οι ενωμένες δυνάμεις των Θεσσαλονικέων εκοφίτων

⁶²¹ εφημ. *Μακεδονία*, 31 Μαρτίου 1967, «Δεν θα περάση ο φασισμός εις το Πανεπιστήμιον διεκήρυξαν οι φοιτηταί», σ.5.

⁶²² Ανδρέας Λεντάκης, *ό.π.*, σ.235.

⁶²³ Για το Κόμμα 4^{ης} Αυγούστου (Κ4Α) του Κωνσταντίνου Πλεύρη βλ., Δημήτρης Ψαρράς, «Ο Κωνσταντίνος Πλεύρης και το Κόμμα της 4^{ης} Αυγούστου», *Αρχειοτάξιο* 16 (2014), *ό.π.*, σ.47-69 και τις αναφορές του επικεφαλής του Κ4Α στο βιβλίο του (Κωνσταντίνος Α. Πλεύρης, *ό.π.*) με ιδιαίτερη όμως προσοχή και επιφυλακτικότητα λόγω των σκόπιμων στρεβλώσεων που το χαρακτηρίζουν. Τη συνεργασία των νεοφασιστικών ομάδων του Κ4Α με την ΕΚΟΦ Θεσσαλονίκης πιστοποιεί ο Ανδρέας Λεντάκης (βλ. Ανδρέας Λεντάκης, *ό.π.*, σ.337), αλλά και ο ιδρυτής του μορφώματος Κ. Πλεύρης, ο οποίος σε ένα από τα έργα του σημειώνει χαρακτηριστικά πως «Η πολιτική δραστηριότης μου περιελάμβανε θεωρία και πράξι [...] Στην πράξι μετείχα στον φοιτητικό συνδικαλισμό, στην ΕΡΕΝ, στην ΕΚΟΦ, στο Κ4Α, στην ΠΡΩΤΗ ΓΡΑΜΜΗ και στον ΛΑ.Ο.Σ.» (βλ. Κωνσταντίνος Α. Πλεύρης, *ό.π.*, σ.10).

⁶²⁴ εφημ. *Το Βήμα*, 7 Απριλίου 1967, «Αιματηρή ομαλότης εις την Θεσσαλονίκην», σ.1.

⁶²⁵ *Στην ίδια.*

⁶²⁶ εφημ. *Η Αυγή*, 7 Απριλίου 1967, «Η ΕΡΕ ξανάβαψε στο αίμα τη Θεσσαλονίκη», σ.1.

και τεταρτοαυγουστιανών «με τα πλακάτ τους και την ελληνική σημαία, κατέλαβαν [...] τα προπύλαια του Χημείου», συνεχίζοντας τις επιθέσεις εναντίον όσων αντιφρονούντων τύγχανε να βρίσκονται στην ευρύτερη περιοχή.⁶²⁷ Τα παραπάνω αιματηρά επεισόδια στιγματίστηκαν από σύσσωμο τον αντιπολιτευόμενο πολιτικό και φοιτητικό κόσμο,⁶²⁸ με τον βουλευτή της Ε.Κ. Ανδρέα Παπανδρέου να δηλώνει ότι «τα γεγονότα της Θεσσαλονίκης και το αίμα των φοιτητών που χύθηκε συμβολίζουν την επάνοδο του καραμανλικού παρακράτους»⁶²⁹ και τον υπουργό Δημόσιας Τάξης Γεώργιο Ράλλη να υπεραμύνεται των ενεργειών των αστυνομικών δυνάμεων και των εθνικοφρόνων σπουδαστών.⁶³⁰

Στα κεφάλαια που προηγήθηκαν αναλύθηκε ο καταστατικός και προγραμματικός λόγος της ΕΚΟΦ, έγινε αναφορά στα φίλα προσκείμενα στην οργάνωση έντυπα και επιχειρήθηκε η καταγραφή των βίαιων ακτιβιστικών πρακτικών της, κατά την περίοδο 1960-1967. Πιο συγκεκριμένα, έγινε φανερό πως ο βίος και ο εξτρεμισμός της ΕΚΟΦ Αθήνας και Θεσσαλονίκης μπορεί να χωριστεί σε δύο βασικές περιόδους, επιβεβαιώνοντας έτσι και τους ισχυρισμούς του Α. Λεντάκη. Κατά την πρώτη περίοδο που οριοθετείται από την ίδρυση της ΕΚΟΦ στην Αθήνα το 1960 και στη Θεσσαλονίκη το 1961 και φτάνει μέχρι το 1962-63, όταν τα ιδρυτικά στελέχη των δύο εθνικοκοινωνικών οργανώσεων αποχωρούν από τα προεδρεία τους, όπως φάνηκε παραπάνω, στον ρόλο του πρωταγωνιστή, ακτιβιστικά αλλά και προπαγανδιστικά βρίσκεται η αθηναϊκή ΕΚΟΦ, με την ΕΚΟΦ Θεσσαλονίκης να ακολουθεί σε δευτερεύοντα ρόλο. Από το 1963 και έπειτα όμως, παράλληλα με την αναρρίχηση του Α. Ιωαννίδη στα κλιμάκια της ΕΚΟΦ Θεσσαλονίκης, η τοπική ΕΚΟΦ ενδυναμώνεται, μαζικοποιείται, έρχεται σε επαφή με άλλες οργανώσεις του δεξιού εξτρεμιστικού χώρου της πόλης (Κ4Α) και τελικά καταφέρνει να υποσκελίσει τη «μητέρα» ΕΚΟΦ Αθήνας, τόσο στις δράσεις του «πεζοδρομίου» όσο και στο επίπεδο της ιδεολογικής διαπάλης και προπαγάνδας απέναντι στις δυνάμεις του Κέντρου και της Αριστεράς.

Κεντρικό συμπέρασμα λοιπόν, είναι ότι η άσκηση της βίας εναντίον όσων θεωρούσε «κομμουνιστές ή συνοδοιπόρους», αποτελούσε ένα ζωτικής σημασίας προαπαιτούμενο για την ΕΚΟΦ που εξασφάλιζε την προβολή της αλλά και την προσέλκυση νέων μελών στις τάξεις της, καθώς ακριβώς η βία εναντίον των

⁶²⁷ Στην ίδια.

⁶²⁸ Βλ. εφημ. *Το Βήμα*, ό.π., σ.5.

⁶²⁹ εφημ. *Το Βήμα*, ό.π.

⁶³⁰ εφημ. *Η Αυγή*, ό.π., σ.5.

αντιφρονούντων στόχευε στην επιβολή της διαχωριστικής τομής εθνοκοινωνικών-κομμουνιστών εντός του φοιτητικού σώματος και στην ένταξη των εθνοκοινωνικών στις τάξεις των εθνοκοινωνικών οργανώσεων.

Ωστόσο μια ανάλυση που θα περιοριζόταν στα παραπάνω θα ήταν ελλιπής, καθώς θα παρέμενε αναπάντητο ένα κεντρικό ερώτημα. Ποιες ήταν οι βασικές ιδεολογικές αναφορές της οργάνωσης, ποια θέματα απασχόλησαν το εκοφίτικο υποκείμενο και ποια η τοποθέτηση του έναντι τους; Ακόμα, πώς αρθρωνόταν ο λόγος των στελεχών της σε σχέση με τα φλέγοντα ζητήματα της δεκαετίας του '60 και του φοιτητικού κόσμου, όπως για παράδειγμα σχετικά με τις σχέσεις ανδρών και γυναικών, με τον ρόλο των νέων και ιδιαίτερα των φοιτητών στην κοινωνία, με τον ψυχροπολεμικό ανταγωνισμό και με τη θέση της Ελλάδας στον μεταπολεμικό κόσμο; Διαπνεόταν τελικά η ΕΚΟΦ από νεοφασιστικές ιδεολογικές αναφορές ή απλά εντοπίζονται ορισμένοι απόηχοι φασιστικών μοτίβων στον λόγο και στις τοποθετήσεις των στελεχών της; Τα παραπάνω ερωτήματα θα επιχειρηθούν να απαντηθούν στο κεφάλαιο που έπεται μέσα από την εξέταση του εσωστρεφούς και του εξωστρεφούς υλικού της οργάνωσης έτσι ώστε να αποτυπωθεί αυτό που θα μπορούσαμε να ονομάσουμε σχηματικά ως «ιδεολογία της οργάνωσης».

Κεφάλαιο Πέμπτο

Η Ιδεολογία της ΕΚΟΦ

*Πιστεύομεν απόλυτα στις δημοκρατικές αρχές. Δημοκρατία όμως δεν σημαίνει περιφρόνησι, απεμπόλησι των ηθικών αξιών. Το όνομα του Ι. Μεταξά είναι συνδεδεμένο με τις λαμπρότερες σελίδες της νεώτερης ιστορίας μας. Απέβη ο Μεταξάς γνήσιος εντολοδόχος και εμψυχωτής του Έθνους στην κρισιμώτερη φάση του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Γι' αυτό θεωρούμε οποιαδήποτε φράσι ή εκδήλωσι εναντίον της μνήμης του σαν ύβρι κατά της Ελλάδος.*⁶³¹

Αναμφίβολα ο όρος «ιδεολογία» ενεργοποιεί ισχυρές συναισθηματικές αντιδράσεις⁶³² και επιδέχεται πολλών διαφορετικών ερμηνειών και νοηματοδοτήσεων.⁶³³ Ο Michael Freeden για παράδειγμα έχει ορίσει ως πολιτική ιδεολογία το σύνολο των ιδεών, απόψεων και αξιών, οι οποίες προβάλλουν ένα σταθερό πρότυπο, γίνονται αποδεκτές από σημαντικές πληθυσμιακές ομάδες και συναγωνίζονται μεταξύ τους στην παραγωγή σχεδίων δημόσιας πολιτικής με στόχο την αμφισβήτηση, την αλλαγή ή τη νομιμοποίηση των συνθηκών της κοινωνίας.⁶³⁴ Ο Bert Klandermans και η Nonna Mayer επίσης, στο έργο τους σχετικά με τον δεξιό εξτρεμισμό σημειώνουν πως ο όρος ιδεολογία είναι συνδεδεμένος με την προσπάθεια ερμηνείας του κόσμου και έκφρασης των απόψεων των υποκειμένων που συμμετέχουν στα κοινωνικά κινήματα.⁶³⁵ Τέλος, ένας από τους επιφανέστερους μελετητές του ακροδεξιού φαινομένου, ο Paul Hainsworth, έχει υποστηρίξει ότι οι πολιτικές ιδεολογίες είναι σώματα ιδεών ή συστημάτων σκέψης, τα οποία αποτελούν τη βάση της πολιτικής δράσης, της πολιτικής σκέψης και των δημοσίων συζητήσεων.⁶³⁶

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω και έχοντας κατά νου πως ο λόγος μιας φοιτητικής οργάνωσης όπως η ΕΚΟΦ, ασφαλώς και δεν αποτελεί συγκροτημένη

⁶³¹ 21^{ος} Αιών, ό.π., Μάρτιος 1961, «Από την σκοπιά μας», σ.2.

⁶³² Michael Freeden, *Ideology, a very short introduction*, Oxford University Press, Νέα Υόρκη 2003, σ.6.

⁶³³ Terry Eagleton, *Ideology, an introduction*, Verso, Λονδίνο-Νέα Υόρκη 1991, σ.1.

⁶³⁴ Michael Freeden, ό.π., σ.32.

⁶³⁵ Bert Klandermans-Nonna Mayer (επιμ.), *Extreme right activists in Europe, through the magnifying glass*, Routledge, Λονδίνο-Νέα Υόρκη 2005, σ.9.

⁶³⁶ Paul Hainsworth, *The extreme right in Western Europe*, Routledge, Λονδίνο-Νέα Υόρκη 2008, σ.67.

πολιτική ιδεολογία αλλά τμήμα ενός ευρύτερου ιδεολογικού πλαισίου,⁶³⁷ το παρόν κεφάλαιο θα επιχειρήσει να χαρτογραφήσει τα βασικά θεωρητικά ζητήματα που απασχόλησαν το εκοφίτικο «εμείς» κι έτσι να αποτυπώσει τα κύρια στοιχεία του ιδεολογικού λόγου της οργάνωσης. Αναμφίβολα, το εκοφίτικο υποκείμενο ορίζεται και περιχαράκωνεται από το αντιεκοφίτικο «αυτοί» όχι μόνο από τις βίαιες ακτιβιστικές πρακτικές που αναλύθηκαν διεξοδικά στα προηγούμενα κεφάλαια, αλλά και από τα ιδεολογικά στοιχεία που εντοπίζονται στις διακηρύξεις της εθνικοκοινωνικής οργάνωσης, στις αναφορές των φίλα προσκείμενων εντύπων της και στο υλικό των συνεντεύξεων των στελεχών της. Αυτού του είδους το πρωτογενές υλικό λοιπόν θα αξιοποιηθεί στο παρόν κεφάλαιο προκειμένου να χαρτογραφηθεί το θεωρητικό υπόβαθρο του εκοφίτικου ακτιβισμού.

Πέραν των παραπάνω παρατηρήσεων πρέπει να σημειωθεί ότι, όπως έχει τονίσει και η πρόσφατη αρθρογραφία, ο ιδεολογικός λόγος της ΕΚΟΦ εκφραζόταν και διαχεόταν ως συμπλήρωμα του κρατικού αυταρχικού πλέγματος,⁶³⁸ της μετεμφυλιακής εθνικοφροσύνης και της ευρύτερης ψυχροπολεμικής λογικής,⁶³⁹ καθορίζοντας με αυτόν τον τρόπο τα νοητικά και ιδεολογικά πλαίσια και τις βασικές αξίες της οργάνωσης. Συνεπώς, οποιαδήποτε κρίση και συμπέρασμα σχετικά με τις αποχρώσεις του ιδεολογικού λόγου της εθνικοκοινωνικής οργάνωσης θα πρέπει να λαμβάνει υπόψη τα ψυχροπολεμικά ιδεολογικά στεγανά και τις αρχές της ιδεολογίας της εθνικοφροσύνης, οι οποίες μορφοποίησαν τις αντίστοιχες ιδεολογικές αναφορές της ΕΚΟΦ.

Όπως εύστοχα έχει υποστηρίξει ο Pierre Milza, το 1945 η κανονικότητα επέστρεψε στις ζωές των Ευρωπαίων, αποτελώντας έτσι «το έτος θανάτου του διαβόλου», το οποίο θα οδηγούσε σε ένα μέλλον ειρήνης και ευμάρειας, μακριά από τα διχαστικά μίσση και τους εθνικισμούς του παρελθόντος.⁶⁴⁰ Έτσι, μετά τη λήξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου ο φασισμός και τα σχέδια του «χιλιόχρονου Ράιχ» καταδικάζονται απερίφραστα από την πλειοψηφία του πολιτικού κόσμου⁶⁴¹ και η συντριπτική ήττα που υπέστησαν οι «ιδεολογίες του μίσους» στο πεδίο της μάχης, σε συνδυασμό με τις μεταπολεμικές κοινωνικοοικονομικές μεταβολές έδειχναν πως παρά τις αρχικές φοβίες η φασιστική ιδεολογία μάλλον δεν θα αναγεννιόταν από τις στάχτες

⁶³⁷ Michael Freedon, *ό.π.*, σ.34.

⁶³⁸ Αντώνης Αντωνίου-Νίκος Τσικρίκης, *ό.π.*, σ.60.

⁶³⁹ Γιάνης Γιανουλόπουλος, *ό.π.*, στο Παύλος Σούρλας (επιμ), *Δολοφονία Λαμπράκη*, *ό.π.*, σ.155-156.

⁶⁴⁰ Pierre Milza, *ό.π.*, σ. 22.

⁶⁴¹ Στο ίδιο, σ.25.

της. Ο ψυχροπολεμικός ανταγωνισμός των δύο αντιμαχόμενων στρατοπέδων, η εγκαθίδρυση σταθερών κοινοβουλευτικών πολιτευμάτων στις περισσότερες δυτικοευρωπαϊκές χώρες, σε συνδυασμό με τη σταθεροποίηση των Λαϊκών Δημοκρατιών της Ανατολικής Ευρώπης και την υποχώρηση του μεσοπολεμικού ιδεαλισμού και βιταλισμού προς όφελος του μεταπολεμικού υλισμού και ατομισμού δεν άφηναν κανένα περιθώριο στην ανάπτυξη ενός μαζικού φασιστικού κινήματος στη μεταπολεμική Ευρώπη.⁶⁴²

Παρόλα αυτά, οι νοσταλγοί της φασιστικής ιδεολογίας δεν εξαφανίστηκαν ολοκληρωτικά, αφήνοντας το «πολιτισμικό αποτύπωμα» της ιδεολογίας τους⁶⁴³ στη δράση των μικρών ριζοσπαστικών και εξτρεμιστικών δεξιών ή αλλιώς ακροδεξιών ομάδων⁶⁴⁴ και στους απόηχους φασιστικών μοτίβων που εντοπίζονται στον ιδεολογικό τους λόγο.⁶⁴⁵ Όμως, παρά τις ομοιότητες τους με τα μεσοπολεμικά φασιστικά κινήματα ο λόγος των μεταπολεμικών οργανώσεων του δεξιού εξτρεμισμού στην Δυτική Ευρώπη διέφερε σε βασικά σημεία από τον αντίστοιχο των αυθεντικών φασιστικών μεσοπολεμικών κινήσεων.⁶⁴⁶ Το συγκεκριμένο κεφάλαιο λοιπόν, αφού χαρτογραφήσει τον ιδεολογικό λόγο της ΕΚΟΦ, θα επιχειρήσει να προβεί σε μια πρώτη αποτύπωση των πιθανών ιδεολογικών συναφειών αλλά και διαφορών του σε σχέση με το λόγο των αυθεντικών φασιστικών κινήσεων αλλά και του ηγεμονικού, τη συγκεκριμένη περίοδο, λόγου της εθνικοφροσύνης.

⁶⁴² Στάνλεϊ Πέϊν, *ό.π.*, σ.685-686.

⁶⁴³ Στο *ίδιο*, σ.686.

⁶⁴⁴ Οι όροι αυτοί είναι αρκετά συγκεχυμένοι και χρησιμοποιούνται κατά το δοκούν από τον κάθε συγγραφέα ανάλογα με τη σχολή από την οποία προέρχεται. Έτσι ο όρος της «ριζοσπαστικής δεξιάς», προέρχεται από το λεξιλόγιο των Αμερικανών κοινωνικών επιστημόνων και ευρύτερα της αγγλοσαξονικής σχολής και υιοθετήθηκε από τη γερμανική σχολή κατά τη δεκαετία του '50 (βλ. Pierre Milza, *ό.π.*, σ.27· Στάνλεϊ Πέϊν, *ό.π.*· Paul Hainsworth, *ό.π.*, σ.8). Αντιθέτως, η γαλλική σχολή, πριν υιοθετήσει με τη σειρά της τον όρο «ριζοσπαστική δεξιά» προτιμούσε τη χρήση του όρου «άκρα δεξιά», όπως ακριβώς και η ιταλική με τον όρο “estrema destra” (βλ. Pierre Milza, *ό.π.*, σ.27-28).

⁶⁴⁵ Robert O. Paxton, *ό.π.*, σ.257.

⁶⁴⁶ Στο *ίδιο*, σ.258· Στάνλεϊ Πέϊν, *ό.π.*, σ.688.

α. «Είμαστε υποχρεωμένοι να προβούμε σε ωρισμένες οριστικές διευκρινίσεις σε ότι αφορά κυρίως τα σημεία εκείνα της δράσεως μας που συστηματικά παρερμηνεύονται»: Η ΕΚΟΦ αυτοπροσδιορίζεται

Στο παρόν υποκεφάλαιο εξετάζοντας ένα τμήμα του εξωστρεφούς υλικού της αθηναϊκής εθνικοκοινωνικής οργάνωσης, δηλαδή το ενημερωτικό φυλλάδιο *Τι είναι, τι πιστεύει, τι επιδιώκει η ΕΚΟΦ* που εκδόθηκε το 1961, θα επιχειρηθεί να κατανοηθεί πώς αυτοπροσδιοριζόταν και πώς νοηματοδοτούσε τη δράση της η εθνικοκοινωνική οργάνωση της Αθήνας.

Η αθηναϊκή ΕΚΟΦ εξέδωσε το συγκεκριμένο «διαφωτιστικό» φυλλάδιο το 1961, σε μια εποχή δηλαδή που η κυριαρχία της στους φοιτητικούς συλλόγους και στο φοιτητικό σώμα της πρωτεύουσας αμφισβητούνταν από τον αντιεκοφίτικο αγώνα των κεντρώων και αριστερών φοιτητών. Συνεπώς, όπως διευκρινίζουν και οι συντάκτες του, αυτό επιδιώκει την αποσαφήνιση των σκοπών της δημιουργίας της οργάνωσης,⁶⁴⁷ λόγω των κατηγοριών για «τραμπουκισμό» και «νεοφασισμό» που της αποδίδονταν. Παράλληλα το συγκεκριμένο «διαφωτιστικό» φυλλάδιο είναι ιδιαίτερα χρήσιμο καθώς ως εξωστρεφές υλικό μιας εξτρεμιστικής δεξιάς φοιτητικής οργάνωσης επιχειρεί να παρουσιάσει ένα εξωραϊσμένο, λειασμένο και μάλλον απατηλό πρόσωπο σε σχέση με τον βίαιο ακτιβισμό και τον μαχητικό αντικομμουνισμό που χαρακτήριζαν στην πραγματικότητα την ΕΚΟΦ.

Εκκινώντας λοιπόν, οι συντάκτες της εκοφίτικου φυλλαδίου υποστηρίζουν πως δεν υφίσταται καμία απολύτως διαιρετική τομή μεταξύ της ΕΚΟΦ και των υπόλοιπων φοιτητικών νεολαιών, ενώ δηλώνοντας την πίστη της στους πολιτειακούς θεσμούς θεωρούν ότι το συνδετικό στοιχείο της πλειοψηφίας των υφιστάμενων φοιτητικών νεολαιών είναι «η κοινή πίστη και προσήλωσι στους ελευθέρους θεσμούς».⁶⁴⁸ Έτσι, αναπαράγοντας τη ψυχροπολεμική θεωρία των δύο ολοκληρωτισμών⁶⁴⁹ η ΕΚΟΦ διακηρύσσει την αντίθεση της «στην επιβολή οιασδήποτε αποχρώσεως ολοκληρωτικού

⁶⁴⁷ Προσωπικό Αρχείο Στέργιου Γκιουλάκη/*Τι είναι, τι πιστεύει, τι επιδιώκει η ΕΚΟΦ*, Εθνική Κοινωνική Οργάνωσις Φοιτητών, Αθήναι 1961, σ.3.

⁶⁴⁸ Στο ίδιο.

⁶⁴⁹ Για τη βιβλιογραφική παραγωγή σχετικά με τη θεωρία των δύο ολοκληρωτισμών και την ερμηνεία του φασιστικού φαινομένου υπό το πρίσμα της «τυπικής έκφρασης του ολοκληρωτισμού» βλ. Στάνλεϊ Πέϊν, *ό.π.*, σ.618-622

συστήματος»⁶⁵⁰ και δηλώνει πως θα τεθεί αντιμέτωπη σε κάθε προσπάθεια κατάργησης των ελεύθερων θεσμών «από μια δικτατορία είτε κομμουνιστικού είτε φασιστικού τύπου».⁶⁵¹ Εντός αυτού του πλαισίου, η ΕΚΟΦ εκπροσωπώντας τον πολιτικό συντηρητισμό και τη συστημικότητα στα πανεπιστήμια, αυτοπροβάλλεται ως υπερασπιστής της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας⁶⁵² από τους εξίσου επικίνδυνους, σύμφωνα με την οπτική της, μαύρο και κόκκινο ολοκληρωτισμό· λαμβάνοντας με αυτόν τον τρόπο τον ρόλο του αυτόκλητου ψυχροπολεμικού μαχητή (cold war warrior) και υπερασπιστή των ελεύθερων θεσμών εντός και εκτός των πανεπιστημιακών κτιρίων. Πράγματι, το στοιχείο της δημόσιας αμφισβήτησης των δημοκρατικών θεσμών και της παγιωμένης πολιτικής τάξης είναι ένα συστατικό που επίσης απουσιάζει από τον προγραμματικό λόγο της μεταπολεμικής ριζοσπαστικής και εξτρεμιστικής δεξιάς πανευρωπαϊκά⁶⁵³ και τον κανόνα αυτό φαίνεται πως ακολουθεί και ο λόγος της ΕΚΟΦ. Πώς να μη συμβεί κάτι τέτοιο άλλωστε, τη στιγμή που οι μνήμες των συνεπειών της φασιστικής ιδεολογίας ήταν ακόμη νωπές και τα περιθώρια αμφισβήτησης του κοινοβουλευτισμού περιορισμένα;

Συνεχίζοντας μολαταύτα την ανάγνωση της διακήρυξης, γίνεται αντιληπτό πως η πάταξη του «ερυθρού ολοκληρωτισμού», χρησιμοποιώντας παροδικά την εκοφίτικη φρασεολογία, αποτελεί την κεντρική προτεραιότητα της οργάνωσης. Έτσι, υποστηρίζεται ότι «κατά τις τελευταίες εκλογές (ενν. τις βουλευτικές εκλογές του 1958) η επιρροή του (ενν. του ολοκληρωτισμού) δεν αυξήθηκε εις βάρος των δυνάμεων της δεξιάς αλλά εις βάρος των δυνάμεων του Κέντρου» και εξαιτίας αυτού «επιβάλλεται [...] όχι μόνον η αρνητική αλλά και η θετική αντιμετώπιση της ολοκληρωτικής προπαγάνδας δια της αποκαλύψεως [...] των σχεδίων της διά της ανασκευής των θεωριών της διά της τοποθέτησεως μιας σαφούς διαχωριστικής γραμμής μεταξύ των δυνάμεων της δημοκρατίας και των δυνάμεων του ολοκληρωτισμού».⁶⁵⁴ Σε ποιον πολιτικό φορέα αναφέρεται λοιπόν η ΕΚΟΦ, όταν υπογραμμίζει πως η επιρροή του αυξήθηκε στις εκλογές του 1958 και τελικά ποιον πολιτικό φορέα ταυτίζει με την έννοια του ολοκληρωτισμού; Η ΕΚΟΦ ασφαλώς και δεν αναφέρεται σε κάποιο νεοπαγές και δυναμικό ακροδεξιό-νεοφασιστικό κόμμα της μεταπολεμικής Ελλάδας, καθώς ένα τέτοιο μόρφωμα δεν εντοπιζόταν τουλάχιστον

⁶⁵⁰ Προσωπικό Αρχείο Στέργιου Γκιουλάκη, ό.π., σ.4.

⁶⁵¹ Στο ίδιο.

⁶⁵² Αντώνης Αντωνίου-Νίκος Τσικρίκης, ό.π., σ.60.

⁶⁵³ Robert O. Paxton, ό.π., σ.258.

⁶⁵⁴ Προσωπικό Αρχείο Στέργιου Γκιουλάκη, ό.π., σ.5.

μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του '60 και την εμφάνιση του νεοφασιστικού μεν, περιθωριακού δε Κ4Α. Αντιθέτως ο αντιολοκληρωτικός λόγος της ΕΚΟΦ αναφέρεται στις αριστερές δυνάμεις και πιο συγκεκριμένα στην ΕΔΑ, η εκλογική άνοδος της οποίας το 1958 είχε ως επακόλουθο τον περιορισμό της εκλογικής δύναμης και της απήχησης των κεντρικών σχηματισμών.⁶⁵⁵

Συνεπώς, είναι εμφανές ότι ο αντιολοκληρωτισμός της ΕΚΟΦ και η θεωρητική αντιπαράθεση της τόσο με τον κομμουνισμό όσο και με τον φασισμό αποτελούσε ένα «φύλλο συκής». Ένα «φύλλο συκής» που απέκρυπτε τον πολεμικού χαρακτήρα αντικομμουνισμό της οργάνωσης και τη διάθεση της για αναπαραγωγή των εμφυλιοπολεμικών διαιρέσεων εντός του φοιτητικού σώματος. Εξάλλου αυτό ομολογεί έμμεσα και η ίδια, προβάλλοντας την αναγκαιότητα τοποθέτησης μιας διαχωριστικής γραμμής μεταξύ των δημοκρατικών και ολοκληρωτικών δυνάμεων εντός των πανεπιστημίων, υπονοώντας έτσι το καθήκον των κεντρικών φοιτητών να προσδεθούν στο εκοφίτικο άρμα της εθνικοφροσύνης.

Κατόπιν τούτων, η ΕΚΟΦ υποστηρίζει πως η ύπαρξη και η δραστηριοποίηση της δικαιολογείται λόγω του κακού συντονισμού των εθνικοφρόνων σπουδαστών και καλεί τις νεολαίες «των εθνικών κομμάτων ή έστω μόνον [...] της εθνικής αντιπολιτεύσεως» να συγκροτήσουν έναν ενιαίο φορέα, «μία συντονιστική επιτροπή» όπως τη χαρακτηρίζει, η δράση της οποίας θα οδηγήσει στη δημιουργία ενός «Εθνικού Δημοκρατικού Φοιτητικού Μετώπου».⁶⁵⁶ Στην περίπτωση αυτή το αίτημα υπέρβασης των κομματικών γραμμών και της ιδεολογικής και οργανωτικής ομογενοποίησης της «υγιώς σκεπτόμενης» νεολαίας αποτελεί ένα κλασικό φασιστικό μοτίβο που απηχεί στον λόγο της οργάνωσης,⁶⁵⁷ μέσω του οποίου επιχειρείται να μεταφερθεί το δίπολο των «εθνικώς» και «αντεθνικώς δρώντων» στον φοιτητικό χώρο.

Στις επόμενες σελίδες, οι συντάκτες του εκοφίτικου φυλλαδίου συνεχίζουν την προσέγγιση προς τις νεολαίες του «εθνικόφρονος χώρου» και προσδίδοντας υπερκομματικό χαρακτήρα στη δράση τους, διευκρινίζουν ότι «η ιδιότητα του μέλους μιας από τις οργανώσεις αυτές (ενν. τις οργανώσεις της «εθνικόφρονος» νεολαίας) δεν είναι ασυμβίβαστη με την ιδιότητα του μέλους της Ε.Κ.Ο.Φ.»,⁶⁵⁸ ενώ παράλληλα ψέγουν τις αστικές νεολαίες, επειδή τηρούν «εχθρική ή επιφυλακτική στάσι απέναντι

⁶⁵⁵ Ηλίας Νικολακόπουλος, *Η καχεκτική δημοκρατία...*, ό.π., σ.246.

⁶⁵⁶ Προσωπικό Αρχείο Στέργιου Γκιουλάκη, ό.π.

⁶⁵⁷ Αντώνης Αντωνίου-Νίκος Τσικρίκης, ό.π., σ.61.

⁶⁵⁸ Προσωπικό Αρχείο Στέργιου Γκιουλάκη, ό.π.

της (ενν. της ΕΚΟΦ)» και επειδή τη δυσφημούν, υιοθετώντας «αβασάνιστα ακόμη και τον κομμουνιστικής προελεύσεως χαρακτηρισμό της νεοφασιστικής οργανώσεως». ⁶⁵⁹

Η κινδυνολογικού-συνωμοσιολογικού χαρακτήρα αντικομμουνιστική ρητορική της ΕΚΟΦ φτάνει στο αποκορύφωμα της με τη διαπίστωση πως «οι φοιτητικοί σύλλογοι [...] αποτελούν μονίμους στόχους του κομμουνισμού» ⁶⁶⁰ και πως «ανατρεπτικά στοιχεία μέσα από το φοιτητικό κόσμο [...] επιδιώκουν συστηματικά να διεισδύσουν» στις διοικήσεις τους, ⁶⁶¹ με στόχο τη μετατροπή τους «σε κέντρα κομμουνιστικής προπαγάνδας [...]». ⁶⁶² Κατανοώντας λοιπόν ότι η συνεργασία κεντρώων και αριστερών φοιτητών, τουλάχιστον σε επίπεδο βάσης, οδηγούσε νομοτελειακά στην απώλεια των διοικήσεων των φοιτητικών συλλόγων, η ΕΚΟΦ επικαλούνταν τον «κομμουνιστικό κίνδυνο» και επιχειρούσε να αφυπνίσει τα αντικομμουνιστικά αντανakλαστικά των κεντρώων συνδικαλιστών-φοιτητών έτσι ώστε να ματαιωθεί η σύμπληξη του αντιεκοφίτικου μετώπου.

Όμως στην πολιτική και κοινωνική συγκυρία των αρχών της δεκαετίας του '60, η αντικομμουνιστική ρητορική είχε σαφώς τα όρια της και η επίκληση του αντικομμουνισμού αφενός δεν διέθετε τη δυναμική του παρελθόντος, λόγω της απομάκρυνσης από τις εμπειρίες της δεκαετίας του '40 και αφετέρου δεν ήταν εφικτό να προσελκύσει στις τάξεις της αθηναϊκής εθνικοκοινωνικής οργάνωσης ένα σεβαστό αριθμό φοιτητών κεντρώας προέλευσης, χωρίς την παράλληλη άρθρωση ενός «θετικού λόγου». Έτσι, πέραν του υπερτονισμού της κομμουνιστικής απειλής οι εκοφίτες αρθρώνουν παράλληλα έναν «θετικού περιεχομένου λόγο» σχετικά με την ενεργό συμμετοχή τους στους φοιτητικούς αγώνες ⁶⁶³ και στις εκδηλώσεις που στοχεύουν στην ικανοποίηση των αλτρωτικών εθνικών διεκδικήσεων, όπως της ένωσης της Βόρειας Ηπείρου και της Κύπρου με τον ελληνικό κορμό, με διακηρυγμένο πάντα στόχο την ανάσχεση «της εκμεταλλεύσεως που γίνεται από τους κομμουνιστάς για την προώθησι των ανατρεπτικών τους σχεδίων». ⁶⁶⁴

Ολοκληρώνοντας το δεκατετρασέλιδο φυλλάδιο της η ΕΚΟΦ επιχειρεί να αντικρούσει τις κατηγορίες που της αποδίδονταν σχετικά με την υποστήριξη που απολάμβανε από τις κρατικές υπηρεσίες και το κυβερνών κόμμα της ΕΡΕ. Πιο

⁶⁵⁹ Στο ίδιο, σ.7.

⁶⁶⁰ Στο ίδιο, σ.8-9.

⁶⁶¹ Στο ίδιο, σ.9.

⁶⁶² Στο ίδιο.

⁶⁶³ Βλ. στο ίδιο, σ.10-11.

⁶⁶⁴ Στο ίδιο, σ.12.

συγκεκριμένα, στις δύο τελευταίες σελίδες του παραπάνω φυλλαδίου η αθηναϊκή εθνικοκοινωνική οργάνωση κατέτασσε στην κατηγορία των «εχθρών της ενότητας του εθνικόφρονος φοιτητικού κόσμου» όσους τη χαρακτήριζαν «παράρτημα του κυβερνητικού κόμματος»⁶⁶⁵ και προβάλλοντας γι' άλλη μια φορά την υποτιθέμενη υπερκομματική της ταυτότητα τόνιζε ότι «τα μέλη της και το Δ.Σ. της» κατάγονται από ποικίλους πολιτικούς χώρους· ότι η ίδια «εξετάζει αντικειμενικά και απροκάλυπτα τα φοιτητικά ζητήματα», χωρίς να διαπνέεται από «φιλοκυβερνητικά» ή «αντικυβερνητικά» αισθήματα.⁶⁶⁶ και τέλος, ότι για την οργάνωση «η αντιπολίτευσι [...] δεν αποτελεί [...] σκοπό αλλά συνέπεια της ενδεχόμενης απροθυμίας των αρμοδίων ν' αντιμετωπίσουν με κατανόησι» τα φοιτητικά ζητήματα.⁶⁶⁷

Συγκεφαλαιώνοντας λοιπόν, θα μπορούσαμε να προβούμε σε κάποιες αρχικές επισημάνσεις σχετικά με τον ιδεολογικό λόγο της ΕΚΟΦ έτσι όπως αυτός αποτυπώνεται στις αναφορές της παραπάνω διακήρυξης. Ως θεμελιώδες χαρακτηριστικό του «εξωστρεφούς» ιδεολογικού λόγου της οργάνωσης αναδεικνύεται ο πολεμικός χαρακτήρα αντικομμουνισμός. Ο εκοφίτικος αντικομμουνισμός του εξωστρεφούς υλικού της οργάνωσης, άλλοτε λανθάνει με τη μορφή του ψυχροπολεμικού αντιολοκληρωτισμού και άλλοτε αρθρώνεται απροκάλυπτα, καλώντας το φοιτητικό ακροατήριο να προσδεθεί στο άρμα της εθνικοκοινωνικής οργάνωσης, αγωνιζόμενο για τη διατήρηση των «ανατρεπτικών στοιχείων» εκτός των φοιτητικών συλλόγων.

Ακόμα, παρατηρείται πως η ΕΚΟΦ δεν αμφισβητεί άμεσα ή έμμεσα τον κοινοβουλευτισμό και τους πολιτειακούς θεσμούς προτείνοντας την αντικατάσταση τους από κάποιο συγκεντρωτικό ή κορπορατιστικό μοντέλο διακυβέρνησης, όπως τα αυθεντικά φασιστικά κινήματα. Αντιθέτως, στα πρότυπα των περισσότερων εξτρεμιστικών δεξιών σχηματισμών της πρώτης μεταπολεμικής περιόδου, η ΕΚΟΦ εμφανίζεται ως δυνητικός υπερασπιστής του κοινοβουλευτισμού από την «κομμουνιστική απειλή». Από την άλλη όμως, το αίτημα ενοποίησης του «υγιούς τμήματος» της νεολαίας, σε συνδυασμό με αυτό της υπέρβασης των κομματικών γραμμών που τέμνουν τη σπουδάζουσα νεολαία και η προβολή ενός υπερκομματικού προσώπου ως βασικού στοιχείου της φυσιογνωμίας της ΕΚΟΦ, επιβεβαιώνουν την παρουσία απόηχων κλασικών φασιστικών μοτίβων ακόμα και στον λειασμένο

⁶⁶⁵ Στο ίδιο.

⁶⁶⁶ Στο ίδιο, σ.13.

⁶⁶⁷ Στο ίδιο, σ.14.

ιδεολογικό λόγο του εξωστρεφούς υλικού της οργάνωσης. Όμως η προσπάθεια χαρτογράφησης και ανάλυσης του ιδεολογικού λόγου της ΕΚΟΦ σε καμία περίπτωση δεν θα ήταν ολοκληρωμένη χωρίς την εξέταση της ρητορικής, των τοποθετήσεων και των αναλύσεων του εσωστρεφούς υλικού της οργάνωσης, δηλαδή του φίλα προσκείμενου σε αυτήν Τύπου. Το ζητούμενο αυτό θα αποτελέσει το αντικείμενο εξέτασης του κεφαλαίου που ακολουθεί.

β. Χαρτογραφώντας την ιδεολογία της ΕΚΟΦ μέσα από τις αναφορές των φιλοεκοφίτικων εκδοτικών εγχειρημάτων

Στο παρόν υποκεφάλαιο θα αποτυπωθεί ο ιδεολογικός λόγος της ΕΚΟΦ μέσα από την αρθρογραφία των στελεχών της και τις τοποθετήσεις των προσκείμενων σε αυτή φοιτητικών εντύπων. Οι πηγές που χρησιμοποιήθηκαν για τη χαρτογράφηση του εσωστρεφούς ιδεολογικού λόγου της ΕΚΟΦ⁶⁶⁸ είναι τα αθηναϊκά φοιτητικά έντυπα, *Ηχώ των Σπουδαστών*, *Φοιτητικοί Αντίλαλοι* και *21^{ος} Αιών*. Ο συγχρωτισμός και η χρηματοδότηση των παραπάνω εντύπων από τις κρατικές υπηρεσίες, έτσι όπως προκύπτει μέσα από τα στοιχεία του Αρχείου Τριανταφυλλάκου, σε συνδυασμό με την άμεση και έμμεση πολιτική κάλυψη της ΕΚΟΦ από την ΕΡΕ, αναμφισβήτητα επηρεάζουν και καθορίζουν τον ιδεολογικό λόγο της οργάνωσης. Τα παραπάνω όμως σε καμία περίπτωση δεν σημαίνουν ότι ο ιδεολογικός λόγος της ΕΚΟΦ εντός του εσωστρεφούς της υλικού έχει αναγκαστικά προσχηματικό χαρακτήρα και ότι ακολουθεί πλήρως τις επιταγές της εθνικόφρονος ιδεολογίας χωρίς επιμέρους διαφοροποιήσεις. Στόχος λοιπόν της καταγραφής που ακολουθεί είναι η ανάδειξη των κοινών χαρακτηριστικών αλλά και των τομών που διακρίνουν τον εσωστρεφή ιδεολογικό λόγο της ΕΚΟΦ σε σύγκριση με τον κυρίαρχο λόγο της εθνικόφρονος παράταξης.

Αρχικά, η προσήλωση στους δημοκρατικούς θεσμούς και η προβολή της διάθεσης των εκοφιτών να υπερασπιστούν τους κοινοβουλευτικούς και πολιτειακούς θεσμούς της χώρας αποτελεί ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά του λόγου των εντύπων της οργάνωσης. Το γεγονός αυτό αναμφισβήτητα είναι ένα χαρακτηριστικό που διαπερνά τη ρητορική των δεξιών εξτρεμιστικών οργανώσεων της μεταπολεμικής Ευρώπης, καθώς πράγματι καμία από τις ομάδες και τα κόμματα του συγκεκριμένου πολιτικού χώρου «δεν προτείνει την αντικατάσταση της δημοκρατίας από μονοκομματική δικτατορία».⁶⁶⁹ Κινούμενη εντός αυτού του πλαισίου και καλύπτοντας

⁶⁶⁸ Όπως σημειώθηκε και σε αντίστοιχη υποσημείωση του εισαγωγικού κεφαλαίου, η παρούσα εργασία υιοθετεί τους όρους «εσωστρεφές» και «εξωστρεφές» υλικό της Ακροδεξιάς, τους οποίους έχει χρησιμοποιήσει ο Δ. Ψαρράς στο έργο, *Το κρυφό χέρι του Καρατζαφέρη...*, ό.π., προκειμένου να ταξινομήσει το «ιδεολογικό-προπαγανδιστικό» υλικό που διακινείται εντός και εκτός των ακροδεξιών κόλπων. Εν προκειμένω, με τον όρο «εσωστρεφής ιδεολογικός λόγος», νοείται ο λόγος που αρθρώνουν τα στελέχη της ΕΚΟΦ εντός του «εσωστρεφούς» υλικού της οργάνωσης και πιο συγκεκριμένα εντός του φιλοεκοφίτικου Τύπου.

⁶⁶⁹ Robert O. Paxton, ό.π., σ.258.

τη συνέντευξη Τύπου που παραχώρησαν τα ηγετικά στελέχη της αθηναϊκής ΕΚΟΦ τον Ιανουάριο του 1961, αμέσως μετά τα γεγονότα του Γ΄ Πανσπουδαστικού και την επίθεση στην εφημερίδα *Μακεδονία*, η *Ηχώ* υποστηρίζει ότι «Καθαρώς δημοκρατικά ιδεώδη εμπνέουν τη δραστηριότητα της ΕΚΟΦ», την ίδια ώρα που τα στελέχη της ΕΚΟΦ αποκηρύσσουν τις κατηγορίες περί νεοφασισμού, σημειώνοντας πως «αι περιπτώσεις μεμονωμένων επιθέσεων [...] οφείλονται εις ανευθύνους ενεργείας ατόμων δρώντων όλως προσωπικώς και αυθορμητώς».⁶⁷⁰

Αναμφίβολα όμως, η «πίστη» των εκοφιστών στους δημοκρατικούς θεσμούς κινείται εντός των ιδεολογικών πλαισίων της μεταπολεμικής εθνικοφροσύνης και ορισμένων αξιών που έχουν τις ρίζες τους στη συντηρητική και ριζοσπαστική δεξιά σκέψη των τελών του 19^{ου} και αρχών του 20^{ου} αιώνα, όπως η σταθερή προσήλωση στα ελληνοχριστιανικά ιδεώδη,⁶⁷¹ η αποδοχή του πατερναλιστικού ρόλου του Κράτους με σκοπό την άμβλυνση των ταξικών διαφορών, η υποστήριξη στον βασιλικό θεσμό⁶⁷² και η «πίστη στα ιδανικά της φυλής», καθώς όπως σημειώνει, με μεγάλη δόση εθνικιστικής μεταφυσικής, ο Κωνσταντίνος Τσιλιγιάννης, σημαίνουν στέλεχος της ΕΚΟΦ και της ΕΡΕΝ στη Θεσσαλονίκη⁶⁷³: «Οι φοιτηταί πιστεύουν εις την Δημοκρατίαν και εις όλας τας ηθικάς αρχάς και αξίας του Ελληνοχριστιανικού πολιτισμού. Οι φοιτηταί πιστεύουν εις την Θρησκείαν, λατρεύουν την πατρίδα και αγαπούν τον Βασιλέα. [...] ατενίζουν την κοινωνίαν ωσάν οικογένειαν, το κράτος ωσάν καθοδηγητήν και την Ελλάδα ωσάν ναόν».⁶⁷⁴

⁶⁷⁰ εφημ. *Ηχώ των Σπουδαστών*, φ.14-15, Ιανουάριος 1961, «Καθαρώς δημοκρατικά ιδεώδη εμπνέουν την δραστηριότητα της ΕΚΟΦ», σ.4.

⁶⁷¹ Για την ανάδυση και το περιεχόμενο της «ελληνοχριστιανικής ιδεολογίας» βλ. το κλασικό έργο της Έφης Γαζή, *Ο δεύτερος βίος των Τριών Ιεραρχών. Μια γενεαλογία του «ελληνοχριστιανικού πολιτισμού»*, Νεφέλη, Αθήνα 2004 και την ενδιαφέρουσα προσέγγιση του Αλέξανδρου Σακελλαρίου, «Η ιδεολογία του Ελληνοχριστιανισμού από τον Μεσοπόλεμο ως τη Μεταπολίτευση: ανάδυση, κορύφωση, επιρροές», *Διαχρονία, Περιοδική Έκδοση του Συλλόγου Μεταπτυχιακών Φοιτητών Ιστορίας-Αρχαιολογίας Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών*, (2016), σ.317-331.

⁶⁷² Χαρακτηριστικά, καλύπτοντας την επίσκεψη του διαδόχου Κωνσταντίνου στο Μεσολόγγι την άνοιξη του 1960 η *Ηχώ* τον προσφωνεί ως «λαοφιλέστατο αυριανό βασιλιά», σημειώνοντας ότι σύσσωμος ο ελληνικός λαός αλλά και «ημείς οι φοιτηταί ιδιαίτερα», λατρεύει και αποθεώνει «τον υψηλό συμφοιτητή μας». (βλ. *Στην ίδια*, φ.11, Μάιος 1960, «Φωτορεπορτάζ με τον πανταχού παρών φακό τη Ηχούς των Σπουδαστών», σ.1). Όπως μας πληροφορεί ο Α. Λεντάκης, ο Τάκης Σαλμάς, συνεργάτης της *Ηχούς* που ανέλαβε την κάλυψη της συγκεκριμένης περιοδείας, ήταν ένα άτομο με πλούσιο δωσιλογικό «βιογραφικό», το οποίο βάρυναν κατηγορίες για συνεργασία με τις γερμανικές κατοχικές αρχές και για διενέργεια κατασκοπείας υπέρ των συμφερόντων τους. Γι' αυτό τον λόγο εξάλλου είχε καταδικασθεί σε θάνατο μετά την απελευθέρωση της χώρας, ποινή όμως που μετριάστηκε σε ισόβια δεσμά και τελικά σε «χάρη», για να δραστηριοποιηθεί μετεμφυλιακά ως δημοσιογράφος, εκδότης εθνικόφρονος εντύπου και κομμάτι αρχής της Δεξιάς στην Αιτωλοακαρνανία (βλ. Ανδρέας Λεντάκης, *ό.π.*, σ.199-200).

⁶⁷³ Για τον Κ. Τσιλιγιάννη βλ., Ανδρέας Λεντάκης, *ό.π.*, σ.406.

⁶⁷⁴ Κωνσταντίνος Τσιλιγιάννης, «Πιστοί στα ιδανικά της φυλής οι Έλληνες φοιτηταί θα αγωνισθούν εναντίον του ερυθρού και του μαύρου φασισμού», εφημ. *Ηχώ των Σπουδαστών*, φ.21-22, Μάιος 1961, σ.4.

Παρόλα αυτά, ένα λανθάνον αντικομματικό-αντικοινοβουλευτικό στοιχείο διαπνέει τις αναφορές της αρθρογραφίας των εκοφιστών, ενταγμένο απόλυτα στην παράδοση του αντικοινοβουλευτικού λόγου της ελληνικής Δεξιάς, που παρατηρείται τουλάχιστον μέχρι τις αρχές του 20^{ου} αιώνα.⁶⁷⁵ Χαρακτηριστική είναι η αναφορά του εκδότη της *Ηχώ*ς Κ.Γ. Παπαπαναγιώτου, σύμφωνα με την οπτική του οποίου, ο μοναδικός σκοπός των πολιτικών και φοιτητικών παρατάξεων είναι η επικράτηση της μίας έναντι της άλλης, αδιαφορώντας, με αυτόν τον τρόπο, αν «βλάπτονται τα συμφέροντα των σπουδαστών» και αν με τη συγκεκριμένη «επικίνδυνα σχιζοφρενική δραστηριότητα [...] οι διάδρομοι και οι αίθουσες του Πανεπιστημίου λαμβάνουν κοινοβουλευτική όψη».⁶⁷⁶ Συνεπώς, σύμφωνα με τον παραπάνω συλλογισμό, ως χρέος της ΕΚΟΦ αναδεικνύεται η στήριξη και η ενίσχυση του «υγιώς σκεπτόμενου» τμήματος του φοιτητικού κόσμου, ώστε να ενοποιηθεί υπερβαίνοντας, μέσω μιας «εθνικής» πολιτικής, τις κομματικές διαιρέσεις και τα μικροκομματικά συμφέροντα.⁶⁷⁷ Η συγκεκριμένη «εθνική πολιτική» θα εδραζόταν στη «χαλύβδωση των εθνικών ιδεωδών», στη διδασκαλία της «ελληνικής ιδέας» και στην εμφύσηση κάθε νέου από ένα πνεύμα αυτοθυσίας και υπερφυσικής πίστης στην ιδέα του Έθνους.⁶⁷⁸

Από πού όμως εκπορεύονταν οι απειλές για το δημοκρατικό πολίτευμα; Ποιος αποτελούσε τον «εχθρό της δημοκρατίας», σύμφωνα με την οπτική της ΕΚΟΦ, η δράση του οποίου νομιμοποιούσε την κινητοποίηση της και καθιστούσε επιτακτική την ενδυνάμωση της; Ποιοι είναι τελικά οι «βέβηλοι» που «δηλητηριάζουν με αντεθνικά κηρύγματα την αγνή ατμόσφαιρα των ωραίων και ευγενών εξάρσεων της ελληνικής νεολαίας», τους οποίους «όλοι οι γνήσιοι δημοκρατικοί σπουδασταί» οφείλουν να απομονώσουν και να συντρίψουν, όπως χαρακτηριστικά υποστηρίζει η *Ηχώ*,⁶⁷⁹ Η απάντηση είναι απλή και σαφώς ενταγμένη στα ψυχροπολεμικά πλαίσια της εποχής. Οι εχθροί, οι «άλλοι» για την ΕΚΟΦ είναι όσοι πρόσκεινται ή «συνοδοιπορούν» σε οποιαδήποτε πτυχή της κοινωνικής, πολιτικής και πολιτιστικής ζωής με την Αριστερά.

Συνεπώς ο αντικομμουνισμός αναδύεται ως ένα θεμελιώδες χαρακτηριστικό του ιδεολογικού λόγου της ΕΚΟΦ, το οποίο εκφραζόταν μέσω της παράλληλης

⁶⁷⁵ Για τον αντικομματισμό-αντικοινοβουλευτισμό ως συστατικό στοιχείο της πρώιμης ελληνικής ριζοσπαστικής δεξιάς βλ. Γιάννης Γιανουλόπουλος, *Η ευγενής μας τύφλωσις...*, ό.π.· Σπύρος Μαρκέτος, *Πώς φίλησα τον Μουσολίνι...*, ό.π., σ.61-96.

⁶⁷⁶ Κ.Γ. Παπαπαναγιώτου, «Η γνώμη μας», ό.π., φ.8, Δεκέμβριος 1959-Ιανουάριος 1960, σ.1.

⁶⁷⁷ Αντώνης Αντωνίου-Νίκος Τσικρίκης, ό.π., σ.61.

⁶⁷⁸ εφημ. *Ηχώ των Σπουδαστών*, φ.11, «Η Νεολαία πρέπει να χαλυβδωθεί εις την πίστιν των εθνικών ιδεωδών», σ.7.

⁶⁷⁹ *Στην ίδια*, φ.33-34, Μάρτιος-Απρίλιος 1962, «Εμπρός η νίκη είναι δική μας», σ.1.

καταδίκης των «δύο διαφορετικών αποχρώσεων φασισμών» σύμφωνα με τις επιταγές της ψυχροπολεμικής θεωρίας των δύο ολοκληρωτισμών. Πιο συγκεκριμένα, οι ναζιστικές θηριωδίες του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, όπως για παράδειγμα η γενοκτονία των Εβραίων, αποτελούν για τους εκοφίτες τη μία πλευρά του ολοκληρωτισμού. Η άλλη είναι τα «εγκλήματα του σταλινισμού», έκφραση των οποίων είναι τα γεγονότα του Κατύν.⁶⁸⁰ Η εγκληματική φύση του ναζισμού λοιπόν εξομοιώνεται με την κομμουνιστική ιδεολογία και τα σοσιαλιστικά καθεστώτα της Ανατολικής Ευρώπης προσλαμβάνονται από την ΕΚΟΦ, ως συνεχιστές του φασισμού. Με βάση το παραπάνω σκεπτικό δικαιολογείται η δραστηριοποίηση της οργάνωσης στον «ζωτικής σημασίας» αγώνα «κατά του απαισίου ερυθρού φασισμού», στην επιτυχία του οποίου καλούνται να βοηθήσουν «τους γνήσιους, τους πραγματικούς Έλληνες φοιτητές [...]» τόσο το ελληνικό κράτος όσο και ο απλός λαός.⁶⁸¹

Αποτελώντας την κατεξοχήν υλιστική ιδεολογία, ο κομμουνισμός τίθεται απέναντι στον χριστιανισμό από τους αρθρογράφους της *Ηχούς*, εκπροσωπώντας «το πλέον ολοκληρωτικόν σύστημα της ιστορίας», το οποίο «θέλει να καθορίζει την συμπεριφοράν κάθε ανθρώπου. Θέλει να είναι ο μοναδικός, απόλυτος και αδιαμφισβήτητος κύριος [...] του σώματος και του πνεύματος των υπηκόων του». Για τους εκοφίτες το «συνωμοτικό σχέδιο» του κομμουνισμού είναι ο «εξανδραποδισμός» της Εκκλησίας και η αντικατάσταση της από «μία νέα υλιστική και απάνθρωπη θρησκεία». Εξαιτίας αυτών, η ιδιότητα του κομμουνιστή αποκλείει και αναιρεί την ιδιότητα του χριστιανού, καθώς είναι αδύνατο για έναν χριστιανό «να υπηρετή συγχρόνως δύο Κυρίους: τον Θεόν και τον Διάβολον». Με βάση τον παραπάνω συλλογισμό λοιπόν, ο φοιτητικός κόσμος καλείται από τα στελέχη της εθνικοκοινωνικής οργάνωσης να επιλέξει αν θα «είναι με τον Χριστόν», ακολουθώντας την ΕΚΟΦ και το «υγιές» φοιτητικό μέτωπο, ή «εναντίον του Χριστού»,⁶⁸² στον ρόλο του «συνοδοιπόρου» του κομμουνισμού.

Οι συντάκτες της *Ηχούς* σε αφιέρωμα τους σχετικά με την πολύκροτη δίκη του Άντολφ Άιχμαν εξομοιώνουν γι' ακόμη μια φορά τόσο τον ναζισμό όσο και τον κομμουνισμό σημειώνοντας ότι «η επικράτησις οιασδήποτε μορφής φασισμού σημαίνει το μοιραίον τέλος της ειρήνης, της Δημοκρατίας», το οποίο θα επιφέρει ένα

⁶⁸⁰ Στην ίδια, φ,21-22, Μάιος 1961, «Συνταρακτικά αποκαλύψεις, δέκα χιλιάδες νεκροί στο δάσος Κατύν της Πολωνίας», σ.3.

⁶⁸¹ Στην ίδια, «Εξω οι προδότες, οι σπουδασταί της Ελλάδος καταδικάζουν το κομμουνιστικό όργιο», σ.3.

⁶⁸² Χριστόδουλος Παπαχρήστου, «Κομμουνισμός και Θρησκεία», ό.π., σ.3.

τεράστιο «κατρακύλισμα της ανθρωπότητας». Η αντιολοκληρωτική ρητορική της ΕΚΟΦ όμως είναι προσχηματική καθώς για τους εκοφίτες ο «ερυθρός φασισμός» είναι «τρισευρότερος του εξαλειφθέντος (ενν. του ναζισμού)», αφού «σκοτώνει ελεύθερους ανθρώπους, βασανίζει, τρομοκρατεί, συνθλίβει συνειδήσεις και ιδανικά. Με το σφυροδρέπανον του τσακίζει και θερίζει την ελευθερίαν και το δίκαιον, την δημοκρατίαν και την ανεξαρτησίαν».⁶⁸³

Ακόμα, επιχειρώντας και επιτυγχάνοντας κατά τα πρώτα έτη της δράσης της να αναπαράγει τη διαιρετική τομή εθνικοφρόνων και μη εθνικοφρόνων στο φοιτητικό σώμα, η αθηναϊκή ΕΚΟΦ μέσα από τα έντυπα της άρθρωσε έναν άκρως πολεμικό και διχαστικό λόγο,⁶⁸⁴ κατατάσσοντας τους φοιτητές σε δύο κατηγορίες. Από τη μια τοποθετούνται οι υγιώς σκεπτόμενοι, «οι πραγματικοί [...] ανιδιοτελείς και αμόλυντοι συνδικαλισταί», που «επεδίωκαν να κερδίσουν την νίκη για να μπορέσουν να αγωνισθούν [...] πιο υπεύθυνα και πιο συστηματικά για τα φοιτητικά συμφέροντα» και από την άλλη «οι εντολοδόχοι των κομματικών γραφείων, και παρανόμων οργανώσεων, οι ψευτοφοιτηταί», για τους οποίους η νίκη στις φοιτητικές εκλογές αποτελεί «νίκη του κομματικού αυθέντου των» και «τρόπο επιβολής των παρανόμων θελήσεων των στον φοιτητικό κόσμο».⁶⁸⁵ Εντός αυτού του σχήματος διατυπώνεται η πρόσκληση στους κεντρώους φοιτητές να ακολουθήσουν το άρμα της εκοφίτικης φοιτητικής εθνικοφροσύνης, αποτελώντας έτσι τον φιλελεύθερο-κεντρώο πόλο του εθνικόφρονος φοιτητικού στρατοπέδου, όπως εύστοχα έχει σημειώσει και ο Γιάννης Γιανουλόπουλος.⁶⁸⁶

Πρέπει να σημειωθεί λοιπόν ότι ο αντικομμουνισμός αποτελεί για την ΕΚΟΦ εργαλείο ερμηνείας της επικαιρότητας, της πολιτικής και της κοινωνικής ζωής. Πιο συγκεκριμένα, με αφορμή τα συλλαλητήρια του 1-1-4 ο φιλοεκοφίτικος 21^{ος} Αιώνας αντιστρέφει τις κατηγορίες που αποδίδονταν στην ΕΡΕ για καταπάτηση του Σύνταγματος, υποστηρίζοντας ότι «η ελληνική νεολαία θα υπερασπίσει με ιερών πάθος το Σύνταγμα της χώρας, από τις βάνουσες επιθέσεις των ξενοκίνητων πρακτόρων του εγχώριου κομμουνισμού οι οποίοι [...] επιχειρούν να δηλητηριάσουν την ζωήν του έθνους, με συνθήματα ψεύδους και απάτης», υποστηρίζοντας ότι «οι κομμουνισταί

⁶⁸³ Στην ίδια, φ.18-19, Απρίλιος-Μάιος 1961, «Ενώ εσαρώθη ο ναζισμός ο ερυθρός φασισμός εγγιγαντώθη και χιλιάδες Άιχμαν караδοκούν», σ.15.

⁶⁸⁴ Αντώνης Αντωνίου-Νίκος Τσικρίκης, ό.π., σ.62.

⁶⁸⁵ εφημ. *Ηχώ των Σπουδαστών*, φ.10, Απρίλιος 1960, «Οι φοιτηταί εξέφρασαν την εμπιστοσύνην των», σ.5.

⁶⁸⁶ Γιάννης Γιανουλόπουλος, ό.π., σ.156.

μισούν την έννοια του πατριωτισμού, γιατί είναι αδυσώπητοι υπονομευταί των εθνικών ιδεωδών και των ηθικών αξιών της υγιούς ελληνικής κοινωνίας». Συνεπώς, σύμφωνα με τον 21^ο Αιώνα όσοι πρόσκεινταν στην Αριστερά δεν δικαιούνταν να επικαλούνται τον πατριωτισμό των Ελλήνων και την τήρηση του ακροτελεύτιου άρθρου του Συντάγματος, καθώς η ύπαρξη του «είναι ο μόνιμος στόχος των αντιδημοκρατικών επιδιώξεων τους».⁶⁸⁷

Ο αντικομμουνισμός των εκοφιστών άλλοτε αγγίζει τα όρια της γραφικότητας και άλλοτε εντυπωσιάζει τον αναγνώστη με την πολεμικού χαρακτήρα, λεξιπλαστική ευρηματικότητα του. Έτσι όσοι αντιμάχονται την ΕΚΟΦ χαρακτηρίζονται ως «εχθροί του φοιτητικού κόσμου», «ξενοκίνητοι υπονομευτές του μέλλοντος μας», «κόκκινοι ασπάλακες».⁶⁸⁸ «εγκάθετοι της Αριστεράς».⁶⁸⁹ «προδότες του φοιτητικού κόσμου».⁶⁹⁰ «ασυνείδητοι πράκτορες του βουλγαροσλαβικού ιμπεριαλισμού».⁶⁹¹ «γλοιώδεις δούλοι των Βουλγάρων ιμπεριαλιστών», «ανθέλληνες», «δουλάνθρωποι».⁶⁹² «νεκροθάπται της ιεράς φοιτητικής ιδέας».⁶⁹³ «αυθάδεις εχθροί της δημοκρατίας και της λαϊκής κυριαρχίας».⁶⁹⁴ και «ανθρωπόμορφα κτήνη», με τον τελευταίο χαρακτηρισμό να ανήκει στον γνωστό από τη συμμετοχή του στην εισβολή στο Κοινοβούλιο το 1964, Παναγιώτη Μιχαολιάκο.⁶⁹⁵

Απότοκο του αντικομμουνισμού της ΕΚΟΦ αποτελεί η εργαλειοποίηση της εμφυλιακής μνήμης και η διαρκής αναπαραγωγή μιας πτωματολογικής ρητορικής σχετικά με τα Δεκεμβριανά. Η πτωματολογική-δεκεμβρολογική ρητορική αναμφισβήτητα δεν αποτελεί αποκλειστικό χαρακτηριστικό του ιδεολογικού λόγου της ΕΚΟΦ, καθώς όπως έχει σημειώσει, με εξαιρετικό τρόπο, ο Τάσος Κωστόπουλος «η τρομολόγνα εξιστόρηση της τραυματικής εμπειρίας των εθνικοφρόνων στα χέρια του εσωτερικού εχθρού», κατά τη διάρκεια της ταξικά πολωμένης δεκεμβριανής σύγκρουσης, κυριάρχησε στην ιδιόλεκτο του «καραμανλικού παρακρατικού

⁶⁸⁷ περ. 21^{ος} Αιών, ό.π., Ιούλιος-Σεπτέμβριος 1962, «Το Άρθρον 1-1-4», σ.1.

⁶⁸⁸ εφημ. *Ηχώ των Σπουδαστών*, φ.14-15, Ιανουάριος 1961, «Εμπρός ν' αγωνισθούμε με πάθος και πείσμα για το ξερίζωμα των εχθρών του φοιτητού», σ.1.

⁶⁸⁹ *Στην ίδια*, φ.16-17, Φεβρουάριος-Μάρτιος 1961, «Εις αποθρασυθέντας εγκάθετους της Αριστεράς οφείλονται τα επεισόδια της Βιομηχανικής», σ.

⁶⁹⁰ *Στην ίδια*, φ.21-22, Μάιος 1961, ό.π.

⁶⁹¹ *Στην ίδια*, φ.27-28, Οκτώβριος 1961, «Οι νέοι ας εκπληρώσουν το μεγάλο χρέος των έναντι της Ελλάδος», σ.8.

⁶⁹² *Στην ίδια*, φ.29-30, Ιανουάριος 1962, «Οι σπουδασταί θα θριαμβεύσουν, οι αντιφοιτηταί θα σαρωθούν», σ.1.

⁶⁹³ *Στην ίδια*, φ.32, Μάρτιος 1962, σ.1.

⁶⁹⁴ *Στην ίδια*, φ.33-34, Μάρτιος-Απρίλιος 1962, «Εμπρός η νίκη είναι δική μας», σ.1.

⁶⁹⁵ Παναγιώτης Μιχαολιάκος, «Κτήνη και κτηνάνθρωποι», περ. *Φοιτητικοί Αντίπαλοι*, ό.π., σ.15.

επιτελείου» μετά το 1958,⁶⁹⁶ στοχεύοντας στην αντικομμουνιστική επαγρύπνηση της νεολαίας και στη διδασκαλία της «από την πείραν του παρελθόντος».⁶⁹⁷

Έτσι, σε ανακοίνωση της οργάνωσης προς τον φοιτητικό κόσμο, που δημοσιεύεται στους *Φοιτητικούς Αντίλαλους*, οι σπουδαστές καλούνται να μη λησμονήσουν «το Δεκεμβριανό κίνημα του 1944», κατά τη διάρκεια του οποίου «το Κ.Κ.Ε. κατακρεούργησε όλους τους εθνικόφρονες ανεξαρτήτως πολιτικής τοποθετήσεως», ενώ παράλληλα, εργαλειοποιώντας τη βενιζελική μνήμη και προσπαθώντας να αφυπνίσει τις «αστικές φοβίες» των κεντρώων, το προεδρείο της εθνικοκοινωνικής οργάνωσης τονίζει ότι στα Δεκεμβριανά «εσφάγη και ο ιδιαίτερος του αιμνήστου Ελευθερίου Βενιζέλου, Ηλιάδης».⁶⁹⁸ Στο σημείο αυτό αξίζει να τονιστεί πως η εργαλειακή χρήση της μνήμης του Ε. Βενιζέλου από την ΕΚΟΦ δεν αποκλείει την ενσωμάτωση και την υπεράσπιση της μεταξικής κληρονομιάς από ένα άλλο φιλοεκοφίτικο φοιτητικό έντυπο. Σύμφωνα λοιπόν με την αρθρογραφία του 21^{ου} Αιώνα μία από τις βασικές αρχές και στοχεύσεις της έκδοσης του αποτελεί η υπεράσπιση του έργου, της κληρονομιάς και της μνήμης του Ιωάννη Μεταξά, καθώς η Ελλάδα χρωστά την ανεξαρτησία και την ελευθερία της στον «γνήσιο εντολοδόχο» και «εμπυχωτή του Έθνους στην κρισιμώτερη φάση του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου».⁶⁹⁹

Κλείνοντας με το ζήτημα της διάχυσης «δεκεμβριανής» πτωματολογίας και της αναπαράστασης της «κομμουνιστικής ανταρσίας» μέσα από τον λόγο των εκοφιστών, ο οποίος βέβαια έχει συνάφειες με τον αντίστοιχο καθεστωτικό λόγο της Δεξιάς σχετικά με τα Δεκεμβριανά, ο Παναγιώτης Μιχαλολιάκος επιχειρώντας να αντιπαρατεθεί στα διεκδικητικά αιτήματα της Αριστεράς, αλλά και να νομιμοποιήσει το αυταρχικό μετεμφυλιακό καθεστώς και τη δραστηριοποίηση της ΕΚΟΦ, υπενθυμίζει ορισμένες περιοχές-τόπους ιερού προσκυνήματος και πεδία επιλεκτικής μνημονικής διαδικασίας της μετεμφυλιακής Δεξιάς. Έτσι, υποστηρίζει πως «τα πολυτιμότερα αγαθά ενός ελεύθερου δημοκρατικού πολίτου», δηλαδή η Δικαιοσύνη, η Δημοκρατία και η Ευμάρεια, για «την ελληνική πραγματικότητα» της Αριστεράς «σημαίνουν Φαινεοί, Μελιγαλάδες, Περιστέρια,⁷⁰⁰ Χωματερές και άλλοι παραδεισιακοί τόποι όπου

⁶⁹⁶ Τάσος Κωστόπουλος, *Κόκκινος Δεκέμβρης...*, ό.π., σ.19.

⁶⁹⁷ Απόσπασμα πρακτικού σύσκεψης της «Ειδικής Επιτροπής» όπως παρατίθεται στο Τάσος Κωστόπουλος, ό.π., σ.56.

⁶⁹⁸ περ. *Φοιτητικοί Αντίλαλοι*, ό.π., σ.5.

⁶⁹⁹ περ. 21^{ος} Αιών, ό.π., Μάρτιος 1961, «Από την σκοπιά μας», σ.2.

⁷⁰⁰ Για την έκθεση «εκατοντάδων πτωμάτων» εθνικοφρόνων πολιτών στο Περιστέρι, τον Ιανουάριο και τον Φεβρουάριο του 1945 και την επακόλουθη προπαγανδιστική χρήση των φωτογραφικών τεκμηρίων της συγκεκριμένης έκθεσης από τα εγχώριους και αλλοδαπούς φορείς της εθνικόφρονος-ψυχοπολεμικής νομιμότητας, ώστε να καταγγεληθεί η «κόκκινη βία» και να αμαυρωθούν οι

εξετελέσθησαν εν ψυχρώ τόσες χιλιάδες άμαχοι Έλληνες». ⁷⁰¹ Τέλος και οι συντάκτες της *Ηχούς*, στο φύλλο του Δεκεμβρίου 1962, ανασκοπώντας στα γεγονότα των Δεκεμβριανών τονίζουν πως «αν επικρατούσε (ενν. στα Δεκεμβριανά) η κτηνώδης βία των ερυθρών δημίων η δημοκρατία θα εποδοπατήτο και σήμερα θα είμαστε αλυσοδεμένοι στον ζυγό μιας απαισίας τυραννίας», με την προοπτική της «απαίσιος κομμουνιστικής τυραννίας» να αντιπαραβάλλεται με τα «πεπραγμένα» της καραμανλικής διακυβέρνησης, όπου «πάνω στα ερείπια που άφισε ο Κόκκινος Δεκέμβρης θεμελιώνεται τώρα μια νέα ζωή». ⁷⁰²

Μεταβαίνοντας στο ζήτημα-νεολαία, οφείλουμε να τονίσουμε ότι σύμφωνα με την εκοφίτικη οπτική η ελληνική νεολαία δεν κινδύνευε μόνο από την «κομμουνιστική προπαγάνδα». Αντιθέτως, μέσω των στηλών της *Ηχούς*, η ΕΚΟΦ πρόβαλλε το ζήτημα της ηθικής κατάπτωσης και παρακμής της νεολαίας, επισείοντας τις ηθικές παγίδες που την απειλούσαν και τονίζοντας τον κίνδυνο αλλοίωσης των ελληνοχριστιανικών ηθικών αρχών που ελλόχευε στις αλλαγές των πολιτιστικών προτύπων και της διασκέδασης των νέων. ⁷⁰³

Αρθρώνοντας λοιπόν έναν κοινωνικά συντηρητικό και ηθικολογικό λόγο και επιχειρώντας να δημιουργήσουν ένα κλίμα «ηθικού πανικού» σχετικά με τις κατευθύνσεις της νεολαίας της μεταπολεμικής εποχής, ⁷⁰⁴ οι συνεργάτες της *Ηχούς* θεωρούν πως ο «εκτραχηλισμός» των νέων «έγινε σχεδόν χαρακτηριστικόν γνώρισμα της εποχής μας» και πως «Φυσικόν είναι να βαδίζη και αυτή (ενν. η νεολαία) τον κατήφορο της διαφθοράς που οδηγεί στην καταστροφή και τον ξεπεσμό». Οι τεχνολογικές εξελίξεις και ιδιαίτερα η κατάκτηση του διαστήματος αντιπαραβάλλονται με τις «σπείρες των νεαρών γκάγκστερς που δεν διστάζουν μπροστά σε καμμία παρανομία», ενώ επίσης οι εκοφίτες καταγγέλλουν τις δυτικότροπες μορφές διασκέδασης. Πιο συγκεκριμένα ψέγεται η ξενόφερτη συνήθεια των «πάρτυ» που

αντιστασιακές περγαμινές και η «ηθική» του εαμικού κινήματος, βλ. Τάσος Κωστόπουλος, *ό.π.*, σ.23-24. Σε αυτό το σημείο πρέπει να σημειωθεί ότι, σύμφωνα με την εαμική πλευρά, τα πτώματα των εθνικοφρόνων που υποτίθεται πως εντοπίστηκαν στον μαζικό τάφο του Περιστερίου είχαν εκταφεί και μεταφερθεί μαζικά εκεί από τον Άγιο Μελέτιο (βλ. *Στο ίδιο*, σ.24, υποσημείωση 17).

⁷⁰¹ Παναγιώτης Μιχαλολιάκος, *ό.π.*, σ.15.

⁷⁰² εφημ. *Ηχώ των Σπουδαστών*, φ.36-37, Δεκέμβριος 1962, «Μία τραγωδία και ένα δίδαγμα», σ.18· Βλ. επίσης, *Στην ίδια*, φ.13, Δεκέμβριος 1960, «Οι φοιτηταί θα τιμήσουν και εφέτος την μνήμη των τραγικών θυμάτων της κομμουνιστικής θηριωδίας», σ.8.

⁷⁰³ *Στην ίδια*, φ.3 [1958], «Σ.Ο.Σ η νεολαία μας κινδυνεύει, ροκ εντ ρολ, καλυψώ, χούλα χούπ και πέτσινια σακάκια ύποπτα πάρτυ, τέντυ μπόυς, φοίτησις στα πορνεία», σ.2.

⁷⁰⁴ Για τον ηθικό πανικό σχετικά με τις κατευθύνσεις του «προβλήματος-νεολαία» μεταπολεμικά, τη νεανική παραβατικότητα και το ζήτημα της «ηθικής πειθάρχησης των νέων βλ. Έφη Αβδελά, *«Νέοι εν κινδύνω»: επιτήρηση, αναμόρφωση και δικαιοσύνη ανηλίκων μετά τον πόλεμο*, Πόλις, Αθήνα 2013.

«γίνονται μεν στα σπίτια των ανηλίκων», αφού πρώτα «απομακρυνθούν οι γονείς και αφού κλειδωθούν με προσοχή οι πόρτες», την ίδια στιγμή που ο «πουριτανικός» λόγος της *Ηχούς* και ευρύτερα της ΕΚΟΦ κατακεραυνώνει τους νέους και τις νέες για τη χαλάρωση των ηθών τους και την απομάκρυνση τους από τα παραδοσιακά έμφυλα οικογενειακά πρότυπα.

Όπως χαρακτηριστικά τονίζεται, οι άρρενες σπουδαστές δείχνουν μεγαλύτερο ενδιαφέρον «διά τα σεξουαλικά μαθήματα όπως διδάσκονται από τις δοκτορέσσες της οδού Σοφοφκλέους και Ακομινάτου παρά για τα μαθήματα» του Γυμνασίου και του Πανεπιστημίου, ενώ οι νεαρές φοιτήτριες διαπνέονται από «σεξουαλική αναίδεια και προκλητικότητα», με τον «μπριζιτισμό»⁷⁰⁵ να αποτελεί κυρίαρχο χαρακτηριστικό τους.⁷⁰⁶ Σε αντίθεση με τα παραπάνω, το μοναδικό θέμα που οφείλει να απασχολεί την κάθε φοιτήτρια, σύμφωνα με την *Ηχώ*, πρέπει να είναι η μελέτη,⁷⁰⁷ σε συνδυασμό με την εκπλήρωση των θρησκευτικών καθηκόντων, έτσι ώστε η κάθε «υγιώς σκεπτόμενη» νέα να αντιληφθεί, «όλο το μεγαλείο της θρησκείας μας» σαν καλή χριστιανή.⁷⁰⁸

Οι εκδρομές, το λαϊκό τραγούδι, οι εκθέσεις έργων Τέχνης, οι χορευτικές και φιλολογικές βραδιές,⁷⁰⁹ αποτελούν «πειρασμούς» και «τεχνάσματα» της ΕΔΑ, ώστε η νεολαία να μνηθεί σταδιακά στην κομμουνιστική ιδεολογία και να ωθηθεί στους «μαζικούς αγώνες του πεζοδρομίου».⁷¹⁰ Όντας αντιμέτωπη με τα παραπάνω «τεχνάσματα» της Αριστεράς, η ΕΚΟΦ όφειλε να επανεθνικοποιήσει το φοιτητικό σώμα, να το παραδώσει δηλαδή «υγιές» στις τάξεις του Έθνους αφοπλισμένο από οποιοδήποτε διεκδικητικό, συνδικαλιστικό και ταξικό αίτημα που θα ζημίωνε την εικόνα της καραμανλικής διακυβέρνησης και θα αμφισβητούσε έμπρακτα την εκπαιδευτική της πολιτική. Από τη μία λοιπόν η *Ηχώ* αποτιμά θετικά το έργο της ΕΡΕ στον εκπαιδευτικό τομέα,⁷¹¹ υποστηρίζοντας πως οι όποιες ατέλειες και ελλείψεις

⁷⁰⁵ Ο όρος «μπριζιτισμός» συναντάται για πρώτη φορά εδώ και μάλλον έχει τις ρίζες του στο πρόσωπο της Γαλλίδας ηθοποιού, τραγουδίστριας και γενικότερα συμβόλου της σεξουαλικής απελευθέρωσης κατά τις δεκαετίες του '50 και του '60, Μπριζίτ Μπαρντό, περιγράφοντας σκωπτικά τον διάχυτο ερωτισμό και την έντονη σεξουαλικότητα των νεαρών γυναικών.

⁷⁰⁶ Στην ίδια, φ.3.

⁷⁰⁷ Στην ίδια, φ.10, Απρίλιος 1960, «Με το περισκόπιο του σπουδαστού», σ.2.

⁷⁰⁸ Στην ίδια, «Η στήλη της φοιτήτριας», σ.2.

⁷⁰⁹ Στην ίδια, φ.23-24, Ιούνιος 1961, «Οι κίνδυνοι της νεολαίας μας», σ.1.

⁷¹⁰ Στην ίδια, σ.4.

⁷¹¹ Βλ. ενδεικτικά Στην ίδια, φ.6, 15 Νοεμβρίου 1959, «Προς αναμόρφωσιν της Ανωτάτης Εκπαιδεύσεως», σ.1· Στην ίδια, φ.18-19, Απρίλιος-Μάιος 1961, «Στοργήν και κατανόησιν περιμένουν οι φοιτηταί», σ.3· Στην ίδια, φ.29-30, Ιανουάριος 1962, «Η κυβέρνηση υπόσχεται να επισπεύσει την εφαρμογήν του προγράμματος διά την αναμόρφωσιν της Παιδείας», σ.1· Στην ίδια, φ.33-34, Μάρτιος-Απρίλιος 1962, «Πανεθνικός συναγεμμός κατά την 25^η Μαρτίου με επικεφαλής την σπουδάζουσα νεολαία μας, το εμπνευσμένο διάγγελμα του κ. πρωθυπουργού», σ.1· Στην ίδια, φ.36-37, Δεκέμβριος 1962, «Αυξάνονται αι πιστώσεις διά την Παιδείαν», σ.18.

μπορούν να επιλυθούν μέσω της απομάκρυνσης των φοιτητών «από πολιτικές εκδηλώσεις»⁷¹² και από την άλλη αναδεικνύει το πρότυπο του πατερναλιστή ηγέτη-πρωθυπουργού, η προσωπική παρέμβαση του οποίου αρκούσε για την επίλυση των δυσχερειών του φοιτητικού κόσμου και των πανεπιστημιακών ιδρυμάτων.⁷¹³

Συνεπώς αυτό που ο Α. Λεντάκης είχε περιγράψει ως «συνεχές λιβάνισμα του κυβερνητικού έργου γενικά και ειδικότερα στον τομέα της εκπαίδευσης»,⁷¹⁴ αποτελεί πράγματι μία από τις βασικές ιδεολογικές κατευθύνσεις της ΕΚΟΦ. Πέρα από την ανοιχτή υποστήριξη των χειρισμών της κυβερνώσας ΕΡΕ στον χώρο της Ανώτατης Παιδείας, η ΕΚΟΦ καλούσε τους νέους, μέσα από τις σελίδες της *Ηχούς*, να στρατευθούν στο πλευρό του συντηρητικού κόμματος, τιθέμενοι «πρωτοπόροι εις την εκλογικήν μάχην της 29^{ης} Οκτωβρίου»,⁷¹⁵ φράζοντας τον δρόμο «εις τους σλαβοκίνητους εχθρούς της ελληνικής νεολαίας», πλήττοντας «εκείνους που συνειργάσθησαν εις το παρελθόν ή συνεργάζονται τώρα με την αντιλαϊκήν και αντεθνικήν παράταξιν του Κ.Κ.Ε.» και συμβάλλοντας τελικά «στη νίκη της εθνικής παρατάξεως που εγγυάται εις τον λαόν ασφάλειαν, γαλήνην, σταθερότητα, πρόοδον, ευημερίαν».⁷¹⁶

Επιπλέον, ένα έντονο εθνικιστικό και αλυτρωτικό πνεύμα διαπερνά συνεχώς τις αναφορές της *Ηχούς* και των προσκείμενων στην ΕΚΟΦ συνεργατών της ευρύτερα. Ο παραπάνω εθνικιστικός και αλυτρωτικός λόγος προβάλλει σχεδόν αποκλειστικά τις ελληνικές διεκδικήσεις στο «Βορειοηπειρωτικό» με τις αναφορές στο «Κυπριακό» να είναι ελάχιστες,⁷¹⁷ αφού κάτι τέτοιο θα επιβεβαίωνε ουσιαστικά την κριτική της Αριστεράς και ευρύτερα της αντιπολίτευσης στις συμφωνίες της Ζυρίχης-Λονδίνου. Προβάλλοντας λοιπόν μια φιλοπόλεμη εικόνα, οι νέοι καλούνται από την *Ηχώ* σε επαγρύπνηση, έτσι ώστε να είναι, ανά πάσα στιγμή, έτοιμοι να αγωνισθούν «διά τον λόγον της γραφίδος και διά του όπλου [...] υπέρ των δικαίων, της τιμής και της

⁷¹² Αντ. Δανίδ, «Αι πρόοδοι και τα ζητήματα της Φιλοσοφικής Σχολής», *ό.π.*, φ.10, Απρίλιος 1960, σ.8.

⁷¹³ Στην ίδια, φ.13, Δεκέμβριος 1960, «Απαιτείται η προσωπική επέμβασις του κ. πρωθυπουργού διά την επίλυσιν των εκκρεμών φοιτητικών ζητημάτων», σ.8.

⁷¹⁴ Ανδρέας Λεντάκης, *ό.π.*, σ.183-184.

⁷¹⁵ εφημ. *Ηχώ των Σπουδαστών*, φ. 27-28, Οκτώβριος 1961, «Οι νέοι ας εκπληρώσουν το μεγάλο χρέος των έναντι της Ελλάδος», σ.1.

⁷¹⁶ Στην ίδια, σ.8.

⁷¹⁷ Οι άμεσες αναφορές και διεκδικήσεις που εντοπίστηκαν σχετικά με το Κυπριακό τόσο μέσα στις σελίδες της φοιτητικής *Ηχούς*, όσο και στο προπαγανδιστικό υλικό (φυλλάδια, τρικάκια) που διακινούσε η ΕΚΟΦ είναι ελάχιστες. Πιο συγκεκριμένα βλ. εφημ. *Ηχώ των Σπουδαστών*, φ.8, Δεκέμβριος 1959-Ιανουάριος 1960, «Ένας Κύπριος συνάδελφος γράφει: Από τα όπλα της Ε.Ο.Κ.Α. στα πανεπιστημιακά έδρανα», σ.1· ΕΜΙΑΝ/Αρχείο Γιώργου Χατζόπουλου, ι. Προδικτατορικά, φ.1, Σπουδαστικά 1959-1963 (1976), υποφ.3, ΕΚΟΦ *ό.π.*, 43-43.3, Ανακοινώσεις ΕΚΟΦ.

ελευθερίας των υποδούλων εθνικών περιοχών». Οι υπόδουλες-αλύτρωτες περιοχές συγκεκριμενοποιούνται και οι σπουδαστές καλούνται να στρέψουν το βλέμμα τους στη Βόρεια Ήπειρο, όπου «οι αδελφοί μας διώκονται, φυλακίζονται, μαστιγούνται, δολοφονούνται, η δε μανία του βαρβάρου κατακτητού είναι ανεξάντλητος, αποβλέπουσα εις τον ολοσχερή αφελληνισμόν του εθνικού εκείνου τμήματος». Ενώπιον των καταπιεσμένων Βορειοηπειρωτών, οι οποίοι ποτίζουν «διά του ευγενούς αυτών αίματος το ιερόν έδαφος της αλυτρώτου έτι ελληνικής πατρίδος», οι εκοφίτες καλούν τον φοιτητικό κόσμο να αποδείξει ότι «ο Έλλην δεν ηττάται υπό την δάφνην», όντας ανα πάσα στιγμή έτοιμος να αντιμετωπίσει τον από βορρά κίνδυνο «με εμμονήν ακαταγώνιστον» και «με δράσιν ενιαίαν»,⁷¹⁸ θυμίζοντας, με αυτόν τον τρόπο, τα αντίστοιχα αλυτρωτικά και μιλιταριστικά κελεύσματα των μαζικών νεανικών μεσοπολεμικών οργανώσεων του φασιστικού χώρου.⁷¹⁹

Τα συνθήματα που κυριαρχούσαν στις συγκεντρώσεις της αθηναϊκής ΕΚΟΦ για το «Βορειοηπειρωτικό» ήταν κυρίως αντικομμουνιστικής χροιάς, στρεφόμενα εναντίον της ΕΔΑ και του ηγέτη της Αλβανίας Ενβέρ Χότζα («Ερυθρέ φασίστα Χότζα η Β. Ήπειρος θάρθη στην αγκαλιά μας», «Χότζα στο χωριό σου»),⁷²⁰ καταδεικνύοντας έτσι τον χαρακτήρα εσωτερικής κατανάλωσης του υπερεθνικιστικού λόγου των εκοφιτών. Γίνεται αντιληπτό λοιπόν πως μέσω της προβολής του αιτήματος «απελευθέρωσης» της Βόρειας Ηπείρου η ΕΚΟΦ επιχειρούσε να φέρει στο εδώλιο του κατηγορουμένου τους αριστερούς σπουδαστές, καθιστώντας τους υπόλογους για τα «δεινά» της ελληνόφωνης μειονότητας. Πέραν όσων αναφέρθηκαν παραπάνω, πρέπει να σημειωθεί ότι οι φοιτητές που ανήκαν στην επιρροή της ΕΚΟΦ προφανώς και τάσσονταν υπέρ της ένταξης της Ελλάδας στο σύστημα συμμαχιών του Δυτικού Κόσμου (ΝΑΤΟ και Ε.Ο.Κ.),⁷²¹ το οποίο θεωρούσαν ως το «φυσικό» γεωστρατηγικό πλαίσιο της χώρας.

⁷¹⁸ Στην ίδια, φ.11, Μάιος 1960, «Η Νεολαία πρέπει να χαλυβδωθεί εις την πίστιν των εθνικών ιδεωδών», σ.7.

⁷¹⁹ Για τη σχέση νεολαίας-φασισμού κατά τον Μεσοπόλεμο βλ. Laura Malvano, "The myth of youth in images: Italian Fascism", στο Giovanni Levi-Jean-Claude Schmitt (επιμ.), *A History of young people in the West, Volume Two, stormy evolution to modern times*, Harvard University Press, Κέμπριτζ, Μασαχουσέτη, Λονδίνο 1997, σ.232-256· Eric Michaud, "Soldiers of an idea: young people under the Third Reich", στο Giovanni Levi-Jean-Claude Schmitt (επιμ.), ό.π., σ.257-280.

⁷²⁰ εφημ. *Ηχώ των Σπουδαστών*, φ.12, Ιούλιος 1960, «Η Φοιτητική διαδήλωση διά το Βορειοηπειρωτικών», σ.3· βλ. επίσης, Στην ίδια, φ.16-17, Φεβρουάριος-Μάρτιος 1961, «Οι Έλληνες φοιτηταί διεκήρυξαν την απόφασιν των να συνεχίσουν τον αγώνα διά την Β. Ήπειρον», σ.3.

⁷²¹ Αντώνης Αντωνίου-Νίκος Τσικρίκης, ό.π., σ.62. Χαρακτηριστικά, η *Ηχώ των Σπουδαστών* προβαίνοντας σε έναν απολογισμό της επίσκεψης του Γάλλου προέδρου Σαρλ Ντε Γκολ στην Ελλάδα τον Μάιο 1963, σημείωνε ότι «ο στρατηγός Ντε Γκώλ [...] είχε την ευκαιρία να διαπιστώσει ότι και η Ελλάς εμπνέεται από τας ιδίας αρχάς και αξίας που φωτίζουν τον δρόμο της Γαλλίας και των άλλων

Συγκεφαλαιώνοντας αναφορικά με τον ιδεολογικό λόγο της ΕΚΟΦ, πράγματι μπορεί να υποστηριχθεί ότι αυτός δεν λάμβανε έναν ανοιχτά εθνικοσοσιαλιστικό, ρατσιστικό ή αντισημιτικό χαρακτήρα, καθώς κάτι τέτοιο ήταν αδύνατο λόγω της πρόσφατης ήττας του φασισμού και της οργανικής πρόσδεσης της Ελλάδας στον δυτικό συνασπισμό. Στην τελική οι δημόσιες φιλοναζιστικές τοποθετήσεις ορισμένων μελών της οργάνωσης μέσω των συνθημάτων «ζήτω ο Άιχμαν» και «θα σας κάνουμε σαπούνι», εκφράζονταν κατά τη διάρκεια των εξτρεμιστικών δράσεων και των συγκρούσεων με μέλη της Αριστεράς⁷²² και όχι μέσα από τις σελίδες των φύλα προσκείμενων στην οργάνωση εντύπων. Παρόλα αυτά, στη ρητορική και στην αρθρογραφία των εκοφικών εντοπίζονται ορισμένοι απόηχοι φασιστικών μοτίβων, τα οποία βέβαια δεν μπορούσαν να εκδηλωθούν στην ολότητα τους λόγω της ανάμνησης της πρόσφατης αντιφασιστικής.

Αρχικά ο εθνικισμός αποτέλεσε βασικό στοιχείο του ιδεολογικού λόγου της οργάνωσης. Απότοκο του εθνικισμού ήταν η δημόσια εκδήλωση αλυτρωτικών και επεκτατικών διεκδικήσεων σχετικά με το Βορειοηπειρωτικό, αν και αυτές είχαν μάλλον προσχηματικό χαρακτήρα, ώστε να πλήξουν ηθικά την Αριστερά και να προβληθούν ως αντίπαλο δέος στις διεκδικήσεις επί του Κυπριακού, που αυτή πρότασσε. Επίσης, ο λόγος της ΕΚΟΦ αποπνέει έναν φασιστικού χαρακτήρα ιδεαλισμό, και ένα μεταφυσικό-εσχατολογικό πνεύμα αυτοθυσίας, υπέρ των συμφερόντων του αταξικού και ενωμένου Έθνους. Ακριβώς αυτός ο ιδεαλισμός και η μεταφυσική του Έθνους θέτει τους εκοφίτες απέναντι στην κομμουνιστική και φιλελεύθερη κοσμοθεωρία, ενώ παράλληλα αποτελεί βασική συνιστώσα «μιας θεολογίας της εξουσίας» όπως έχει υποστηρίξει και ο Αντώνης Λιάκος.⁷²³

Ακόμα, η έντονη ανησυχία της ΕΚΟΦ για τον «εκτραχηλισμό», δηλαδή την ηθική, πνευματική κατακρήμνιση της νεολαίας και η προβολή του καθήκοντος αναχαίτισης της παραπάνω διαδικασίας από τους «υγιώς σκεπτόμενους»-εθνικόφρονες νέους, συνδυάζεται με τον επιθετικό αντικομμουνισμό, τον υφέρποντα αντικομματισμό-αντικοινοβουλευτισμό και το, σε επίπεδο λόγων τουλάχιστον, μαχητικό και αγωνιστικό πνεύμα για την αντιμετώπιση των εξωτερικών και

ελεύθερων ευρωπαϊκών κρατών και είναι σταθερώς προσανατολισμένη προς το μεγαλόπνοο όραμα μιάς ηνωμένης, ισχυράς και Ευημερούσης Ευρώπης» (*Στην ίδια*, φ.41-42, Απρίλιος 1963, «Ο στρατηγός Ντε Γκώλ στην Ελλάδα», σ.1).

⁷²² Γιάνης Γιανουλόπουλος, *ό.π.*, σ.155.

⁷²³ Αντώνης Λιάκος, *Αποκάλυψη, Ουτοπία και Ιστορία, οι μεταμορφώσεις της ιστορικής συνείδησης*, Πόλις, Αθήνα 2011, σ.69.

εσωτερικών εχθρών του Έθνους, αποτελώντας έτσι ένα ακόμα από τα φασιστικού τύπου μοτίβα του ιδεολογικού λόγου της οργάνωσης.

Από την άλλη όμως, στοιχεία όπως ο κορπορατισμός, το αντιθρησκευτικό-αντικληρικαλιστικό στοιχείο και η προβολή της αρχής του «Φίρερ»,⁷²⁴ δεν εντοπίζονται στα κείμενα των εκοφιών, αναδεικνύοντας τελικά τον αντικομμουνισμό, τον φιλοδυτικισμό, τον εθνικισμό, τον κοινωνικό συντηρητισμό, την ηθικολογία και την πρόσδεση στις «πατροπαράδοτες» χριστιανικές αξίες, ως βασικά ιδεολογικά χαρακτηριστικά του λόγου της εθνικοκοινωνικής οργάνωσης. Ιδεολογικά χαρακτηριστικά πλήρως ενταγμένα και προσαρμοσμένα στο ψυχροπολεμικό περιβάλλον, καθώς όπως ακριβώς οι μεσοπολεμικές φασιστικές διακηρύξεις, έτσι και οι αντίστοιχες μεταπολεμικές διακηρύξεις των οργανώσεων του δεξιού εξτρεμισμού αποτελούν προϊόντα της εποχής τους.⁷²⁵

⁷²⁴ Για τη συμβολή των παραπάνω στοιχείων στη συγκρότηση του φασιστικού ελάχιστου βλ. Στάνλεϊ Πέϊν, *ό.π.*, σ.24-43.

⁷²⁵ Paul Hainsworth, *ό.π.*, σ.127.

γ. Η ΕΚΟΦ σε α' ενικό: Η περίπτωση του Παύλου Μανωλόπουλου

Κατά τη δική μας άποψη η Αριστερά υπήρξε πάντοτε υποκριτική. Δεν πιστεύαμε δηλαδή και δεν το πιστεύουμε ακόμη ότι αυτά που έλεγε τα εννοούσε. Είχαμε την εντύπωση ότι όλα γινόντουσαν για πολιτικούς, προπαγανδιστικούς λόγους και δεν αφορούσαν την πραγματική πρόθεση να προωθήσει τα προβλήματα του Λαού. Επειδή εμείς είχαμε άμεση συνάφεια με τα γεγονότα της Κατοχής, των Δεκεμβριανών και του Συμμοριτοπολέμου.⁷²⁶

Το συγκεκριμένο τελευταίο υποκεφάλαιο φιλοδοξεί να εξετάσει την υποκειμενικότητα ενός από τα ηγετικά, πλέον προβεβλημένα και πολιτικά δραστηριοποιημένα μέλη της αθηναϊκής ΕΚΟΦ, του προέδρου της Παύλου Μανωλόπουλου. Η περίπτωση του Π. Μανωλόπουλου είναι αρκετά ενδιαφέρουσα, καθώς στη συγκεκριμένη περίπτωση ο ερευνητής δεν συναντά τις δυσκολίες που δημιουργεί η, κατά κανόνα, εκούσια σιωπή των στελεχών των οργανώσεων του ακραίου δεξιού χώρου. Διαθέτοντας ένα πλούσιο βιογραφικό, κορωνίδα του οποίου αποτέλεσε η υπουργοποίηση του κατά τη διάρκεια της επταετούς δικτατορίας⁷²⁷ και σε αντίθεση με την πλειοψηφία των πάλαι ποτέ στελεχών της ΕΚΟΦ, τα οποία αφήνοντας πίσω τον εξτρεμισμό των φοιτητικών τους χρόνων, δραστηριοποιήθηκαν στην κεντρική πολιτική σκηνή ή ιδιώτευσαν, αρνούμενα πάντως οποιαδήποτε συζήτηση σχετικά με τα βιώματα τους από την εθνικοκοινωνική οργάνωση, ο Π. Μανωλόπουλος όχι μόνο δέχτηκε να φωτίσει υπό το πρίσμα της υποκειμενικότητας την περίπτωση της ΕΚΟΦ, αλλά φάνηκε πρόθυμος να

⁷²⁶ Απομαγνητοφωνημένη συνέντευξη Παύλου Μανωλόπουλου στον γράφοντα, 8 Οκτωβρίου 2015.

⁷²⁷ Πιο συγκεκριμένα, μετά την αποχώρηση του από τον προεδρικό θώκο της ΕΚΟΦ κατά τα έτη 1961-1962, ο Παύλος Μανωλόπουλος χρημάτισε μέλος της Διοικούσας Επιτροπής της ΕΡΕΝ το 1964 και επικεφαλής της κατά την περίοδο 1965-1967. Παράλληλα, από το 1966 ήταν διευθυντής του Τμήματος Μελετών και Διαφώτισεως της ΕΡΕ, ενώ υπήρξε υποψήφιος στους συνδυασμούς του κόμματος στη Β' Αθήνας κατά τις εκλογές του Μαΐου 1967, που δεν πραγματοποιήθηκαν λόγω του στρατιωτικού πραξικοπήματος. Κατά τη διάρκεια της δικτατορίας των συνταγματαρχών χρημάτισε Νομάρχης Αιτωλοακαρνανίας, Νομάρχης Θεσπρωτίας (1969), υπουργός Εργασίας (Ιούνιος 1970-Αύγουστος 1971) και επικεφαλής της «Ελληνικής Λέσχης», η οποία φιλοδοξούσε να διαδραματίσει τον ρόλο του κομματικού φορέα μετά από μια «φιλελευθεροποίηση» του απριλιανού καθεστώτος, εκδίδοντας την ίδια περίοδο το περιοδικό «Τομέυς» [βλ. Συνεντεύξεις Παύλου Μανωλόπουλου στον γράφοντα, 8 Οκτωβρίου 2015, 25 Ιουνίου 2016· Ανδρέας Λεντάκης, *ό.π.*, σ.400· Συνέντευξη του Παύλου Μανωλόπουλου στον Γιάννη Κακουλίδη, «Οι χουντικοί ξανάρχονται», *ό.π.*, σ.10]. Μεταπολιτευτικά ο Π. Μανωλόπουλος ήρθε σε ρήξη με τον Κ. Καραμανλή και τη Ν.Δ. συμμετέχοντας σε διάφορους σχηματισμούς της άκρας δεξιάς, όπως στο ΧΡΙ.Κ.Ε, στην Εθνική Παράταξη, στο Κ.Ε.ΜΕ και στην Ε.Π.ΕΝ (βλ. Συνεντεύξεις Παύλου Μανωλόπουλου στον γράφοντα, *ό.π.*· Συνέντευξη του Παύλου Μανωλόπουλου στον Γιάννη Κακουλίδη, *ό.π.*· Η πορεία του Π. Μανωλόπουλου εντός της ΕΠΕΝ μπορεί να παρακολουθηθεί μέσα από τις σελίδες της μεταπολιτευτικής εφημερίδας *Ελληνικός Κόσμος*, η οποία αποτελούσε διάδοχη μορφή του *Ελεύθερου Κόσμου*).

συναντηθούμε και να συνομιλήσουμε δύο φορές, οδηγώντας έτσι στην καταγραφή δύο ξεχωριστών και ιδιαίτερα χρήσιμων συνεντεύξεων. Αποδεχόμενος εξάλλου την πρόταση μου για συνάντηση και συνομιλία σχετικά με την πορεία και το θεωρητικό υπόβαθρο της ΕΚΟΦ ο ίδιος δεν πρωτοτυπούσε, καθώς αποτελεί ίσως το μοναδικό μέλος της οργάνωσης που δέχεται να εκθέτει δημόσια την οπτική του και να υπεραμύνεται της ΕΚΟΦ και των πολιτικών του επιλογών.⁷²⁸

Όπως άλλωστε έχει τονίσει και ο Στράτος Δορδανάς, επιχειρώντας να «φωτίσει» την οπτική μιας άλλης υποκειμενικότητας, αυτή της οικογένειας ενός σημαίνοντος συνεργάτη των γερμανικών αρχών της Βόρειας Ελλάδας: «για τον ιστορικό παρουσιάζουν εξαιρετικό ενδιαφέρον αυτές οι προσωπικές διαδρομές, καθώς αφενός η μικροϊστορία αποτελεί τον προθάλαμο για τις μεγάλες συνθέσεις και αφετέρου επιτρέπει μια θεώρηση από τα κάτω που έρχεται να αποτρέψει τις εύκολες γενικεύσεις και τις κοινότυπες συλλήβδην κατηγορίες».⁷²⁹

Σε κάθε περίπτωση πάντως, πρέπει να τονιστεί ότι σκοπός του συγκεκριμένου υποκεφάλαιου δεν είναι η ιστορική αποκατάσταση της ΕΚΟΦ. Αντιθέτως, η παράθεση της οπτικής του Π. Μανωλόπουλου φιλοδοξεί να φωτίσει τον υποκειμενικό και προσωπικό παράγοντα εντός της οργάνωσης, ο οποίος κινητοποιεί σε τέτοιο βαθμό έναν συντηρητικών πεποιθήσεων νέο, ώστε να λάβει μέρος στις διαδικασίες συγκρότησης, δικτύωσης και ενδυνάμωσης μιας δεξιάς φοιτητικής οργάνωσης με εξτρεμιστικά χαρακτηριστικά.

Ο Π. Μανωλόπουλος γεννήθηκε στη Λυκούρια Καλαβρύτων⁷³⁰ το 1938 και όπως παραθέτει ο ίδιος ανατράφηκε σε ένα περιβάλλον «παλαιών αρχών»,⁷³¹ με τον πατέρα του να είναι δάσκαλος και υποστηρικτής των κομματικών σχηματισμών της δεξιάς παράταξης κατά την προπολεμική αλλά και μεταπολεμική περίοδο.⁷³² Κατά τη διάρκεια της Κατοχής ο πατέρας του υπήρξε μέλος της Τοπικής Επιτροπής του ΕΑΜ της Λυκούριας Καλαβρύτων,⁷³³ όχι όμως κατόπιν δικής του πρωτοβουλίας, καθώς σύμφωνα με τον Π. Μανωλόπουλο «στρατολογούσαν οι κομμουνισταί διάφορα

⁷²⁸ Βλ. χαρακτηριστικά, Συνέντευξη του Παύλου Μανωλόπουλου στον Γιάννη Κακουλίδη, *ό.π.*, σ. 9-10, 54· Συνέντευξη Παύλου Μανωλόπουλου στον Στέλιο Κούλογλου, www.rwf.gr/285301/featured-on-selections/υπόθεση-λαμπράκη-το-μακρύ-χέρι-του-παρ/, *ό.π.*

⁷²⁹ Στράτος Δορδανάς, *Η γερμανική στολή...*, *ό.π.*, σ.391.

⁷³⁰ Συνέντευξη του Παύλου Μανωλόπουλου στον Γιάννη Κακουλίδη, *ό.π.*, σ.10.

⁷³¹ Απομαγνητοφωνημένη συνέντευξη Παύλου Μανωλόπουλου στον γράφοντα, 8 Οκτωβρίου 2015.

⁷³² Στην ίδια, 8 Οκτωβρίου 2015.

⁷³³ Στην ίδια, 25 Ιουνίου 2016.

στελέχη [...] τον είχαν επιστρατεύσει, τον είχανε κάνει γραμματέα στο τοπικό ΕΑΜ, δεν είχε καμία σχέση με την ιδεολογία την αριστερή, καμία απολύτως, ήταν δεξιός».⁷³⁴

Τα εθνικοαπελευθερωτικά κηρύγματα του ΕΑΜ αποτελούσαν το μόνο σημείο ιδεολογικής συνάφειας του κινήματος με την κοσμοθεωρία του πατρός Μανωλόπουλου,⁷³⁵ ενώ μετά την Απελευθέρωση φυλακίστηκε για ένα μικρό διάστημα λόγω «του εαμικού του παρελθόντος με κάποιες κατηγορίες ασύστατες», σύμφωνα με την αφήγηση του Π. Μανωλόπουλου.⁷³⁶ Τελικά, «απελύθη και αφέθη ελεύθερος», έπειτα από την εξακρίβωση των «υγιών» πολιτικών του φρονημάτων και έτσι κατά τη διάρκεια του Εμφυλίου η οικογένεια Μανωλόπουλου μετοίκησε στα Καλάβρυτα, όπου ο Π. Μανωλόπουλος ολοκλήρωσε τη φοίτηση του στο Δημοτικό και στις 5 τάξεις του Γυμνασίου, για να αποφοιτήσει από την έκτη τάξη του Γυμνασίου στην Αθήνα, περιοχή στην οποία είχε μεταναστεύσει η μισή οικογένεια στα μέσα της δεκαετίας του '50. Όντας στην Αθήνα λοιπόν ο Π. Μανωλόπουλος έδωσε εξετάσεις το 1955 και ξεκίνησε τις σπουδές του το 1956, στη Νομική Σχολή.⁷³⁷

Παρόλο που ο ίδιος χαρακτηρίζει τον πατέρα του ως «τελείως απολίτικο» που δεν αναμείχθηκε ενεργά στα γεγονότα του Εμφυλίου, η περίοδος 1946-1949 έχει αφήσει έντονο το στίγμα της στην αφήγηση του. Περιγράφοντας τα χρόνια του Εμφυλίου με μελανά χρώματα, ως μια περίοδο «γενικότερης φοβίας», όπου «μπαίναν μες στα σπίτια και βιάιως έπαιρναν οι κομμουνιστάι [...] νέους της ηλικίας μου, 16-17-18 χρονών», ο ίδιος θεωρεί ότι ιδιαίτερα οι εμπειρίες της περιόδου 1944-1949, επηρέασαν τη μελλοντική πολιτική του στράτευση καθώς όπως τονίζει «αυτά δεν σε εγκαταλείπουν ως βιώματα ποτέ».⁷³⁸ Οι εμπειρίες του Εμφυλίου, σε συνδυασμό με τις αναμνήσεις της Κατοχής οδήγησαν, σύμφωνα με τον Π. Μανωλόπουλο, στη δημιουργία μιας «αντιολοκληρωτικής» πολιτικής προσωπικότητας, η οποία εναντιωνόταν τόσο στον κομμουνισμό όσο και στον φασισμό,⁷³⁹ γεγονός που όπως είδαμε και σε προηγούμενες ενότητες αποτελούσε ένα από τα ιδεολογικά στοιχεία της ΕΚΟΦ και συνήθη απάντηση της στις κατηγορίες περί νεοφασισμού και νεοναζισμού.

Τα πρώτα χρόνια της φοιτητικής του σταδιοδρομίας ο Π. Μανωλόπουλος υποστηρίζει ότι ανήκε στον χώρο της Νεολαίας των Προοδευτικών.⁷⁴⁰ Ωστόσο, η

⁷³⁴ Στην ίδια, 8 Οκτωβρίου 2015· Στην ίδια, 25 Ιουνίου 2016.

⁷³⁵ Στην ίδια, 8 Οκτωβρίου 2015.

⁷³⁶ Στην ίδια, 25 Ιουνίου 2016.

⁷³⁷ Στην ίδια, 8 Οκτωβρίου 2015· Στην ίδια, 25 Ιουνίου 2016.

⁷³⁸ Στην ίδια, 25 Ιουλίου 2016.

⁷³⁹ Στην ίδια, 8 Οκτωβρίου 2015.

⁷⁴⁰ Στην ίδια.

εκλογική επιτυχία της ΕΔΑ το 1958 τον ώθησε στην ενεργό δραστηριοποίηση για τη συγκρότηση μιας φοιτητικής «συνδικαλιστικής» οργάνωσης του ευρύτερου δεξιού χώρου.⁷⁴¹ Όπως διευκρινίζει, οι διαδικασίες συσπείρωσης των εθνικοφρόνων σπουδαστών γύρω από έναν ενιαίο φορέα είχαν ξεκινήσει ήδη από το 1958, όταν ο ίδιος ως τριτοετής φοιτητής αναμείχθηκε στην έκδοση ενός φοιτητικού εντύπου με τίτλο *Σπουδαστικός Κόσμος*. Όμως αποτυχία του παραπάνω εγχειρήματος οδήγησε στη δημιουργία της ΕΚΟΦ, καθώς οι δικτυώσεις που είχαν δημιουργηθεί με τη βοήθεια του Σπουδαστικού Ασφάλειας άνοιγαν τον δρόμο σε μια τέτοια πρωτοβουλία.⁷⁴²

Πως προσλαμβάνει και πως αντιλαμβάνεται τον ρόλο της ΕΚΟΦ λοιπόν ένας από τους βασικούς ιδρυτές της; Για τον ιθύνοντα νου της οργάνωσης «Η βάση ήταν ένα Κίνημα εναντίον της Αριστεράς [...] μια κίνηση κατ' αρχάς μέσα στον φοιτητικό χώρο η οποία θα περιλάμβανε όλες τις δυνάμεις εκτός της Αριστεράς»,⁷⁴³ απευθυνόμενη στους εθνικόφρονες φοιτητές,⁷⁴⁴ με τη φιλοδοξία να αποτελέσει «μία αντίρροπο δύναμη στην διείσδυση που επιχειρούσε η Αριστερά».⁷⁴⁵

Ο ελληνικός εμφύλιος επανέρχεται ξανά στην αφήγηση, καθώς ερωτώμενος για τις ιδεολογικές ρίζες της ΕΚΟΦ ο Π. Μανωλόπουλος εντοπίζει τον ενστερνισμό «της αντίθεσης της ελληνικής αστικής κοινωνίας στην Αριστερά» από την εθνικοκοινωνική οργάνωση, «στις συνέπειες του Συμμοριτοπολέμου», αφού «η εποχή του '41-'44, του '46-'49 ήταν σχετικώς χρονικά κοντά». Συνεπώς, εύλογα, σύμφωνα με τον Π. Μανωλόπουλο, οι εκοφίτες προσλάμβαναν τους εαυτούς τους ως «μαχητές εναντίον της Αριστεράς» και «σαν συνεχιστές του αγώνα από το 1949»,⁷⁴⁶ στο πλαίσιο ενός διαρκούς αντικομμουνιστικού αγώνα, ο οποίος έχει τις ρίζες του στα χρόνια της Κατοχής και συνεχίζεται, παρά τη νίκη του Εθνικού Στρατού, έως τη δεκαετία του '60.

Εντός αυτού του πλαισίου η συμμετοχή στους «εθνικούς αγώνες» αποτελούσε έναν από τους βασικούς άξονες γύρω από τους οποίους θα περιστρεφόταν η δράση της οργάνωσης. Στους αγώνες αυτούς συγκαταλέγονταν το Κυπριακό και το Βορειοηπειρωτικό, με το ζήτημα της «Ένωσης» της Βόρειας Ηπείρου να έχει κεντρική θέση και να υποσκελίζει τις αντίστοιχες διεκδικήσεις για το Κυπριακό. Όπως ομολογεί ο Π. Μανωλόπουλος οι εκοφίτες όχι μόνο ήταν πεπεισμένοι για το εφικτό της

⁷⁴¹ Στην ίδια.

⁷⁴² Στην ίδια, 25 Ιουνίου 2016.

⁷⁴³ Στην ίδια, 8 Οκτωβρίου 2015.

⁷⁴⁴ Στην ίδια, 25 Ιουνίου 2016.

⁷⁴⁵ Στην ίδια, 8 Οκτωβρίου 2015.

⁷⁴⁶ Στην ίδια, 25 Ιουνίου 2016.

απόσχισης της Βόρειας Ηπείρου από το αλβανικό κράτος, αλλά επιπλέον επιδίωκαν την «τριβή» με τις αριστερές φοιτητικές δυνάμεις με αφορμή το συγκεκριμένο ζήτημα.⁷⁴⁷

Όσον αφορά τις σχέσεις της ΕΚΟΦ με την ΕΡΕΝ και τις κομματικές προτιμήσεις των εκοφιστών ο Π. Μανωλόπουλος επιβεβαιώνει όσα μέχρι στιγμής είναι γνωστά. Πιο συγκεκριμένα αναφέρει ότι μέχρι το 1961-1962 η συνεργασία ΕΚΟΦ-ΕΡΕΝ σε επίπεδο βάσης ήταν διαρκής και οι δύο οργανώσεις ουσιαστικά αποτελούσαν συγκοινωνούντα δοχεία, αφού «οι φοιτητές που ανήκαν στην ΕΡΕΝ ψήφιζαν εμάς». Όμως η συνεργασία των δύο δεξιών νεολαιίστικων οργανώσεων δεν επεκτάθηκε, κατά τον Π. Μανωλόπουλο, σε επίπεδο κορυφής, μέχρι τουλάχιστον την αποχώρηση του διοικητικού συμβουλίου της αθηναϊκής ΕΚΟΦ από τα ηνία της οργάνωσης.⁷⁴⁸

Η ΕΚΟΦ της πρώτης περιόδου όπως διευκρινίζει ο Π. Μανωλόπουλος, είχε επιμέρους ενστάσεις όσον αφορά την πολιτική της ΕΡΕ ιδιαίτερα στα θέματα της Παιδείας και της αγροτικής πολιτικής. Οι διαφωνίες αυτές όμως δεν εξωτερικεύτηκαν ποτέ και δεν κλόνισαν τις σχέσεις της οργάνωσης με σημαίνοντα στελέχη του συντηρητικού κόμματος, όπως με τον Γρηγόρη Κασιμάτη, τον Ευάγγελο Αβέρωφ και τον Τάκη Μακρή, με τους οποίους είχε τακτική επικοινωνία ο ίδιος.⁷⁴⁹ Όπως χαρακτηριστικά υπογραμμίζει, το σύνολο των εκοφιστών ήταν καραμανλικοί και η ΕΚΟΦ «ερετοκρατείτο. Ερετζήδες η πλειοψηφία. Και η πλατιά μάζα και εγώ».⁷⁵⁰

Ο Π. Μανωλόπουλος δεν αρνείται τη συμμετοχή εκοφιστών σε εξτρεμιστικές πρακτικές. Ωστόσο για τον ίδιο η δημόσια έκφραση της βίας ερμηνεύεται αφενός υπό το πρίσμα του διαρκούς αντικομμουνιστικού αγώνα και αφετέρου ως απάντηση στις «προκλήσεις της Αριστεράς». Σε κάθε περίπτωση επιμερίζει τις ευθύνες και στις δύο πλευρές, αφού όπως σημειώνει «όπου υπήρχε συγκέντρωση της Αριστεράς επεμβαίναμε εμείς δυναμικά και τότε κατηγορηθήκαμε για τραμπούκοι και τέτοια πράγματα και όπου υπήρχε συγκέντρωση δική μας επεμβαίναν οι Αριστεροί».⁷⁵¹

Η ΕΚΟΦ συνεπώς, κατά τον Π. Μανωλόπουλο, αποτελούσε μια οργάνωση πλήρως προσηλωμένη στη συντηρητική ιδεολογία και στο κυρίαρχο δεξιό κόμμα, ενώ οι βίαιες πρακτικές της ερμηνεύονται ως απάντηση στις αντίστοιχες πρακτικές της Αριστεράς. Συνεπώς, θα είχε ενδιαφέρον η άποψη του για τα αιτήματα του φοιτητικού

⁷⁴⁷ Στην ίδια, 8 Οκτωβρίου 2015.

⁷⁴⁸ Στην ίδια, 8 Οκτωβρίου 2015.

⁷⁴⁹ Στην ίδια, 25 Ιουνίου 2016.

⁷⁵⁰ Στην ίδια, 8 Οκτωβρίου 2015.

⁷⁵¹ Στην ίδια.

κινήματος κατά τη δεκαετία του '60, για τον Ανένδοτο Αγώνα αλλά και για τις βουλευτικές εκλογές του 1961 και τις κατηγορίες περί βίας και νοθείας που τις συνόδευσαν. Αποφεύγοντας να τοποθετηθεί αναφορικά με τον Ανένδοτο Αγώνα, υποστηρίζοντας ότι την περίοδο εκείνη εκπλήρωνε τις στρατιωτικές του υποχρεώσεις,⁷⁵² ο Π. Μανωλόπουλος θεωρεί πως το 1-1-4 αποτελούσε ένα «καθαρώς πολιτικό σύνθημα», το οποίο «απέρρεε από τη φιλοσοφία του Ανένδοτου Αγώνος», με τη χρήση του να είναι εργαλειακή, επειδή «σε ειδικότερη βάση ήταν ένα πολιτικό, κομματικό σύνθημα το οποίο [...] εμπνεόταν και καθοδηγείτο από την Ε.Κ. κατά βάση αλλά και από την ΕΔΑ».⁷⁵³

Ακόμα, όσον αφορά τις κατηγορίες περί βίας και νοθείας στις εκλογές του 1961, ο Π. Μανωλόπουλος πιστεύει πως «υπήρξε μια ψυχολογική βία. Κι αυτή η ψυχολογική βία έκανε ασφαλώς πολλούς να ψηφίσουν ΕΡΕ», αρνείται όμως να τοποθετηθεί πιο συγκεκριμένα, αφού αν και ψήφισε ΕΡΕ δεν έλαβε ενεργά μέρος στον προεκλογικό αγώνα του κόμματος.⁷⁵⁴ Τέλος αποτιμά το «15% στην Παιδεία» ως ένα «ανέφικτο αλλά λογικό σύνθημα» που «ανταποκρινόταν στα αισθήματα» του φοιτητικού κόσμου. Υπό αυτή την οπτική ο Π. Μανωλόπουλος διευκρινίζει ότι η ΕΚΟΦ τασσόταν «υπέρ της βελτιώσεως των συνθηκών διαβιώσεως μας και της φοιτητικής ζωής», αλλά προσλάμβανε το «15%», «ως πολιτικό σύνθημα προερχόμενο από την Αριστερά».⁷⁵⁵

Για τον Π. Μανωλόπουλο η δράση και η ιδεολογία της ΕΚΟΦ είχε ως άξονα αναφοράς αποκλειστικά «το Έθνος και την πατρίδα»,⁷⁵⁶ τα μέλη της δεν εντάσσονταν σε καμία περίπτωση στον νεοφασιστικό και ακροδεξιό χώρο αλλά «[...] στον χώρο της Δεξιάς στην αρχή και εν συνεχεία [...] στην κομματική οργάνωση της ΕΡΕ», μη έχοντας συνεπώς καμία ομοιότητα και «καμία σχέση με αυτό το πράγμα που λέγεται σήμερα Χρυσή Αυγή».⁷⁵⁷ Σε τελική ανάλυση, ο ίδιος θεωρεί πως και η Αριστερά της εποχής δεν πίστευε πραγματικά ότι η ΕΚΟΦ ήταν μια νεοφασιστική οργάνωση, αλλά εξαπέλυε το σύνθημα αυτό επειδή «ξέραν ότι μας ενοχλούσε».⁷⁵⁸

Ακόμα ο ρόλος και η δράση των υπόλοιπων ακραίων δεξιών και νεοφασιστικών οργανώσεων της εποχής, όπως η ΟΕΝ, η ΟΣΕΝ, και οι Άλκιμοι αποτιμάται αρνητικά

⁷⁵² Στην ίδια, 25 Ιουνίου 2016.

⁷⁵³ Στην ίδια.

⁷⁵⁴ Στην ίδια.

⁷⁵⁵ Στην ίδια, 8 Οκτωβρίου 2015.

⁷⁵⁶ Στην ίδια, 25 Ιουνίου 2016.

⁷⁵⁷ Στην ίδια, 8 Οκτωβρίου 2015.

⁷⁵⁸ Στην ίδια, 25 Ιουνίου 2016.

και τονίζεται ότι, σε αντίθεση με όσα έχει φέρει στο φως η έρευνα του Α. Λεντάκη,⁷⁵⁹ η ΕΚΟΦ δεν συνδεόταν ούτε σε επίπεδο στελεχών ούτε σε επίπεδο βάσης με αυτές. Έτσι, ο Π. Μανωλόπουλος χαρακτηρίζει τις συγκεκριμένες οργανώσεις ως «πραγματικά φασιστικές», καθώς σύμφωνα με τα λεγόμενα του διαπνέονταν από έναν «αντιδημοκρατικό χαρακτήρα»,⁷⁶⁰ αντιπαραβάλλοντας την ιδεολογία και τις πρακτικές τους με τη «νομιμόφρονα» δράση της ΕΚΟΦ.

Η χρηματοδότηση και η ευρεία συνεργασία της ΕΚΟΦ με ένα πλέγμα κρατικών φορέων, επίσης θεωρείται κάτι απολύτως φυσιολογικό. Πιο συγκεκριμένα, οι ενισχύσεις που λάμβανε η ΕΚΟΦ από τις κρατικές υπηρεσίες δικαιολογούνται λόγω του «εθνικού» της χαρακτήρα,⁷⁶¹ αφού όπως χαρακτηριστικά σημειώνει ο πρώτος πρόεδρος της, «έπρεπε κάπου να στηριχτούμε, να έχουμε γραφεία»,⁷⁶² ενώ παράλληλα αντιπαραβάλλονται με τη χρηματοδότηση των αριστερών οργανώσεων από το ΕΔΑ και της ΕΔΗΝ από την Ε.Κ. Το γεγονός όμως ότι τα χρήματα που λάμβανε η ΕΚΟΦ προέρχονταν από δημόσιους και όχι κομματικούς πόρους αποτελεί και για τον Π. Μανωλόπουλο το αδύναμο σημείο της κατάστασης αυτής.⁷⁶³

Ολοκληρώνοντας, δεν θα μπορούσαν να απουσιάζουν οι αναφορές στο πως αποτιμούσε ο ίδιος το πρόσφατο ιστορικό παρελθόν. Τοποθετούμενος σχετικά με τον Ι. Μεταξά, ο Π. Μανωλόπουλος φαίνεται πως ενστερνίζεται την κρατούσα άποψη της μετεμφυλιακής Δεξιάς, εκφραζόμενος θετικά και θεωρώντας τον ως μια προσωπικότητα «που πίστευε και αγάπαγε την πατρίδα του». Σχετικά με τον ελληνικό εμφύλιο ο Π. Μανωλόπουλος αναπαράγοντας την καθεστηκυία αντίληψη του αστικού στρατοπέδου σχετικά με τους «τρεις γύρους» και εντάσσοντας την ΕΚΟΦ στη γενεαλογία του διαρκούς αντικομμουνιστικού αγώνα, υποστηρίζει πως ανέκαθεν «αυτοί προκαλούσαν εμείς αμυνόμασταν (ενν. οι εθνικόφρονες)». Έτσι πιστεύει πως ο ΕΛΑΣ δεν «βγήκε μπροστά» για να κάνει Αντίσταση αλλά για «να προετοιμάσει την έλευση της κομμουνιστικής παράταξης» και ότι «εκτελούσε ανθρώπους οι οποίοι δεν είχαν σχέση ούτε με τον φασισμό, ούτε με τίποτα απολύτως. Απλώς ήταν πιθανοί αντίπαλοι της προσπάθειας για τελική επικράτηση».⁷⁶⁴

⁷⁵⁹ Βλ. γενικότερα Ανδρέας Λεντάκης, *ό.π.* και ειδικότερα, *Στο ίδιο*, σ.198-201.

⁷⁶⁰ Απομαγνητοφωνημένη συνέντευξη Παύλου Μανωλόπουλου στον γράφοντα, 8 Οκτωβρίου 2015.

⁷⁶¹ Στην ίδια.

⁷⁶² Στην ίδια, 25 Ιουνίου 2016.

⁷⁶³ Στην ίδια.

⁷⁶⁴ Στην ίδια.

Τελικά, ερωτώμενος για τον ιδεολογικό χαρακτήρα της ΕΚΟΦ απορρίπτει τους χαρακτηρισμούς του νεοναζισμού και του νεοφασισμού και υποστηρίζει ότι θα ενστερνιζόταν ως όρους περιγραφής τη «Λαϊκή Δεξιά», την εθνικοφροσύνη και τον εθνικισμό. Παράλληλα, η δραστηριοποίηση της αθηναϊκής ΕΚΟΦ προφανώς και αποτιμάται θετικά,⁷⁶⁵ καθώς όπως σημειώνει ο ίδιος: «πιστεύω ότι τα περισσότερα που κάναμε ήταν σωστά [...] (ενν. η εθνικοκοινωνική οργάνωση) καλλιέργησε ιδέες οι οποίες [...] παρέμειναν στην ψυχή πολλών φοιτητών».⁷⁶⁶

⁷⁶⁵ Στην ίδια.

⁷⁶⁶ Στην ίδια, 25 Ιουνίου 2016.

Επίλογος

Ανδρέας Λοβέρδος: Έχω ζήσει τον τελευταίο χρόνο των πρώτων μου εφηβικών χρόνων στη δικτατορία. Τους ΕΚΟΦίτες σαν και σένα τους έζησα. Τώρα στη δημοκρατία δεν φτουράς, όσο και να βρίσεις, όσο και να πεις. [...] έχουμε ιδρώσει ως Υπουργοί, έχουμε ματώσει, έχουμε υποστεί τους τραμπούκους [...]

[...]

Πάυλος Πολάκης (Αναπληρωτής Υπουργός Υγείας): Τους χαρακτηρισμούς περί ΕΚΟΦιτών σας τους επιστρέφω, κύριε Λοβέρδο.⁷⁶⁷

Το παραπάνω απόσπασμα αποτελεί μέρος ενός έντονου διαξιφισμού που έλαβε χώρα εντός του Κοινοβουλίου τον Μάιο του 2016 μεταξύ του τότε αναπληρωτή υπουργού Υγείας Παύλου Πολάκη και του βουλευτή του ΠΑΣΟΚ Ανδρέα Λοβέρδου. Σκοπός της παρούσας εργασίας προφανώς και δεν είναι η κριτική των παραπάνω καταγγελιών και η παράθεση του αποσπάσματος από τον διάλογο των δύο πολιτικών αναδεικνύει τη διαχρονική ταύτιση, στον δημόσιο πολιτικό λόγο τουλάχιστον, του χαρακτηρισμού «εκοφίτης» με αυτόν του παρακρατικού, του νεοφασίστα, του τραμπούκου.⁷⁶⁸ Την αρνητική χρήση του όρου «εκοφίτης» επέτεινε η δραστηριοποίηση της οργάνωσης κατά τη διάρκεια της επταετούς δικτατορίας των συνταγματαρχών, με στόχο τον έλεγχο των φοιτητικών συλλόγων από φιλοκαθεστωτικές δυνάμεις. Ως εκ τούτου, καθ' όλη τη διάρκεια της μεταπολιτευτικής περιόδου η μνήμη της ΕΚΟΦ και ο όρος «εκοφίτης» χρησιμοποιούνται στον δημόσιο λόγο με έντονα φορτισμένο και αρνητικό πρόσημο.

Έτσι λοιπόν στα μέσα της δεκαετίας του '80 συναντούμε τον τότε υφυπουργό Νέας Γενιάς, Κώστα Λαλιώτη, να καταγγέλλει την ΟΝΝΕΔ «ως οργάνωση με το στίγμα της ιδεολογικής αναιμίας και με ροπές προς ολοκληρωτικές αντιλήψεις», ταυτίζοντας τη με την ΕΚΟΦ και θεωρώντας τη συνεχιστή των βίαιων πρακτικών της, υποστηρίζοντας πως οι πρακτικές της ΟΝΝΕΔ θυμίζουν ΕΚΟΦ και ΕΡΕΝ.⁷⁶⁹ Η εργαλειακή επίκληση της μνήμης της ΕΚΟΦ δεν γίνεται όμως αποκλειστικά από τη γενιά που βρέθηκε στις πανεπιστημιακές αίθουσες κατά τη διάρκεια των δεκαετιών του '60 και του '70 και είχε προσωπικά βιώματα από τη δράση της οργάνωσης. Αντιθέτως,

⁷⁶⁷ Πρακτικά Βουλής, ΙΖ' Περίοδος Προεδρευομένης Κοινοβουλευτικής Δημοκρατίας, Σύνοδος Α', Συνεδρίαση ΡΚ', Σάββατο 7 Μαΐου 2016, σ.9.460-9.461.

⁷⁶⁸ Ανδρέας Λεντάκης, *ό.π.*, σ.240.

⁷⁶⁹ εφημ. *Τα Νέα*, 31 Ιανουαρίου 1984, «ΕΚΟΦ και ΕΡΕΝ θυμίζει η ΟΝΝΕΔ», σ.10.

50 περίπου έτη μετά την ίδρυση της εθνικοκοινωνικής οργάνωσης ο όρος «εκοφίτης» χρησιμοποιείται ξανά ως ύβρις, από την Οργάνωση Σπουδάζουσας Αθήνας της ΚΝΕ. Επιτιθέμενη κατά των σχημάτων της ΑΝΤΑΡΣΥΑ-ΕΑΑΚ με αφορμή «την αφαίρεση και βεβήλωση της πλακέτας «που είχε τοποθετηθεί από τις οργανώσεις του ΚΚΕ στη μνήμη της Σωτηρίας Βασιλακοπούλου»⁷⁷⁰ στην Πάντειο, η ΚΝΕ χαρακτηρίζει τα μέλη των οργανώσεων της εξωκοινοβουλευτικής Αριστεράς «σεσημασμένους αντικομμουνιστές» και «σύγχρονους Εκοφίτες»,⁷⁷¹ ταυτίζοντας με τη σειρά της τον όρο «εκοφίτης» με αυτόν του «αντικομμουνιστή τραμπούκου».

Η επίκληση της μνήμης της ΕΚΟΦ δεν απουσιάζει όμως ούτε από τη ρητορική του αντιεξουσιαστικού χώρου, ο οποίος το 2006 καταγγέλλει ότι τα στελέχη της ΔΑΠ «προανήγγειλαν την ανασυγκρότηση των μηχανισμών [...] για δυναμική αντιμετώπιση σε επίπεδο γενικών συνελεύσεων, των κινητοποιήσεων [...] Ονειρεύονται δηλαδή την ΕΚΟΦ, Rangers και Κενταύρους, αίμα και φόνους»,⁷⁷² ενώ με την ΕΚΟΦ παραλληλίζει τα μέλη της Λαϊκής Ενότητας και ο βουλευτής του ΣΥΡΙΖΑ Κώστας Ζαχαριάδης, τον Μάρτιο του 2016, καλώντας τον επικεφαλής της να «πάρει αποστάσεις από τις πρακτικές μελών της ΛΑΕ που θύμιζαν ΕΚΟΦ».⁷⁷³

Οι παραπάνω αναφορές αποτελούν ορισμένες ενδεικτικές περιπτώσεις της εργαλειακής επίκλησης της εκοφικής μνήμης και της απόλυτης ταύτισης οργάνωσης, στο νοητικό πλαίσιο του «αντιδεξιού χώρου», με τον δεξιό εξτρεμισμό και τον βίαιο ακτιβισμό. Όμως η συνολική συζήτηση σχετικά με τη χρήση της μνήμης της εθνικοκοινωνικής οργάνωσης ασφαλώς και δεν μπορεί να αποτυπωθεί στο πλαίσιο του επιλόγου της παρούσας εργασίας, αλλά αποτελεί ένα ξεχωριστό, αχαρτογράφητο και εξαιρετικά ενδιαφέρον θέμα αυτοτελούς έρευνας. Αυτό που θα επιχειρήσουν να αποτυπώσουν οι σελίδες που ακολουθούν είναι ορισμένα βασικά συμπεράσματα που προκύπτουν από την ανάλυση της δράσης και της ιδεολογίας της ΕΚΟΦ.

Μετά τη νίκη των συμμαχικών δυνάμεων το 1945 τα ιδεολογήματα του φασισμού και του ναζισμού θάφτηκαν στα ερείπια του Ράιχσταγκ. Πλέον, οι ευρωπαϊκές κοινωνίες επέστρεψαν στην κανονικότητα τους, διαιρεμένες βέβαια σε δύο

⁷⁷⁰ Η Σωτηρία Βασιλακοπούλου ήταν φοιτήτρια της Παντείου Σχολής και μέλος της ΚΝΕ, η οποία έχασε τη ζωή της παρασυρόμενη από φορτηγό έξω από το εργοστάσιο της ΕΤΜΑ τη στιγμή που μοίραζε προκηρύξεις στους παρευρισκόμενους εργάτες.

⁷⁷¹ Βλ. «Σύγχρονοι ΕΚΟΦίτες ΕΑΑΚ- ΑΝΤΑΡΣΥΑ» στο https://redwildwind.blogspot.gr/2010/12/blog-post_18.html (προσπελάστηκε 22 Δεκεμβρίου 2016).

⁷⁷² Βλ. «Την αναβίωση της τρομοκρατίας της ΕΚΟΦ ονειρεύεται η ΔΑΠ-ΝΔΦΚ» στο <https://athens.indymedia.org/post/538741/> (προσπελάστηκε 22 Δεκεμβρίου 2016).

⁷⁷³ Βλ. «Με την ΕΚΟΦ συνέκρινε τη Λαϊκή Ενότητα ο Κώστας Ζαχαριάδης του ΣΥΡΙΖΑ» στο http://www.protagon.gr/protagon_brief/44341089610 (προσπελάστηκε 22 Δεκεμβρίου 2016).

αντιμαχόμενους ιδεολογικούς συνασπισμούς και οι νοσταλγοί του χιλιόχρονου Ράιχ θα παρέμεναν στο περιθώριο, τουλάχιστον μέχρι την επανεμφάνιση της προσαρμοσμένης στα αιτήματα του μεταϋλιστικού περιβάλλοντος ακροδεξιάς, κατά τη δεκαετία του '80.⁷⁷⁴ Την ιδιότυπη ίσως εξαίρεση του παραπάνω κανόνα αποτέλεσε η μετεμφυλιακή ελληνική περίπτωση, όπου σε αντίθεση με τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες η γερμανοντυμένη κατοχική ακροδεξιά ενσωματώθηκε πλήρως στους κρατικούς και κομματικούς μηχανισμούς της εθνικοφροσύνης, με τα μέλη της να προσφέρουν «σε διαφορετικό εργοδότη τον αντικομμουνισμό τους ως απαραίτητη εμπειρία για το διορισμό-ένταξη τους στις τάξεις του μαχόμενου έθνους», όπως εύστοχα έχει σημειώσει ο Σ. Δορδανάς.⁷⁷⁵

Ως εκ τούτου, αντλώντας νομιμοποίηση από τον ψυχροπολεμικό αντικομμουνισμό και την ιδεολογία της εθνικοφροσύνης, ενσωματωμένος τόσο σε επίπεδο βάσης όσο και σε επίπεδο κορυφής στην Δεξιά κι έχοντας τέλος ανατραφεί σε ένα περιβάλλον αगाστής συνεργασίας και συγχρωτισμού με τον κρατικό μηχανισμό, από τον οποίο απέκτησε και την απαραίτητη «τεχνογνωσία αντικομμουνιστικής βίας»,⁷⁷⁶ ο μεταπολεμικός ελληνικός δεξιός εξτρεμισμός βγαίνει στο προσκήνιο στα τέλη της δεκαετίας του '50 και προσφέρει τις υπηρεσίες του στους κρατικούς φορείς με στόχο την αντιμετώπιση του «κομμουνιστικού κινδύνου».

Εντός του παραπάνω πλαισίου εμφανίζεται η ΕΚΟΦ τον Δεκέμβριο του 1959. Όπως επιχειρήθηκε να γίνει κατανοητό και στο δεύτερο κεφάλαιο, η ίδρυση της εξυπηρετούσε πολλαπλούς σκοπούς. Αρχικά μέσω της ΕΚΟΦ εκφράστηκε η μάζα των συντηρητικών και προσκείμενων στην κυβερνώσα ΕΡΕ φοιτητών, για τους οποίους η ΕΚΟΦ αποτέλεσε όχι μόνο έναν πόλο ιδεολογικής αναφοράς εντός των πανεπιστημιακών αιθουσών, αλλά και φορέα έμπρακτης αντιπαράθεσης με τους προσκείμενους στην Αριστερά αρχικά και στο Κέντρο στη συνέχεια, συναδέλφους τους. Σε αυτό το σημείο πρέπει βέβαια να τονιστεί ότι η δυναμική και η κυριαρχία της

⁷⁷⁴ Για μια πρώτη προσπάθεια ερμηνείας, καταγραφής και ταξινόμησης του πολιτικού περιβάλλοντος και των ακροδεξιών σχηματισμών που εμφανίστηκαν δυναμικά στο ευρωπαϊκό πολιτικό πλαίσιο από τη δεκαετία του '80 και εξής βλ. Piero Ignazi, "New challenges: Post materialism and the extreme right", *Political Parties: Changing roles in contemporary democracies, Symposium held at the Center for Advanced Study in the Social Sciences, Juan March Institute, Μαδρίτη, 15-17 Δεκεμβρίου 1994*, <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?jsessionid=0E5D3C61AFF417E46F4F184BF1713EBE?doi=10.1.1.577.7442&rep=rep1&type=pdf> (προσπελάστηκε 7 Ιουνίου 2017).

⁷⁷⁵ Στράτος Δορδανάς, «Παρακρατικές οργανώσεις και Ακροδεξιά, από τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο στην Ελλάδα της κρίσης», *Αρχειοτάξιο* 16 (Νοέμβριος 2014), ό.π., σ.34.

⁷⁷⁶ Κώστας Κατσούδας, «Εθνικιστές και Εθνικόφρονες, μερικές παρατηρήσεις για την Άκρα Δεξιά στη δεκαετία του '40», *Αρχειοτάξιο* 16 (2014), ό.π., σ.23, 29.

ΕΚΟΦ στα φοιτητικά όργανα μέχρι το 1961 ήταν αποτέλεσμα της προσέλευσης στις τάξεις της μιας όχι αμελητέας μάζας κεντρώων φοιτητών, οι οποίοι παρασύρθηκαν από τα υπερκομματικά της συνθήματα. Οι πραγματικοί σκοποί της δημιουργίας της ΕΚΟΦ όμως ήταν αφενός η προπαγάνδα υπέρ της εφαρμοζόμενης πολιτικής στον χώρο της Παιδείας από την ΕΡΕ και αφετέρου η επανεθνικοποίηση του φοιτητικού σώματος, η ακύρωση δηλαδή των φοιτητικών διεκδικήσεων που είχαν κάνει την εμφάνιση τους ήδη από τα μέσα τα δεκαετίας του '50, η πειθάρχηση και τελικά η επανένταξη του φοιτητικού κινήματος στις τάξεις του «υγιούς» και απονεκρωμένου από κάθε διεκδικητικό αίτημα στο όνομα της οικονομικής ανάπτυξης, Έθνους.

Οι σχέσεις της ΕΚΟΦ με το κράτος της εθνοφοροσύνης ήταν πολυεπίπεδες και έγιναν αντιληπτές από την πρώτη στιγμή. Η χρηματοδότηση της από την ΚΥΠ, η απλόχερη βοήθεια που παρείχαν οι στρατιωτικές αρχές στις προπαγανδιστικού χαρακτήρα περιοδείες των εκοφιστών, το σύνθημα φαινόμενο της σύμπραξης αστυνομικών δυνάμεων-εκοφιστών, οι «διαφωτιστικού» χαρακτήρα διαλέξεις των εκοφιστών σε στρατόπεδα, καθώς και η συνεργασία-χρηματοδότηση των προσκεϊμένων στην ΕΚΟΦ εντύπων από την Υπηρεσία Πληροφοριών και τις στρατιωτικές υπηρεσίες, αποτελούν απτές αποδείξεις των δικτύων της ΕΚΟΦ Αθήνας και Θεσσαλονίκης με τον κρατικό μηχανισμό της εθνοφοροσύνης και με το κόμμα της ΕΡΕ.

Λαμβάνοντας λοιπόν υπόψη πως ο όρος «παρακράτος» περιγράφει μια κατάσταση κατά την οποία «ένα συλλογικό μόρφωμα ή μεμονωμένα άτομα που ενεργούν κατά κανόνα εκτός νόμου, υποκαθιστούν ή υποβοηθούν δημόσιους λειτουργούς, προβαίνουν σε αντιποίηση αρχής, ενδεχομένως σε συνεργασία με εκπροσώπους [...] και διεκπεραιώνουν παράνομες αποστολές πάσης φύσεως»⁷⁷⁷ και πως ο κυρίαρχος στη ξενόγλωσση βιβλιογραφία όρος του «βαθέως κράτους» αναφέρεται σε ένα σύνολο καταπιεστικών μηχανισμών και παραγόντων, οι οποίοι απολαμβάνοντας έναν υψηλό βαθμό αυτονομίας, νομιμοποιούν την κινητοποίηση τους στην ανάγκη της προάσπισης του Έθνους από τις υπαρξιακές απειλές,⁷⁷⁸ συμπεραίνουμε πως η ΕΚΟΦ αδιαμφισβήτητα εντάσσεται στη χορεία των

⁷⁷⁷ Γιάννης Τζαννετάκος, ό.π., στο Παύλος Σούρλας (επιμ), ό.π., σ.128.

⁷⁷⁸ Patrick H. O' Neil, "The deep state: An emerging concept in comparative politics" *Social Science Research Network*, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2313375, Αύγουστος 2013, σ.2 (προσπελάστηκε 20 Δεκεμβρίου 2016). Για τη χρήση του όρου «βαθύ κράτος» ως εργαλείο στη μελέτη της ιστορίας και των διαδρομών της ελληνικής Ακροδεξιότητας βλ. Δημήτρης Χριστόπουλος, *Το «βαθύ κράτος» στη σημερινή Ελλάδα...*, ό.π.

παρακρατικών θεραπεινίδων των κυβερνήσεων της ΕΡΕ στον αγώνα εναντίον του «κομμουνιστικού κινδύνου».

Σε αυτό το σημείο βέβαια αξίζει να σημειωθεί ότι η ΕΚΟΦ έδρασε στα όρια του νόμιμου, καθώς από τη μία αποτελούσε ένα νομικά αναγνωρισμένο σωματείο εκπροσώπησης και συνδικαλιστικής δράσης του φοιτητικού κόσμου, από την άλλη όμως οι σχέσεις της με τους ελεγχόμενους από την ΕΡΕ κρατικούς και κομματικούς φορείς, οι πρακτικές της και ιδιαίτερα η βίαια ακτιβιστική δράση της, δύσκολα διακρίνονται από αυτό που νοείται ως «παρακράτος». Συνεπώς, η μελέτη της ΕΚΟΦ όχι μόνο εφάπτεται με την ευρύτερη συζήτηση σχετικά με τις ρίζες, τη δράση και την πορεία του παρακράτους και της ακροδεξιάς, αλλά μπορεί να εμπλουτίσει τον διάλογο αυτό, μέσω της ιστορικοποίησης μιας από τις εκφάνσεις του φαινομένου αυτού.

Συνεχίζοντας σχετικά με την πορεία των «αδελφών εθνικοκοινωνικών οργανώσεων» της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης, όπως επιδιώχθηκε να γίνει αντιληπτό και στα δύο εκτενή σχετικά κεφάλαια, τα ηνία του ακτιβιστικού και ιδεολογικού αγώνα εντός και εκτός των πανεπιστημιακών ιδρυμάτων έως το 1962-1963, κρατούσε η αθηναϊκή ΕΚΟΦ. Έχοντας αρχικά υπό την επιρροή της έναν σεβαστό αριθμό φοιτητών και φοιτητικών συλλόγων και εφαρμόζοντας πρακτικές βίαιου ακτιβισμού,⁷⁷⁹ προκειμένου να καταστείλει τις αντιδράσεις που προκαλούσε η παρουσία και η δράση της, η ΕΚΟΦ Αθήνας αποτέλεσε το σημείο αναφοράς και την ηγετική δύναμη του ιδεολογικού και ακτιβιστικού αντικομμουνιστικού αγώνα της συντηρητικής μάζας σπουδαστών, κατά τις αρχές της δεκαετίας του '60.

Η αποχώρηση όμως του ιδρυτικού της προεδρείου, σε συνδυασμό με την απομάκρυνση της ΕΡΕ από την εξουσία, οδήγησαν την αθηναϊκή ΕΚΟΦ στο περιθώριο με τις εμφανίσεις της να είναι σποραδικές και την ΕΚΟΦ Θεσσαλονίκης, με την ομάδα του Λ. Ιωαννίδη στην ηγεσία της, στον ρόλο του πρωταγωνιστή του ιδεολογικού και ακτιβιστικού αγώνα.

Συνεπώς, σε ποιο πλαίσιο τελικά θα μπορούσαμε να εντάξουμε τις εθνικοκοινωνικές οργανώσεις της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης; Η παρούσα εργασία υποστηρίζει ότι οι οργανώσεις αυτές αποτέλεσαν τυπικά δείγματα του μεταπολεμικού δεξιού εξτρεμισμού, οι οποίες εντός των ψυχροπολεμικών ιδεολογικών πλαισίων

⁷⁷⁹ Ο όρος βίαιος ακτιβισμός σε καμία περίπτωση δεν επιδιώκει να παραφράσει και να λειάνει τη βία που συστηματικά άσκησε η ΕΚΟΦ. Αντιθέτως, με τον όρο ακτιβισμός και ακτιβιστής εννοώ «τα υποκείμενα που όχι μόνο αποτελούν μέλη, αλλά ενεργούς συμμετέχοντες ενός κινήματος και τα οποία μάχονται διαρκώς για έναν κοινό σκοπό» (βλ. Bert Klandermans-Nonna Mayer, *ό.π.*, σ.3), όρος που αν συνδυαστεί με τη λέξη βίαιος περιγράφει κατατοπιστικά τις πρακτικές της ΕΚΟΦ.

εφάρμοσαν πρακτικές βίαιου ακτιβισμού, όντας απόλυτα ταυτισμένες με τη δεξιά παράταξη στο νοητικό πλαίσιο τόσο των ιδεολογικών τους αντιπάλων, όσο και των οπαδών τους. Πράγματι οι εκοφίτες και οι δύο εθνικοκοινωνικές οργανώσεις μέσα από τις οποίες αυτοί εκφράζονταν, διέθεταν όλα εκείνα τα χαρακτηριστικά που διαμορφώνουν την εικόνα της δεξιάς εξτρεμιστικής οργάνωσης και του δεξιού εξτρεμιστή· δηλαδή την απολυταρχικότητα, τον εθνοκεντρισμό, τον υπερεθνικισμό, τις κοινωνικά συντηρητικές αλλά οικονομικά φιλελεύθερες αντιλήψεις και τις υφέρπουσες αντιδημοκρατικές τάσεις και ιδέες,⁷⁸⁰ οι οποίες μπορεί να μην εκφράζονταν δημόσια από τα μέλη της, αλλά διαχέονταν ευρύτερα μέσα από τα φιλοναζιστικά συνθήματα ορισμένων «μπαρουτοκαπνισμένων» εκοφιτών και την αντικομματική και λανθάνουσα αντικοινοβουλευτική ρητορική των εντύπων της.

Επιπρόσθετα, χαρτογραφώντας τις πρακτικές και τον ιδεολογικό λόγο της αθηναϊκής ΕΚΟΦ γίνεται κατανοητό ότι αυτή όχι μόνο ήταν απόλυτα ταυτισμένη ιδεολογικά με τον κυρίαρχο λόγο της εθνικοφροσύνης και της συντηρητικής παράταξης, εντός της οποίας εξάλλου δραστηριοποιούνταν και μια ευάριθμη ακραία συντηρητική πλευρά,⁷⁸¹ αλλά και ότι αποτελούσε οργανικό μέρος του κράτους της εθνικοφροσύνης ενταγμένη στην «ακραία δεξιά συνιστώσα» του, η οποία μέσω των εξτρεμιστικών της δράσεων και του ιδεολογικού της λόγου είχε αναλάβει τη διάχυση της ορθότητας και των επιταγών της εθνικοφροσύνης στον φοιτητικό χώρο. Όμως η ηγεμονία της ΕΚΟΦ στην Αθήνα και στη Θεσσαλονίκη διήρκεσε για μικρό διάστημα. Τελικά προκλήθηκαν τα αντίθετα αποτελέσματα και η «προοδευτική» πτέρυγα του φοιτητικού κινήματος της Αθήνας, διεξάγοντας έναν αντικοφίτικο-αντικυβερνητικό αγώνα ριζοσπαστικοποιήθηκε, χειραφετήθηκε και απαγκιστρώθηκε ολοκληρωτικά από την εκοφίτικη ηγεμονία έως το 1962-1963, ενώ τη δυναμική αμφισβήτηση των αντιφρονούντων φοιτητών δέχτηκε και η ΕΚΟΦ στη Θεσσαλονίκη, έδρα ενός τοπικού και πολυπλόκαμου παρακράτους,⁷⁸² μολονότι τα εμπόδια ήταν σαφώς περισσότερα.

Κατόπιν τούτων, μπορούμε να χαρακτηρίσουμε την ΕΚΟΦ ως μια εξτρεμιστική οργάνωση του δεξιού χώρου, η δράση της οποίας συνδύαζε τον φοιτητικό συνδικαλισμό, με την παρακρατική δράση και τον βίαιο ακτιβισμό. Σε ποιο βαθμό

⁷⁸⁰ Bert Klandermans-Nonna Mayer, *ό.π.*, σ.14.

⁷⁸¹ Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, «Ο Κωνσταντίνος Καραμανλής και η υπόθεση Λαμπράκη» στο Παύλος Σούρλας (επιμ.), *ό.π.*, σ.71.

⁷⁸² Για μια πρώτη χαρτογράφηση του μετεμφυλιακού παρακράτους της Θεσσαλονίκης βλ. Στράτος Δορδανός, *Η γερμανική στολή στη ναφθαλίνη...*, *ό.π.*

όμως οι κατηγορίες περί φασισμού και νεοφασισμού που της αποδίδονταν έχουν βάση; Θα μπορούσαμε τελικά να εντάξουμε την ΕΚΟΦ στον ευρύτερα φασιστικό χώρο;

Όπως εύστοχα έχει τονίσει και ο Pierre Milza, παρά το γεγονός ότι ο «πειρασμός» της σύγκρισης του παρελθόντος με το παρόν είναι μεγάλος, κάτι τέτοιο θα αναπαρήγαγε απλώς τη φρασεολογία των πρώτων μεταπολεμικών δεκαετιών και τη ταύτιση κάθε έκφανσης του δεξιού εξτρεμισμού με τον φασισμό.⁷⁸³ Έτσι, παρόλο που η ΕΚΟΦ δεν προβάλλει ευθαρσώς ναζιστικά και φασιστικά πρότυπα, όπως εξάλλου και το σύνολο σχεδόν των οργανώσεων του μεταπολεμικού δεξιού εξτρεμισμού στη Δυτική Ευρώπη, η δημόσια έκφραση της βίας, το μείγμα ακραίου αντικομμουνισμού και εθνικισμού, ο ενωτικός και υφέρπον αντικομματικός λόγος, σε συνδυασμό με τη μεταφυσικού χαρακτήρα ρητορική αυτοθυσίας στον βωμό του μαχόμενου Έθνους, την εντάσσουν ασφαλώς στο ρεύμα του πρώτου «νεοφασιστικού» κύματος του μεταπολεμικού ευρωπαϊκού δεξιού εξτρεμισμού και όχι σε αυτό του κλασικού φασισμού.⁷⁸⁴ Ο «νεοφασισμός» εξάλλου αποτελεί έναν ευρέως αποδεκτό και διασταλτικό όρο περιγραφής των εξτρεμιστικών δεξιών κινημάτων έως τη δεκαετία του '80,⁷⁸⁵ οι σύνδεσμοι των οποίων με το φασιστικό παρελθόν άλλοτε είναι εμφανέστεροι και άλλοτε λανθάνουν.

Απομένουν πολλά ακόμα να ειπωθούν σχετικά με την ΕΚΟΦ και αναμφισβήτητα η οργάνωση αποτελεί ένα πρόσφορο πεδίο έρευνας, η μελέτη του οποίου φωτίζει άγνωστες πτυχές του φοιτητικού κινήματος, της ιστορίας και της γενεαλογίας του, ταυτισμένου με το αντικομμουνιστικό μετεμφυλιακό κράτος, δεξιού εξτρεμισμού, αλλά και των μηχανισμών πειθάρχησης του φοιτητικού σώματος και διάχυσης των επιταγών της εθνικοφροσύνης εντός αυτού. Ζητήματα όπως η αποτύπωση του λόγου της ΕΚΟΦ σχετικά με τις επιστημονικές εξελίξεις, η δράση της κατά τη διάρκεια της απριλιανής δικτατορίας και η συστηματική καταγραφή της υποδοχής των δραστηριοτήτων της από τον Τύπο μπορούν ενδεικτικά να αποτελέσουν ενδιαφέροντα ερωτήματα μελλοντικών μελετών. Σε κάθε περίπτωση πάντως, η παρούσα εργασία επιχείρησε να εξετάσει και να αναδείξει μια από τις πλέον αχαρτογράφητες πτυχές του ελληνικού φοιτητικού κινήματος και της ιστορίας του ελληνικού δεξιού εξτρεμισμού, φιλοδοξώντας έτσι να αποτελέσει την αφορμή ενός

⁷⁸³ Pierre Milza, *ό.π.*, σ.12, 26

⁷⁸⁴ Για την τυπολογική διάκριση της μεταπολεμικής ακροδεξιάς σε νεοφασιστική έως τη δεκαετία του '70 και σε μεταϊλιστική-μεταβιομηχανική από τη δεκαετία του '80 και έπειτα βλ. Piero Ignazi, *ό.π.*

⁷⁸⁵ Robert O. Paxton, *ό.π.*, σ.260.

γόνιμου προβληματισμού σχετικά με την κυρίαρχη αντίληψη του αποκλειστικά προοδευτικού χαρακτήρα των Ελλήνων σπουδαστών, των ριζών της ελληνικής ακροδεξιάς και τελικά της ίδιας της φύσης του μετεμφυλιακού ελληνικού κράτους.

Φωτογραφικό Παράρτημα

25/3/1960

Έλληνες νέοι

Συνειδητοποιήσατε & ενθαρρύνετε τὰ ΕΛΛΗΝΙΚΑ
ΙΔΑΝΙΚΑ

Συμπειρωθείτε γύρω από τούς υγιώς βιωμένους Έλλη-
νες διά τήν δημιουργίαν μιᾶς υαλλιτέρας & μεγαλυτέρας
Πατρίδος.

Επιδιώκετε μέ ὅλας σας τὰς δυνάμεις τήν ἀπελευθέρω-
σιν τῆς Βορείου Ἠπείρου & τήν Ἑνωσιν τῆς ΚΥΠΡΟΥ μέ
τήν Ἑλλάδα

ΕΚ.Ο.Φ.

43.1

25/3/1960

Ἕλληνες νέοι.

Ἄφου δεινῶς χειμάζεται ἡ πορεία μας μέσα στήν σημερινή κοινωνία,

Ἄφου κραυγές ἀπελπισίας διά ἰδανικά πού πνίγονται εἶναι ὁ σύγχρονος ρυθμός τῆς ζωῆς μας,

Ἦς τολμήσωμεν νά ἐπιβάλωμεν τήν ἀλλαγὴν.

Μακρυά ἀπό ἀφερεγγύους πολιτικές ἀντιλήψεις, μακρυά ἀπό προλήψεις καί δισταγμούς διά τήν προοδευτικότητα καί ἐξέλιξιν τῆς ἐποχῆς μας,

Ἦς ἐργασθῶμεν εἰς Ἐθνικά πλαίσια διά τήν δημιουργίαν μιᾶς ισχυρᾶς Νεολαίας μέ ἰδανικά

τήν Ἑλλάδα, τοὺς ἐλευθέρους κοινωνικοὺς δεσμούς καί τήν πίστιν στήν Δύναμίν μας. —

Ε.Κ.Ο.Φ.

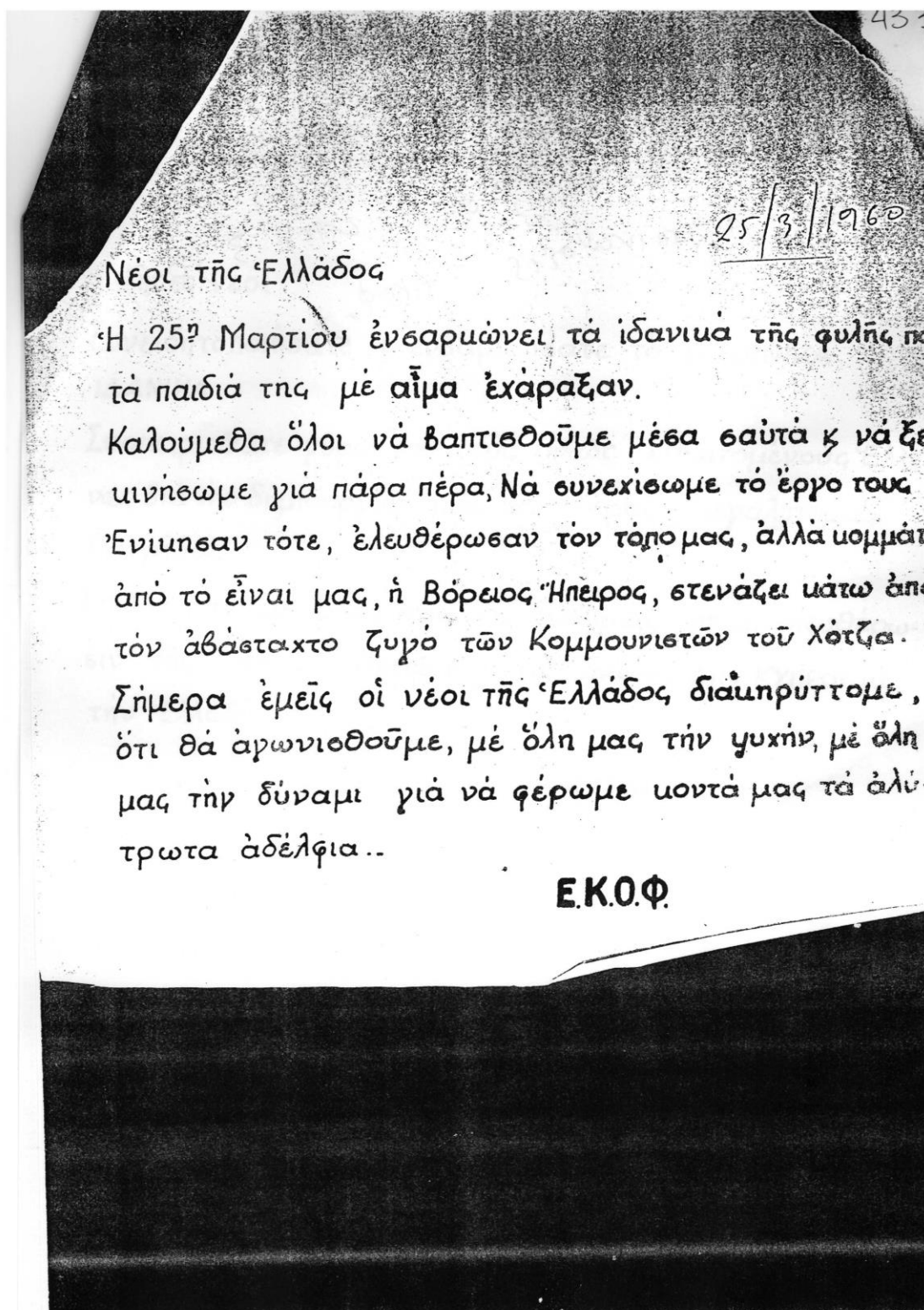
43.2

25/3/1962

Ἑλληνικὴ Νεολαία

Ἡ 25^η Μαρτίου μᾶς θυμίζει ἡμέρες ἀγώνων διὰ τὴν ἐπιβίωσιν τῆς πατρίδος μᾶς, ἀλλὰ ευχρόνως μᾶς καλεῖται νέους ἀγῶνας γιὰ τὸ χτύπημα τῆς ξενόδοιλης προπαγάνδας, διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν συλαβωμένων ἀδελφῶν μᾶς Κυπρίων καὶ Βορειοηπειρωτῶν, διὰ τὴν ζωοπύρριν τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὅπου ὑπάρχει εἰς τὸν Κόσμον, διὰ τὴν εἰρήνευσιν τοῦ κόσμου ἐντὸς τῶν Πλασίων τῆς Ἑλευθερίας, τῆς Δημοκρατίας καὶ τῆς Δικαιοσύνης καὶ τοῦ ἔθνους, διὰ τὴν ἀνοδὸν τοῦ βιοτισμοῦ, πνευματισμοῦ, ἐπολιτισμοῦ καὶ ἐπιδόου τῆς Ἑλληνικῆς Νεολαίας μὲ γνώμονα τὸ δυνατόν καὶ πραγματοποιήσιμον καὶ ὅχι τὴν δημοσκοπικὴν καπιλείαν.

Ε.Κ.Ο.©

Νέοι τῆς Ἑλλάδος

Ἡ 25^η Μαρτίου ἐνσαυρώνει τὰ ἰδανιὰ τῆς φυλῆς καὶ τὰ παιδιά της μέ ἀῖμα ἐχάραξαν.

Καλοῦμεθα ὅλοι νὰ βαπτισθοῦμε μέσα εαυτὰ καὶ νὰ ξε-
 υινήσωμε γιὰ πέρα πέρα, Νὰ συνεχίσωμε τὸ ἔργο τους.
 Ἐνίκησαν τότε, ἐλευθέρωσαν τὸν τόπο μας, ἀλλὰ νομμοῦν
 ἀπὸ τὸ εἶναι μας, ἡ Βόρειος Ἡπειρος, στενάζει καὶ τὴν ἐπὶ
 τὸν ἀβάσταχτο ζυγὸ τῶν Κομμουνιστῶν τοῦ Χότζα.

Σήμερα ἐμεῖς οἱ νέοι τῆς Ἑλλάδος διαυπρύντομε,
 ὅτι θὰ ἀγωνισθοῦμε, μέ ὅλη μας τὴν ψυχὴν, μέ ὅλη
 μας τὴν δύναμι γιὰ νὰ φέρωμε κοντὰ μας τὰ ἀλύ-
 τρωτα ἀδελφία..

Ε.Κ.Ο.Φ.

Τρικάρκια της ΕΚΟΦ με αφορμὴ τὴν ἐπέτειο τῆς 25^{ης} Μαρτίου, ἡ τύπωση τῶν οποίων συνέπεσε με τὶς φοιτητικὲς ἐκλογές τοῦ 1960. (ΠΗΓΗ: ΕΜΙΑΝ/Αρχεῖο Γιώργου Χατζόπουλου, i. Προδικτατορικά, φ.1, Σπουδαστικά 1959- 1963 (1976), υποφ.3, ΕΚΟΦ-διάφορες δεξιές οργανώσεις νεολαίας [1960-1961;], 43-43.3, Ανακοινώσεις ΕΚΟΦ)

**ΕΘΝΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ
ΟΡΓΑΝΩΣΙΣ ΦΟΙΤΗΤΩΝ**

ΑΘΗΝΑΙ - "Αναβλυσ" 63 - Σας άρσας - Γραφ. 6-7

Αθήναι τή 9 Δεκεμβρίου 1959

ΔΙΑΚΗΡΥΞΙΣ

ΣΥΝΑΔΕΛΦΟΙ!

Από μὲς, ἀπὸ τοὺς σημερινούς φοιτητὲς καὶ σπουδαστὲς, θ' ἀναδειχθῶν τ' αὐριανὰ ἀτελέχη τῆς κοινωνίας μας στὸν ἱστορικὸν, τὸν κρατικὸν, τὸν ὀικονομικὸν, τὸν πολιτικὸν τὸν πνευματικὸν τομέα. Ἀπὸ μὲς θ' ἀναδειχθῇ ἡ αὐριανὴ ἡγεία τῆς Ἑλλάδος, ἡ ἡγεία ἐνὸς ἔθνους πού ἔχει πίσω του μίαν ἀπὸ τὶς λαμπρότερες ἱστορικὰς σταδιοδρομίας.

Τὸ ἔθνος μας στὸ σημερινὸ στάδιο τῆς ἀναπτύξεώς του πιάζεται ἀκόμη ἀπὸ ὀικονομικὰ καὶ κοινωνικὰ προβλήματα... πού, τὸ ὑποβίβουν νὰ ποίη ἀπὸ ἀκέραιο τὸν ἱστορικὸν τοῦ ρόλου. Οὐδέποτε ὅμως ἔτσιονε νὰ εἶναι ἐνὸς ζωτικὸς ὁργανισμὸς μὲ τὸ βλῆμα στραμμένον ἑμπρὸς καὶ μὲ τὴν ἰσχυρὴ θέλησι νὰ ἐκπεράσῃ τὴ σημερινὴ του ὀλικὴ καθυστέρησι καὶ νὰ τοποθετηθῇ στὸ ἐπίπεδο ἐκεῖνο, πού ἀρμύζει στή ζωτικότητα καὶ τὶς ἰκανότητες τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἀλλὰ γι' αὐτὸν ἀκριβὲς τὸν λόγο εἶναι τέρωςτες οἱ δικές μας εὐθύνες καὶ τὰ καθήκοντα. Καὶ δὲν συνίστανται μόνον στήν ἀρτία ἀπὸ κάθε ἀπομα ἑπιστημονικὴ μας κατάρτησι ἀλλὰ καὶ στήν ὀρθὴ καὶ ἀποφασιστικὴ ἀντιμετώπισι ἐνὸς πλήθους καθημερινῶν προβλημάτων, πού συνδέονται τόσο μὲ τὶς σπουδές μας ὅσο καὶ μὲ τὴ γενικὴ κοινωνικὴ μας συμπεριφορὰ καὶ τοὺς ἱδεολογικοὺς προσανατολισμούς μας. Κάθε λάθος ἰδῶ, κάθε ἐπιπολαιότητα, κάθε ἀμέλεια, δὲν θὰ ἔχη μόνον συνέπειες πάνω στή δική μας σταδιοδρομία ἀλλὰ καὶ στήν σταδιοδρομία τοῦ ἔθνους μας. Καὶ οἱ κίνδυνοι πού ἀντιμετωπίζουμε δὲν εἶναι μακριὰ ὅτε λίγοι—καὶ τὸ σπουδαιότερο—δὲν εἶναι πάντοτε φανεροί. Κρύβονται πίσω ἀπὸ ἕνα πλῆθος ἀπορητὰ, ἀνοητικὰ σχήματα. Ἐκδηλώνονται μὲ τὴ μορφή τοῦ «ἐνδιαφέροντος» γιὰ τὰ φοιτητικὰ ζητήματα, μὲ τὴ μορφή τοῦ «ἐμπειρατισμοῦ», μὲ τὴ μορφή τῆς «ἀλληλεγγύης», μὲ τὴ μορφή τῆς «προοδευτικότητος». Πίσω ὅμως ἀπ' αὐτὴς τὶς μάσκας προϋφύονται σχήματα—πὺν ἀδυνατοῖα νὰ ἐλέγξουμε ἢ νὰ διακρίνουμε ἂν δὲν διαθέτουμε μεγάλη πολιτικὴ πείρα.

Τὸ πὺν εὐνοϊκὸ ἔδαφος γιὰ τὴν ἀνάπτυξι τῶν κινήσεων αὐτῶν εἶναι ἡ ἑλληνικὴ ὁργανώσεως, ἡ ἀγνοία διαφορῶν σημερινῶν πραγματικότητων, ἡ ἔκφρασις τῶν ὀρίων μέσα στὰ ὅποια μπορεῖ ν' ἀναπτυχθῇ ἀσφαλῶς ἡ φοιτητικὴ δραστηριότητα καὶ, τέλος, ἡ ἀντιμετώπισι τῶν προβλημάτων μας μὲ τρόπο ἱκανοῦ καὶ ἀπερογραμμάτιστο, πού ὀχι μόνο δὲν ὀδηγεῖ στή λύσι τους ἀλλὰ εὐνοεῖ καὶ τὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα πού ἐπιβιώνουν νὰ μὲς παρασύρουν στήν ἐξυπηρέτησι ἑξωφοιτητικῶν καὶ συχνὰ ἀντεθνικῶν σκοπῶν.

Συνάδελφοι!

—Γιὰ νὰ τεθῇ τέρας στήν κατάστασι αὐτή.

—Γιὰ νὰ προωθηθῶν ἀποφασιστικὰ τὰ ζητήματά μας.

—Γιὰ νὰ μεταωθῇ κάθε σχέδιο πού ἀποβλέπει στήν ἐκμετάλλευσι τῶν ζητημάτων αὐτῶν πρὸς χάριν ἑξωφοιτητικῶν ἐπιδιώξεων.

—Γιὰ νὰ δημιουργηθῶν οἱ εὐνοϊκότερες συνθήκες γιὰ τὶς σπουδές μας καὶ τὴν ἑπαγγελματικὴ μας ἀποκατάστασι.

—Γιὰ νὰ συμβάλουμε θετικὰ στήν προαγωγή κάθε ἑθνικοῦ ζητήματος, χωρὶς ἡ συμβολὴ αὐτὴ νὰ μετατραπῇ σὲ ὀπλο στὰ χέρια τῶν ἐχθρῶν τοῦ ἔθνους.

—Γιὰ νὰ συμβάλουμε στή μεταώσις κάθε ἀποπειρῆς παραβιάσεως τῆς συνειδήσεώς μας καὶ ἀνατροπῆς τῶν ἑθνικῶν καὶ πολιτικῶν πλαισίων μέσα στὰ ὅποια καὶ μόνον εἶναι δυνατὴ ἡ πλήρης καὶ ἀνεκδοῖσι ἀνάπτυξι τῆς ἑπιστημονικῆς καὶ πνευματικῆς προσωπικότητός μας.

Προχωρήσαμε στήν ἰδρυσι τῆς ΕΘΝΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΟΡΓΑΝΩΣΕΩΣ ΦΟΙΤΗΤΩΝ.

Ἡ ὁργανώσι μας αὐτὴ:

- 1ον) Θ' ἀναλάβῃ τὴ συστηματικὴ καὶ συνεχὴ παρακολούθησι ὄλων τῶν φοιτητικῶν ζητημάτων καὶ τὴν ἐκτένησι προγραμμάτων δράσεως γιὰ τὴν ἐπιτυχὴ ἀντιμετώπισι τους.
- 2ον) Θ' ἀγωνισθῇ γιὰ τὴν ἀποκάλυψι καὶ τὴν ἀπομύνησι ὄλων ἐκεῖνων τῶν στοιχείων, τὰ ὅποια, καλυπτόμενα πίσω ἀπὸ ἕνα ὑποκριτικὸ ἑνδιαφέρον γιὰ τὰ ζητήματά μας, ἐξυπηρετοῦν ἑξωφοιτητικούς σκοπούς.
- 3ον) Θ' ἀγωνισθῇ γιὰ τὴν μεταώσις κάθε προσπάθειας, πού τείνει στήν μετατροπὴ τῶν φοιτητικῶν ὁργανώσεων σὲ κομματικὰ παραρτήματα καὶ στήν διάσπασι τοῦ φοιτητικοῦ σπουδαστικοῦ κόσμου.
- 4ον) Θὰ μελετᾷ καὶ θὰ ὑποδεικνύει πρὸς τοὺς ἀρμόδιους σχέδια γιὰ τὴν δημιουργία τῶν εὐνοϊκωτέρων δυνατῶν ὀρων σπουδῶν καὶ ἑπαγγελματικῆς ἀποκαταστάσεως καὶ θὰ ἀναζητῇ τὰ προσφορύτερα μέσα γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ τῶν σχεδίων αὐτῶν.
- 5ον) Θὰ συμμετέχῃ ἐνεργητικὰ σὲ κάθε ἀγῶνα, σὲ κάθε προσπάθεια πού τείνει στήν προαγωγή τῶν ἑθνικῶν ἐπιδιώξεων καὶ στήν στερῶσι καὶ διενῶσι τῶν ἐλευθέρων θεσμῶν.
- 6ον) Θ' ἀγωνισθῇ γιὰ τὴν μεταώσις τῶν σχεδίων ἐκεῖνων, πού τείνουν στήν κατῆλπι τῶν ζητημάτων τοῦ ἔθνους καὶ τῆς ἐλευθερίας, γιὰ τὴν προώθησι ἐπιδιώξεων πού δὲν ἔχουν καμμίαν σχέση μὲ τὸ ἔθνος καὶ τὴν ἐλευθερία.
- 7ον) Θὰ ἐπιδιώξῃ συστηματικὰ νὰ φέρῃ σὲ στενότερη ἐπαφὴ τὸν φοιτητικὸν κόσμον μὲ τὴν πνευματικὴ ἡγεία τῆς χώρας μας.
- 8ον) Θὰ συμβάλῃ στήν ἀνάπτυξι τῆς φοιτητικῆς ἀλληλεγγύης καὶ ἀλληλοβοήθειας.
- 9ον) Θὰ ἐνημερώνῃ τοὺς φοιτητὰς ἐπὶ ὄλων τῶν ζητημάτων των.

Συνάδελφοι!

Ἡ Ἑθνικὴ Κοινωνικὴ Ὀργανώσις Φοιτητῶν

ΣΑΣ ΚΑΛΕΙ!

νὰ συμβάλλετε στὸ ἔργο, πού ἀναλαμβάνει, μακριὰ ἀπὸ κάθε κομματικὴ ἢ ἄλλη πολιτικὴ ἐπιτροπὴ καὶ μὲ μοναδικὸ σκοπὸ τὴν προαγωγή τῶν ζητημάτων μας στὸ πλαίσιο τῶν γενικωτέρων συμφερόντων τοῦ ἔθνους.

Ε.Κ.Ο.Φ.

Η διακήρυξη με την οποία η ΕΚΟΦ έκανε την εμφάνιση της στον φοιτητικό κόσμο τον Δεκέμβριο του 1959 (ΠΗΓΗ: ΕΜΙΑΝ/Αρχείο Γιώργου Χατζόπουλου, i. Προδικτατορικά, φ.1, Σπουδαστικά 1959- 1963 (1976), υποφ.3, ΕΚΟΦ-διάφορες δεξιές οργανώσεις νεολαίας [1960-1961;], 41, Διακήρυξις Εθνικής Κοινωνικής Οργανώσεως Φοιτητών).

ΕΚΠΟΙΕΙΣΗΣ ΟΙΛΕΙΚΩΝ

Λῶγος καταδαφείσεως
αἰκνυοῦνται τὰ αἰναπωμόναια
οἰλεια καταιδαφήσαιως τίς

„ΕΚΟΦ“

Εἰς τοὺν ΠΑΝΤΕΙΟΝ

Παρακαλοῦντε ἡ ἐνδοιαφαιρώμενη (ἄν κὲ δαῖν
ἡπάρχουν) νὰ προσαιήδουν πρὸς παραλαβὴν
εἰς τὰς 14 Φαιβροναρίου ὑμαίραν Παίμπτιν
ἡς τὸν ΠΑΝΤΕΙΟΝ

Σατυρική προκήρυξη κατά της ΕΚΟΦ από τους φοιτητές της Παντείου [ΠΗΓΗ: ΕΜΙΑΝ/Αρχεῖο Γ. Γιανουλόπουλου, i. Σπουδαστικά, φ.41, Σύλλογοι εξωπανεπιστημιακῶν σχολῶν Αθήνας, 1963- 1965, υποφ.4, Σύλλογος Σπουδαστῶν Παντείου, 11, σατυρικό κατά της ΕΚΟΦ, χ. χ., (1963- 1965;)].

Π Ρ Ο Κ Η Ρ Υ Ξ Ι Σ

Σ υ ν ά δ ε λ φ ε

Οί έκλογές διά τήν ανάδειξιν εκπροσώπων τῶν ἐτῶν πλησιάζουν.

Τό φοιτητικόν πεδίον εἶναι ἕνας τομεύς εἰς τόν ὁποῖον κατ' ἐξο-
χήν ἔχει διεισδύσει ἡ Κομμουνιστική προπαγάνδα.

Σκέφθηκες καλᾶ ποιούς θά ἐκλέξης διά νά σέ εκπροσωπήσουν;

Γνωρίζεις ὅτι συνάδελφοί μας, ἀποτελοῦντες φ ε ρ έ φ ω ν α
τ ῶ ν σ υ ν θ η μ ᾶ τ ω ν τ ῆ ς μ ὅ σ χ α ς, θά ζητήσουν τήν ψήφον
σου διά τήν κατάληψιν μιᾶς θέσεως εἰς τό συμβούλιον τοῦ Συλλόγου μας;

Γνωρίζεις ὅτι αὐτοί οἱ κατ' ὄνομα μόνον συνάδελφοι, οἱ κακῶς
ὀνομαζόμενοι Ἕλληνες, εἶναι οἱ διάδοχοι τῶν σφαγῶν τοῦ Δεκεμβρίου
καί τοῦ Συμμοριτοπολέμου;

Γνωρίζεις ὅτι εἶναι ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι ἐπεκρότησαν τήν ρωσικήν
αἱματηράν ἐπέμβασιν εἰς τήν Λαϊκήν ἐξέγερσιν τῆς Οὐγγαρίας, ἡ ὁποία
εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα ἐκτός τῶν ἄλλων καί τήν σφαγὴν χιλιάδων Οὐγγρων
συναδέλφων μας;

Σ υ ν ά δ ε λ φ ε, νομίζομεν ὅτι κατόπιν αὐτῶν δέν θά σκεφθῇς καὶ νά
ὑποστηρίξης αὐτούς τοὺς ἀνθρώπους· διότι τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν, μοναδι-
κός σκοπός εἶναι ἡ ὁλοκληρωτική ἐπικράτησις τοῦ πλέον ἀπανθρώπου συ-
στήματος τό ὁποῖον ἐγνώρισε ποτέ ἡ ἀνθρωπότης· τοῦ κομμουνισμοῦ.

Λέγουν ὅτι κόπτονται διά τήν λύσιν τῶν φοιτητικῶν ζητημάτων, ἐνῶ τό
μόνον τό ὁποῖον πράγματι ἐπιζητοῦν εἶναι ἡ διαίωνισις τῆς ἀναρχίας
εἰς τόν φοιτητικόν κόσμον, θέτοντες οὕτω ἐν κινδύνῳ αὐτήν ταύτην τήν
ὑπόστασιν τοῦ ἔθνους καί ἐπιθυμοῦντες τήν μετατροπὴν τῆς πατρίδος
εἰς ἐρυθρόν δορυφόρον.

Σ υ ν ά δ ε λ φ ε, εἰς σέ ἔγκειται ἡ ἐπίτευξις ἢ μή αὐτῶν τῶν
σκοπῶν.

Εἰς αὐτὸν ὅς Ἕλληνα φοιτητὴς;
Σκέψου, κρίνε καί ἀναλόγως πρᾶξε.

Ο. Ε. Φ. Ι.

Προεκλογική προκήρυξη αντικομμουνιστικοῦ περιεχομένου της ΟΕΦΙ, «αδελφῆς
οργάνωσης» της ΕΚΟΦ στην Ιατρικὴ Σχολή Αθήνας (ΠΗΓΗ: ΕΜΙΑΝ/Αρχεῖο Γ.
Γιανουλόπουλου, Σπουδαστικά, φ.39, Σύλλογοι Ιατρικῆς Φαρμακευτικῆς,
Οδοντιατρικῆς, [1958], 1960- 1962, υποφ.2, Σύλλογοι Φοιτητῶν Φαρμακευτικῆς Ο
Γαληνός, Οδοντιατρικῆς καὶ ΟΕΦΙ, 5.1, προκήρυξις ΟΕΦΙ).

Φοιτητικοί Αντίλαλοι

Μηνιαία Φοιτητική Έπιθεώρησης

Γραφεία: 'Ακαδημίας 57, όροφος 2ος,
Γραφείον 230, Τ.Τ. 143 — 'Αθήναι

Διευθυντής:
ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΚΩΝ. ΣΤΑΘΗΣ

'Ετος Γ'. — 'Αριθ. τεύχους 3 (19)
Νοέμβριος - Δεκέμβριος 1964—Τιμή τεύχους δρχ. 5

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελ.
• Νῦν ὑπὲρ πάντων ὁ ἀγὼν ...	1
• Πρὸς Συνδοκίμους, τοῦ κ. Γεωργίου Α. Βλάχου ...	2
• Τὸ Δίκαιον καὶ ὁ ἄνθρωπος, τοῦ κ. Π. Κανελλοπούλου ...	3
• Μήνυμα ἀπὸ τὴν Γέφυρα, τοῦ κ. Θ. Παπακωνσταντίνου ...	4
• Κόμματα καὶ Συνδικαλισμός, τοῦ κ. 'Αθανασίου Τσούμα ...	6
• 'Η Δημοκρατία ἐνὸς Δορυφόρου, τοῦ κ. Χρήστου Καψιφάλη ...	7
• 'Η ἄδοξος πτώσις ἐνὸς Εἰδώλου, τοῦ κ. 'Ιωάννου Κοντάκη ...	8
• Οἱ Νέοι ἔχουν πνευματικὴς ἀνησυχίες; τοῦ κ. Δάκη 'Ιωαννίδη ...	10
• Ποῖος καθοδηγεῖ τὴν Νεολαίαν μας; ...	12
• 'Η κομμουνιστικὴ διεισδύσις εἰς τὴν Νεολαίαν τῆς Μακεδονίας, τοῦ κ. Βασ. Παπαδοπούλου ...	13
• 'Η ἰδρύσις ἐνὸς Νέου Πανεπιστημίου, τοῦ Λόρδου Τζαίημς ...	14
• Κτῆνη καὶ κτηνάνθρωποι, τοῦ κ. Παν. Μιχαηλίδου ...	15
• Τὸ ἡμερολόγιον τῆς ἐθνοπροδοσίας τοῦ Κ.Κ.Ε. (Ε.Δ.Α.).	16
• Κρίσεις - Σχόλια - 'Υποδείξεις 'Η...διάλυσις τῆς ΕΚΟΦ!...	19
• 'Απεργάζονται τὴν κομμουνιστοποίησιν τῆς Νέας Γενεᾶς τῆς 'Ελλάδος ...	22
• Ποῖος ἦταν εἰς τὴν πραγματικότητα ὁ Γρ. Λαμπράκης, τοῦ κ. 'Αντώνη Στάθη ...	25
• ΕΦΕΕ—ΕΔΑ—ΚΚΕ ...	36
• Φοιτητικὰ Νέα ἀπὸ ὅλον τὸν Κόσμον ...	37
• 'Ο ἀγὼν μετὰ τὴν ἀνοικτὴς καὶ κλειστῆς κοινωνίας, τοῦ κ. 'Αρθουρ Σλέσσινγκερ ...	38
• 'Η 'Αλληλογραφία μας ...	40

Νῦν ὑπὲρ πάντων ὁ ἀγὼν

Ἡ ὑπομονὴ καὶ ἡ ἀνοχή μας ἐναντὶ τῆς 'Αριστερᾶς ἐξηντήθη. Ἡλπίζαμεν ὅτι ἡ Κυβέρνησις καὶ οἱ ἀρμόδιοι ὑπουργοί, μετὰ τὰς λίαν ἀνησυχητικὰς ἐκθέσεις τῶν ὑπηρεσιῶν ἀσφαλείας διὰ τὴν αὐξοῦσαν ἀνατρεπτικὴν κομμουνιστικὴν δραστηριότητα, θὰ ἐλάβαν ἀποφασιστικὰ μέτρα διὰ νὰ περιστεύουν τὴν ὑπονομευτικὴν δραστηριότητα εἰς βάρος ἀλοκλήρου τῆς ἐθνικοφρόνου Νεολαίας τῆς Χώρας μας.

Νὰ προστατεύσουν τοὺς Νέους, τὸ μέλλον τῆς 'Ελλάδος, ἀπὸ τὴν κομμουνιστικὴν ἀρνήσιν, ἀπὸ τὴν μηδενιστικὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἐν 'Ελλάδι κομμουνισμοῦ.

• "Ὅταν, ἐπίσημοι ἐκθέσεις τῶν Ὑπηρεσιῶν Ἀσφαλείας ἐμφανίζουν τὴν ὑπαρξίν 3.300 κομμουνιστικῶν ὁργανώσεων τῆς ΕΔΑ, τὴν ὑπαρξίν 35 κομμουνιστικῶν ὁργανώσεων αἱ ὁποῖαι δροῦν ἐντὸς τῆς Νεολαίας, μετὰ τῶν ὁποίων εἶναι οἱ Λαμπράκηδες (28.000 εἰς ὅλην τὴν Χώραν), ἡ ΕΦΕΕ, ἡ ΔΑΝ (διὰ τὴν ὁποίαν ὁ Εἰσαγγελεὺς ἐζήτησεν τὴν διάλυσιν) κ.λ.π.

• "Ὅταν, ἡ Δικαιοσύνη, αὐτεπαγγέλτως, ζητεῖ τὴν διάλυσιν τῶν κομμουνιστικῶν ὁργανώσεων, ἐπιβεβαιώνουσα οὕτω τὴν ἐπικίνδυνον αὐξήσιν τῆς κομμουνιστικῆς δραστηριότητος.

• "Ὅταν, Στρατηγοί, Καθηγηταί, Πολιτικοί, ὁ Τύπος, ὁ Λαός, κρούουν τὸν κώδωνα τοῦ κινδύνου ὁ ὁποῖος ἀπειλεῖ τὴν Νεολαίαν, τὸ Στράτευμα, τὰ Σώματα Ἀσφαλείας, τὴν 'Ελλάδα μας.

• "Ὅταν, ἀντιθέτως, ὁ ἀρμόδιος ὑπουργὸς Δημοσίας Τάξεως (ντροπή, αἰσχος...) ἐξυμνεῖ τὰ ὑψηλὰ ἰδεώδη τῶν κομμουνιστικῶν ὁργανώσεων...

• "Ὅταν τὸ Ἐργατικὸν καὶ Φοιτητικὸν Κίνημα ἀπειλεῖται ἀπὸ τὴν ὀλοκληρωτικὴν κατάληψιν τοῦ ὑπὸ τῆς ἀντεθνικῆς ΕΔΑ.

• "Ὅταν, κινδυνεύουν ἅμεσα οἱ Πολιτειακοὶ θεσμοί, ἡ Δημοκρατία ἡ Ἐλευθερία, ἡ ἐθνικὴ αὐτονομία καὶ ἀξιοπρέπεια μας.

Σ ᾧς κ α λ ο ῦ μ ε ν

Ἐσᾶς τοὺς Νέους τῆς 'Ελλάδος, τὸ μέλλον τῆς Ἑλληνικῆς Φυλῆς, τὴν μαχητικὴν πρωτοπορίαν τοῦ ἔθνους μας, νὰ προστατεύσετε τὴν 'Ελλάδα ἀπὸ τὴν κομμουνιστικὴν ἀπειλήν, ἀντιτάσσοντες μαχητικὴν ἀντίστασιν κατὰ τῶν ὑπονομευτῶν τῆς πατρίδος μας. Ἀποτελέσατε τὴν ἀσπίδα κατὰ τῆς ὀλοκληρωτικῆς κομμουνιστοποιήσεως τῆς Χώρας μας.

Νῦν ὑπὲρ πάντων ὁ ἀγὼν...

Η πρώτη σελίδα του μοναδικού τεύχους των Φοιτητικών Αντίλαλων που εντοπίστηκε (ΠΗΓΗ: Αρχείο εφημερίδων και περιοδικών της ΕΜΙΑΝ).

Έκτακτη έκδοση της φιλοεκοφίτικης *Ηχούς* σχετικά με τα επεισόδια του Νέου Θεάτρου της 4^{ης} Μαΐου 1961 . Η παραποίηση της πραγματικότητας είναι προφανής. (ΠΗΓΗ: Αρχείο εφημερίδων και περιοδικών της ΕΜΙΑΝ).

Το εξώφυλλο του τεύχους 26 (7 Φεβρουαρίου 1961) της αριστερής φοιτητικής εφημερίδας *Πανσπουδαστική*. Εικονίζεται τραυματισμένος ο φοιτητής Ευάγγελος Κουρέλης «μετά από πρόσφατη επίθεση μελών της γνωστής ΕΚΟΦ». Στη συγκεκριμένη περίπτωση το πρόσωπο του φοιτητή-θύματος της εκοφίτικης βίας αναδεικνύεται από το έντυπο ως «τόπος πολιτικής επένδυσης» της αντιεκοφίτικης

συμμαχίας, οι τραυματίες της οποίας δηλώνουν την έμπρακτη εναντίωση της στη δράση και στον εξτρεμισμό της εθνικοκοινωνικής οργάνωσης. (ΠΗΓΗ: ΑΣΚΙ).

ΕΙΣ Τὸ ΧΡΙΣΤΟΓΕΝΝΗΤΙΚΟΝ ΜΗΝΙΟΥ ΤΟΥ
 «ΑΝ Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΔΕΝ ΗΤΟ ΔΙΗΡΜΕΝΗ»
 ΘΑ ΗΣΚΕΙ ΜΕΓΑΛΥΤΕΡΑΝ ΕΠΙΡΡΟΗΝ
 ΕΠΙ ΤΟΥ ΜΕΛΛΟΝΤΟΣ ΤΩΝ ΛΑΩΝ»
 ΤΟΝΙΖΕΙ Ο ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ ΑΘΗΝΑΓΟΡΑ:
 ΑΙ ΥΠΑΡΧΟΥΣΑΙ ΕΙΣ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟΝ
 ΕΠΙΔΙΟΦΟΡΟΙ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΑΙ

[illegible][illegible]

Τροποποιήσις ἐπιτάξεως περί
ἀπονομῆς ἀποδείξεων π.δ. π.δ. δ.δ.

garniti formavano gli EPE nei
centri di lavoro. I loro capi
erano i deputati del partito
comunista. I deputati del
partito socialista, i deputati
dei partiti minori, i deputati
dei partiti di opposizione
non avevano alcun diritto
di voto. I deputati del
partito comunista erano
i soli a votare. I deputati
del partito socialista
non avevano alcun diritto
di voto. I deputati dei
partiti minori non avevano
alcun diritto di voto. I
deputati dei partiti di
opposizione non avevano
alcun diritto di voto. I
deputati del partito
comunista erano i soli a
votare. I deputati del
partito socialista non
avevano alcun diritto di
voto. I deputati dei
partiti minori non
avevano alcun diritto di
voto. I deputati dei
partiti di opposizione
non avevano alcun diritto
di voto. I deputati del
partito comunista erano
i soli a votare. I
deputati del partito
socialista non avevano
alcun diritto di voto.
I deputati dei partiti
minori non avevano
alcun diritto di voto.
I deputati dei partiti di
opposizione non avevano
alcun diritto di voto.

[illegible][illegible]

10

ΟΚ.ΤΣΙΡΙΜΩΚΟΣ ΕΜΜΕΝΕΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΓΡΑΜΜΗΝ ΤΟΥ

[illegible][illegible]

**ΠΕΝΤΕ ΕΡΓΑΤΡΙΑΙ
ΚΑΤΕΛΙΘΟΥΝ
ΑΝΩΡΑ
ΔΙΑ ΝΑ ΤΟΥΣ ΦΙΑΞΟΥΝ**

ΚΑΙ ΕΠΙΣΗΝ ΑΠΕΛΑΥΘΗΚΑΝ

ΕΝ ΤΗ ΔΕ ΤΕΛΕΙ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

91
 92
 93
 94
 95
 96
 97
 98
 99
 100
 101
 102
 103
 104
 105
 106
 107
 108
 109
 110
 111
 112
 113
 114
 115
 116
 117
 118
 119
 120
 121
 122
 123
 124
 125
 126
 127
 128
 129
 130
 131
 132
 133
 134
 135
 136
 137
 138
 139
 140
 141
 142
 143
 144
 145
 146
 147
 148
 149
 150
 151
 152
 153
 154
 155
 156
 157
 158
 159
 160
 161
 162
 163
 164
 165
 166
 167
 168
 169
 170
 171
 172
 173
 174
 175
 176
 177
 178
 179
 180
 181
 182
 183
 184
 185
 186
 187
 188
 189
 190
 191
 192
 193
 194
 195
 196
 197
 198
 199
 200
 201
 202
 203
 204
 205
 206
 207
 208
 209
 210
 211
 212
 213
 214
 215
 216
 217
 218
 219
 220
 221
 222
 223
 224
 225
 226
 227
 228
 229
 230
 231
 232
 233
 234
 235
 236
 237
 238
 239
 240
 241
 242
 243
 244
 245
 246
 247
 248
 249
 250
 251
 252
 253
 254
 255
 256
 257
 258
 259
 260
 261
 262
 263
 264
 265
 266
 267
 268
 269
 270
 271
 272
 273
 274
 275
 276
 277
 278
 279
 280
 281
 282
 283
 284
 285
 286
 287
 288
 289
 290
 291
 292
 293
 294
 295
 296
 297
 298
 299
 300
 301
 302
 303
 304
 305
 306
 307
 308
 309
 310
 311
 312
 313
 314
 315
 316
 317
 318
 319
 320
 321
 322
 323
 324
 325
 326
 327
 328
 329
 330
 331
 332
 333
 334
 335
 336
 337
 338
 339
 340
 341
 342
 343
 344
 345
 346
 347
 348
 349
 350
 351
 352
 353
 354
 355
 356
 357
 358
 359
 360
 361
 362
 363
 364
 365
 366
 367
 368
 369
 370
 371
 372
 373
 374
 375
 376
 377
 378
 379
 380
 381
 382
 383
 384
 385
 386
 387
 388
 389
 390
 391
 392
 393
 394
 395
 396
 397
 398
 399
 400
 401
 402
 403
 404
 405
 406
 407
 408
 409
 410
 411
 412
 413
 414
 415
 416
 417
 418
 419
 420
 421
 422
 423
 424
 425
 426
 427
 428
 429
 430
 431
 432
 433
 434
 435
 436
 437
 438
 439
 440
 441
 442
 443
 444
 445
 446
 447
 448
 449
 450
 451
 452
 453
 454
 455
 456
 457
 458
 459
 460
 461
 462
 463
 464
 465
 466
 467
 468
 469
 470
 471
 472
 473
 474
 475
 476
 477
 478
 479
 480
 481
 482
 483
 484
 485
 486
 487
 488
 489
 490
 491
 492
 493
 494
 495
 496
 497
 498
 499
 500
 501
 502
 503
 504
 505
 506
 507
 508
 509
 510
 511
 512
 513
 514
 515
 516
 517
 518
 519
 520
 521
 522
 523
 524
 525
 526
 527
 528
 529
 530
 531
 532
 533
 534
 535
 536
 537
 538
 539
 540
 541
 542
 543
 544
 545
 546
 547
 548
 549
 550
 551
 552
 553
 554
 555
 556
 557
 558
 559
 560
 561
 562
 563
 564
 565
 566
 567
 568
 569
 570
 571
 572
 573
 574
 575
 576
 577
 578
 579
 580
 581
 582
 583
 584
 585
 586
 587
 588
 589
 590
 591
 592
 593
 594
 595
 596
 597
 598
 599
 600
 601
 602
 603

**ΤΕΣΣΑΡΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ
ΕΠΙ ΤΗΣ ΕΚΘΕΣΗΣ
ΤΟΥ ΔΙΕΘΝΟΥΣ
ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΟΥ ΤΑΜΕΙΟΥ**

ΠΡΟΣΚΥΝΗΤΑΙ ΚΑΙ ΑΠΟΚΟΜΜΟ

[illegible][illegible][illegible]

ΟΙ αρμόδιοι της επιθεώρησης, σύμφωνα με έγγραφό της από 19/10/91, ενημέρωσαν τον ΕΛΚΕΠΕ ότι ο αριθμός των εργαζομένων που εργάζονται στα εργοστάσια της εταιρείας είναι 15.000 άτομα, ενώ ο αριθμός των μηχανημάτων που λειτουργούν είναι 1.000. Ο αριθμός των μηχανημάτων που λειτουργούν είναι 1.000. Ο αριθμός των μηχανημάτων που λειτουργούν είναι 1.000.

[illegible]

...ΝΑ ΕΙΣ Τ'ΕΡΘΑΙΝ
...ΟΝ ΜΝΗΣΤΗΡΑ ΤΗ
...Ν ΟΤΙ ΗΤΟ ΕΓΓΑΜΟ
...Ι ΤΗΝ ΔΙΕΦΘΕΙΡΕ
...ΕΙΣ ΤΟ ΘΩΜΑΤΙΟΝ ΤΟΥ

ΚΑΙ 20.000 ΔΡΑΧΜΑ

Οι κάτοικοι που θα πληρώσουν το φόρο, θα πληρώσουν και το εισόδημα τους. Οι κάτοικοι που δεν πληρώσουν το φόρο, θα πληρώσουν και το εισόδημα τους. Οι κάτοικοι που δεν πληρώσουν το φόρο, θα πληρώσουν και το εισόδημα τους.

ενδιαφερομένων

ένανς επιφυλάξεις

[illegible][illegible]

μ τῇ πόλει...

ΑΠΟ ΧΘΕ
ΤΟΥ ΓΕΝΝΩ

— Τόξες και φύλλα εις την
Μέσην τών 3.000 χριστιανολ
νόδοισι της Βηθλεέμ.— Έτσι
μολύν, Έτοιμος διά τας λαο
σπινγμής τας 15.000.— Ο
καθολικός.

ΝΙΣΤΙΚΑ ΚΡΑΤ

Οι προσφυγιστίνες ήσαν ομογενείς Ελληνισσίδες κατ'εξ ορισμού και ήσαν πολίτες της Ελλάδας, οι οποίες ήσαν ή είχαν ήθελαν να είναι Ελληνίδες. Η Ελληνική κυβέρνηση ήθελε να τις αποδεχθεί και να τις επανασταθίσει στην πατρίδα.

καὶ τὸ ἀνιστοῦναι τὴν ἑαυτοῦ
Κρισητοσύνην. Τὸ ἄλλο, ὅτι
ἐπὶ καὶ ἐν ὁμοίᾳ, προσέειπεν ὁ
ἐκείνους λέγειν καὶ τὴν ἀποστολὴν ἐκείνην
ἐπὶ καὶ ἑλθεῖν ἀποστολῆς.

Ὁ θεολόγος Κωνσταντῖνος ἀποκρίθη
ἐπὶ τὴν Κρισητοσύνην ἀποκρί-
πας τοὺς ἀποκρίτας αὐτὴν τὴν ἐκ-
κλήσιν ἀποκρίναι, τὸ ὅτι ἐκεῖ ἐκεῖ
ἐκείνη καὶ τὴν ἑαυτοῦ.

ΟΙ ΚΑΘΑΙΚΕΙ
ΙΕΡΟΥΣΑΛΗΜ, 23. (1^η Αυσ. Παρ.)
 Οι 2.109 καθολικοί, οι οποίοι βρί-
 ονται ως "ισχυρά" μέλη των αν-
 ταρικών οργανώσεων της πόλης, θα
 πάνε, όπως είναι γνωστό, να βοηθή-
 σουν στην κατασκευή της "ισχυρής"
 οχυρώσεως. Οι καθολικοί είναι οι
 μοναδικοί που έχουν την άδεια να
 φορούν τα "ισχυρά" μέλη των αν-
 ταρικών οργανώσεων.

Εννοείται ότι η αντανάκλαση της εικόνας του Βασιλείου, ή όποιας άλλης μορφής (είναι ένας εθισμένος καταναλωτής) που προέρχεται από την Κοινωνία. Και να είναι αυτή η μόνη διακρίσιμη μορφή που θα είναι έγκυρη στην αγορά. Οπότε, ο Βασιλείου είναι ο μόνος που μπορεί να ανταλλάξει με την κοινωνία. Ο Βασιλείου είναι ο μόνος που μπορεί να ανταλλάξει με την κοινωνία. Ο Βασιλείου είναι ο μόνος που μπορεί να ανταλλάξει με την κοινωνία.

Το πρωτοσέλιδο της *Μακεδονίας* μετά τα «έκτροπα» των εκοφитών στα γραφεία της.
(ΠΗΓΗ: Βιβλιοθήκη της Βουλής).

συμμετεχόντων στη συνάντηση: 1) Δημητρίου Κορέλλα, 2) Άγγελου Μπρατάκου, 3) Φώτη Παπαγεωργίου, 4) Χαρίκτονος Καρατζά, 5) Παύλου Μανωλόπουλου, 6) Αχιλλέα Καραμανλή, 7) Γ. Βλάχου, 8) Γεώργιου Αλφαντάκη.

ΑΡΧΗ ΣΕΡΑΦΕΤΙΝΙΑΣ
 ΔΙΚΗΓΟΡΟΣ
 ΚΑΙΣΑΡΕΝΟΥΣ 17 - ΑΘΗΝΑΙ
 ΤΗΛΕΦ. 526666

19306/60

ΠΑΣΤΑΤΙΚΟΝ
 ΕΛΕΓΧΟΝ

"ΕΘΝΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΙΣ ΦΟΙΤΗΤΩΝ"

ΚΑΤΑΣΤΑΤΙΚΟΝ
 Σωματείου υπό τήν επωνυμίαν
 " ΕΘΝΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΙΣ ΦΟΙΤΗΤΩΝ "

Κεφάλαιον Α'

Ίδρυσις - Έδρα - Σκοπός

Άρθρον 1ον

Ίδρύεται εν Αθήναις, υπό φοιτητών - σπουδαστών, και με έδραν τήν πόλιν ταύτην, Σωματεϊον υπό τήν επωνυμίαν " Εθνική Κοινωνική Οργάνωσις Φοιτητών " και με τά αρχικά Ε.Κ.Ο.Φ.-

Άρθρον 2ον

Σκοπός του Σωματείου είναι:

- (α) Η παροχή παντοειδούς βοήθειας εις τούς φοιτητάς-σπουδαστάς
- (β) Η δι' επιστημονικών μεθόδων ανάπτυξις των Έλληνικών κοινωνικών και οικονομικών θεσμών και πτοβλημάτων.-
- (γ) Η μέριμνα διά τήν προώθησιν και επίλυσιν των διαφόρων φοιτητικών και εθνικών ζητημάτων.-

Άρθρον 3ον

Τά μέσα προς εκπλήρωσιν των ως άνω σκοπών, καθορίζονται άντός των πλαισίων των κειμένων νόμων, δι' αποφάσεων του Διοικητικού Συμβουλίου, κυρίως δέ:

- (α) Δι' έκδόσεως βιβλίων, φυλλαδίων, δελτίων και περιοδικών.-
- (β) Διά διαλέξεων, ραδιοφωνικών δμιλιών ή προβολών, και
- (γ) Διά παντός άλλου μέσου υπέρ τό Διοικ. Συμβούλιον ήθελε κρίνει πρόσφορον διά τήν επιτυχίαν των σκοπών του Σωματείου.-

Άρθρον 4ον

Τό Σωματεϊόν έχει ιδίαν σφραγίδα φέρουσαν παράστασιν δσα χνάστί τεθειμένων δαδών και περίξ αυτών τόν τίτλον " ΕΘΝΙΚΗ

- 10 -

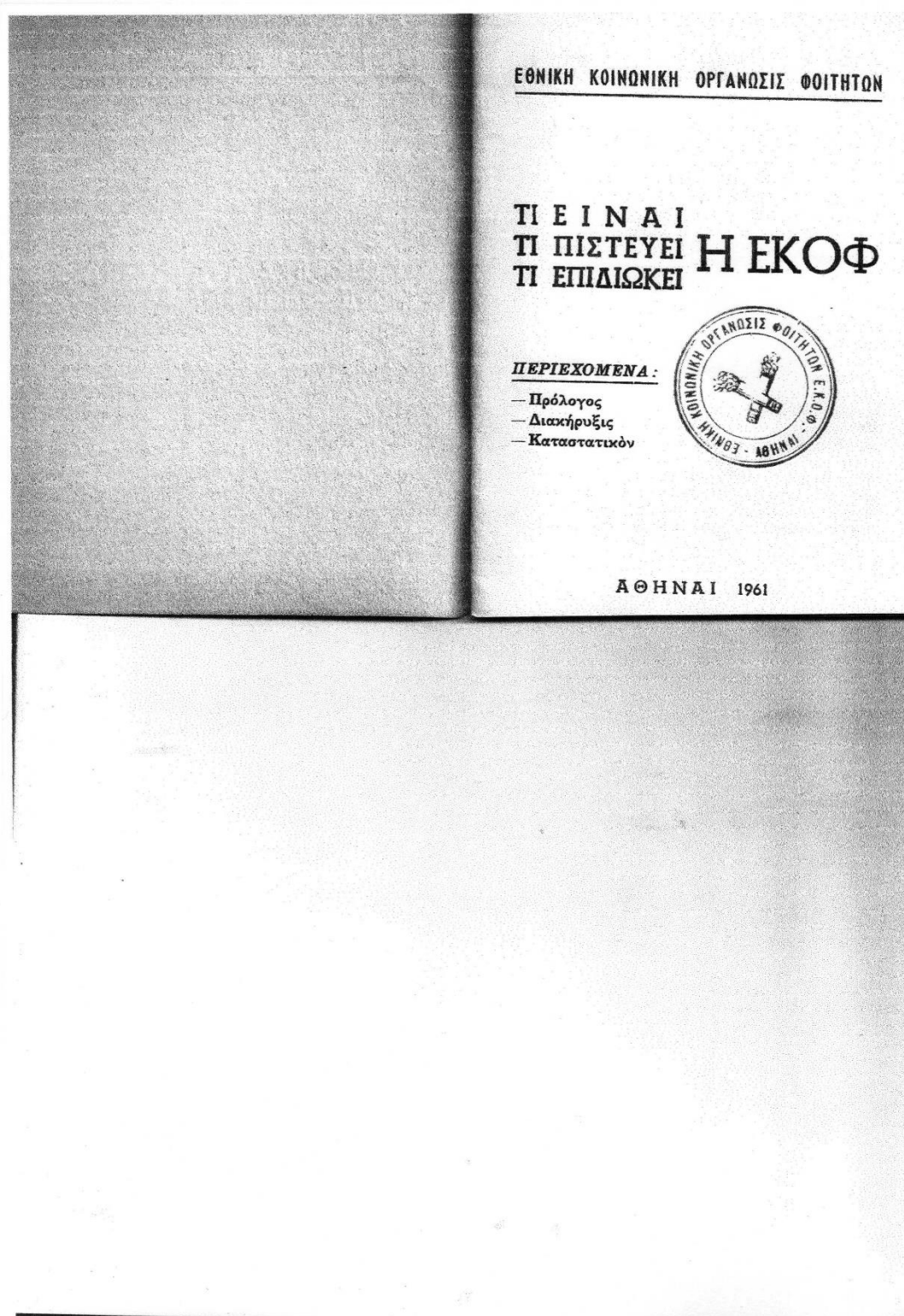
τῶν ἰδρυτικῶν μελῶν τοῦ Σωματείου, θέλει ἐκλέξει τὰ ὄργανα διοική-
σεως αὐτοῦ ἐντὸς δέκα (10) ἡμερῶν ἀπὸ τῆς ἐγκρίσεως τοῦ παρόντος
Καταστατικοῦ καὶ ἀναγνωρίσεως τοῦ Σωματείου ὑπὸ τοῦ Πρωτοδικείου
Ἀθηνῶν. Αὕτη θὰ καθορίσῃ καὶ τὸ ποσὸν τοῦ δικαιώματος ἐγγραφῆς
καὶ τῆς μηνιαίας συνδρομῆς τῶν μελῶν τοῦ Σωματείου.-

Ἐν Ἀθήναις τῇ 24^{ης} Ιανουαρίου . . 1960

Ο Ι Ι Δ Ρ Υ Τ Α Ι

- 1) Παπαδόπουλος Παναγιώτης
- 2) Πανουράκης Σωτήριος
- 3) Παπαχρηστάκης Γεώργιος
- 4) Ρωσσέζης Ἀλέξανδρος
- 5) Χαρατζής Χρόνης
- 6) Μπρατσάνος Ἀνδρέας
- 7) Τριφύλλης Ν. Ἀχιλλεύς
- 8) Κορζέλης Δημήτριος
- 9) Γεωργίου Νίκος
- 10) Γεωργίου Νίκος
- 11) Παναγιώτης Γεώργιος
- 12) Κράμαρης Γεώργιος
- 13) Βραχόπουλος Στυλιανός
- 14) Βιζιργιάδης Αἰμίλιος
- 15) Βιζιργιάδης Αἰμίλιος
- 16) Πασαγιάννης Νίκος
- 17) Φωτιάκης Παν.
- 18) Γεροχρυσάνης Παναγιώτης
- 19) Σικεμπέας Παναγιώτης
- 20) Τζουμάρας Βασίλειος

Οι δύο πρώτες και η τελευταία σελίδα του Καταστατικού της ΕΚΟΦ Αθήνας (ΠΗΓΗ: Γενικά Αρχεία Πρωτοδικείου Αθηνών, Εταιρείες-Σωματεία, Καταστατικόν Σωματείου με την επωνυμία «Εθνική Κοινωνική Οργάνωσις Φοιτητών»).

Το εξώφυλλο της έκδοσης της ΕΚΟΦ Αθήνας του 1961 που μοιράστηκε στον φοιτητικό κόσμο με σκοπό την παρουσίαση των σκοπών και της δραστηριότητας του σωματείου στο ευρύ φοιτητικό ακροατήριο (ΠΗΓΗ: Προσωπικό Αρχείο Στέργιου Γκιουλάκη).

Πηγές-Βιβλιογραφία

1.Αδημοσίευτες πηγές

Αρχεία

ΑΣΚΙ

Αρχείο Νεολαίας ΕΔΑ, κ.290.2, κ.299.1

Γεννάδειος Βιβλιοθήκη

Αρχείο Φίλιππου Δραγούμη, φ.96, υποφ.9

Γενικά Αρχεία Πρωτοδικείου Αθηνών

Εταιρείες-Σωματεία, Καταστατικόν Σωματείου με την επωνυμίαν «Εθνική Κοινωνική Οργάνωσις Φοιτητών»

ΕΛΙΑ

Αρχείο Μιχαήλ Νικητιάδη (Αντικομμουνιστική Σταυροφορία Ελλάδος)

Αρχείο Τρύφωνα Τριανταφυλλάκου, Υπουργείο Προεδρίας της Κυβερνήσεως (1953- 1961), Υπηρεσία Πληροφοριών, κλασέρ χωρίς αρίθμηση, φ.2

Αρχείο Τρύφωνα Τριανταφυλλάκου, Υπουργείο Προεδρίας της Κυβερνήσεως (1953- 1961), Υπηρεσία Πληροφοριών, κλασέρ 1, φ.4, 5, 6

Αρχείο Τρύφωνα Τριανταφυλλάκου, Υπουργείο Προεδρίας της Κυβερνήσεως (1953- 1961), Υπηρεσία Πληροφοριών, κλασέρ 2. φ.3

Αρχείο Τρύφωνα Τριανταφυλλάκου, κλασέρ ΓΔΤΠ 1

Αρχείο Τρύφωνα Τριανταφυλλάκου, κλασέρ Πρόεδρος της Κυβερνήσεως- Υπουργοί- Πολιτικά Κόμματα, 1959-1960-1961, φ.1.

ΕΜΙΑΝ

Αρχείο Γ. Γιανουλόπουλου, φ.21, 37, 50

Αρχείο Ξενοφώντα Γιαταγάνα, φ.2

Αρχείο Αριστείδη Μανωλάκου, φ.7

Αρχείο Γιώργου Χατζόπουλου, φ.1

Προσωπικό Αρχείο Στέργιου Γκιουλάκη

Τι είναι, τι πιστεύει, τι επιδιώκει η ΕΚΟΦ, Εθνική Κοινωνική Οργάνωση Φοιτητών, Αθήναι 1961.

Πρακτικά Βουλής

Επίσημα Πρακτικά των Συνεδριάσεων της Βουλής, Συνεδριάσεις Α΄-ΡΚΗ΄, 29 Μαρτίου-12 Ιουνίου 1961, Συνεδριάσεις Ρ΄, 2 Μαΐου 1961.

Επίσημα Πρακτικά των Συνεδριάσεων της Βουλής, ΙΖ΄ Περίοδος Προεδρευομένης Κοινοβουλευτικής Δημοκρατίας, Σύνοδος Α΄, Συνεδρίαση ΡΚ΄, Σάββατο 7 Μαΐου 2016.

Εφημερίς των Συζητήσεων της Βουλής, Συνεδριάσεις 108^η της 12^{ης} Μαΐου 1961.

Συνεντεύξεις

Απομαγνητοφωνημένη συνέντευξη του Θανάση Καλαφάτη (μέλος Δ.Σ. Λευκάδιων φοιτητών, μέλος του Γραφείου Σπουδάζουσας της ΕΔΑ και μέλος του Κεντρικού Συμβουλίου της ΔΝΛ) στον γράφοντα, 12 Ιουλίου 2016.

Απομαγνητοφωνημένη συνέντευξη του Παύλου Μανωλόπουλου (πρώτου προέδρου της ΕΚΟΦ) στον γράφοντα, 25 Ιουνίου 2016.

Απομαγνητοφωνημένη συνέντευξη του Παύλου Μανωλόπουλου (πρώτου προέδρου της ΕΚΟΦ) στον γράφοντα, 8 Οκτωβρίου 2015.

2. Δημοσιευμένες πηγές

Εφημερίδες-Περιοδικά

Ακρόπολις (Αθήνα, 1962)

Αυγή (Αθήνα, 1960, 1961, 1962, 1963, 1964, 1965, 1966, 1967)

Βήμα (Αθήνα, 1960, 1961, 1962, 1963, 1964, 1965, 1967)

Ο Δημοκράτης Φοιτητής (Αθήνα 1961)

Εθνικός Κήρυξ (Αθήνα, 1961, 1963, 1964)

Έθνος (1963)

Ελευθερία (Αθήνα, 1960, 1961, 1962, 1963, 1964)

Ελεύθερος Κόσμος (1968)

Έλλην Ριζοσπάστης (Αθήνα, 1965)

Ελληνικός Βορράς (Θεσσαλονίκη, 1960, 1961, 1962, 1965, 1966, 1967)

Εστία (1963)

Ημέρα (Αθήνα, 1965, 1966)

Ηχώ των Σπουδαστών (Αθήνα, 1958, 1959, 1960, 1961, 1962, 1963)

Καθημερινή (Αθήνα, 1960, 1961, 1962, 1963, 1964, 1965)

Μακεδονία (Θεσσαλονίκη, 1960, 1961, 1962, 1963, 1964, 1967)

Τα Νέα (Αθήνα, 1984)

Πανσπουδαστική (Αθήνα, 1960, 1961, 1962)

Προοπτική (Αθήνα, 1961)

Ταχυδρόμος (Αθήνα, 1964)

Φοιτητικοί Αντίπαλοι (Αθήνα, 1963)

21^{ος} Αιών (Αθήνα, 1961)

Ηλεκτρονικές Πηγές

«Την αναβίωση της τρομοκρατίας της ΕΚΟΦ ονειρεύεται η ΔΑΠ-ΝΔΦΚ» στο <https://athens.indymedia.org/post/538741/> (προσπελάστηκε 22 Δεκεμβρίου 2016).

Βασιλική Λάζου, <http://www.efsyn.gr/arthro/i-symmoriopoiisi-toy-kratoys> (προσπελάστηκε 12 Φεβρουαρίου 2017).

Δημήτρης Ψαρράς, <http://www.efsyn.gr/arthro/erga-kai-imeres-toy-theoritikoy-toy-gypsoy> (προσπελάστηκε 29 Δεκεμβρίου 2016).

<http://www.elia.org.gr/entry.fds?entryID=874&pageCode=05.02&tablePageID=25&pageID=101&langid=1>, προσπελάστηκε 29 Δεκεμβρίου 2016).

Patrick H. O' Neil, "The deep state: "An emerging concept in comparative politics" *Social Science Research Network*, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2313375, Αύγουστος 2013, (προσπελάστηκε 20 Δεκεμβρίου 2016).

«Με την ΕΚΟΦ συνέκρινε τη Λαϊκή Ενότητα ο Κώστας Ζαχαριάδης του ΣΥΡΙΖΑ» στο http://www.protagon.gr/protagon_brief/44341089610 (προσπελάστηκε 22 Δεκεμβρίου 2016).

«Σύγχρονοι ΕΚΟΦίτες ΕΑΑΚ-ΑΝΤΑΡΣΥΑ», στο https://redwildwind.blogspot.gr/2010/12/blog-post_18.html (προσπελάστηκε 22 Δεκεμβρίου 2016).

Συνέντευξη Παύλου Μανωλόπουλου στον Στέλιο Κούλογλου, www.rwf.gr/285301/featured-on-selections/υπόθεση-λαμπράκη-το-μακρύ-χέρι-του-παρ/, Ρεπορτάζ χωρίς Σύνορα, *Υπόθεση Λαμπράκη: Το μακρύ χέρι του παρακράτους*, (προσπελάστηκε, 7 Ιουλίου 2015).

Συνέντευξη Νικόλαου Φαρμάκη στον Στέλιο Κούλογλου, www.rwf.gr/285301/featured-on-selections/υπόθεση-λαμπράκη-το-μακρύ-χέρι-του-παρ/, Ρεπορτάζ χωρίς Σύνορα, *Υπόθεση Λαμπράκη: Το μακρύ χέρι του παρακράτους*, (προσπελάστηκε, 7 Ιουλίου 2015).

Βιβλιογραφία

Ελληνική και μεταφρασμένη στα ελληνικά βιβλιογραφία

Αβδελά Έφη, *«Νέοι εν κινδύνω»: επιτήρηση, αναμόρφωση και δικαιοσύνη ανηλίκων μετά τον πόλεμο*, Πόλις, Αθήνα 2013.

Αγγελής Βαγγέλης, *Γιατί χαίρεται ο κόσμος και χαμογελάει πατέρα... «Μαθήματα εθνικής αγωγής» και νεολαιίστικη προπαγάνδα στα χρόνια της μεταξικής δικτατορίας*, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2006.

Αλιβιζάτος Νίκος, *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση (1922-1974), όψεις της ελληνικής εμπειρίας*, μτφρ. Βενετία Σταυροπούλου, πρόλογος Αριστόβουλος Μάνεσης, Θεμέλιο, Αθήνα 1983.

—, *Το Σύνταγμα και οι εχθροί του στη Νεοελληνική Ιστορία, 1800-2010*, Πόλις, Αθήνα 2011.

—, «Η αδύνατη μεταρρύθμιση: Σύνταγμα και Παρασύνταγμα στη δεκαετία του '60», στο Άλκης Ρήγος, Σεραφεΐμ Ι. Σεφεριάδης, Ευάνθης Χατζηβασιλείου (επιμ.), *Η «σύντομη» δεκαετία του '60, θεσμικό πλαίσιο, κομματικές στρατηγικές, κοινωνικές συγκρούσεις, πολιτισμικές διεργασίες*, Καστανιώτης, Αθήνα 2008.

Ανδρικόπουλος Γιάννης, *Οι ρίζες του ελληνικού φασισμού (Στρατός και Πολιτική) με 18 ανέκδοτα έγγραφα της Βρετανικής, Γερμανικής και Αμερικανικής πρεσβείας*, Διογένης, Αθήνα 1977.

Αντωνίου Αντώνης-Τσικρίκης Νίκος, «Η ΕΚΟΦ στους διαδρόμους του Πανεπιστημίου και της πολιτικής: ιδεολογία και πρακτικές», *Ουτοπία, Επιθεώρηση Θεωρίας και Πολιτισμού* 102 (2013).

Άρεντ Χάννα, *Ο Αϊχμαν στην Ιερουσαλήμ, έκθεση για την κοινοτοπία του κακού*, μτφρ. Βασίλης Τομανάς, Νησίδες, Αθήνα 2009.

Βαρβιτσιώτης Γιάννης, *Όπως τα έζησα 1961-1981*, Εκδοτικός Οίκος Α.Α. Λιβάνη, Αθήνα 2012.

Βαρών-Βασάρ Οντέτ, *Η ενηλικίωση μιας γενιάς, νέοι και νέες στην Κατοχή και στην Αντίσταση*, Εστία, Αθήνα 2009.

—, «'Από την Ε.Ο.Ν. στην ΕΠΟΝ'», μνήμες και βιώματα από δύο νεανικές οργανώσεις» στο Χάγκεν Φλάισερ (επιμ.), *Η Ελλάδα '36- '49, από τη Δικτατορία στον Εμφύλιο. Τομές και Συνέχειες*, Καστανιώτης, Αθήνα 2003.

Βούλτεψης Γιάννης (επιμ.), *Υπόθεσις Μανώλη Γλέζου*, Ενιαία Δημοκρατική Αριστερά, Αθήνα 1960.

Γαζή Έφη, *Ο δεύτερος βίος των Τριών Ιεραρχών. Μια γενεαλογία του «ελληνοχριστιανικού πολιτισμού»*, Νεφέλη, Αθήνα 2004.

Γιάνναρης Γιώργος, *Φοιτητικά κινήματα και ελληνική παιδεία*, τ. Β', Το Ποντίκι, Αθήνα 1993.

Γιανουλόπουλος Γιάννης, *Ο μεταπολεμικός κόσμος, Ελληνική και Ευρωπαϊκή Ιστορία*, Παπαζήσης, Αθήνα 1992.

—, *‘‘Η ευγενής μας τύφλωσις...’’, εξωτερική πολιτική και ‘‘εθνικά’’ θέματα από την ήττα του 1897 έως τη μικρασιατική καταστροφή*, Βιβλιόραμα, Αθήνα 1999.

—, «Πανσπουδαστική», στο Λουκία Δρούλια-Γιούλα Κουτσοπανάγου (επιμ.), *Εγκυκλοπαίδεια του ελληνικού Τύπου 1784-1974*, τ. Γ', Α-Π, ΙΝΕ/ΕΙΕ, Αθήνα 2008.

—, «Το ελληνικό παρακράτος και η μακρά ιστορία του, το φοιτητικό κίνημα των αρχών της δεκαετίας του 1960: η δολοφονία του Γρηγόρη Λαμπράκη», στο Παύλος Σούρλας (επιμ.), *Δολοφονία Λαμπράκη, η ιστορική συζήτηση 50 χρόνια μετά, Πρακτικά Ημερίδας, Ίδρυμα της Βουλής για τον Κοινοβουλευτισμό και τη Δημοκρατία/Εκδόσεις Ευρασία*, Αθήνα 2016.

Γκανούλης Αναστάσιος, *Ακροδεξιές οργανώσεις και παρακράτος στη μεταπολεμική Ελλάδα 1949-1967*, Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Σχολή Οικονομικών και Περιφερειακών Σπουδών, Τμήμα Βαλκανικών, Σλαβικών και Ανατολικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη 2016.

Δαφνής Γρηγόριος, *Η Ελλάς μεταξύ δύο πολέμων 1923-1940*, Κάκτος, Αθήνα 1997.

Κατερίνα Δέδε, *Η ανάδυση του Κέντρου στη μεταπολεμική Ελλάδα, η Εθνική Προοδευτική Ένωση Κέντρου του Νικόλαου Πλαστήρα*, Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου, Σχολή Κοινωνικών Επιστημών, Τμήμα Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής, Κόρινθος 2013.

—, *Ο σύντομος πολιτικός βίος της ΕΠΕΚ, η ανάδυση του Κέντρου στη μετεμφυλιακή Ελλάδα*, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών, Τομέας Νεοελληνικών Ερευνών, Αθήνα 2016.

Δορδανάς Στράτος, *Έλληνες εναντίον Ελλήνων, ο κόσμος των Ταγμάτων Ασφαλείας στην κατοχική Θεσσαλονίκη*, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2006.

—, *‘‘Από τις προσκοπικές ομάδες στη δολοφονία Λαμπράκη’’, η περίπτωση του Ξενοφώντος Γιοσμά*, στο Ιάκωβος Μιχαηλίδης-Ηλίας Νικολακόπουλος-Χάγκεν Φλάισερ (επιμ.), *«Εχθρός» εντός των τειχών. Όψεις του δοσιλογισμού στην Ελλάδα της Κατοχής*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2006.

—, «Η οργάνωση της καρφίτσας: Κράτος και παρακράτος στη Θεσσαλονίκη τη δεκαετία του 1960» στο Άλκης Ρήγος, Σεραφείμ Ι. Σεφεριάδης, Ευάνθης Χατζηβασιλείου (επιμ.), *Η «σύντομη» δεκαετία του '60, θεσμικό πλαίσιο, κομματικές στρατηγικές, κοινωνικές συγκρούσεις, πολιτισμικές διεργασίες*, Καστανιώτης, Αθήνα 2008.

—, *Η γερμανική στολή στη ναφθαλίνη, επιβιώσεις του δοσιλογισμού στη Μακεδονία 1945-1974*, πρόλογος Πολυμέρης Βόγλης, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 2011.

—, «Παρακρατικές οργανώσεις και ακροδεξιά, από τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο στην Ελλάδα της Κρίσης», *Αρχειοτάξιο*16 (2014), *Η Ακροδεξιά στο φως της Ιστορίας*, ΑΣΚΙ/Εκδόσεις Θεμέλιο.

—, «Το τρίκυκλο, ένα ατύχημα και η αδέκαστη δικαιοσύνη» στο Παύλος Σούρλας (επιμ.), *Δολοφονία Λαμπράκη, η ιστορική συζήτηση 50 χρόνια μετά, Πρακτικά Ημερίδας, Ίδρυμα της Βουλής για τον Κοινοβουλευτισμό και τη Δημοκρατία/Εκδόσεις Ευρασία*, Αθήνα 2016.

Ελεφάντης Άγγελος, *Η Επαγγελία της Αδύνατης Επανάστασης, Κ.Κ.Ε. και Αστισμός στον Μεσοπόλεμο*, Θεμέλιο, Αθήνα 1999.

Ζήλιας Σύλλας, Ιερεμίας Αλέκος, Καρατζάς Χρήστος, *Ιστορία του φοιτητικού μας κινήματος*, χ.ε., Αθήνα 1975.

Ζορμπαλάς Σταύρος, *Ο νεοφασισμός στην Ελλάδα (1967-1974)*, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1978.

Hobsbawm, Eric, *Η Εποχή των Άκρων, ο σύντομος εικοστός αιώνας 1914-1991*, μτφρ. Βασίλης Καπετανγιάννης, Θεμέλιο, Αθήνα 1997.

Ίδρυμα Σάκη Καραγιωργα, *Η ελληνική κοινωνία κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο (1945-1967)*, τ. Α΄-Β΄, Αθήνα 1994.

Ιωαννίδης Θεόφιλος (Λάκης), *Πολιτικός πόλεμος*, Εκδόσεις Λάκη Ιωαννίδη, Θεσσαλονίκη 1965.

—, *Κωνσταντίνος Καραμανλής, ο άνθρωπος, ο ηγέτης, ο αναμορφωτής*, χ.ε., Θεσσαλονίκη 1966

—, *Ο Παναγιώτης Κανελλόπουλος στα χρόνια του Πολέμου*, χ.ε., Θεσσαλονίκη 1967.

—, *Ιστορικά Αλήθειαι*, χ.ε., Θεσσαλονίκη 1967.

—, *Το κίνημα της ελληνικής νεολαίας*, χ.ε., Θεσσαλονίκη 1973.

Κακουλίδης Γιάννης, «Οι χουντικοί ξανάρχονται (συνέντευξη με τον Π. Μανωλόπουλο)», *Αντί* 50 (24 Αυγούστου 1976).

Καλαντζής Ευάγγελος, *Σαράντα χρόνια αναμνήσεις, 1920-1961: μια ζωή αφιερωμένη στην πατρίδα*, χ.ε., Αθήνα 1969.

Καλλιβρετάκης Λεωνίδας, «Μια ιστορία του 1958μ προάγγελος του 1963 (και του 1967)», στο Παύλος Σούρλας (επιμ.), *Δολοφονία Λαμπράκη, η ιστορική συζήτηση 50 χρόνια μετά, Πρακτικά Ημερίδας, Ίδρυμα της Βουλής για τον Κοινοβουλευτισμό και τη Δημοκρατία/Εκδόσεις Ευρασία*, Αθήνα 2016.

—, «Πολιτικοί και Δικτατορία της 21^{ης} Απριλίου: Μια απόπειρα καταγραφής», στο Παύλος Σούρλας (επιμ.), *Η δικτατορία των Συνταγματαρχών και η αποκατάσταση της Δημοκρατίας, Πρακτικά Συνεδρίου*, Ίδρυμα της Βουλής για τον Κοινοβουλευτισμό και τη Δημοκρατία, Αθήνα 2016.

Καραμανωλάκης Βαγγέλης, «Ζητήματα ιστοριογραφίας του φοιτητικού κινήματος στην Ελλάδα», στο Βαγγέλης Καραμανωλάκης-Εύη Ολυμπίτου-Ιωάννα Παπαθανασίου

(επιμ.), *Η ελληνική νεολαία στον 20^ο αιώνα, πολιτικές διαδρομές, κοινωνικές πρακτικές και πολιτιστικές εκφράσεις*, Θεμέλιο, Αθήνα 2010.

Κάτρης Γιάννης, *Η γέννηση του νεοφασισμού στην Ελλάδα 1960-1970*, αναθεωρημένη έκδοση, Παπαζήσης, Αθήνα 1974.

Κατσούδας Κώστας, «Εθνικιστές και Εθνικόφρονες, μερικές παρατηρήσεις για την Ακρα Δεξιά στη δεκαετία του '40», *Αρχειοτάξιο* 16 (2014).

Κιτροέφ Αλέξανδρος, «Μακεδονία», στο Λουκία Δρούλια-Γιούλα Κουτσοπανάγου (επιμ.), *Εγκυκλοπαίδεια του ελληνικού Τύπου 1784-1974*, τ. Γ', Λ-Π, ΙΝΕ/ΕΙΕ, Αθήνα 2008.

Κόκκινος Γεώργιος, *Ο πολιτικός ανορθολογισμός στην Ελλάδα, το έργο και η σκέψη του Νεοκλή Καζάτση (1849-1936)*, Διδακτορική Διατριβή, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Αθήνα 1994.

—, *Η φασίζουσα ιδεολογία στην Ελλάδα, η περίπτωση του περιοδικού «Νέον Κράτος», 1937-1941*, Παπαζήσης, Αθήνα 1984.

Κορνέτης Κωστής, *Τα παιδιά της Δικτατορίας, φοιτητική αντίσταση, πολιτισμικές πολιτικές και η μακρά δεκαετία του εξήντα στην Ελλάδα*, μτφρ. Πελαγία Μαρκέτου, Πόλις, Αθήνα 2015.

Κουλούρης Νίκος, *Ελληνική βιβλιογραφία του Εμφυλίου Πολέμου 1945-1949, αυτοτελή δημοσιεύματα 1945-1999*, Φιλίστωρ, Αθήνα 2000.

Κουσουρή Δημήτρης, «Ο φασισμός στην Ελλάδα: συνέχειες και ασυνέχειες κατά τον ευρωπαϊκό 20^ο αιώνα», στο Δημήτρης Χριστόπουλος (επιμ.), *Το «βαθύ κράτος» στη σημερινή Ελλάδα και η Ακροδεξιά, Αστυνομία, Δικαιοσύνη, Στρατός, Εκκλησία, Νήσος/Rosa Luxemburg Stiftung-Brussels Office*, Αθήνα 2014.

—, *Οι δίκες των δωσίλογων 1944-1949*, Πόλις, Αθήνα 2014.

Κωστόπουλος Τάσος, «Ο ναζισμός ως εγχείρημα αντιεξέγερσης, το «βαθύ κράτος» και η άνοδος της Χρυσής Αυγής», *Αρχειοτάξιο* 16 (2014), *Η Ακροδεξιά στο φως της Ιστορίας*, ΑΣΚΙ/Εκδόσεις Θεμέλιο.

—, «Το επιτελείο της αστικής αντεπανάστασης, στοιχεία για τον κύκλο των Μαρκεζίνη-Ζαλοκώστα», *Αρχειοτάξιο* 17 (2015), *Ο Α' Παγκόσμιος Πόλεμος και η Ελλάδα*, ΑΣΚΙ/Εκδόσεις Θεμέλιο.

—, *Κόκκινος Δεκέμβρης, το ζήτημα της επαναστατικής βίας*, Βιβλιόραμα. Αθήνα 2016.

Λάζος Χρήστος, *Ελληνικό φοιτητικό κίνημα 1821-1973, κοινωνικοί και πολιτικοί αγώνες*, Γνώση, Αθήνα 1987.

Λαμπροπούλου Δήμητρα, *Γράφοντας από τη φυλακή, όψεις της υποκειμενικότητας των πολιτικών κρατουμένων*, Νεφέλη, Αθήνα 1999.

—, *Οικοδόμοι, οι άνθρωποι που έχτισαν την Αθήνα 1950-1967*, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2009.

Λεντάκης Ανδρέας, *Οι νεοφασιστικές οργανώσεις στη Νεολαία*, πρόλογος Μίκης Θεοδωράκης, Έκδοση Δ.Κ.Ν. Γρηγόρης Λαμπράκης, Αθήνα 1963.

—, «Παρακρατικές οργανώσεις: το μπουμέραγκ που χτύπησε και την ΕΡΕ», *Αντί* 17 (19 Απριλίου 1975).

—, *Το παρακράτος και η 21^η Απριλίου*, πρόλογοι Γ.Α. Μαγκάκης-Π. Πετρίδης, Προσκήνιο-Εκδόσεις άγγελος Σιδεράτος, Αθήνα 2000.

Λεονταρίτης Γιώργος, *Σάββας Κωνσταντόπουλος τα άγνωστα ντοκουμέντα (1966-1981)*, Εκδόσεις Προσκήνιο-Άγγελος Σιδεράτος, Αθήνα 2003.

Λιάκος Αντώνης, *Αποκάλυψη, Ουτοπία και Ιστορία, οι μεταμορφώσεις της ιστορικής συνείδησης*, Πόλις, Αθήνα 2011.

Λιαλιούτη Ζηνοβία, *Ο ελληνικός αντιαμερικανισμός, 1947-1959*, Διδακτορική Διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας, Αθήνα 2010.

Λιναρδάτος Σπύρος, *Από τον Εμφύλιο στη Χούντα*, τ. Γ', 1955-1961, Παπαζήσης, Αθήνα 1978.

Μάγερ Κώστας, *Ιστορία του ελληνικού Τύπου*, τ. Β', Γ', χ.ε., Αθήναι 1959-1960.

Μαρκέτος Σπύρος, *Πως φίλησα τον Μουσολίνι: τα πρώτα βήματα του ελληνικού φασισμού*, τ.1, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2006.

—, «Η ελληνική Άκρα Δεξιά τη δεκαετία του 1940», στο Χρήστος Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα*, τ. Δ2', Βιβλιόραμα, Αθήνα 2010.

Μαυρογορδάτος Γιώργος, *Εθνικός Διχασμός και μαζική οργάνωση: 1. Οι Επίστρατοι του 1916*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1996.

Μαχαίρα Ελένη, *Η Νεολαία της 4^{ης} Αυγούστου: Φωτογραφίες*, ΙΑΕΝ, Αθήνα 1987.

Μητροφάνης Γιώργος, «Το φοιτητικό κίνημα, πολιτικά κινήματα-οργανώσεις νεολαίας» στο Βασίλης Παναγιωτόπουλος (επιμ.), *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, τ.9, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003.

Μπάλτα Αθανασία, «Η Εθνική Οργάνωση Νεολαίας της 4^{ης} Αυγούστου. Προπαγάνδα και πολιτική διαφώτιση. Μια αρχειακή έρευνα», στο Χάγκεν Φλάισερ, Νίκος Σβορώνος (επιμ.), *Η Ελλάδα 1936-1944, Δικτατορία, Κατοχή, Αντίσταση, Πρακτικά Διεθνούς Συμποσίου*, Μορφωτικό Ινστιτούτο ΑΤΕ, Αθήνα 1989.

—, «Το περιοδικό της Ε.Ο.Ν. "Η Νεολαία". Σκοποί και απήχηση», *Ιστορικότητα της παιδικής ηλικίας και της νεότητας, Πρακτικά του Διεθνούς Συμποσίου, Αθήνα 1-5 Οκτωβρίου 1984*, τ. Β', ΙΑΕΝ/Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Αθήνα 1986.

Μπαχάρας Δημήτρης, «Μελετώντας τις απαρχές του αντικομμουνισμού τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του 1920 στην Ελλάδα», *Μνήμων* 29 (2008).

Μπουρνάζος Στρατής, «Το κράτος των εθνικοφρόνων: αντικομμουνιστικός λόγος και πρακτικές» στο Χρήστος Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα*, τ. Δ2', Βιβλιόραμα, Αθήνα 2010.

—, «Τι χρησιμεύει λοιπόν η Ιστορία», *Αρχειοτάξιο* 16 (2014), *Η Ακροδεξιά στο φως της Ιστορίας*, ΑΣΚΙ/Εκδόσεις Θεμέλιο.

Μποχώτης Αθανάσιος, *Η ριζοσπαστική δεξιά, αντικοινοβουλευτισμός, συντηρητισμός και ανολοκλήρωτος φασισμός στην Ελλάδα, 1864-1911*, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2003.

Μωραϊτίδης Μιχάλης, *Το φοιτητικό κίνημα στην Ελλάδα, πολιτική ριζοσπαστικοποίηση και συλλογική δράση (1956-1964)*, Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών, Τμήμα Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας, Βόλος 2015.

Mazower Mark (επιμ), *Μετά τον Πόλεμο, η ανασυγκρότηση της Οικογένειας, του Έθνους και του Κράτους στην Ελλάδα, 1943-1960*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2003.

—, *Η Ελλάδα και η οικονομική κρίση του Μεσοπολέμου*, μτφρ. Σπύρος Μαρκέτος, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τράπεζας, Αθήνα 2009.

—, *Σκοτεινή Ήπειρος, ο ευρωπαϊκός εικοστός αιώνας*, τ.2, μτφρ. Κώστας Κουρεμένος, Αλεξάνδρεια/Η Καθημερινή, Αθήνα 2013.

Meynaud Jean, *Πολιτικές δυνάμεις στην Ελλάδα, Μέρος Β', η βασιλική εκτροπή από τον κοινοβουλευτισμό του Ιουλίου του 1965*, Εκδοτικός Οίκος Μπάϋρον, Αθήνα 1974.

—, *Οι πολιτικές δυνάμεις στην Ελλάδα, 1946-1965*, μτφρ. Π. Μερλόπουλος, Σαββάλας, Αθήνα 2002.

Milza Pierre, *Οι μελανοχίτωνες της Ευρώπης, η ευρωπαϊκή ακροδεξιά από το 1945 μέχρι σήμερα*, επιμ. Νικόλας Βουλέλης, μτφρ. Γιάννης Καυκιάς, Scripta, Αθήνα 2004.

Νικολακόπουλος Ηλίας, *Η καχεκτική δημοκρατία, κόμματα και εκλογές 1946-1967*, Πατάκης, Αθήνα 2000.

—, «Ελεγχόμενη δημοκρατία, από το τέλος του Εμφυλίου έως τη Δικτατορία», στο Βασίλης Παναγιωτόπουλος(επιμ.), *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, τ.9, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003.

—, «Ελευθερία», στο Λουκία Δρούλια-Γιούλα Κουτσοπανάγου (επιμ.), *Εγκυκλοπαίδεια του ελληνικού Τύπου 1784-1974*, τ. Β', Ε-Κ, ΙΝΕ/ΕΙΕ, Αθήνα 2008.

—, «Το μετέωρο βήμα προς την ομαλότητα: Φεβρουάριος 1945-Μάρτιος 1946», στο Ηλίας Νικολακόπουλος-Ιωάννα Παπαθανασίου (επιμ.), *Ο Εμφύλιος Πόλεμος 1946-1949*, Δημοσιογραφικός Οργανισμός Λαμπράκη-Τα Νέα Ιστορία, Αθήνα 2010.

—, «Διολισθαίνοντας προς τον Εμφύλιο: Απρίλιος-Αύγουστος 1946», στο Ηλίας Νικολακόπουλος-Ιωάννα Παπαθανασίου (επιμ.), *Ο Εμφύλιος Πόλεμος 1946-1949*, Δημοσιογραφικός Οργανισμός Λαμπράκη-Τα Νέα Ιστορία, Αθήνα 2010.

—, Σωτήρης Ριζάς, Τάσος Σακελλαρόπουλος, Ιωάννης Στεφανίδης, *Ελληνική Πολιτική Ιστορία 1950-2004*, Θεμέλιο, Αθήνα 2011.

—, «Αμφισβητώντας τα όρια της εθνικοφροσύνης: οι συνεργασίες της ΕΔΑ με τον ρευστό χώρο της Κεντροαριστεράς», στο Παύλος Σούρλας (επιμ.), *Δολοφονία Λαμπράκη, η ιστορική συζήτηση 50 χρόνια μετά, Πρακτικά Ημερίδας, Τόρυμα της Βουλής για τον Κοινοβουλευτισμό και τη Δημοκρατία/Εκδόσεις Ευρασία*, Αθήνα 2016.

Ξηρός Θανάσης, *Κηδεμονευόμενος και προκρούστειος κοινοβουλευτισμός, από το Σύνταγμα του 1952 στη δικτατορία των συνταγματαρχών*, Σαββάλας, Αθήνα 2008.

Παπαδάτος-Αναγνωστόπουλος Δημοσθένης, «Ο Στρατός», στο Δημήτρης Χριστόπουλος (επιμ.), *Το «βαθύ κράτος» στη σημερινή Ελλάδα και η Ακροδεξιά, Αστυνομία, Δικαιοσύνη, Στρατός, Εκκλησία*, Νήσος/Rosa Luxemburg Stiftung-Brussels Office, Αθήνα 2014.

Παπαδημητρίου Δέσποινα, *Από τον λαό των νομιμοφρόνων στο έθνος των εθνικοφρόνων, η συντηρητική σκέψη στην Ελλάδα, 1922-1967*, Σαββάλας, Αθήνα 2006.

—, «Η Καθημερινή», στο Λουκία Δρούλια-Γιούλα Κουτσοπανάγου (επιμ.), *Εγκυκλοπαίδεια του ελληνικού Τύπου 1784-1974*, τ. Β', Ε-Κ, ΙΝΕ/ΕΙΕ, Αθήνα 2008.

Παπαθανασίου Ιωάννα, *Ενιαία Δημοκρατική Αριστερά, 1951-1967, Το Αρχείο της*, ΕΚΚΕ, Αθήνα 2001.

—, με τη συνεργασία των Πολίνας Ιορδανίδου, Άντας Κάπολα, Τάσου Σακελλαρόπουλου, Αγγελικής Χριστοδούλου, *Η Νεολαία Λαμπράκη τη δεκαετία του 1960, αρχειακές τεκμηριώσεις και αυτοβιογραφικές καταθέσεις*, Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς, ΙΝΕ/ΕΙΕ, Αθήνα 2008.

—, «Αυγή», στο Λουκία Δρούλια-Γιούλα Κουτσοπανάγου (επιμ.), *Εγκυκλοπαίδεια του ελληνικού Τύπου 1784-1974*, τ. Α', Α-Γ, ΙΝΕ/ΕΙΕ, Αθήνα 2008.

Παπανικολόπουλος Δημήτρης, *Συλλογική δράση και δημοκρατία στην προδικτατορική Ελλάδα: ο κύκλος διαμαρτυρίας του '60*, Διδακτορική Διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας, Αθήνα 2014.

Πέϊν Στάνλεϊ, *Η Ιστορία του φασισμού, 1914- 1945*, πρόλογος Στέφανος Ροζάνης, μτφρ. Κώστας Γεώργμας, Φιλίστωρ, Αθήνα 2000.

Πετρίδης Παύλος, *Εξουσία και παραεξουσία στην Ελλάδα, απόρρητα ντοκουμέντα*, Εκδόσεις Προσκήνιο-Άγγελος Σιδεράτος, Αθήνα 2000.

—, *Ε.Ο.Ν., η φασιστική νεολαία Μεταξά*, University Studio Press, Αθήνα 2000.

Πλεύρης Κωνσταντίνος, *Γεγονότα 1965- 1977, τα άγνωστα παρασκήνια*, Εκδόσεις Ήλεκτρον, Αθήνα 2009.

Paxton Robert, *Η ανατομία του φασισμού*, μτφρ. Κατερίνα Χαλμούκου, Κέδρος, Αθήνα 2006.

Ριζάς Σωτήρης, *Η ελληνική πολιτική μετά τον Εμφύλιο Πόλεμο, Κοινοβουλευτισμός και Δικτατορία*, Καστανιώτης, Αθήνα 2008.

Ρωμαίος Γιώργος, «Πολιτικές δολοφονίες στην Ελλάδα», στο Παύλος Σούρλας (επιμ.), *Δολοφονία Λαμπράκη, η ιστορική συζήτηση 50 χρόνια μετά, Πρακτικά Ημερίδας, Ίδρυμα της Βουλής για τον Κοινοβουλευτισμό και τη Δημοκρατία/Εκδόσεις Ευρασία*, Αθήνα 2016.

Σαΐν-Μαρτέν Κατερίνα, *Λαμπράκηδες, Ιστορία μιας γενιάς*, Πολύτυπο, Αθήνα 1984.

Σακελλαρίου Αλέξανδρος, «Η ιδεολογία του Ελληνοχριστιανισμού από τον Μεσοπόλεμο ως τη Μεταπολίτευση: ανάδυση, κορύφωση, επιρροές», *Διαχρονία, Περιοδική Έκδοση του Συλλόγου Μεταπτυχιακών Φοιτητών Ιστορίας-Αρχαιολογίας Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών* (2016).

Σβολόπουλος Κωνσταντίνος, «Ο Κωνσταντίνος Καραμανλής και η υπόθεση Λαμπράκη», στο Παύλος Σούρλας (επιμ.), *Δολοφονία Λαμπράκη, η ιστορική συζήτηση 50 χρόνια μετά, Πρακτικά Ημερίδας, Ίδρυμα της Βουλής για τον Κοινοβουλευτισμό και τη Δημοκρατία/Εκδόσεις Ευρασία*, Αθήνα 2016.

Σερντεδάκης Νίκος, «Η διαδρομή του φοιτητικού κινήματος στη μεταπολεμική Ελλάδα», στο Βαγγέλης Καραμανωλάκης-Εύη Ολυμπίτου-Ιωάννα Παπαθανασίου (επιμ.), *Η ελληνική νεολαία στον 20^ο αιώνα, πολιτικές διαδρομές, κοινωνικές πρακτικές και πολιτιστικές εκφράσεις*, Θεμέλιο, Αθήνα 2010.

—, «Συλλογική δράση και φοιτητικό κίνημα την περίοδο 1959-1964: δομικές προϋποθέσεις, πολιτικές ευκαιρίες και ερμηνευτικά σχήματα», στο Άλκης Ρήγος-Σεραφείμ Σεφεριάδης-Ευάνθης Χατζηβασιλείου (επιμ.), *Η «Σύντομη» δεκαετία του '60, θεσμικό πλαίσιο, κομματικές στρατηγικές, κοινωνικές συγκρούσεις, πολιτισμικές διεργασίες*, Ελληνική Εταιρεία Πολιτικής Επιστήμης/Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 2008.

Στεφανίδης Ιωάννης, «Η Δημοκρατία δυσχερής: Η ανάπτυξη των μηχανισμών του "αντικομμουνιστικού αγώνος", 1958- 1961», *Μνήμων* 29 (2008).

—, *Εν ονόματι του Έθνους: πολιτική κουλτούρα, αλυτρωτισμός και αντιαμερικανισμός στη μεταπολεμική Ελλάδα, 1945- 1967*, Θεσσαλονίκη 2010.

—, «Ανακτώντας τα "πατριωτικά διαπιστευτήρια": ο πολιτικός λόγος της ΕΔΑ στο Κυπριακό ζήτημα κατά τη δεκαετία του 1950» στο Γρηγόρης Ψαλλίδας (επιμ.), *Γρηγόρης Φαράκος: Διαδρομές στην Ιστορία, τόμος τιμητικός για τον Γρηγόρη Φαράκο*, Εκδόσεις Ιονίου Πανεπιστημίου, Κέρκυρα 2011.

Στεφάνου Στέφανος-Ζήσιμος Συνοδινός (επιμ.), *Τα αρχεία της EMIAN, γενικό ευρετήριο*, EMIAN, Αθήνα 2010.

Σωμερίτης Ριχάρδος, «Το Βήμα», στο Λουκία Δρούλια-Γιούλα Κουτσοπανάγου (επιμ.), *Εγκυκλοπαίδεια του ελληνικού Τύπου 1784-1974*, τ. Α', Α-Γ, ΙΝΕ/ΕΙΕ, Αθήνα 2008.

Τζαννετάκος Γιάννης, «Κράτος, Αντικράτος, Παρακράτος, Υπερκράτος, στις αρχές της δεκαετίας του 1960», στο Παύλος Σούρλας (επιμ.), *Δολοφονία Λαμπράκη, η ιστορική*

συζήτηση 50 χρόνια μετά, Πρακτικά Ημερίδας, Ίδρυμα της Βουλής για τον Κοινοβουλευτισμό και τη Δημοκρατία/Εκδόσεις Ευρασία, Αθήνα 2016.

Τσιντζιλίωνης Χρήστος, *Ο.Κ.Ν.Ε. 1922- 1943, Λενινιστικό μαχητικό σχολείο νέων, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1989.*

Τσιρώνης Θεοδόσιος, *Πολιτική ιδεολογία στη Θεσσαλονίκη του Μεσοπολέμου, η οργάνωση «Εθνική Ένωση Ελλάς» και τα συνεργαζόμενα σωματεία, Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Τομέας Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας και Λαογραφίας, Θεσσαλονίκη 1999.*

Τσουκαλάς Κωνσταντίνος, «Η ελληνική δεκαετία του '60: ''σύντομη ή μακρά;'', στο Άλκης Ρήγος, Σεραφείμ Ι. Σεφεριάδης, Ευάνθης Χατζηβασιλείου (επιμ.), *Η «σύντομη» δεκαετία του '60, θεσμικό πλαίσιο, κομματικές στρατηγικές, κοινωνικές συγκρούσεις, πολιτισμικές διεργασίες*, Καστανιώτης, Αθήνα 2008.

Traverso, Enzo, *Οι ρίζες της ναζιστικής βίας, μια ευρωπαϊκή γενεαλογία*, μτφρ. Νίκος Κούρκουλος, Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου, Αθήνα 2013.

Χατζηβασιλείου Ευάνθης, *Η άνοδος του Κωνσταντίνου Καραμανλή στην εξουσία, 1954-1956*, Πατάκης, Αθήνα 2000.

—, *Η Ελλάδα και ο Ψυχρός Πόλεμος, 1952- 1967*, Πατάκης, Αθήνα 2009.

—, *Ελληνικός φιλελευθερισμός, το ριζοσπαστικό ρεύμα, 1932- 1979*, Πατάκης, Αθήνα 2010.

—, «Νεολαία, ''Νέα Γενιά'' και Μεταρρύθμιση στον αστικό πολιτικό χώρο, 1935- 1961: όψεις μιας ανολοκλήρωτης σχέσης», στο Βαγγέλης Καραμανωλάκης-Εύη Ολυμπίτου-Ιωάννα Παπαθανασίου (επιμ.), *Η ελληνική νεολαία στον 20^ο αιώνα, πολιτικές διαδρομές, κοινωνικές πρακτικές και πολιτιστικές εκφράσεις*, Θεμέλιο, Αθήνα 2010.

—, «Η πρόσληψη της Αριστεράς από τους αντιπάλους της, 1949- 1967: παρατηρήσεις για τη λειτουργία του ελληνικού αντικομμουνισμού», στο Γρηγόρης Ψαλλίδας (επιμ.), *Γρηγόρης Φαράκος: Διαδρομές στην Ιστορία, τόμος τιμητικός για τον Γρηγόρη Φαράκο*, Εκδόσεις Ιονίου Πανεπιστημίου, Κέρκυρα 2011.

Χίτλερ Αδόλφος, *Ο Αγών μου*, μτφρ. Δημήτρης Π. Κωστελένος-Ανδρέας Πάγκαλος, πρόλογος-κριτική, Ηλίας Ηλιού, Ηλίας Τσιριμώκος, 2 τόμοι, Ζάρβανος, Αθήνα 1961.

Χρηστίδης Χρήστος, *Ο ανέκδοτος αγώνας της Ένωσης Κέντρου: από τις εκλογές του 1961 στην παραίτηση του Κωνσταντίνου Καραμανλή*, Διδακτορική Διατριβή, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Αθήνα 2012.

Χριστοδούλου Αγγελική, *Από τον Πάγκαλο στον Βενιζέλο: κομμουνιστικό κίνημα και αντικομμουνισμός στο Πανεπιστήμιο Αθηνών (1926- 1928)*, Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας, Αθήνα 2014.

—, «Η εμφάνιση της κομμουνιστικής Αριστεράς στο Πανεπιστήμιο Αθηνών», στο Βαγγέλης Καραμανωλάκης-Εύη Ολυμπίτου-Ιωάννα Παπαθανασίου (επιμ.), *Η ελληνική νεολαία στον 20^ο αιώνα, πολιτικές διαδρομές, κοινωνικές πρακτικές και πολιτιστικές εκφράσεις*, Θεμέλιο, Αθήνα 2010.

Χριστόπουλος Δημήτρης «Η Ελληνική Αστυνομία», στο Δημήτρης Χριστόπουλος (επιμ.), *Το «βαθύ κράτος» στη σημερινή Ελλάδα και η Ακροδεξιά, Αστυνομία, Δικαιοσύνη, Στρατός, Εκκλησία*, Νήσος/Rosa Luxemburg Stiftung-Brussels Office, Αθήνα 2014.

Χονδροματίδης Ιάκωβος, *Η μαύρη σκιά στην Ελλάδα, εθνικοσοσιαλιστικές και φασιστικές οργανώσεις στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου και της Γερμανικής Κατοχής (1941-1944)*, Περισκόπιο, Αθήνα 2011.

—, *Οι Έλληνες «φασίστες», οι φασιστικές και εθνικοσοσιαλιστικές οργανώσεις στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου, 1927-1936*, Πελασγός, Αθήνα 2013.

Ψαρράς Δημήτρης, *Το κρυφό χέρι του Καρατζαφέρη, η τηλεοπτική αναγέννηση της ελληνικής ακροδεξιάς*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2010.

—, «Ο Κωνσταντίνος Πλεύρης και το Κόμμα της 4^{ης} Αυγούστου», *Αρχειοτάξιο* 16 (2014), *Η Ακροδεξιά στο φως της Ιστορίας*, ΑΣΚΙ/Εκδόσεις Θεμέλιο.

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

Boren Edelman, Mark, *Student Resistance, a history of the unruly subject*, Routledge, Νέα Υόρκη-Λονδίνο 2001.

Eagleton Terry, *Ideology, an introduction*, Verso, Λονδίνο-Νέα Υόρκη 1991.

De Felice, Renzo, *Bibliografia orientativa del fascismo*, Bonacci, Ρώμη 1991.

Freedon Michael, *Ideology, a very short introduction*, Oxford University Press, Νέα Υόρκη 2003.

Givens Terry, *Voting radical right in Western Europe*, Cambridge University Press, Νέα Υόρκη, 2005.

Griffin Roger, *The nature of fascism*, Routledge, Λονδίνο 1994.

Hainsworth Paul, *The extreme right in Europe and the U.S.A.*, St. Martin's Press, Νέα Υόρκη 1992.

—, *The extreme right in Western Europe*, Routledge, Λονδίνο- Νέα Υόρκη 2008.

Ignazi Piero, 'New Challenges: Post materialism and the extreme right', *Political Parties: changing roles in contemporary democracies, Symposium held at the Center for Advanced Study in the Social Sciences, Juan March Institute*, Μαδρίτη, 15-17 Δεκεμβρίου 1994,

<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download;jsessionid=0E5D3C61AFF417E46F4F184BF1713EBE?doi=10.1.1.577.7442&rep=rep1&type=pdf> (προσπελάστηκε 7 Ιουνίου 2017).

—, *Extreme right parties in Western Europe*, Oxford University Press, Νέα Υόρκη 2003.

Klandermans Bert-Nonna Mayer (επιμ.), *Extreme right activists in Europe, through the magnifying glass*, Routledge, Λονδίνο-Νέα Υόρκη 2005.

Lampropoulou Dimitra, ‘Working Youth and Education in Postwar Greece: night schools as arenas of political struggle and cultural practices’, *International Labor and Working Class History* 90 (2016).

Malvano Laura, “The myth of youth in images: Italian Fascism”, στο Giovanni Levi-Jean-Claude Schmitt (επιμ.), *A History of young people in the West, Volume Two, stormy evolution to modern times*, Harvard University Press, Κέιμπριτζ, Μασαχουσέτη, Λονδίνο 1997.

Mavrogordatos George, *Stillborn republic: social coalitions and party strategies in Greece, 1922- 1936*, University of California Press, Λος Άντζελες 1983.

Mazower Mark, *Inside Hitler’s Greece, the experience of occupation 1941- 1944*, Yale University Press, 1993.

Eric Michaud, ‘Soldiers of an idea: young people under the Third Reich’, στο Giovanni Levi-Jean-Claude Schmitt (επιμ.), *A History of young people in the West, Volume Two, stormy evolution to modern times*, Harvard University Press, Κέιμπριτζ, Μασαχουσέτη, Λονδίνο 1997.

Morgan Phillip, *Fascism in Europe*, Routledge Λονδίνο 2003.

Mudde Cas, *Populist radical right parties in Europe*, Cambridge University Press, Νέα Υόρκη 2007.

Norris Pippa, *Radical right voters and parties in the electoral market*, Cambridge University Press, Νέα Υόρκη 2005.

Sidney Tarrow, *Power in Movement, social movements and contentious politics*, Cambridge University Press, Νέα Υόρκη 2011.

Tsoutsoumpis, Spyros, ‘Making of the Greek deep state, ‘Political bandits: nation-building, patronage, and the making of the greek deep state’, *Balkanistica* 30:1 (2017).